

**Universitat de les
Illes Balears**

Títol: *De Mallorca a l'Argentina. L'emigració en el municipi de Manacor des de 1880 fins l'inici de la Gran Guerra.*

NOM AUTOR: Jose Antonio Bernad Suñer

Memòria del Treball de Final de Màster

Màster Universitari en Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió.
(Especialitat/Itinerari d _____)

de la

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic 2012-2013

Data 04/09/2013

Signatura de l'autor

Nom Tutor del Treball: Antoni Marimón Riutort

Signatura Tutor

Nom Cotutor (si escau) _____

Signatura Cotutor

Acceptat pel Director del Màster Universitari de PATRIMONI CULTURAL

Signatura

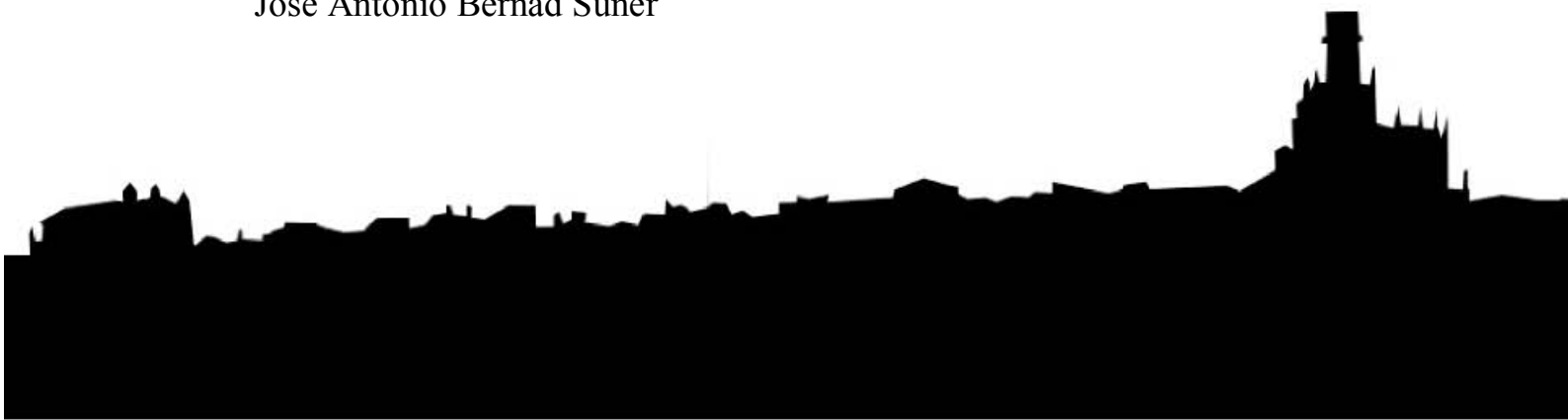
M. Riutort

De Mallorca a l'Argentina.

L'emigració en el municipi de Manacor
des de 1880 fins l'inici de la Gran Guerra

Jose Antonio Bernad Suñer

De Mallorca a l'Argentina.

L'emigració en el municipi de Manacor
des de 1880 fins l'inici de la Gran Guerra

Jose Antonio Bernad Suñer
Projecte treball de fi de màster
Patrimoni Cultural: Gestió i Investigació.
Tutor; Antoni Marimon Riutort
joabesu@hotmail.com
Tel. 628672878

ÍNDIX GENERAL

1. Introducció.....	3
1.1 Cronologia.....	5
1.1 Objectius.....	5
2. Les Fonts.....	7
2.1 Metodologia.....	13
3. Estat de la qüestió	
3.1 Les teories de les migracions.....	16
3.2 L'estudi de les migracions.....	17
4. Context històric	
4.1 L'emigració en massa Espanyola.....	25
4.1.1 L'emigració provincial. El cas de les Illes Balears.....	29
4.2 Els principals destins de l'emigració; el <i>pull</i> de l'emigració.	
4.2.1 Les Migracions a Amèrica.....	33
4.2.2 Altres destins.....	43
5. Les migracions a Manacor 1880-1914.	
5.1 Factors socioeconòmics a Manacor a finals del XIX.	47
5.2 La població i el procés d'immigració a Manacor.	
A. DÈCADA DE 1880.....	53
B. DÈCADA DE 1890.....	61
C. ENTRE 1900-1914.....	65
5.3 L'emigració a Manacor.	
A. 1880-1889; LA PRIMERA GRAN ONADA.	73
B. 1890-1899; LA CALMA DE L'EMIGRACIÓ.....	94
C. 1900-1914: LA SEGONA GRAN ONADA.	106
D. L'EMIGRACIÓ DE MANACOR 1880-1914.....	125
5.4 L'emigració a la memòria històrica de Manacor.....	137
6. Dades Biogràfiques.....	139
7. Conclusions.....	166
8. Bibliografia.....	173
Relació d'imatges.....	181
Annexes.	

De Pollensa y Manacó
tanta de jent vuy parteix
qu'arribará si segeix
qu'es seus carres farán pó.

Sa cosa ja ha arribada
en es tercer grau d'es mal
y per aixó cada cual
segeix sa seua camada,
¡Mallorca, prenda estimada!
A pesá d'esé un tresó,
avuy per vuy fás mal só;
que per falta d'aliment,
ha de fojí tanta gent
de Pollensa y Manacó¹.

¹SBERT, M. 2001. *Ob mar blava que ets de trista... L'emigració a Amèrica al cançoner popular de Mallorca*. Els camins de la quimera nº 2. Govern de les Illes Balears, Conselleria de presidència. Palma, pàg. 54.

1. INTRODUCCIÓ

El present treball pot ser inclòs dins l'estudi de les migracions internacionals. Des de que el geògraf Ravenstein establis les bases de l'estudi dels moviments de població al 1885, la investigació de les migracions han gaudit de nombrosos treballs de caire multidisciplinals que han donat lloc a diferents corrents. Una part important d'aquests estudis han estat realitzats des del punt de vista històric.

Les migracions al igual que l'economia estaria caracteritzada per alts i baixos al llarg de la història, en la majoria dels casos relacionades amb aquesta, tot i que no seria l'única causa d'aquests moviments demogràfics. Actualment vivim un moment de crisi que ens ha dut a sentir com milers de professionals qualificats es veuen obligats a sortir del seu país dirigint-se a altres llocs on trobar millors oportunitats. Ara fa 100 anys molts dels nostres avantpassats també es veien forçats a passar una situació semblant a l'actual, salvant les distàncies, trobant-se amb unes comunicacions poc propícies i un elevat analfabetisme, la majoria es veien obligats a abandonar la seva terra i la família per poder subsistir, d'altres emigraran amb el desig de fer fortuna.

Foren milions els europeus que deixaren el vell continent per provar la seva fortuna americana des del segle XVIII fins al XX. En el nostre cas ho podríem relacionar amb el moviment de milers de persones del sud-est d'Europa que protagonitzaren un desplaçament cap a final del segle XIX i principis de XX, degut a diferents factors. A través del treball es pretén situar l'emigració de milers de manacorins dins aquest moviment internacional, establint quines foren les característiques d'aquest emigrants, i sí es poden relacionar amb unes característiques general o sí pel contrari ens trobem amb unes característiques pròpies d'aquests emigrants.

En quant a les fonts, tot i que són diverses, les més destacades seran les fonts orals de les que cada vegada ens queden menys testimonis i a les que seria més difícil d'accedir, i les fonts documentals de les que en destacarien tres: els padrons/censos municipals; les quintes; i la premsa. Altres fonts que ens poden ajudar en la nostra investigació són les fonts estadístiques, registres civils, passaports i trànsit de vaixells, entre altres.

La manca d'estudis sobre l'emigració a partir de les fonts documentals existents a l'arxiu municipal de Manacor, de les que es pot extreure gran nombre d'informació sobre les migracions, i de la premsa local, fan que és plantegi la realització d'aquest treball.

Pel que fa a l'estat de la qüestió, aquest no pretén ser exhaustiu al cent per cent ja que la gran quantitat de treballs sobre el tema de l'emigració i els moviments migratoris de caire internacional, nacionals i locals, ens permetrien realitzar un treball tractant únicament la bibliografia existent. El que sí es té en compte és aquella bibliografia més adient per tant d'emmarcar el present treball.

El context històric pretén ser un marc general en el que poder situar els resultats del treball. Aquest es divideix en dues parts: en una primera es tractaria les característiques de l'emigració espanyola i balear; i en una segona part es tracten les característiques de l'emigració a aquells destins als que sabem que es dirigiren els manacorins.

L'estudi de les migracions a Manacor està format per dues parts principals per una banda l'estudi de la immigració a Manacor tant d'aquella que prové d'altres zones de les

illes, com aquella que ve de fora. A través d'aquesta es pretén veure com l'arribada de gent de fora estaria relacionat amb el context local. Per una altra banda es pretén tractar el procés d'emigració de milers de manacorins establint quines foren les característiques d'aquest moviment per tal de poder-lo relacionar amb un context més general.

El treball, a més dels estudis migratoris, es podria connectar amb la importància dels estudis locals, dins un món globalitzat. Les històries locals ens permeten fer-nos sentir, definir i identificar a un grup social concret. És a dir, formaria part del patrimoni de la societat que sent aquesta història més propera. Però també ens permet estudiar les fonts de forma més concreta com ens diu Julián Casanova²:

"[...]a menor extensión, mayor profundización; o lo que es lo mismo; el conocimiento histórico para ser global y total necesitaría restringir su objeto de análisis. 'Reducir el objeto para alcanzarlo mejor' escribió E. Labrousse. Sólo así podrían dominarse las fuentes y conseguir una completa comprensión del tema.

[...]. Las monografías locales comenzaron a percibirse en definitiva, como el punto de partida necesario para construir el edificio de la historia".

El que pretén el present treball és establir els fonaments de l'edifici del que ens parla Casanova a partir del qual poder desenvolupar altres estudis semblants.

L'estudi de la història local ens permet establir certes relacions amb contextos més generals, però sempre tenint en compte les característiques d'un determinat grup i lloc. Al llarg del treball es pretén fer menció a alguns casos concrets d'emigració posant nom i llinatges als protagonistes del procés migratori a Manacor, sobretot a partir de fonts documentals com els expedients de pròfugs que trobem a les quintes i la informació aportada per alguns dels descendents dels emigrants. Aquest fet ens permetrà incloure algunes biografies i reconstruccions de famílies emigrades i evitar caure en un simple estudi de caire estadístic. En relació a això Manuel Martí³ ens diu:

"De hecho, la historia local, el análisis a pequeña escala, es, como pusieron de relieve los microhistoriadores italianos, una historia de nombres, de nombres propios que rechaza el anonimato de los protagonistas y presta atención a la acción social de los individuos. No en vano toda investigación local empieza por -o al menos incluye- la elaboración de biografías individuales y prosopografías colectivas."

Aquestes històries biogràfiques seran incloses en un apartat del treball dedicat exclusivament a reconstruir determinades famílies que van emigrar. Tot i això moltes històries es mantindran en l'anonimat degut a la gran quantitat d'històries que es donaren i la manca de fonts per tal d'estudiar algunes d'aquestes. Altres ens quedaran pendents per a ser desenvolupades en treballs posteriors.

El tema de l'emigració a Manacor, com s'ha dit, no ha estat un tema molt estudiat però sí és present a la memòria històrica de molts de manacorins, ja que el procés d'emigració va afectar a moltes famílies que no tornaren a saber res més dels que partiren. Aquest fet, en part també serà un dels causants de l'èxit que ha tingut des de que es va estrenar als anys 30 l'obra teatral manacorina *Ai Quaquin que has vengut de prim!*, ja que molts de manacorins sentien com a pròpia l'història que aquesta obra els contava.

²CASANOVA, J. 1999. "Historia Local, Historia Social y Microhistoria". Dins PEIRÓ, I i RÚJULA P.V. (coords.). *La historia local en la España Contemporánea*, L'Avenç. Barcelona, pàg. 18.

³MARTÍ, M. 1999. "Historias Locales e historias nacionales". Dins PEIRÓ, I i RÚJULA, P.V. (coords.). *La historia local en la España Contemporánea*. L'Avenç. Barcelona, pàg. 58.

1.1 Cronologia

Cronològicament parlant l'emigració seria un procés de llarga durada que es mantindria des de finals del segle XVIII fins als anys 60 del segle XX. S. Serra⁴ proposa una periodització per aquest procés en:

- 1.Des de finals del segle XVIII fins als anys vuitanta del segle XIX.
- 2.Dels anys vuitanta del segle XIX fins als anys vint del segle XX.
- 3.De la Guerra Civil espanyola als anys seixanta.

El treball s'emmarcaria dins el segon període que seria el de màxima emigració. Aquest període a la vegada es podria dividir en dues parts: una primera de 1880-1914; i una segona de 1914-1936.

El període que és analitzat en el treball seria entre 1880 i 1914. L'elecció d'aquestes dates vendria donada pel inici de l'emigració en massa i el moment àlgid d'aquest procés, ja que la dècada de 1880 és considerada el principi d'un període de màxima emigració balear i la data de 1914 coincidiria amb l'inici de la I Guerra Mundial, que encara que no representa un trencament definitiu, sí ens trobarem amb certes dificultats internacionals per a emigrar provocant la disminució del seu volum.

Durant els 34 anys que pretén abastar el treball els processos d'immigració i emigració a Manacor sofriran canvis en relació al context econòmic i social del moment. A finals del XIX el procés d'immigració cap a Manacor s'inverteix i es converteix en un procés d'emigració que es mantindria en els propers anys, sent la principal causa de la disminució de la població del municipi.

1.2 Objectius

Una de les principals hipòtesis de partida del treball és que ens trobem amb diferents estudis⁵ que ens parlen que l'emigració de Manacor serà una de les més importants en aquests anys a Mallorca. Aquest fet i la falta d'estudis concrets sobre la mateixa ens fa pensar en la necessitat de comprovar aquesta afirmació a partir dels documents que es conserven a l'arxiu municipal de Manacor.

A finals del segle XIX Manacor era la segona població amb més habitants de Mallorca, després de Palma, en certa mesura provocat per l'elevada natalitat, la disminució de la mortalitat epidèmica i l'atracció de Manacor com a focus de treball, donant lloc a una

⁴ SERRA, S. 2001. *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*. Edicions cort. Palma.

⁵ SERRA, S. 1996. "L'emigració de les illes Balears a l'Argentina". *Mayurqa*, num. 23. Universitat de les Illes Balears. Palma, pag 160.

SALVÀ, P.A. 1981. "La dinàmica de la població de las Islas Baleares en el último tercio del siglo XIX (1878-1900)". *Treballs de Geografia*. Universitat de les illes Balears. Palma, pag. 119.

BUADES, J. 2001a. "L'emigració de manacorins a Amèrica l'any 1889". Dins *I Jornades d'estudis locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor, pag 316.

-2009. *L'emigració Balear a ultramar (1830-1960)*. Documenta Balear. Gràfiques Mallorca. Palma, pag. 12.

immigració d'altres zones de Mallorca que es dirigien al nucli. El municipi arribarà als 19.635 habitants al 1887. Però a finals de la dècada de 1880 ens trobem amb una pèrdua de població, al 1897 la població de Manacor era de 11.579 habitants. D'aquesta pèrdua de població s'ha de tenir en compte la independència de Sant Llorenç des Cardassa que implicaria la pèrdua de més de 2.000 efectius. Tot i això l'acusat descens de població mostra un procés de retorn de molts de mallorquins als seus pobles d'origen que havien anat a Manacor a cercar feina. A més ens trobem amb que un gruix important de manacorins que es veuran obligats a abandonar el seu poble i emigrar fora.

Alguns dels principals objectius seran:

- Establir un context local en el que poder emmarcar tant el procés d'immigració com el d'emigració.

- L'estudi de la immigració cap a Manacor, tant aquella que prové d'altres pobles de les illes, com la que prové de fora de les illes. Això ens permetria tenir una idea aproximada de com Manacor exercia una atracció respecte dels altres municipis de les illes i fins i tot de gent de fora de l'illa.

- L'estudi l'emigració de manacorins (fora de l'illa) a partir de fonts locals. Tractar el cabal d'emigració que es troba enregistrat a aquestes fonts i si es correspondria amb les dades que ens donen les fonts periodístiques i els estudis sobre l'emigració que ens parlen de Manacor.

- Desenvolupar algunes de les històries personals que protagonitzaren l'emigració en diferents moments.

- Contextualitzar aquests moviments de població local dins un context més general. El tractament d'aquestes dades i la seva comparació amb dades d'estudis semblants ens permetrà establir certes constants o no en els processos de migració als diferents indrets de Mallorca.

Tot això en conjunt ens permetrà donant a conèixer un dels moments més importants de l'emigració tenint en compte la immigració, que ja ha estat tractat a molts de pobles de Mallorca. Aquest estudi ens permetrà confirmar o refutar hipòtesis com: Perquè? Quin emigra? Quan? De quins sectors provenen? És produeix retorn? Entre d'altres qüestions. Al llarg del treball sorgiran respostes per a moltes qüestions però també nous interrogants, a alguns dels quals és possible que no es trobi resposta.

2. LES FONTS

El registre de les migracions seria un fet relativament recent. A finals del XIX i principis del XX no ens trobem amb registres complets que ens permetin l'estudi total dels emigrants que partiren. Aquest fet provoca que en molts de casos es tinguin que emprar fonts indirectes que no van ser creades per a l'estudi de les migracions, dificultant així la quantificació de la totalitat dels emigrants.

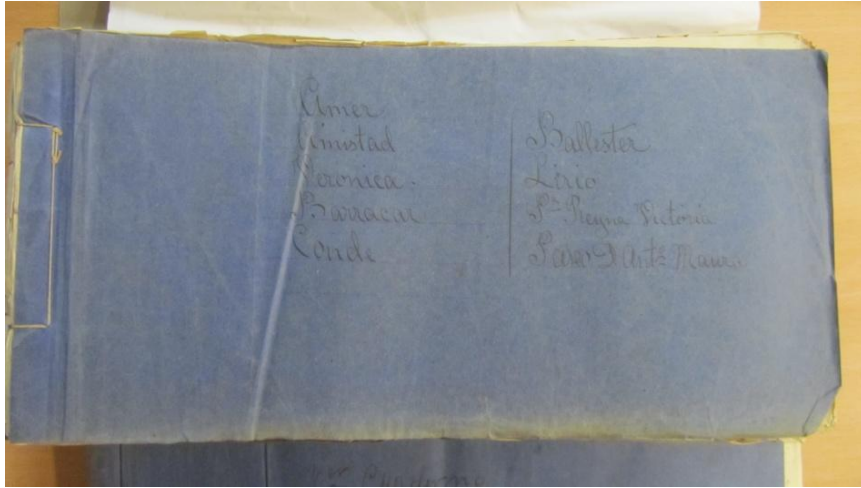
En el cas espanyol les fonts estadístiques d'emigració havien estat iniciades al 1882 des de l'Institut Geogràfic i Estadístic que realitzava la *Estadística de la Emigración de España*, al 1912 aquesta va passar a dir-se, *Estadística de pasajeros por mar*, realitzada a partir de la relació de passatgers feta pels capitans dels vaixells per a la Direcció de Sanitat Marítima. Aquestes estadístiques han rebut fortes crítiques degut a la seves divergències amb les estadístiques dels països receptors dels emigrants espanyols. Blanca Sánchez va estudiar aquestes divergències⁶ a partir de la comparació de les diferents estadístiques, tenint en compte l'emigració realitzada des de altres països i l'emigració clandestina. Un dels problemes d'aquestes estadístiques és que realitzen els recomptes per nacionalitat, un camp molt generalitzat, i per aquest motiu a l'hora d'estudiar l'emigració a zones concretes, com és el cas del present treball, es té que recórrer a altres fonts.

En quant a l'estudi de les migracions regionals les fonts emprades a molts d'estudis de caire local serien: els padrons i els censos, les quintes, les fots orals, la premsa, els llibres d'actes, la bibliografia, entre d'altres. En el cas de les illes tan sols alguns municipis com Sóller⁷ han conegut estudis en profunditat d'aquest tipus.

Els padrons municipals són els registres administratius realitzats des dels ajuntaments en els que consten els veïns del municipi. S'ha de tenir en compte que es tracta de fonts de caire estadístic. Això fa que la informació que ens porti sigui un tant general i no aprofundeix en temes del, com emigren? o el perquè emigren?. Aquestes qüestions tindran que obtenir resposta a través d'altres fonts. Els padrons s'organitzen a través de les unitats familiars amb un cap de família que seria el membre principal de la unitat. Es realitzaven durant el darrer trimestre de l'any anterior a l'any del padró, és a dir, el padró de 1911 ens donaria la informació de la població del municipi entre els mesos d'octubre -desembre de 1910. A partir de 1870 aquest seran de caràcter quinquennal i és considerat un document viu ja que era rectificat anualment incorporant les modificacions de cada registre. A l'hora aquests eren la base per la confecció dels censos. Tots els habitants tenien que estar empadronats en un municipi sense que ningú pugés ser veí a més d'un. A partir del 1874 als empadronats se'ls dotava de la "cèdula personal" que es tractava d'un document intransferible emes des de les diputacions provincials, era un document obligatori per tal de desplaçar-se a altres llocs, tot això no implica que no es facin falsificació dels mateixos en un moment en que ens trobem amb documents sense fotografia i amb una descripció general de l'individu, que eren fàcilment intercanviables.

⁶ SANCHEZ, B. 1990. "Una nueva serie anual de la emigración española: 1882-1930", *Revista de historia económica*, año VIII, nº1. Universidad Carlos III. Madrid, pàg. 133-170.

⁷ QUETGLAS, A. i ESTADES, J. 2009. *L'emigració Sòllerica (1836-1936)*. Ithomar Industria Gràfica. Sóller.

Padró 1911.

Els padrons presents l'Arxiu Municipal de Manacor mostren una certa continuïtat els primers datarien dels anys 20 del segle XIX i a partir de 1859 ens trobaríem amb les sèries anuals. La seva conservació seria relativament bona, exceptuant algunes humitats. En alguns anys ens trobem amb una dualitat ja que hi hauria dos padrons el mateix any, aquest fet fa que s'empri aquell que sembla més complet. Fins al 1900 segueixen un format vertical sense enquadrar i ordenats per barriades, a partir del canvi de segle el format serà horitzontal, enquadrats per carrers i ordenats alfabèticament.

S'ha de tenir en compte que depenent de l'any ens trobem amb padrons que ens donen més o menys informació. Ens trobarem els mateixos camps a la majoria de padrons, entre un o altre any molts d'aquests camps apareixen buits, això respondria a que aquest tipus de font servia al Govern per saber la demografia del país però també el nivell econòmic dels seus habitats per tal d'augmentar les carreges fiscals. Això provoca que en molts de casos les fonts no siguin exactes ja que els empadronats intentaven lliurar-se d'algunes d'aquestes carreges. Els camps presents solen ser:

1. Direcció, n°	Sol aparèixer a la part superior de la fulla i en ocasions va acompanyat del malnom de la família.
2. Nom i cognom	El principal registre és el cap de família, això fa que hi ha habitants que no apareixen en el registre però de tant en tant des del propi ajuntament s'incorporen noms a llapis ja que es sap que a la casa hi viu més gent.
3. Sexe	Sol aparèixer indicat com a <i>varón</i> o <i>hembra</i> .
4. Edat	En els padrons més antics no sol ser molt exacta.
5. Naturalesa	Dividit en dues part, una pels espanyols que a la vegada ens diu el poble i la província i els estrangers que ens diu la nació. Aquest camp és interessant per l'estudi del immigrants.
6. Sap (Llegir, Escriure)	Només de tant en tant apareix completa i ens permet conèixer el nivell d'alfabetització.
7. Estat civil	Ens diu si es troba casat o fadrí.
8. Professió	No sempre ens apareix complet.
9. Temps de residència	Solen ser els anys que fa que es troben al municipi.

10. Càrrec que desenvolupa i sou anual	No sol aparèixer informació.
11. Contribució	Apareix de forma molt esporàdica.
12. Carros	Tan sols apareix a alguns padrons.
13. Cavalleria	Diferència entre cavalleria gran i petita.
14. Incompatibilitat per jurat	No apareix complert.
15. Incapacitat	Complert només de forma eventual.
16. Observacions	Aquest seria el camp més interessant i ens apareixen les referències als emigrats, aquesta informació pot variar de les simples inicial B.A (Bons Aires) a dir-nos si ha emigrat tota la família, quan ho va fer i a on.

No hem d'oblidar que la finalitat d'aquest document no era enregistrar les migracions. Les referències a l'emigració que apareixen a aquests són molt esquemàtiques o incompletes. Per a l'estudi de la immigració tot i ser més completa també presenta certes llacunes ja que entre un i altre padró ens podem trobar que una persona que ha nat a un altre poble en el pròxim any ens diu que és de Manacor. Altres de les problemàtiques present en aquesta font és que no tota la gent que es troba empadronada, enregistra tots els seus moviments. Apareixen cases buides que no sabem ben bé on es troben els seus antics habitants, que si apareixien a padrons anteriors. L'emigració de les anomenades *oronelles*⁸ tampoc sol constar dins aquesta documentació, a més no consta el cent per cent de la població del municipi, molta de la gent que es trobava a Manacor no tindrà una residència fixa al mateix.

Resulta complicat documentar el moviment de l'emigració clandestina que sobretot es tractava de joves que pretenien evitar fer el servei militar (alguns d'aquests es poden localitzar a través de les quintes).

Només apareixen empadronades aquelles persones que deixen algun tipus de llaç al seu poble d'origen, és a dir, en molts de casos són els propis pares, germans, dones o fills els que empadronen als emigrants, però aquells que no deixen ningun llaç no són inscrits al padró o simplement ens apareixen com *ausentes, ignorados o desaparecidos*. Un altre tret comú és generalitzar la informació del cap de família, en moltes ocasions no sabem si la informació que consta es refereix només al cap de família o a tota la família.

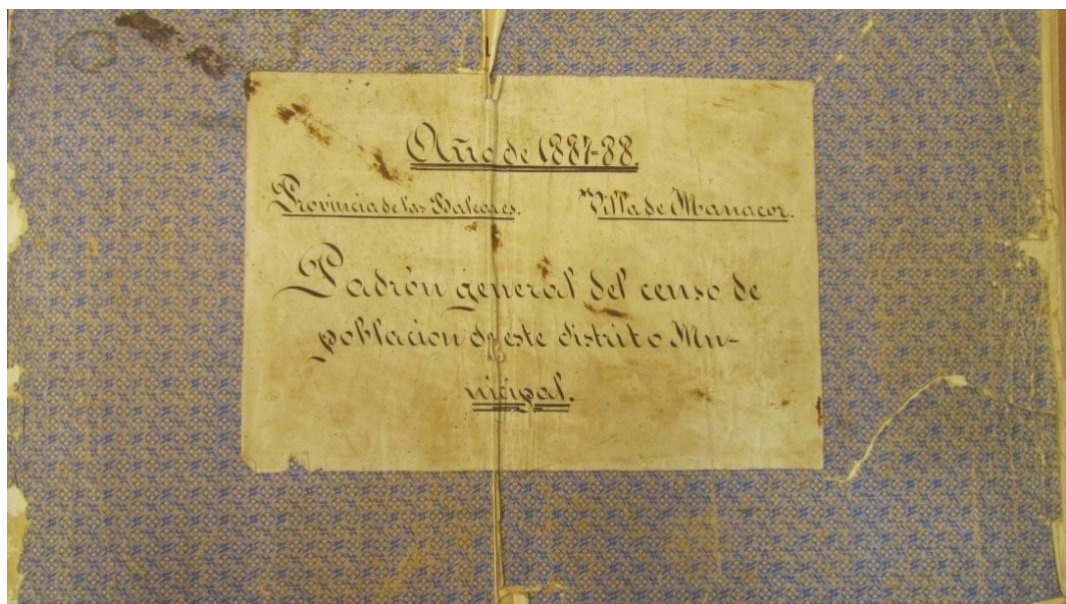
Els censos són llibres de gran format horitzontals que organitzen la informació per barriades. El primer que trobem al arxiu de Manacor seria el de 1887 i al contrari dels padrons que reserven una fulla per cada registre ens presenta la informació de forma continuada i organitzada per carrers. És realitzaven a final d'any i el cens es sol inicia dient "*Población de la villa de Manacor en la noche del 31 de diciembre de 1887 a 1º de enero de 1888*". Els camps presents a aquests són:

Nombre	De les cèl·lules i de les persones de cada cèl·lula.
Nombre de la casa	Al organitzar-se de forma continuada el registre de tots els habitants d'un carrer es troben de forma continuada depenent del nº de la seva casa
Nom i cognom	Primer el cap de família seguit de tots els membres de la família

⁸ Es tractava d'una emigració temporal en que els mesos d'hivern abandonaven el seu lloc d'origen i emigraven per dur a terme la collita, on era l'estiu.

Sexe	<i>Varón o hembra.</i>
Edat	Ens diu l'edat de cada membre que no sempre és exacta.
Estat civil	Casat o fadrí.
Parentesc o raó de convivència amb el cap de família	Ens diu si és la dona, fill, germà, pare, mare... del cap de família
Instrucció elemental	Si sap llegir o escriure
Naturalesa	Ens permet saber on han nat els habitants de Manacor.
Resident o transeünt del poble	No sol aparèixer complet.
Temps de residència al poble	Ens diu els anys que fa que es troba a Manacor.
Professió	En el cas dels censos solen ser més exactes que els padrons.
Lloc on es troben els absents	A Espanya o a l'estranger. Aquest cap seria molt interessant per a l'estudi de les migracions si no es trobés buit en la majoria de caos.
Residència dels transeünts	No consta.
Observacions	Una vegada més aquest camp ens apareix la informació sobre les migracions.

Tot i donar-nos més informació que els padrons, presenten una certa irregularitat ja es realitzaven cada 10 anys. A finals del XIX els anys acabats en set; i a partir del XX els acabats en zero. En el cas de Manacor han arribat fins a nosaltres els censos de 1887, 1897 i el de 1910, ens manca el de 1900 tot i això aquest any contem amb dos padrons que ens aporten informació. Quan ens trobem que el cens i el padró coincideixen en el temps es pot suposar que els padrons que es conserven ens aporten part de la informació que ens donaria el cens.

Cens de 1887-88.

Un altre element que s'ha de tenir en compte a l'hora d'analitzar aquests documents és que al 1889 s'independitzarà de Manacor el municipi de Sant Llorenç, per aquesta raó no s'han tingut en compte aquells llibres del padró i del cens que fins 1889 tractaven aquest territori i Sant Miquel (actual Son Carrió).

Una altre font arxivística a tenir present serien les quintes, ja que ens donaria informació de l'emigració d'un determinat grup de persones. És tracta d'un document realitzat de forma anual en el que l'ajuntament realitza el llistat d'aquells joves del municipi que complien els 19 anys, obligats a realitzar el servei militar. Entre 1888 i 1902 els joves que tenien entre 15- 20 anys que pretenien obtenir un permís d'embarcament del govern provincial necessitaven: la cèl·lula personal, una autorització dels seus pares o tutors, una partida de bateig, certificat d'estar lliure de quintes o haver consignat el dipòsit de 1500 pessetes en metàl·lic y un certificat de no estar processat, tot això visat pel batlle del poble o el notari. Totes aquestes dificultats a més del desig d'evitar fer el servei militar, implicaran un augment de l'emigració clandestina, que com s'ha dit, resulta difícil de documentar. Al 1902 es simplifiquen els tràmits, a partir d'aquest moment només era necessària la cèl·lula persona a excepció dels menors d'edat i les dones casades que viatjaven soles que necessitaven el permís del tutor o del marit, i els joves amb edat militar podien partir després d'haver dipositat les 1500 pessetes.

A l'arxiu municipal de Manacor les primeres quintes que es conserven serien de 1771 a 1800 i a partir de 1802 serien pràcticament anuals, exceptuant alguns anys. Dels 34 anys analitzats no ens trobaríem amb les quintes de 1886, 1892, 1893, 1906 i 1909.

Aquesta font estaria formada per diferents tipus de documents que a l'hora es trobe organitzats en tres blocs:

- El primer seria l'expedient general que es solen trobar cosits i en els que s'inclouen els diferents bans de crida a files, l'acta d'allistament i els fullets que s'enviaven a les famílies.

- En un segon volum sense cosir, apareixen les llistes provisionals, llista que ratifica on es troben els joves que es troben organitzats segons el mes i el dia de naixement, i ens diuen el nom i llinatges del jove i dels seus pares i quina és la seva situació actual. S'ha de dir, que molts dels nins que havien nat dinou anys antes són morts, també ens trobem els reconeixements mèdics per tal de saber si els joves han de ser declarats útils o no pel servei, es realitza una llista de talles, la llista de les excepcions (que es podien donar per: falta de talla, pares pobres, fills únics de viuda, fills únics de germà soldat), la llista definitiva amb les excepcions, la llista de classificació dels soldats, les llistes del reemplaçament dels joves de l'any anterior i la llista dels joves que el proper any seran cridats.

- En el tercer bloc, ens trobaríem amb els expedients de les excepcions en que els interessats presenten tota la documentació i se'ls declara exempt o no.

S'ha de dir, que no tota aquesta documentació dels tres blocs figura a tots els anys.

Aquells documents de les quintes que ens donen algun tipus d'informació sobre l'emigració serien: la llista de pròfugs que no sempre es troba dins la documentació i la llista que ratifica on es troben els joves i que ens diu si són vius, morts o si han canviat d'adreça.

Els responsable de que els joves es presentin a files serien els seus pares o tutors i d'aquest fet en moltes ocasions queda constància ja que són declarats per tal de saber on es troben els joves que no han aparegut, fins i tot molts dels pares o tutor apareixen als llibres

d'actes de l'ajuntament en que es sol declarar si el cridat a files es troba emigrat o desaparegut per tal de justificar la seva absència i per ser declarats pròfugs.

1903 *Nota de Pròfugs.*

1.	Françes Caldentey Barcelo o. Miquel y Joan	D. C.	
+ 21.	Bart. Bonnet Oria o. Bart. Apolonia	P. Barletta	Ignorado
29.	Antonio Bonet Piera Ant. y Joan	Seane P. Palma	Se han unido a la lista de Pròfugs
38	Miquel Adol Salas Bonet y Barbara	D. C.	
+ 44	Guillem Gibrer Bonello Ramon y Joan	D. C.	
+ 51	Antonio Cabrerer Oller Guille y Barbara	D. C.	
+ 56	Jaime Garcia Bonello Ant. y M.	D. C.	
+ 60	Miquel Pons Santandreu y Juan Martina	Argel	<i>Pròfug a l'estranger</i>
66	Antonio Valls Miró Oubus	(i. juicio)	Pròfug a l'estranger
+ 89	Miquel Mory Caldentey Guille y Margarita	D. C.	<i>Pròfug a l'estranger</i>
+ 114	Geromimo Fullana Oller Miquel y Marg.	D. C.	
+ 115	Ant. Fullana Pons Ant. y Annet	D. C.	
+ 116	Sebastià Bonet Gibrer Centonio y Galla	D. C.	
+ 118	Sebastià Caspach Caldentey Sebastiano y Marg.	D. C.	
+ 121	Jaime Melis Sayer Jaume y Catalina	D. C.	
124	Juan Pons Mel y Juana Bart. Marg.	D. C.	
+ 127	Miquel Parera Salas Juan y Maria	D. C.	
+ 128	Juan Pons Salas Juan y Joan	D. C.	
+ 140	Ant. Miquel Valls Bonet y Maria	D. C.	
+ 151	Petro Salas Fullana Ant. y Joan		Ignorado
57	Antonio Ferrera Salas Miquel y Barbara	D. C.	
66	Juan Pons Pons Pastor Antonio y Ant.		Julio 28 Julio de 1884
124	Ant. Pons Salas Guille y Joan		1 Julio 1884
134	Sabriel Valls Cortes Orop y Annet		12. Julio 1884

Llista d'emigrants quinta 1903.

A més dels documents anteriors pels anys de; 1898, 1901, 1902, 1904, 1905, 1908, 1912 i 1913 ens trobem amb els expedients de pròfugs que resulten molt interessants ja que la majoria dels pròfugs eren per motius d'emigració i en els expedients ens trobem amb la declaració de familiars o coneguts dels cridats a files que declaren si saben on es troben o no els joves. Gràcies a aquest document s'han pogut identificar molts dels emigrants de l'onada de 1889 que no ens apareixien en el cens i padró d'aquest any, a més les declaracions serien el document que ens aporta més informació sobre el procés d'emigració i que ens permet reconstruir moltes de les històries.

Pel que fa a la premsa, ens trobem amb diferents estudis que tracten l'emigració a les illes a través de la premsa tant provincial com local. En el cas de Manacor les fonts locals no han estat estudiades. Joan Buades⁹ va estudiar algunes de les publicacions provincials que tracten l'emigració a Manacor relacionada amb l'onada migratòria de 1889. Però duran els anys de 1880-1914 que comprèn el present l'estudi, a Manacor ens trobarem amb 6 publicacions local: *El Manacorens* (1889-1890), *La Verdad* (1890), *La Aurora* (1906-1916), *Justicia* (1909-19011), *El anunciador* (1911-1912) i *El independiente* (1912), de les que es pot extreure algunes referències a l'emigració local.

⁹ BUADES, J. 2001. 1889: L'allau emigratòria de mallorquins a l'Argentina i Xile. Els camins de la quimera n.º3. Govern Balear. Govern de les Illes Balears, Conselleria de presidència. Palma.

Capçalera de *El Manacorinse* primer setmanari de Manacor.

El tema de l'emigració serà un tema molt recurrent dins la premsa tant local com provincial, que esdevé una font de primera mà, respecte d'això el 31 d'agost de 1889 a *El Manacorens* ens diu:

“Todos los periódicos se han ocupado ya con más o menos detención, oportunidad y acierto de la emigración que tantas creces va tomando de algún tiempo a esta parte: pero todo ha sido predicar en el desierto.

[...]

La prensa nos comunica casi diariamente noticias las más desconsoladas de la situación que atraviesan en aquellas lejanas tierras esos infelices emigrantes. ¡Cuántos sufrimientos en el camino! ¡Cuántas penalidades a su llegada! Fijaos en las noticias que de allí se reciben. Los que menos se quejan dicen que no han encontrado lo que se figuraban y que si ahora tuvieran que marcharse ahora no lo harían”¹⁰.

Finalment una altre de les fonts importants a l'hora d'estudiar l'emigració serien les fonts orals. Aquestes fonts de moments s'han deixat de banda degut a la falta de temps tot i això s'intentarà localitzar alguns dels descendents dels emigrants i incloure en el present treball la informació aportada pels descendents.

Una de les problemàtiques de les fonts és que al llarg dels 34 anys molta de la informació que ens aportin les diferents fonts pot resultar repetitiva, ja que el mateixos emigrants ens poden aparèixer a diferents documents, el que s'intentarà fer és evitar la dualitat d'emigrants i s'aprofitaran aquells documents en els que ens apareix un mateix emigrant per tal de recaptar la màxima informació del mateix.

2.1 Metodologia

En quant a la metodologia a l'hora de tractar les fonts més a dalt descrites. El que es pretén és realitzar un buidatge general de totes les fonts que ens permetin tenir informació directa o indirectament dels moviments migratoris a Manacor entre 1880 i 1914. A partir d'aquelles fonts més estadístiques que serien els padrons, els censos i les quintes. A partir de la informació aportada per aquests documents es pretén confeccionar dues bases de dades amb les quals no només quantificar la immigració i l'emigració sinó també poder extreure les principals característiques d'aquests moviments, i poder veure la seva evolució al llarg del temps, facilitant així l'anàlisi del procés.

¹⁰ *El Manacorens*, Predicar en el desierto, 31-d'agost-1889.

Es realitzarà una primera base de dades dedicada als immigrants presents a Manacor, ja siguin procedents d'altres pobles de Mallorca com de fora de l'illa. Es tindrà en compte per una part els nats a altres pobles de les illes que es troben a Manacor per diverses raons. Per tal de documentar aquest procés es buidaran els padrons dels anys acabats amb 5, és a dir, 1885, 1895 i 1905, per tal d'establir en quins moments ens trobem amb un major nombre d'immigració insular i de quines zones procedeix aquesta. De forma anual al llarg dels 34 anys es pretén enregistrar aquells nouvinguts de fora de l'illa constatant la seva presència al municipi, intentar esbrinar les causes de la seva vinguda i veure com s'integren dins la població. Aquesta base de forma indirecta també ens permet tenir informació dels emigrants ja que molts dels que tornin al segle XX tornaran amb dones o fills nats als llocs on van emigrar a finals del XIX. Aquesta base compta amb 11 camps:

Id	Identificador auto numèric per a cada individu.
Direcció	El nom del carrer on viu l'individu.
Nº	El nº de la casa.
Barriada	Barri de Manacor on resideix l'immigrant.
Cognom, nom	Cognom i nom de l'immigrant.
Edat	De l'immigrant.
Lloc de naixement	De on emigra.
Sexe	Home o Dona.
Estat	Casat o Fadrí.
Professió	Professió a la que es dedica a Manacor.
Observacions	Si ens trobem amb informació adicional.

Pel que fa a l'emigració a partir d'aquells registres en els que apareguin emigrants, es realitzaran dues bases de dades. A la primera es registraran els grups familiars dels que emigren alguns dels seus membres. Això permet que les dades dels emigrants no siguin tan fredes i que es puguin relacionar amb els vincles que deixaven en el seu lloc d'origen. Si aquests donen peu a possibles xarxes migratòries. A partir d'aquesta primera base de dades es realitzarà una segona a on apareguin només els emigrants. La confecció d'aquesta ens permetrà analitzar el procés migratori i les seves característiques. La base de dades on figurin únicament els emigrants estarà format per 17 camps:

Id	Identificador auto numèric per a cada individu.
Direcció	El nom del carrer on viu l'emigrant.
Nº	El nº de la casa.
Barriada	Barri de Manacor on resideix l'emigrant.
Nom	Nom de l'emigrant.
Cognoms	Cognoms del emigrant.
Edat	Edat de l'emigrant quan emigra.
Any	Any de naixement.
Lloc de Naixement	On neix l'emigrant.
Sexe	Home o Dona.
Estat	Casat o Fadrí.

Professió	A que es dedica l'individu al seu lloc d'origen.
Alfabetització	Si sap llegir i escriure.
Destí	Lloc al que es dirigeix.
Document	Referència del document. Tipus de Document. Any del document on es troba la informació.
Id familiar	Identificador familiar, aquest ens permet saber quantes famílies de Manacor es van veure afectades directament pel procés d'emigració.
Observacions	Si es troba alguna informació addicional.

L'anàlisi de la premsa local ens permetrà tenir una informació menys estadística sobre el procés d'emigració. Aquesta també ens permetrà saber sí el tema de l'emigració fou important per la premsa local, ja que sabem que publicacions com el *Sóller* es feren ressò de l'emigració dels seus habitants, que fou estudiat per Antoni Vicens¹¹.

¹¹ VICENS, A. 1993. *Sollerics a França, passions i quimeres, 1870-1940*. El tall. Palma.

3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

La publicació a 1885 de *The Law of Migration* pel geògraf E.G. Ravenstein és considerat l'inici de l'estudi científic de les migracions. Des d'aquest moment sorgiran una gran quantitat de treballs que intentaran estudiar les migracions a nivell internacional. Una de les característiques de l'estudi de les migracions serà el seu caràcter multidisciplinari, ja que són moltes les disciplines que han intentat estudiar aquest procés. Un dels principals problemes d'aquesta multidisciplinarietat seria el diàleg entre els diferents treballs.

3.1 Les teories de les migracions

A partir de l'estudi de les migracions ens trobem amb que han sorgit diferents tipus de teories, més o menys acceptades des de les diferents disciplines i escoles que estudien aquests moviments de població, que pretenen explicar el perquè de les migracions. En la majoria dels casos es tracta de teories complexes molt lligades a l'economia. L'acceptació d'una teoria no implicaria el rebuig de les altres, ja que moltes d'elles serien complementàries. A grans trets les principals teories són:

-La teoria econòmica neoclàssica (macro teoria): defensa que una de les principals causes de l'emigració serien les diferències geogràfiques de demanda i oferta de feina. Les diferències salarials entre uns i altres països provocarien el moviment de la població. Aquesta va ser una de les teories més acceptades des del punt de vista polític a l'hora de combatre les migracions.

-La teoria econòmica neoclàssica (micró teoria): en aquest cas cada individu que emigra tindria clar que hi ha uns costos-beneficis que suposa seran positius. Els individus seleccionarien aquells llocs on poden ser més productius, però abans es trobarien amb uns costos com: el cost del viatge, el cost de mantenir-se mentre cerquen feina, l'aprenentatge de noves llengües i cultures o les dificultats d'adaptar-se al nou mercat laboral. Tot i això al final el balanç per a emigrar tindria que ser positiu amb uns beneficis, generalment econòmics.

-La nova teoria econòmica d'emigració: defensaria que el fet d'emigrar no és una decisió individual sinó d'un col·lectiu, generalment associat a famílies i aquest fet els permetria minimitzar els riscos davant nous mercats econòmics al diversificar els recursos a través del treball familiar. L'emigració d'un sol membre de la família també pot implicar beneficis per al conjunt familiar disminuint els riscos.

-La teoria del mercat dual de treball: diu que les migracions internacionals estarien lligades a la demanda de mà d'obra que seria inherent a l'estructura econòmica dels països desenvolupats. Les migracions no es deuen a factors d'expulsió sinó a la necessitat de treballadors de les societats industrials avançades i les seves economies, per tal de mantenir certs equilibris, com els salaris o les jerarquies socials. Els immigrants estan disposats a realitzar treballs poc qualificats que no interessin als propis del lloc i no els interessa el seu status al nou país ja que no es senten com a part de la nova societat sinó que el que pretenen és millorar el seu nivell de vida al seu país d'origen.

-La teoria del sistema món: seria quan els productors capitalistes emigren al que és anomenat perifèria del capitalisme per tal de reduir els costos i augmentar els beneficis en la producció. Aquesta teoria es produeix sobretot arrel del colonialisme i el posterior

neocolonialisme de les multinacionals. Les migracions es converteixen en un element inherent en un sistema econòmic de mercat internacional.

-La teoria de les xarxes socials: els emigrants es trobarien connectats entre ells per diferents tipus de laços de parentiu, d'amistat, d'origen, etc. Aquest fet fa que augmenti la mobilitat ja que es produeix una reducció dels costos i dels riscos.

-La teoria institucional: defensa que l'existència d'una migració i d'unes barreres per a reduir aquesta provocaria el sorgiment d'institucions privades que pretenen satisfer la demanda dels emigrants i a l'hora impulsar l'emigració.

-La teoria de les causes acumulatives: el fet d'emigrar provocaria canvis a la societat d'origen quan l'emigració té èxit, com pugui ser l'augment del nivell de vida de la família dels emigrants. Aquest fet impulsa l'emigració d'altre gent que pretén millorar el seu nivell econòmic.

-Teoria del *Push-pull*: aquesta teoria sorgirà arrel de les lleis de Ravenstein i es tractaria d'una de les més acceptades pels investigadors. Aquesta teoria defensa que ens trobem amb una sèrie de factors d'expulsió al lloc d'origen i una atracció al lloc de destí. Això impulsaria la sortida dels emigrants i l'elecció dels destins.

3.2 L'estudi de les migracions

Tot i l'existència de teories de les migracions generals, una de les principals dificultats que ens trobem a l'hora d'internacionalitzar els estudis migratoris seria degut al que ens diu Castles: *“No tenemos un marco conceptual en común que pueda servirnos como punto de partida para debates intelectuales y para la formulación de hipótesis y preguntas de investigación”*¹². Segons aquest autor la dificultat de realitzar estudis de caràcter internacional vindria donada per la interdisciplinarietat d'aquests estudis, la fragmentació espacial, la politització de l'emigració, els estudis concrets dels països receptors, l'aïllament dels estudis migratoris, la complexitat i diversitat de les experiències migratòries i la necessitat de crear un marc concret a l'hora d'estudiar les migracions. L'única solució que aquest autor troba seria: *“La respuesta sería que los investigadores de los procesos migratorios deberían intentar desarrollar teoría de medio alcance que puedan ayudar a integrar las ideas de varias ciencias sociales para entender las regularidades y variaciones de una serie de procesos migratorios en una constelación histórica y socio-económica determinada”*¹³.

La manca d'una teoria global ha provocat que els estudis internacionals hagin esdevingut en la majoria dels casos generalistes i superficials, sorgint una producció d'àmbit nacional a gran part dels països que van sofrir aquest fenomen migratori. A partir d'aquests estudis nacionals s'han internacionalitzat els resultats intentant comparar-los amb estudis d'altres països. Les desigualtats de les característiques de les migracions entre els països del nord i el sud d'Europa dificulten la comparació d'aquestes emigracions. És per aquesta raó que Blanca Sánchez ha identificat el que ella anomena “Nueva Emigración”¹⁴ i que es podria qualificar com una teoria de mitjà abast de les que parla Castles. Aquesta estaria formada per països d'Europa del sud i de l'est i el principal tret comú seria la simultaneïtat

¹² CASTLES, S. 2010. “Comprendiendo la emigración global: una perspectiva desde la transformación social”. *Relaciones internacionales*, núm.14. GERI-UAM. Madrid, pàg. 142.

¹³ CASTLES, S. 2010. Op. Cit., pàg. 165.

¹⁴ SANCHE, B. 1995. *Las causas de la emigración española 1880-1930*. Alianza. Madrid, pàg. 39.

de l'emigració en massa entre la segona meitat del segle XIX i el primer terç del XX. Els països més destacats d'aquest conjunt serien Itàlia, Espanya, Grècia i Portugal. L'estudi d'aquest procés demogràfic s'ha desenvolupat de forma desigual a cada un d'aquests països.

Dins aquest grup ens trobarem que Itàlia seria el país més semblant al cas espanyol. L'estudi d'aquest procés a Itàlia tindrà certs paral·lelismes als estudis espanyols tot i que aquests darrers seran posterior als italians. En el cas d'Itàlia els estudis es remunten als anys 50 i 60 del segle XX i anirà augmentant la seva producció en les dècades posteriors. Un dels principals debats de la historiografia italiana serà si el procés d'unificació del país al 1870 serà una de les causes de l'emigració o si per contra el procés seria anterior a la unificació. En els anys setanta ja sorgiren dos dels estudis clàssics de la historiografia italiana: *La grande emigrazione* de Emilio Franzina¹⁵ de 1976; i *L'emigrazione italiana dall'Unità alla seconda guerra mondiale* de Ercole Sori¹⁶ de 1979. Les dues obres intentaran posar les bases sobre l'emigració italiana justificant les causes i les característiques d'aquesta i les dues es varen convertir en les grans impulsores dels estudis de l'emigració duts a terme a Itàlia fins a l'actualitat.

Els estudis de caire nacional predominaren fins als anys 90. A partir d'aquest moment ens trobem amb un notable impuls dels estudis regionals o locals. La primera dècada del segle XXI seria la més productiva, gràcies a un gran nombre de treballs de caire regional impulsats en molts de casos des de la pròpia administració, i també a la creació d'institucions dedicades a l'estudi del procés migratori com el "Museo Regionale dell'Emigrazione Piero Conti di Gualdo Tadino" (Perugia) o "il Museo Paolo Creci" (Lucca), entre d'altres. A més de tots aquests estudis sobre l'emigració ens trobem amb tres publicacions periòdiques dedicades al procés d'emigració com són: *Studi Emigrazione* publicada des de l'any 1964 fins a l'actualitat editada pel "Centro Studi Emigrazione di Roma"; *Altreitalia* publicada des de 1989 des del "Centro Altreitalia" i *Archivio storico dell'emigrazione italiana* publicada des del 2005 des de l'arxiu amb el mateix nom.

En el cas de l'estudi de la història de l'emigració desenvolupada des d'Espanya, ja des del segle XIX ens trobem amb estudis sobre l'emigració contemporània com seria el cas de *El problema de la emigración*¹⁷ de Cristóbal Botella de 1888, que diferencia dos tipus d'emigració a Espanya a finals del XIX: primer l'emigració del llevant i del Mediterrani cap a Algèria; i en segon lloc l'emigració de les províncies del nord cap a Amèrica. L'autor també intenta cercar un remei per tal d'evitar l'emigració, convertint-se en una mena d'obra protesta en la que s'analitzen les diferents causes de l'emigració, s'acusa de l'emigració del moment al govern i defineix l'emigració com una malaltia crònica que s'ha de combatre. En el cas de les illes contem amb la *Guía de baleáricos residentes en la república argentina* de Jose Garcia Moll publicada a 1918 i 1929 que tot i tractar-se d'un llistat de noms i anuncis que ha esdevingut una importantíssima font a l'hora d'estudiar l'emigració balear a Argentina a principis del segle XX.

En els anys 50 del segle XX els estudis històrics sobre el procés migratori del XIX i principis del XX eren inclosos dins estudis més amplis, la visió de l'emigració massiva era vista com una etapa més o com els antecedents que permeten explicar o establir certes

¹⁵ FRANZINA, E. 1976. *La grande emigrazione*. Masilio. Venezia.

¹⁶ SORI, E. 1979. *L'emigrazione italiana dall'Unità alla seconda guerra mondiale*. Mulino. Bologna.

¹⁷ BOTELLA, C. 1888. *El problema de la emigración*. Tip de los Huerfanos. Madrid.

continuitats amb els processos de retorn i d'emigració dels anys 50. Aquest seria el cas de Vicente Borregón i la seva obra *La emigración española a América*¹⁸ de 1952.

A partir de finals dels anys 60 s'incrementarà el nombre d'aquest tipus d'estudis, com el de Francisco Sánchez, *Emigración Española a Europa*¹⁹. Dels anys 70 destaca el treball de Rafael Puyol, *Emigración y desigualdades regionales en España*²⁰, que pretén explicar les característiques de l'emigració exterior des del segle XIX fins als anys 70 i l'estudi de les diferències regionals com a principal causa de la migració interna. Durant aquests anys els estudis realitzats de l'emigració són estudis parcials i no ens trobem amb una obra de referència que ens permeti contrastar-la amb la historiografia italiana d'aquests anys.

En els anys 80 apareixeran les primeres obres dedicades a estudiar l'etapa de l'emigració massiva com un fet amb una entitat per sí mateixa. Una de les obres de referència de la historiografia espanyola serà *Espanoles hacia América. La emigración en masa 1880-1930*²¹, en la que els diferents autors analitzen per una banda l'emigració a través de les regions que varen conèixer una major emigració, i per altra l'emigració a partir del destí. També serà important l'obra de Juan Bta. Vilar, *Los Españoles en la Argelia Francesa (1830-1914)*²², tot i que l'autor ja havia realitzat alguns estudis²³ sobre l'emigració espanyola al nord d'Àfrica, aquest tipus d'emigració havia estat un tant oblidada en els estudis anteriors. L'autor realitza un estudi exhaustiu sobre el procés migratori a Algèria entre 1830 i 1914, amb un interessant capítol dedicat a l'emigració de menorquins a principis del segle XIX com a conseqüència de les rutes franceses que tenien aturada a l'illa durant la conquesta del territori algerià i posteriorment, convertint-se en una obra de referència per aquesta emigració.

A 1992, amb motiu de la commemoració del v centenari del descobriment d'Amèrica, serà el moment de major producció d'estudis històrics relacionats amb aquesta, tant de caire estatal com regionals, i entre ells ens trobem amb un destacat nombre de publicacions que tractaran el problema de l'emigració ja que Amèrica serà un dels principals destins de l'emigració. Cal esmentar la col·lecció editada per MAPFRE amb més de 200 títols que tracten sobre dit destí, entre aquests *Baleares y América*²⁴, en la que el seu autor Bartomeu Escandell no només ens parla de l'emigració sinó de les relacions entre les illes i Amèrica des del segle XV al segle XX però tan sols dedica una part de l'obra a l'emigració en massa; o *Griegos en América*²⁵, de Alexander Kitroeff que seria un dels pocs llibres en castellà que tracten l'emigració grega a Amèrica. Altre projecte serà el de la "Fundación Archivo de Indianos, Museo de la emigración", situat a Astúries i que a través de la col·lecció "Cruzar el charco" impulsaran estudis sobre l'emigració. Fins a l'actualitat han publicat una vintena de llibres amb temàtica tant de caire nacional com regional. Alguns dels seus títols destacats serien *La inmigración española en Argentina*²⁶, *Las remesas de los emigrantes españoles en América*²⁷,

¹⁸ BORREGÓN, V. 1952. *La emigración española a América*. Faro de Vigo. Vigo.

¹⁹ SÁNCHEZ, F. 1968. *Emigración Española a Europa*. Confederación española de cajas de ahorros. Madrid.

²⁰ PUYOL, R. 1979. *Emigración y desigualdades regionales en España*. EMESA. Madrid.

²¹ SANCHEZ-ALBORNOZ, N. (cop.) 1988. *Espanoles hacia América. La emigración en masa 1880-1930*. Alianza. Madrid.

²² VILAR, J.B. 1989. *Los Españoles en la Argelia Francesa (1830-1914)*. Universitat de Murcia. Murcia.

²³ VILAR, J.B. 1970. *España en Argelia, Túnez, el Ifni y Sabara, durante el siglo XIX*. Instituto de Estudios Africanos. CSIC. Madrid.

²⁴ ESCANDELL, B. 1992. *Baleares y América*. MAPFRE. Madrid.

²⁵ KITROEFF, A. 1992. *Griegos en América*. MAPFRE. Madrid.

²⁶ SANCHEZ, B. 1992. *La inmigración española en Argentina (s.XIX y XX)*. Cruzar el charco 2. Júcar. Gijón.

*Un puente entre Mallorca y Puerto Rico. La emigración de Sóller (1830-1930*²⁸), *La emigración española a América (siglos XIX y XX*²⁹), *Emigración mediterránea y América*³⁰. La commemoració del descobriment també donarà peu a la publicació d'un important nombre de tesis relacionades amb Amèrica, sent algunes de les més destacades *El movimiento migratorio Español a Latinoamérica durante el último siglo (1882-1990)*³¹ de Salvador Palazón o *La emigración Española a Venezuela de 1950-1960*³² de Maria J. Fernández. En aquest any també ens trobem amb un primer intent de realitzar una historia unificada del procés migratori per a tota Espanya: *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*³³, en dos volums: el primer dedicat a l'emigració general i les seves característiques; i el segon dedicat al procés migratori a les diferents regions d'Espanya des de on partirà l'emigració. El quart capítol del segon volum està dedicat a les Illes Balears, realitzat per Sebastià Serra³⁴.

A partir de l'any 92 començaran a aparèixer un gran nombre d'obres i articles dedicats a l'estudi del procés migratori en diferents èpoques, cada vegada donant més importància a l'heterogeneïtat de les fonts. També es realitzaran estudis des de noves perspectives i de caràcter multidisciplinari en els que no només es tindran en compte els aspectes demogràfics i econòmics que havien predominat fins al moment en els estudis, i és que ara es té en consideració el paper de la dona, els conflictes socials i laborals, l'educació, les xarxes familiars o l'associacionisme del immigrants, entre d'altres. D'aquests anys destaca l'obra de Blanca Sánchez, *Las causas de la emigración española (1880-1930)*³⁵ publicada a 1995, que es convertirà en imprescindible ja que la seva autora posa les bases de la majoria dels estudis sobre l'emigració duts a terme a Espanya amb posterioritat. A través d'aquesta obra l'autora ens permet situar l'emigració espanyola dins el context de l'emigració internacional, quantificant l'emigració a partir de l'anàlisi crític de les fonts i establint les característiques de la mateixa.

En els darrers anys s'han realitzat estudis molt interessants que ja eren presents en el cas italià, com l'obra d'Eduardo Moyano *La memoria escondida. Emigración i cine*³⁶, que ens permet observar el tractament de l'emigració a través del cinema des del colonialisme fins a la immigració contemporània passant per l'emigració en massa. També es poden destacar diverses exposicions que han donat lloc a catàlegs, com és el cas de l'exposició del 2006 *De la España que emigra a la España que acoge*³⁷ realitzada des de la fundació Largo Caballero o l'exposició *Memoria Gráfica de la emigración española* impulsada des del Ministeri de Treball i

²⁷ GARCÍA, J.R. 1992. *Las remesas de los emigrantes españoles en América*. Cruzar el charco 3. Júcar. Gijón.

²⁸ CUBANO, A. 1993. *Un puente entre Mallorca y Puerto Rico. La emigración de Sóller (1830-1930)*. Cruzar el charco 7. Fundación Archivo de indios. Columbres.

²⁹ YÁÑEZ, C. 1994. *La emigración española a América (siglos XIX y XX)*. Cruzar el charco 12. Fundación Archivo de Indios. Columbres.

³⁰ CARMAGNANI, M. 1994. *Emigración mediterránea y América*. Fundación Archivo de Indios. Columbres.

³¹ PALAZÓN, S. 1992. *El movimiento migratorio Español a Latinoamérica durante el último siglo (1882-1990)*. Universitat d'Alacant. Alacant.

³² FERNANDEZ, M.J. 1992. *La emigración española a Venezuela de 1850 a 1960*. Universidad Complutense. Madrid.

³³ VIVES, P.A., VEGA, P., OYANBURU, J. (coords.) 1992. *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*. Vol. 1 i 2. Historia 16. Madrid.

³⁴ SERRA, S. 1992. "La emigración de las Islas Baleares a Iberoamérica". Dins VIVES, P.A., VEGA, P., OYANBURU, J. (coords.) *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*, Vol. 2. Historia 16. Madrid, pàg. 87-114.

³⁵ SANCHEZ, B. 1995. Op. Cit.

³⁶ MOYANO, E. 2005. *La memoria escondida. Emigración i cine*. Tabla rasa libros y ediciones S.L. Madrid.

³⁷ ALTED, A.; ASENJO, A. 2006. *De la España que emigra a la España que acoge*. Fundación Francisco Largo Caballero y Obra Social de Caja Duero. Madrid.

Immigració conjuntament amb el banc Santander, que ens permet tractar el fet de l'emigració a partir de les fonts gràfiques de l'època. A més aquesta exposició des del 2009 fa un recorregut pels països llatinoamericans adaptant-se a la realitat dels emigrants espanyols que varen emigrar a aquests països. Des del Ministeri de Treball i Immigració i la "Fundación Directa" en el 2008 es va iniciar el projecte "Entre dos orillas" que pretenia crear un "banc de la memòria" sobre les experiències dels emigrants espanyols a Amèrica Llatina. D'aquest projecte sortiran diverses obres, destacant: *La emigración española en América: historias y lecciones para el futuro*³⁸; i *Memorias de la emigración española a América*³⁹.

Pel que fa a les publicacions periòdiques espanyoles dedicades a les migracions en general, podem destacar dues revistes: *Migracioness*, publicada de forma semestral des de 1996 per la Universidad Pontificia Comillas; i *Migraciones & Exilios*, publicada de forma anual des del 2000 per la "Asociación para el Estudio de los Exilios y Migraciones Ibéricos Contemporáneos".

També s'han de destacar els estudis duts a terme des dels països receptors de l'emigració, que és pot dir que seran estudis parcials ja que només tracten aquella immigració arribada a un determinat lloc i d'una determinada nacionalitat. En molts de casos aquest tipus d'estudis es preocupen per explicar l'atracció que exerceix el país pels immigrants com una de les causes de l'emigració i també solen tractar quin serà el paper dels emigrants dins la nova societat que els acull. Un dels primers estudis sobre els fluxos de l'emigració ens arribaria des de l'Argentina, realitzat pel sociòleg d'origen italià Gino Germani: "La inmigración masiva y su papel en la modernización del país"⁴⁰ de 1962, en la que ens parla del impacte de la immigració massiva d'italians i espanyols dins la societat i l'economia argentina i el seu grau d'assimilació. També es poden destacar les *I Jornades Internacionals* sobre la migració a Amèrica, celebrada al 1985 a Mèxic i convocada per el "Instituto Panamericano de Geografía e Historia". De 1991 és *Inmigración Española en la Argentina* de Hebe Clementi, que posa èmfasis en el paper dels immigrants espanyols dins la nova societat tenint en compte aspectes econòmics, socials i culturals. Pel que fa a les Illes Balears cal destacar els diferents treballs realitzats per Ana Jofre des de la Universitat de La Plata. Una de les principals dificultats de molts d'aquests treballs serà la seva accessibilitat.

En la darrera dècada les obres més destacades sobre l'emigració serien de caire regional o local que cada vegada més han diversificat les fonts a l'hora d'estudiar el fenomen migratori, impulsant l'història oral per a reflectir les experiències personals, les fonts gràfiques de cada regió per tal de captar un moment de la seva història o l'estudi de la correspondència per estudiar casos concrets.

Les regions que varen experimentar una major emigració, quantitativament parlant, seran les que impulsaran major nombre de treballs sobre les migracions. Les regions més destacades en aquest aspecte serien: Astúries, les Illes Canàries, Galícia i el País Basc.

Entre aquestes regions cal destacar el paper de les Illes Canàries que serà on ens trobem els primers estudis regionals d'Espanya sobre l'emigració en massa: els *Coloquios de historia canario-americana*, iniciats a 1976 al "Museo Casa de Colon" i impulsats pel doctor Francisco Morales Padrón que fins a l'actualitat compta amb trenta-tres volums que

³⁸ SALLÉ, M^a.A. (Coord.) 2009. *La emigración española en América: historias y lecciones para el futuro*. Ministerio de trabajo e inmigración y Fundación directa. Madrid.

³⁹ PÉREZ-FUENTES, P.; PÉREZ, J., SALLÉ, M^a.A. 2009. *Memorias de la emigración española a América*. Ministerio de trabajo e inmigración y Fundación directa. Madrid.

⁴⁰ GERMANI, G. 1962. *Política y sociedad en una época de transición*. Paidós. Buenos Aires, pàg. 239-299

inclouen més de quaranta articles dedicats a l'emigració canària. Un dels primers en estudiar aquesta emigració serà Julio Hernández García⁴¹, que centra el seu estudi en el segle XIX.

També és de destacar el cas galleg degut a la gran quantitat d'obres dedicades a l'emigració. És un dels casos que compta amb més estudis i pels seus paral·lelismes amb el present estudi podem destacar el treball de Ana Cristina Pérez, *La emigración de Santiago de Compostela a América a través del padrón de 1924*⁴², ja que analitza l'ús dels padrons d'un determinat lloc i moment com a fonts per l'estudi de les migracions, al igual que es planteja al present treball.

En el cas del País Basc en els darrers anys han proliferat amb força els estudis sobre el procés migratori, destacant la col·lecció Urazandi impulsada pel Govern Basc, amb denou treballs. També s'ha de parlar per la seva originalitat de la tesis de Matteo Manfredi *La fotografía como fuente para el análisis de los procesos migratorios. Metodología, conceptualización y crítica en la historia de la emigración vasca a Uruguay (siglos XIX-XX)*⁴³.

Tot i que l'emigració de les Illes Balears no es situa entre les més nombroses de l'estat Espanyol (tan sols entre un 0'9% i un 1% dels emigrants era d'origen balear), sí comptem amb una gran quantitat d'estudis sobre l'emigració, amb més de dos-cents treballs que tracten el tema. En el cas de les illes els primers estudis de l'emigració duts a terme són de finals del 70 i els anys 80, es tracta dels treballs de Pere Salvà⁴⁴, Sebastià Serra⁴⁵ i de Bartomeu Barceló⁴⁶. Però, com succeeix a la resta de l'Estat serà a partir de la commemoració del V centenari del descobriment d'Amèrica, quan s'impulsen els estudis sobre dit continent. Serà en aquest moment quan s'editin una sèrie de llibres sobre Amèrica dins els quals serà present l'emigració. Es pot destacar la col·lecció "Amèrica l'altre història de les Illes Balears", ja que alguns dels seus títols tracten el tema de l'emigració com *Mallorquins a Puerto Rico*⁴⁷ de Jaume Ensenyat. Arrel d'aquest centenari a 1992 es convocà el *Congrés Internacional d'Estudis Històrics de les Illes Balears i Amèrica*, amb la publicació de les actes en tres toms. El tercer, dedicat a l'època contemporània, establirà les bases per als estudis illencs posteriors sobre l'emigració. A partir d'aquest moment sorgiran nombrosos estudis sobre el procés migratori.

Des de la Universitat de les Illes Balears també s'ha impulsat aquest tipus de recerca. A 1993 Antoni Marimon presentava la seva tesis doctoral *Les repercussions de les guerres de Cuba i de les Filipines a les Illes Balears*, dins la qual ens trobarem una sèrie d'apartats dedicats al procés d'emigració Balear al segle XIX. També ens trobem amb el grup d'Estudis de la cultura, la societat i la política al món contemporani dins el qual hi ha present una

⁴¹ HERNANDEZ, J. 1981. *La emigración de las islas canarias en el siglo XIX*. Cabildo insular de Gran Canaria. Las Palmas de Gran Canaria.

⁴² PÉREZ, A. 2006. "La emigración de Santiago de Compostela a América a través del padrón de habitantes de 1924". Dins SÁNCHEZ, J. i PROVENCIO, L. (eds.). *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación Española de Americanistas*, II vol.. Universidad de A Coruña. A Coruña, pàg. 299-314.

⁴³ MANFREDI, M. 2008. *La fotografía como fuente para el análisis de los procesos migratorios. Metodología, conceptualización y crítica en la historia de la emigración vasca a Uruguay (siglos XIX-XX)*. Colección Urazandi, Gobierno Vasco. Victoria-Gasteiz.

⁴⁴ SALVÀ, P.A. 1978. "El movimiento de la población en las Islas Baleares entre los años 1878 i 1900". *Mayurqa*, n° 17, 1977-1978, pàg. 185-190. Universitat de les Illes Balears. Palma.

⁴⁵ SERRA, S. 1986. *L'emigració mallorquina a Amèrica llatina de començaments de segle fins els anys 30. El cas de l'Argentina*. Quinze anys de premis d'investigació ciutat de Palma, Ajuntament de Palma. Palma.

⁴⁶ BARCELÓ, B. 1989. "L'emigració a les Illes Balears". *Lluc* n°750, pag. 3-6. Taller Gràfic Ramon. Palma.

⁴⁷ ENSENYAT, J. 1992. *Mallorquins a Puerto Rico*. Amèrica l'altre història de les Illes Balears. Comissió de les Illes Balears per a la commemoració del V centenari del descobriment d'Amèrica. Palma.

línea de recerca sobre història i anàlisi dels fenòmens migratoris i del turisme. També ha estat destacat el paper de la Conselleria de Presidència del Govern Balear que ha publicat obres com *Emigrants illencs al Río de la plata*⁴⁸, *L'emigració Balear a la República Dominicana*⁴⁹. Actualment cal destacar la col·lecció "Els Camins de la quimera" amb deu títols que tracten el tema de l'emigració balear.

L'estudi de les fonts orals també ha generat diversos treballs a les nostres illes destacant els de Miquel Segura *Les illes inoblidables. Crònica d'emigrants*⁵⁰, *Cuba en el cor, crònica d'emigrants*⁵¹, *Un lejano aroma de café. Crònica de mallorquines en Puerto Rico*⁵² i *Entre dos islas. Mallorquines en la República Dominicana*⁵³. L'autor, a través de diferents viatges als països on emigraren els illencs, redacta les seves obres en forma de diaris de viatge incloent les entrevistes que realitza i que ens permeten conèixer una gran quantitat d'històries d'emigrants i com els seus descendents ho recorden i mantenen algun tipus de lligam amb l'illa que va veure partir el seus avantpassats. També cal destacar l'obra de Joan Estrades, *De la memoria, un viaje a la ilusión*⁵⁴ del 2003, impulsada per la fundació Càtedra Iberoamericana, que recull diverses experiències sobre l'emigració a les Illes Balears, a través del que el seu autor anomena "relats de vida", ja que no es pretén condicionar a l'entrevista't amb preguntes prèvies sinó donant una certa llibertat als records d'aquests.

Pel que fa a les publicacions periòdiques, una part important dels estudis sobre l'emigració de les illes els trobarem publicats a revistes destacades com *Mayurqa*, *Lluc* o a la *Revista del Institut d'Estudis Baleàrics*.

Finalment entre els estudis locals ens trobem amb una certa desigualtat ja que algunes poblacions de Mallorca ja disposen d'estudis en profunditat sobre aquesta qüestió, seria el cas de Campanet⁵⁵ i Lloseta⁵⁶, però el poble que ha gaudit per excel·lència amb més estudis en aquest àmbit ha estat el municipi de Sóller, que compta amb una gran quantitat d'estudis monogràfics sobre l'emigració, degut a la seva particularitat, de tots aquests es pot destacar una obra per la seva similitud amb el present treball, es tractaria de *L'emigració Sollerica (1836-1936)*⁵⁷, aquest estudi ens permetria acostar-nos a cada un dels emigrants de Sóller, ja que compta amb una llarga base de dades on figuren tots i cada un dels emigrants que es troben enregistrats a l'Arxiu Municipal de Sóller i a l'Arxiu del Regne de Mallorca.

Altres pobles han tocat el tema de l'emigració a través de les publicacions locals ja que en molts de casos aquestes han recollit els testimonis de molts dels emigrants dels respectius pobles, cal destacar la revista *Campanet, Llucmajor De Pinta en Ample* i la revista *Miramar* de Valldemosa, tot i que són moltes les publicacions locals que s'han fet ressò dels emigrants dels seus pobles. En els darrers anys a molts de municipis s'han multiplicat el

⁴⁸ BUADES, J.; MANRESA, M.; MAS, M.A. 1995. *Emigrants illencs al Río de la plata (La vida associativa a Buenos Aires i Montevideo)*. Vicepresidència del Govern Balear. Palma.

⁴⁹ BUADES, J.; MANRESA, M.; MAS, M.A. 1998. *L'emigració Balear a la República Dominicana*. Conselleria de presidència, Govern Balear. Palma.

⁵⁰ SEGURA, M. 1995. *Les illes inoblidables. Crònica d'emigrants*. Los Iconos de Ferón. Palma.

⁵¹ SEGURA, M. 1996. *Cuba en el cor, crònica d'emigrants*. Los Iconos de Ferón. Palma.

⁵² SEGURA, M. 1997. *Un lejano aroma de café. Crònica de mallorquines en Puerto Rico*. Leonard Muntaner. Palma.

⁵³ SEGURA, M. 1998. *Entre dos islas. Mallorquines en la República Dominicana*. Leonard Muntaner. Palma.

⁵⁴ ESTRADES, J. 2003. *De la memoria, un viaje a la ilusión*. Fundació Càtedra Iberoamericana. Palma.

⁵⁵ BUABES, J. 1993. *L'emigració de campaneters a Amèrica en el segle XX*. Ajuntament de Campanet. Campanet.

⁵⁶ BIBILONI, A. 2005. *La construcció d'un poble. Lloseta i les migracions durant el segle XX*. Edicions Cort. Palma.

⁵⁷ QUETGLAS, A. i ESTADES, J. 2009. Op. Cit.

nombre de jornades d'estudis locals, fet que ha permès la publicació de gran quantitat d'estudis sobre d'emigració local.

Pel que fa a Manacor els estudis que existeixen sobre el procés migratori serien a partir del buidatge parcial de fonts periodístiques⁵⁸ i les fonts trobades a Goyena⁵⁹, també ens trobem amb alguna entrevista a emigrants a les publicacions locals⁶⁰. La falta d'estudis sobre l'emigració a partir de les fonts documentals existents a l'arxiu municipal de Manacor, fan que es plantegi la realització d'aquest treball.

Degut a la nombrosa producció dels darrers anys en el cas d'Itàlia autors com Matteo Sanfilippo han declarat "*Si al 1970 és podia imaginar catalogar totes les obres més important aparegudes en un centenar d'anys, avui en dia no som capaços de garantir el control complet de totes les publicacions d'un sol decenni.*"⁶¹ Aquesta afirmació també es podria aplicar al cas de la bibliografia espanyola a la darrera dècada.

A forma de tancament per aquesta apartat val a dir que des de la publicació de l'obra de Blanca Sánchez al 1995 s'han publicat una gran quantitat d'obres regionals o locals que ens han permès conèixer les histories més properes des de diferents fonts. Tot i això en els darrers divuit anys no ens trobem amb cap obra general de referència en quant a les migracions a l'estat espanyol i això fa que cada vegada més es manifesti la necessitat de la realització d'un treball de caire general en el qual es tinguin en compte els estudis regionals i locals desenvolupats darrerament, per tal d'aconseguir una actualització de l'estudi de les migracions espanyoles facilitant així la tasca dels investigadors a l'hora de consultar la basta bibliografia existent.

⁵⁸ BUADES, J. 2001a. Op. Cit.

⁵⁹ PONS, J. i CARO, M.M. 2003. "L'emigració manacorina a la República Argentina durant el segle XX. El cas de Goyena". Dins *II Jornades d'estudis locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor, pàg. 203-213.

⁶⁰ AUTOR ANONIM, (1992); "Entrevistamos a Catalina Vallespir Fullana (La Americana)". Dins *Porto Cristo*, núm. 86.

⁶¹ " *Se nel 1970 era possibile ipotizzare di schedare tutti i lavori piu importanti apparsi nei cento anni precedenti, oggi non siamo in grado di garantire il controllo completo delle pubblicazioni di un solo decennio*". Sanfilippo, M. (2011); "Nuove angoli prospettici sull'emigrazione italiana". *Piccole e grandi migrazioni*, pag 305-313. Sette Città. Viterbo.

4. CONTEXT HISTÒRIC

El procés d'emigració que afecta als països mediterranis a finals del segle XIX i les primeres dècades del XX implica una sèrie de canvis tant en els territoris d'emissió com en els destins. Al llarg d'aquest apartat s'intentaran explicar, a grans trets, aquests canvis donant una visió general de l'emigració en massa a Espanya i les seves característiques. S'analitzarà el cas balear amb les seves particularitats i finalment es tractarà els principals destins de l'emigració als que es sap que emigraren els manacorins. El que es pretén és donar un context general per tal d'emmarcar el procés de migració a Manacor que es desenvoluparà en els apartats posteriors.

4.1 L'emigració en massa Espanyola

Cronològicament parlant ens trobem que l'emigració en massa es produirà entre 1880 i 1930. En el transcurs d'aquest 50 anys ens trobarem amb alts i baixos, un dels talls principals serà la I Guerra Mundial. Aquest fet fa que aquest període es pugui dividir en dues parts una primera entre 1880-1914 i una segona 1914-1930. Com s'ha dit el present treball tractarà el primer període d'aquesta emigració, el qual pot ser tractat per dècades. A la dècada de 1880 ens trobem amb un primer moment de molta emigració que el situaríem entre els anys 1886-1889. Es tracta d'una data un cert tardana respecte dels altres països mediterranis que emigren ja que per aquesta època Itàlia ja havia experimentat una forta emigració. La dècada de 1890 coneixerà un cert descens donant-se la repatriació de molts d'emigrats, tot i que en aquests anys ens trobem amb la fil·loxera a Espanya s'ha justificat amb la crisi de Baring a Argentina a la primera meitat de la dècada, els problemes polítics de Xile i les guerres colonials a la segona meitat de la dècada. Finalment la primera dècada del segle XX experimentarà de nou un augment del procés migratori sobretot a partir de 1904 fins el 1912.

La cronologia de l'emigració espanyola ha estat comparada per Blanca Sánchez⁶² amb l'emigració italiana i portuguesa entre les quals ha trobat forts paral·lelismes, essent només divergent a la dècada de 1890, en que l'emigració espanyola baixa més que la italiana i la portuguesa, val a dir que una de les principals diferències serà que els Estats Units no representaran un destí destacat per Espanya però sí pel cas d'Itàlia. Les relacions cronològiques entre aquests països fan que Blanca Sánchez parli de "Nueva Emigración" pels països del sud i est d'Europa amb unes característiques comuns i divergents respecte del que s'anomena com a "Vieja Emigración" que seria anterior i que es donaria al Regne Unit, Alemanya, Irlanda, Suècia, Noruega, etc.

Les causes de l'emigració han estat estudiades a partir del que Bogue⁶³ va anomenar *push and pull*, basant-se en les lleis de les migracions de Ravenstein, és a dir, ens trobarem amb un *push* que vindria a ser una repulsió en el lloc d'origen aquí predominarien els factors negatius i un *pull* que seria l'atracció cap als destins en els que predominen els factors positius.

En quan a les causes d'expulsió en el cas espanyols s'han identificat dues com a principals a l'hora de l'emigració, una de caràcter demogràfic i l'altre econòmica. Tot i això

⁶² SANCHEZ, B. 1995. Op. Cit., pàg. 136.

⁶³ BOGUE, D.J. 1969. *Principle of demography*. Wiley. New York.

s'ha de dir que les causes serien multifactorials ja que a cada territori ens trobarem amb unes característiques pròpies que impulsen el procés migratori i depenent dels contactes previs d'aquest territori promourà l'emigració cap a determinats destins.

En el segle XIX ens trobem amb un canvi demogràfic que provoca un augment de la població, degut a la disminució de la mortalitat i el manteniment de les altes taxes de natalitat. Aquests fets provocaren un augment de la pressió demogràfica a molts de territoris que no podran mantenir aquest creixement de població. El procés migratori actuarà com una de les formes d'alliberar aquesta pressió.

El procés d'industrialització de finals del segle XIX permetrà millorar els medis de comunicació facilitant els contactes entre Europa i Amèrica. Donant lloc a una major importació de productes primaris d'Amèrica al reduir-se els costos de transport. Tot això causà una reorganització del sistema agrari europeu ocasionant una crisi agrària finosecular, tot i que en el cas espanyol es tindrà una política proteccionista aranzelària que pretenia reduir els efectes d'aquesta i per tant de l'emigració. La majoria d'autors coincideixen en que els petits propietaris i arrendataris no van poder fer front a aquesta crisi no tant de subsistència sinó més bé de transformació de les estructures agràries tradicionals. Les mesures proteccionistes han estat considerades un fracàs en el cas espanyol per autors com Blanca Sánchez⁶⁴, amb un augment constant dels impostos i davant la impossibilitat de reduir costos i mantenir una producció rentable, a més d'una lentitud del ritme de creixement industrial que no permet absorbir la mà d'obra, com a darrer recurs molts d'aquests petits propietaris i jornalers decidiran emigrar. Aquest fet també queda pelés si s'observen aquelles províncies que experimenten una major emigració: País Basc, Astúries, Galícia, Illes Canàries, a totes elles ens trobem amb un predomini de la petita propietat. En el sud on hi havia un predomini de la gran propietat tindrà una major capacitat d'ajustament i permetrà absorbir més mà d'obra, en aquesta època.

El principal mitja d'emigració van ser les rutes marítimes internacionals que partien sobretot de dos ports peninsulars: Barcelona i Cadis, dues regions que contaren amb un nivell d'emigració baix, però on arribà gent de tot l'estat per a poder emigrar. Moltes d'aquestes rutes s'iniciaven a Itàlia o al sud de França fent escala a la costa Mediterrània espanyola, passant per les Illes Canàries i dirigint-se al continent americà.

Pel que es refereix als destins, és on ens trobarem un *pull* o atracció que farà que els emigrants es decideixin per un o altre destí. Ens trobarem amb una evolució dels principals destins al llarg del temps, en un principi es donaria un predomini de l'emigració africana principalment a Algèria per la seva proximitat però a principis del XX aquesta ja s'havia vist superada per l'americana destacant Amèrica llatina, Argentina, Cuba i Brasil que s'imposarà durant la primera dècada del segle XX. Finalment després de la I Guerra Mundial, Europa es convertirà en un important destí, destacant el paper de França. Tot i això no ens trobem una uniformitat a l'emigració espanyola en quan als destins. Determinades divergències provincials i locals faran que els emigrants s'encaminin a un o altre país. En molts de casos aquest fet vindrà donat per les facilitats de comunicació com és el cas de la zona del Mediterrani amb Alger o el nord d'Espanya amb França, però l'elecció del destí també vindrà donat pel mercat de treball, el idioma, les preferències regionals, les xarxes

⁶⁴ SÁNCHEZ, B. 1988. "La emigración Española a la Argentina 1880-1930". Dins SANCHEZ-ALBORNOZ, N. (comp.) 1988. *Espanoles hacia América. La emigración en masa 1880-1930*. Alianza. Madrid. pàg. 210.

migratòries, entre d'altres. Com defensa la teoria econòmica neoclàssica dependent dels costos-beneficis els emigrants partiran cap a un o altre lloc.

Les emigracions van ser protagonitzades principalment per gallecs, canaris, àsturs i càntabres. Eren sobretot homes, es calcula que més d'un 70% dels emigrants serien homes i només un 30% dones, tot i que hi ha alguns destins on la diferència serà encara major com el cas de Cuba i Algèria on els homes representaran més del 80%. Aquest fet respondrà a l'elevada emigració temporal d'aquests països. En el cas d'Argentina i Brasil l'emigració femenina serà major ja que ens trobem amb l'emigració de moltes famílies.⁶⁵ L'emigració en massa d'homes en molts de casos provocarà certes conseqüències en els seus llocs d'origen con l'augment de la mitjana d'edat del matrimoni ja que molts de joves és troben fora de casa i a l'hora es produiria una disminució de la natalitat, també ens trobem amb un elevat nombre de dones que tenen que mantenir la unitat familiar al lloc d'origen sense un cap de família masculí.

En quan a la franja d'edat del emigrants ens trobem des dels 15 als 65 anys. Aquella franja d'edat més nombrosa seria entre els 15 i els 40 anys. Tot i això es produeix l'emigració d'una gran quantitat de famílies amb els respectius fills aquest fet fa que en molts de casos la mitjana d'edat esdevingui inferior.

L'estudi dels oficis resulta un tant complicat degut a que a l'hora de declarar l'ofici l'emigrant podia declarar el que volgués segons les preferències dels seus destins. A finals del XIX el procés d'industrialització hauria provocat l'emigració de molts d'artesans que no podran competir amb la nova indústria i que seran ben valorats als nous països, tot i això en aquests moments a Espanya ens trobem amb una economia bàsicament agrícola i per tant hi hauria un predomini d'agricultors i jornalers entre els emigrants. Una vegada arribats a nou port molts dels emigrants es veuran obligats a adaptar-se al mercat de treball existent en el nou país, variaran la seva professió dependent de les oportunitat que es troben, a més aquelles que mantinguin la seva professió com els agricultors o jornalers es tindran que adaptar a nous treballs com el cultiu de cafè o la canya de sucre.

L'alfabetització del emigrants no sol constar dins les estadístiques d'emigració, aquest fet ha provocat certes divergències entre els investigadors. Al trobar-nos amb emigrants poc qualificats tindrien un elevat analfabetisme o si pel contrari al tractar-se de franges d'edat més joves estarien més preparat i podrien superar el 50% de alfabetitzats. Tenint en compte l'alfabetització d'aquelles regions amb una major emigració i d'aquells sectors que emigraven. A partir del cens de 1900 sabem que Galícia contava amb un 40'9% d'alfabetització, Astúries un 39'3%, Catalunya un 37'2%, Navarra 37'2%, el país Basc un 36'8%, la mitjana per tot l'estat espanyol era del 34'9%. A través d'aquestes dades i tenint en compte que aquells que emigraven solien ser els joves de entre 15-25 anys cada vegada més preparats, això fa suposar que l'alfabetització dels emigrants es podria situar entre el 30-40%. En el cas dels emigrants a Cuba i Argentina, Blanca Sánchez ens parla que hi hauria un 65% d'analfabets que seria el més elevat entre els principals grups d'emigrants⁶⁶.

Les xarxes migratòries també tindrien un paper destacat dins aquest procés, com s'ha dit ens trobem amb tres moment d'emigració:

-Un primer a la dècada dels 80 del segle XIX en el que els emigrants es veuen obligats a partir a aquells destins que són més favorables destacant el paper d'Argentina i

⁶⁵ SANCHEZ, B. 1995. Op. Cit., pag 158

⁶⁶ SÁNCHEZ, B. 1995. Op. Cit., pàg. 168.

Xile que amb els seus agents reclutaran una gran quantitat de persones. Però també seran important les colònies espanyoles, i en el cas de les regions mediterrànies l'emigració a Alger.

-A la pròxima dècada ens trobarem amb un retorn de molts emigrants sobretot d'Argentina i les antigues colònies espanyoles.

-Finalment a la primera dècada del segle XX tindran un paper destacat les xarxes migratòries ja que el retorn de molts emigrants la dècada anterior amb una certa quantitat d'estalvis propiciaran en els joves les ganes d'emigrar per a millorar les seves condicions de vida i aquests es beneficiaran de l'emigració que s'havia produït a la dècada dels 80 ja que molts dels emigrants s'havien fet amb propietats i negocis propis. Aquests retornats es convertiran en una espècie d'agents de reclutament en els seus llocs d'origen per tal d'aconseguir empleats entre els joves dels seus pobles i seran vistos com un model a seguir per molt d'ells.

En quan a aquestes xarxes Nicolas Sánchez-Albornoz⁶⁷ ens diu:

“ En todo aluvión siempre hay un efecto de familia y amigos que encauza el éxodo y le imprime cierta inherencia. Sin esa ilación, librado a una coyuntura volátil, el flujo oscilaría más nervioso. Por ese efecto, la gente sigue emigrando cuando las mejores razones han desaparecido. No se parte entonces para abrir caminos, sino para redondear familia o núcleos de afinidad. Un movimiento en cadena lleva por otra parte a los de un mismo pueblo a instalarse en una misma localidad o barrio en Ultramar, a veces a lo largo de generaciones. Por costumbre, ciertos migrantes se asentaron al cobijo de los paisanos que los precedieron. (...) De una u otra manera se tejieron entonces sólidas redes por encima del Atlántico”.

Pel que fa a l'actitud de l'estat davant l'emigració fins als anys 90 del segle XIX no es produirà una preocupació real per tal de combatre, l'emigració clandestina, l'acció dels agents i donar protecció oficial als emigrants, entre d'altres coses. En certa mesura amb anterioritat a aquesta data s'intentarà fomentar l'emigració interior i a les colònies d'ultramar fins a la pèrdua d'aquestes. Al 1903 ens trobem amb una nova Real Ordre que substitueix l'anterior de 1888 que en certa mesura havia intentat controlar l'emigració clandestina. A partir d'aquest moment es suprimeix la necessitat d'un passaport o permís especial per tal d'emigrar i tots els documents seran gratuïts, permetent així l'emigració de molta gent que només necessitaran la cèdula personal. Però no serà fins 1907 en que el Govern presenta la llei d'emigració començant una política més compromesa amb els emigrants que eren considerades totes aquelles persones que pretenien sortir del país amb un bitllet de tercera cap a Amèrica, Àsia o Oceania. En aquests moments encara no es prohibeixen els passatges subsidiats i arrel d'aquesta llei es crearà el institut espanyol d'emigració. No es posa cap tipus d'entrebanc a l'emigració però si es comença a preocupar per les pèssimes condicions que els emigrants havien tingut fins al moment.

Per tal de quantificar el nombre d'emigrants espanyols que partiren en aquesta anys ens trobem que depenent de les fonts i els autors consultats podrien variar entre els 3 i els 5 milions de persones, segons Cèsar Yañez⁶⁸ entre 1882 i 1936 emigraren a Amèrica un poc més de 4 milions de persones, Consuelo Naranjo⁶⁹ afirma que foren uns 3297000, i Blanca

⁶⁷ SÁNCHEZ-ALBORNOZ, N. 1988. Op. Cit., pàg. 23.

⁶⁸ YÁÑEZ, C. 1993. Op. Cit.

⁶⁹ NARANJO, C. 1992. “Análisis cuantitativo”. Dins VIVES, P. A.; VEGA P i OYAMBURU, J. 1992. *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*. Vol. 1. Historia 16. Madrid.

Sánchez⁷⁰ tenint en compte aquella emigració clandestina i els possibles errors de les fonts comptabilitza l'emigració entre 1888 i 1930 en 5.194.000 persones.

4.1.1 L'emigració provincial. El cas de les Illes Balears.

Una de les característiques de l'emigració serien les diferències regionals. Aquest fet fa que les regions o províncies com a unitats d'anàlisi per a estudiar l'emigració de forma més detallada siguin més adequades que els estudis de caire nacional ja que aquest només seria adequat per a veure les polítiques migratòries de caire nacionals, com diu Sánchez-Albornoz⁷¹: “*Las motivaciones de los que se ausentaron o se quedaron, el acto de emigrar, los medios al alcance y las consecuencias de la partida distaron empero de ser parecidos en todo el territorio nacional*”. Les regions serien molt més homogènies facilitant explicar les característiques i el perquè de l'emigració. Aquest fet es pot veure a través de la bibliografia en la que ens trobem amb un predomini dels estudis de caire regionals per sobre dels nacionals.

Aquelles zones que van conèixer una major emigració exterior van ser les zones costeres i les illes. Moltes de les províncies que no van participar d'aquesta emigració va ser perquè van trobar una alternativa amb l'emigració interior sobretot cap a les ciutats amb una incipient indústria. Les províncies que van experimentar una major emigració foren Almeria, Illes Canàries, Pontevedra, La Corunya, Alacant i Astúries en un segon grup ens trobem amb Càdiz, Màlaga, Santander, el País Basc, Illes Balears i Barcelona. Una de les característiques de la majoria d'aquestes regions seria el predomini de la petita propietat, Blanca Sánchez⁷² ens diu “[...] *se podría concluir que en las zonas donde predominan los pequeños propietarios la propensión a emigrar es mayor que en las zonas de jornaleros y grandes propietarios*”. Una de les causes d'aquesta diferenciació regional també es relacionaria amb el nivell d'alfabetització, aquelles regions que tenen una major alfabetització seran les que presentaran més emigració. Aquest predomini de l'emigració a determinades regions es mantindria durant tot el període estudiat degut a les xarxes d'emigració que mantindrien viu el canal d'emigració en les dècades posteriors.

Al igual que a la resta del estat espanyol, en el cas balear, en el darrer terç del segle XIX ens trobem amb un augment demogràfic produït al mantenir-se l'alta taxa de natalitat, tot i ser menor a la mitjana nacional, i la disminució de la taxa de mortalitat, sobretot epidèmica, donant lloc a un excedent d'actius, en un territori limitat.

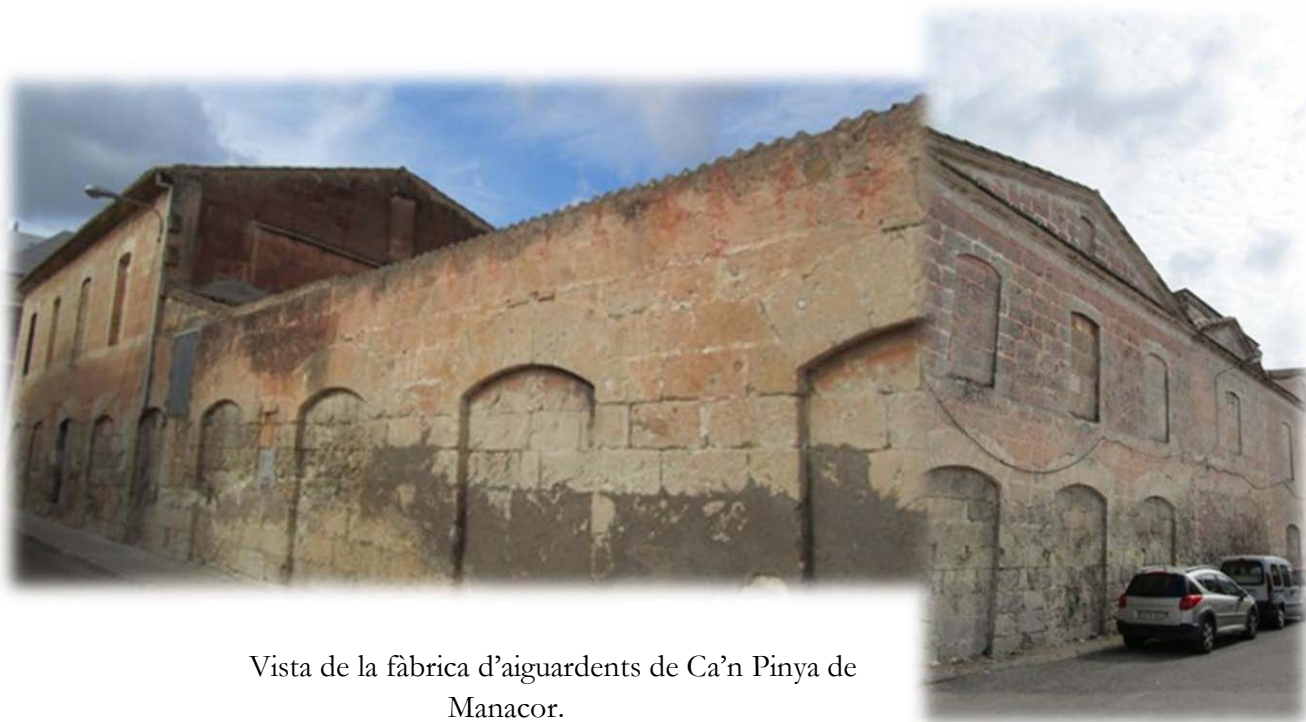
Fins a mitjans de la dècada dels 80 ens trobem que l'economia balear havia pogut donar cabuda a aquest excedent d'actius demogràfics gràcies a una indústria basada en els sectors agroalimentaris, destacant la producció de farina que s'exportava a Anglaterra i Amèrica, el tèxtil i el calçat. Palma actuarà com un lloc d'atracció ja que serà on es concentri la major part de l'indústria, altres centres productors sobretot d'aiguarent seran Binissalem, Felanitx, Manacor, Lluçmajor, Porrera i Santa Maria. En quan a la producció de teixit es produïa roba de llista, els teixits de cotó, les flassades de llana i les catifes. A més de Palma els centres productors eren Sóller, Lluçmajor i Santa Maria. Finalment ens trobem amb la indústria del calçat que serà la més important i que resistirà la crisi, a més molts dels emigrants aprofitaran els seus coneixements dins aquesta indústria per a muntar empreses

⁷⁰ SÁNCHEZ, B. 1995. Op. Cit.

⁷¹ SÁNCHEZ-ALBORNOZ, N. 1988. Op. Cit., pàg. 21.

⁷² SÁNCHEZ, B. 1995. Op. Cit., pàg. 269.

sabateres en els seus llocs de destí. Els trobem sobretot als municipis del Raiguer i Lluçmajor i una part important de la producció era exportada al carib.

Vista de la fàbrica d'aiguardents de Ca'n Pinya de Manacor.

En la majoria d'estudis balears sobre emigració s'ha al·ludit a la crisi agrària de la dècada dels 80, la crisi de la fil·loxera entre 1891-1895, la pèrdua dels mercats colonials al 1898 i a l'existència d'una indústria dèbil que no pot absorbir l'excedent de població com una de les causes principals de l'emigració. Però segons Joana Mª Escartín, Mallorca es trobava en un moment de bonança amb una modernització de l'economia i un incipient procés industrial. Segons aquesta autora les causes de l'emigració es tindrien que cercar en l'atracció o *pull* del lloc de destí més que en el *push* exercit des de Mallorca, "*La demanda de mà d'obra, les oportunitat econòmiques i les expectatives de forjar una fortuna seran els factors que determinaran que molts de mallorquins prenguessin la decisió d'emprendre un viatge*"⁷³. Una de les justificacions d'això serà que una vegada entrats en el segle XX amb una bonança de l'economia mallorquina el procés d'emigració es mantindria. Com s'ha dit aquest desig de fer fortuna es veuria incrementat gràcies al treball realitzat pels agents de Argentina i Xile i la subvenció de passatges a finals del XIX i a principis del segle XX gràcies a l'existència de xarxes socials que exerciran una atracció per a l'emigració, però també s'han de tenir en compte altres causes com el caciquisme, l'augment de la pressió fiscal o intents d'evadir les quintes.

Al 1887 la població de les Illes Balears era de 312.594 persones. Entre 1888 i 1897 la població passarà a ser de 306.926 persones amb un saldo migratori negatiu de 27.093 persones, essent positiu en els pròxims anys i negatiu novament entre 1900 i 1911 amb

⁷³ESCARTÍN, J.M. 1998. "L'economia Mallorquina entre els dos segles: l'impacta de la crisi colonial". Dins FORTEZA, G. i LLINÀS, B. (coords.) *1898 la fi d'un món*. Govern Balear, conselleria d'educació, cultura i esports, Palma. Pag 126.

13.604 persones⁷⁴. Segons la tesis de Salvador Palazón les Illes Balears es trobaria entre les set regions amb una forta emigració tenint en compte la seva població total⁷⁵.

Val a dir que cada una de les illes coneixerà una realitat diferent, essent Mallorca l'illa més afectada pel procés d'emigració, en aquests anys. Amb anterioritat al 1887 ens trobem algunes àrees d'immigració. Tan sols Andratx i Bunyola apareixen ja com a municipis d'emigració. En els propers anys pràcticament tots els municipis participaran en major o menor mesura de l'emigració, segons Pedro A. Salvà⁷⁶ el municipi de Manacor-Sant Llorenç serà el que registri un balanç migratori major amb 7.068 emigrants, és a dir, perdent 5.584 persones de la població que representaria una taxa del 41'96 per mil, convertint-se així en el municipi amb una major taxa d'emigració de Mallorca, al llarg d'aquest treball s'intentarà corroborar aquesta dada. Aquells municipis de Mallorca amb més nombres d'emigrants respectes el total de la seva població seran Manacor, Lluçmajor, Sineu, Pollença, Muro, Maria de la Salut, Santa Margalida i Felanitx.

Els emigrants de finals del XIX que partien de les illes per a dirigir-se a Argentina, Cuba, Brasil, Xile, Puerto Rico, França i Algèria en moltes ocasions aprofitaven la xarxa comercial existent i partien des del port de Palma, Sóller o Felanitx, mentre que per a la resta de destins es tenien que desplaçar fins a Barcelona. A principis del segle XX amb la pèrdua dels mercats colonials es reduiran les rutes amb les Antilles pel que les sortides es realitzaran des de ports mediterranis peninsulars. Les principals navilieres mallorquines que connectaven Palma -Barcelona eren: *La isleña*, *Empresa Mallorquina de vapores* i *la Empresa Marítima a Vapor*. Una vegada en el port de Barcelona, els emigrants s'embarcaven en un dels transatlàntics que partien o feien escala en el port comtal. Destaca l'empresa *Transatlàntica espanyola* però també ens trobarem amb empreses italianes que partien des de Gènova i franceses partint des de Marsella, per a dirigir-se, després d'algunes escales a València, Màlaga, Cadis i les Illes Canàries, cap a Argentina, Uruguai i Xile. La travessia solia durar unes tres setmanes per arribar al Riu de la Plata.

Dins la memòria redactada pel Consell Superior d'Emigració al 1916 baix el títol *La emigración española transoceánica*, l'emigració de les Illes Balears al igual que la canària seran les úniques considerades beneficioses, ja que es qualificada com una emigració individual i temporal i que sol ser meditada, conscient i beneficiosa pel país degut a les remeses enviades, en contra de la emigració considerada inconscient que sol ser familiar i definitiva que es donava a la resta d'Espanya. Segons aquesta memòria l'emigració de les Illes Balears “ [...] es un éxodo de gentes bien acondicionadas y dispuesta para él; que lo emprenden tras de un sazonado cálculo de conveniencias i posibilidades; que lo mantienen con perseverante e inalterable finalidad hasta conseguir su propósito.”⁷⁷

⁷⁴ BUADES, J.2009. Op. Cit. pàg. 14.

⁷⁵ PALAZÓN, S. 1992. Op. Cit., pàg. 111.

⁷⁶ SALVÀ, P.A. 1981. Op. Cit.

⁷⁷CONSEJO SUPERIOR DE EMIGRACIÓN 1916. *La emigración española transoceánica*. Hijos de T. Minuesa de los Rios. Madrid, pàg. 423.

Servicios de la C.ª Transatlántica de Barcelona

LÍNEA DE LAS ANTELLAS, NEW-YORK Y VERACRUZ.—El 10, de Cádiz, vapor MONTEVIDEO para Puerto Rico, Habana y Veracruz.
El 20, de Santander, vapor REINA M.ª CRISTINA, para Coruna, Puerto Rico, Habana y Veracruz.
El 30, de Cádiz, vapor ANTONIO LOPEZ para Las Palmas, Puerto Rico, Habana y Veracruz.
El vapor MONTEVIDEO saldrá de Barcelona el 5 de Octubre.

LÍNEA DE COLÓN.—El 15 de Barcelona y el 25 de Vigo, vapor PANAMA para Puerto Rico Habana, Santiago de Cuba, La Guaira, Puerto Caballo, Sabanilla, Cartagena y Colón, trahbordando en Vigo al REINA MERCEDES.
No se admite carga la vispera de la salida.

LÍNEA DE FILIPINAS.—El 18 de Octubre de Barcelona el vapor ISLA DE PANAY para Port-Saïd, Aden, Colombo, Singapur y Manila.
No se admite carga la vispera de la salida.

LÍNEA DE BUENOS AIRES.—El 27 octubre de Cádiz, vapor ALFONSO XIII para Santa Cruz de Tenerife, San Pedro de Macoris y Buenos Aires.
No se admite carga la vispera de la salida.

LÍNEA DE FERNANDO PÓO.—El 15 de Barcelona, el vapor Fernando Póo para Las Palmas, Río de Oro, Dakar, Moaravia y

SERVICIO DE AFRICA.—Línea de Marruecos.—El 18 de octubre de Barcelona el vapor RABAT para Málaga, Ceuta, Cádiz, Tanger, Larache, Rabat, Casablanca, Mazagan y Mogador.

Servicio de Tanger.—De Cádiz para Tanger, los domingos, miércoles y viernes, y de Tanger para Cádiz, los lunes, jueves y sábados, vapor TANGER.—para más informes, en Barcelona, Ripol y C.ª, plaza de Palacio, es

Anunci publicat a *La Vanguardia*.

A través del que ens diu aquest informe, és pot dir que amb l'emigració de principis del segle XX ens trobarem una emigració d'homes joves de caire temporal que en la majoria de casos serà de retorn, una vegada aconseguits uns objectius determinants. Tot i això val a dir, que van ser molts els emigrants balears que situaren la seva residència definitiva en els països als que havien emigrat, alguns cridaren a la família o vingueren a casar-se a les illes per tal de començar una nova vida als seus destins i d'altres començaren una nova vida formant nous nuclis familiars a les terres que els havien acollit.

Els emigrants illencs seran sobretot pagesos o jornalers i petits propietaris que una vegada arribats als destins s'adaptaran a l'oferta de feina existent. Dins les primeres onades d'emigració ens trobem en que molts de jornalers es convertiren en arrendataris, d'altres esdevindran propietaris de grans finques productores de sucre o cafè i d'altres s'establiran a zones urbanes com a forners, fusters o sabaters aprofitant els coneixements que havien adquirit als seu lloc d'origen on la producció artesana es trobava cada vegada més en declivi. Aquesta bonança econòmica els permetrà crear un nucli familiar estable i durant les primeres dècades del segle XX es traduirà amb xarxes d'emigració. Però no tots els emigrants concixeran la mateixa sort alguns viuran en la misèria, mentre que d'altres es convertiran en una petita burgesia que podrà permetre invertir en propietats a les illes.

L'establiment de xarxes migratòries tindrà una importància cabdal ja que en molts de casos esdevindran fonamentals a l'hora de determinar qui emigra, a on es dirigeix i a que es dedica una vegada arribats. Una de les avantatges d'aquestes era que aportaven certa seguretat als que emigraven.

Amb l'augment del nombre d'emigrants que s'identifiquen amb determinats col·lectius, tindran un cert pes els moviments associatiu que trobarem a aquells destins principals. L'objectiu principal d'aquestes associacions era mantenir els llaços amb el lloc d'origen mantenint les relacions entre balears i celebrant actes de caràcter recreatiu, social i cultural, algunes d'elles també tindran un caràcter assistencial pels seus afiliats.

4.2 Els principals destins de l'emigració; el *pull* de l'emigració

En el cas de les Illes Balears els principals destins seran l'Argentina i l'Uruguai o el Riu de la Plata, Cuba, Xile, Puerto Rico, França i Algèria, que també seran llocs d'atracció per l'emigració espanyola. Es produirà una migració secundària a altres llocs com Brasil i Filipines.

4.2.1 Les Migracions a Amèrica

A. ARGENTINA I URUGUAI (El riu de la plata):

Uruguai en moltes ocasions es confon amb Argentina i això fa que en molts de casos sigui tractat amb Argentina com un únic destí, convertint-se així amb el Riu de la Plata en un destí comú des del que els emigrants es dirigien a un o altre país.

Argentina és va convertir en el país d'emigració per excel·lència pels espanyols. Ens trobem amb una legislació favorable des de finals del XIX, un clima molt semblant al peninsular i amb certes facilitats a l'hora d'accedir a la terra ja que hi havia grans extensions de terra sense explotar com la Pampa on es podien desenvolupar activitats agrícoles importants. A més es produirà una ràpida expansió econòmica argentina amb un creixement constant entre 1870-1913 exceptuant la crisi de Baring de 1890. El factor cultural també va ser molt important degut a la llatinitat, la religió i la llengua que convertirien a Argentina en el lloc perfecte. Blanca Sánchez⁷⁸ defensa que una de les majors causes d'atracció d'Argentina pels espanyols va ser la diferència de la renda per capitat entre un i altre país.

La Constitució argentina de 1853 mostra la voluntat poblacionista del Govern argentí en que es donaven els mateixos drets l'immigrant que als propis argentins, exceptuant el dret a votar i a presentar-se a les candidatures, però donava avantatges com l'exempció del servei militar. També serà important el treball dels agents repartits per tota Europa per atreure l'emigració i el subsidi de passatges entre 1888-1890. Al 1906 també es va aprovar una llei a través de la qual es pretenia contractar famílies d'Europa i les Illes Canàries, sufragant els costos dels viatges.

El gruix d'immigrants espanyols a l'Argentina es produeix entre 1881-1890 i 1900-1913. Entre aquests anys la colònia dels espanyols va augmentar de tal manera que quasi es va igualar amb l'italiana, que fins al moment havia estat major. A les dues darreres dècades del segle XIX més de 197000 emigrants espanyols es dirigiran a Argentina, entre 1900-1914 seran més de 870.000⁷⁹ els emigrants que triïn aquest destí. Al cens argentí de 1914 hi havia enregistrats uns 830.000 immigrants espanyols.

Fins a finals del segle XIX ens trobarem amb un predomini de l'emigració italiana a Uruguai. No serà fins a principis del segle XX en que sigui superat per l'emigració espanyola que es veurà aturada com a conseqüència de la primera guerra mundial. Es dirigiran cap aquí sobretot gallecs i bascs.

A principis del segle XX quan s'arribava a Bons Aires els emigrants tenien que passar per l'hotel dels immigrants on s'acollia a aquelles persones que arribaven sense

⁷⁸ SÁNCHEZ, B. 1988. Op. Cit, pàg. 213.

⁷⁹ Estadística de Emigración y inmigración española 1882-1911 y Estadística de Pasajeros por Mar 1912-1922.

contractació laboral a l'espera de trobar un lloc de feina. Tant el port de Bons Aires com el de Montevideo actuaran com a ports des dels que poder desplaçar-se a altres països sud-americans, aquest fet fa que sigui difícil assegurar el nombre d'emigrants que es mantenen en el lloc d'arribada.

En quan a l'emplaçament dels emigrants una vegada a l'Argentina a finals del XIX molts d'ells es situaran a nuclis urbans o a les colònies desenvolupades amb la creació del ferrocarril. Però a principis del XX moltes de les terres ja es trobaven repartides i explotades. La major rendibilitat de les terres a partir de la seva explotació agrícola i ramadera provocaren l'augment del seu preu fent que molt pocs immigrants poguessin accedir a la propietat de terres en aquests anys. A més el pes dels espanyols a zones com la Pampa no serà important fins a la segona dècada del segle XX com ha senyalat Rosario Güenaga⁸⁰. Degut a això la majoria dels immigrants es van situar a les ciutats, dedicant-se a activitats urbanes. El lloc on es produiran més arribades serà a la ciutat de Bons Aires on es van desenvolupar activitats relacionades amb el comerç, les activitats artesanals, els transports i els serveis en general, tot i això ens trobarem amb una gran mobilitat dels immigrants espanyols dins el mercat laboral argentí. Les parts interiors de la província de Bons Aires també van ser atractives pels jornalers, convertint-se primer en arrendataris i posteriorment en propietaris. També trobarem un nombre important d'immigrants espanyols a les zones de Santa Fe, Entre Rios, Córdoba, Tucuman, i Mendoza sobretot per la seva extensió agrícola.

Tot i la gran distància que separava la península de l'Argentina, gràcies a la millora del transport a principis del segle XX ens trobarem amb una emigració estacional o de "oronelles" que partien en els mesos d'octubre i novembre amb el fi de les feines agrícoles i tornaven al març o abril, aprofitant així les diferents estacions en els dos hemisferis.

Un dels efectes evidents de les emigracions en massa serien les remeses enviades pels immigrants des de Argentina que en un primer moment s'emprarien per pagar deutes i després per adquirir terres. Tot i que no es produirà una gran inversió del nou capital dins l'indústria, però si trobem una gran inversió dins el sector urbà en la construcció, banca, serveis, transport...

Migració al riu de la plata dels balears:

Trobarem emigrants de la majoria de pobles de Mallorca, però aquells que més emigraren a Argentina foren felanitxers, manacorins i pollencins. Es tractava majoritàriament d'homes de entre 20 i 45 anys procedents de zones rurals, en un primer moment fadrins i posteriorment casats que després d'aconseguir una certa estabilitat econòmica cridaven a les seves famílies. Aquesta emigració pretenia aconseguir una millora del nivell econòmic en un temps determinat, esdevinguin així temporal, és a dir de retorn, tot i que en molts de casos serà de llarga durada o fins i tot permanent.

Des de finals del segle XIX ens trobem amb una emigració d'illencs a l'Argentina. Això permetrà que molts d'aquests prosperin i es convertiran en un focus d'atracció per a l'emigració d'altres illencs que viatjaran amb un treball segur dedicant-se sobretot a ser empleats, peons, dependents de comerços dels primers emigrants, molts també es

⁸⁰ GÜENAGA R. 1991. "Los españoles en la Patagonia". CLEMENTI, H. i CORTES, R. (Coop.). *Inmigración española en la Argentina*. Oficina Cultural de España. Buenos Aires, pàg. 171.

dedicaran al servei domèstic o a la indústria i una gran part es convertiran en arrendataris i després en propietaris assolint un cert estat de ben estar a partir d'un període mitja de 15 anys.

Serà important la presència de balears a La Plata coincidint amb la seva etapa de construcció, estudiat per Jofre Caballero⁸¹ els emigrants balears que és varen ubicar dins la planta de la ciutat, ho feren segons les seves professions. A poc a poc els emigrants varen anar adquirint locals i cases pròpies, fins que trobem un major nombre de propietaris estrangers que argentins. La majoria dels mallorquins residents a La Plata provindrien de Pollença i Alcúdia com a conseqüència de les cadenes migratòries ja que la presència d'immigrants anteriors ajudava a la integració dels nous arribats.

Els moviments associatius seran important per a garantir una cohesió entre els emigrants d'origen balear sobretot per les classes mitjanes ja que els de nivells més inferior es solien integrar dins la societat argentina sense molts problemes i no es solien implicar gaire en aquestes associacions davant la dificultat de pagar les quotes, tampoc trobem a les classes amb major nivell econòmic. En el cas d'Argentina algunes d'aquestes eren; La Casa Balear de Buenos Aires, el Centro Balear de Santa Fe, la Sociedad de Socorros Mutuos-La protectora Menorquina de Córdoba, la Agrupación mallorquina de San Pedro i la casa Balear de Mendoza, molts dels quals encara perduren a l'actualitat.

Aquestes agrupacions realitzaven activitat recreatives, culturals i de socors mutus que anaren augmentant, principalment amb el que es refereix a l'assistència mèdica i l'assessorament jurídic. També trobem corals, biblioteques, grups d'ensenyament, entre d'altres.

Un fet molt comú era la creació d'un mitja d'expressió com puguin ser periòdics o revistes. A Argentina proliferaren nombroses d'aquestes publicacions pels emigrants balears algunes d'aquestes serien: *El Mallorquí*, *La Roqueta*, *Heraldo Balear*, *Baleares*, *Las Baleares*, *L'Oronella*, *El Menorquí*, *La Unión Balear* i *L'Almoína*.

Però de totes aquestes la més important fou sense dubte *El Balear* aquesta és trobava lligada al Centro Balear⁸², ja que en un principi sorgiria com a portaveu d'aquesta institució de forma mensual i s'anirà convertint en la defensora dels interessos dels balears a Argentina. També es trobaria informació sobre la pàtria d'origen, l'elit emigrant, els seus conflictes i aliances, institucions de la col·lectivitat, però no apareix la problemàtica dels sectors populars d'una manera directa ja que es pretenien evitar conflictes en país de acollida ja que això podia suposar, segons la llei de residència del govern argenti de 1902, l'expulsió immediata del país. No es fa referència a problemes que devien afectar a mallorquins com la falta d'habitatge que també seria evident davant una falta d'adreça de molts de socis que reben el diari en el mateix Centro Balear, la situació inestable de la prosperitat econòmica d'Argentina ja que al 1907 es feren 230 vagues. Però si trobem algunes crítiques cap a la classe dirigent de les illes, com es el cas de Pere Matas que dona la culpa directament a la classe política illenca i a la pervivència d'unes estructures socioeconòmiques quasi feudals que obliguen a la gent a emigrar per a no morir-se de fam.

⁸¹ CABALLERO, J. 1992. "La immigració balear en la Plata". PIÑA, R. (Coord.). *Congres internacional d'estudis històrics, Les Illes Balears i Amèrica*. Institut d'Estudis Balearics. Palma, pàg. 47-86.

⁸² BUADES, J.; MANRESA, M. i MÁS, M.A. 1995. *Op. Cit.*

Entre els emigrants més cohesionats trobaríem els pollencins, contant al 1914 amb 196 subscriptors a l'Argentina per a la publicació *El Pollensín*, en el que apareixia publicitat dels negocis dels emigrants de Pollença i fins i tot crearen el Centro Filantrópico Pollensín que es dissolgué al 1917. Però al 1916 dos pollencins Joan Bauçà i Josep Solivelles fundaren *L'Oronella* com a òrgan de la col·lectivitat de Pollença a l'Argentina. Aquesta publicació al 1920 es convertiria en un periòdic d'informació de les Illes Balears i Catalunya. Una altra publicació relacionada amb els pollencins seria *L'Almoína* que promocionà el turisme cap a Pollença, sobretot amb l'activitat de l'argentin Adán Diehl, fundador de l'Hotel Formentor. Els pollencins també fundaren l'Agrupació Mutualista Pollencina.

La presència dels naturals d'Alcúdia també seria important tot i que es tractaria d'una emigració amb característiques pròpies. Una part d'aquests emigrants d'Alcúdia serien emigrants anteriors de caràcter interior ja que haurien emigrat des de Pollença. Per una altra part una gran majoria dels emigrants alcudienecs a Argentina haurien realitzat una segona emigració des de Cuba, al no haver aconseguit a aquesta illa les seves expectatives econòmiques.

En el cas específic del eivissenc es pot deduir dos moments: un el trobaríem a la dècada de 1901-1910 i una segona de 1920-1930. Durant la dècada intermèdia es produeix una menor emigració ja que durant la primera gran guerra Eivissa s'industrialitza gràcies a les demandes dels països combatents. Es produirà un gran desenvolupament de les seves drassanes amb unes demandes superiors a les que es poden cobrir (es crearan algunes grans fortunes de l'illa en aquest moment). Però al finalitzar la guerra la indústria decaigué produint-se una elevada emigració.

Es situa una important colònia d'eivissencs a Santa Fe, on hi havia una agricultura molt rica a més d'una important explotació ramadera i una considerable explotació forestal. Es creu que hi havia més de 300 eivissencs que vivien a la ciutat els quals formaven part del Centre Balear de Santa Fe que es reunien el dia de les verges de les Neus, patrona d'Eivissa i Formentera.

Ens trobem també un grup d'emigrant menorquí més concretament de Ciutadella que s'establiria a Córdoba.

A partir de la *Guía de Baleáricos Residentes en Argentina* de 1918, realitzada per Josep Garcias Moll, que seria parcial, el total de balears residents a l'Argentina l'any 1918 seria de 4620 persones que serien:

Naturals de Mallorca: --- 2920.	Palma: 574 residents
Naturals de Menorca --- 229.	Manacor: 296 residents
Naturals d'Eivissa: --- 196.	Pollença: 273 residents
Naturals de Formentera: --- 1.	Felanitx: 261 residents
D'origen desconegut --- 1304.	Santa Margalida: 130 residents
	Alaró: 119 residents
	Santa Margalida: 145 residents.

A l'Uruguai, numèricament parlant els illencs que arriben no seran molt importants. El periodista Joan Torrendell⁸³ quantifica en un miler els balears residents a

⁸³ TORRENDELL, J.; *La Almudaina*, 5-Abril-1890.

Uruguai al 1890. En quant a dades segures sobre el nombre d'emigrants illencs només es coneix l'arribada d'uns 380 emigrants des de Valldemossa i Formentera.

La majoria dels emigrants a l' Uruguai eren pagesos de procedència humil. Només uns quants balears aconseguiren fer fortuna al país entre ells destacarien alguns Valldemossins com Miquel Jaume que a mitjans del XIX funda una fabrica de sabó i espelmes, Joan Ballester propietari de la fàbrica de sabates més important de sud-Amèrica, entre d'altres. D'altres es convertiren en propietaris de petites empreses i comerços, com puguin ser petites fabriques de sabates, fabriques d'embotits de porc balear, etc. També trobarem una part dels emigrant exercint alguna professió liberal com puguin ser educadors, metges i periodistes.

Una part important dels formenterers al no tenir estudis ocupaven llocs de mariners, principalment a la navegació fluvial ja que en aquesta època Uruguai no contava amb una xarxa viària, el que provocava que la majoria del transport fos per via marítima.

A Montevideo es crea el Centro Eivissenc que implicaria un important nucli d'origen pitiús aquest derivaria en la fundació del Centro Balear al 1919. Es tractaria d'una institució de caràcter cultural, social i recreatiu que fomentava les reaccions entre els balears i cercaven la integració dins la societat uruguiana a través de activitat com balls, festivals..., aquest durà fins a la dècada dels anys 70. Aquest centre contava amb un grup teatral i també crearen la revista mensual *Baleares*.

B. CUBA:

Al 1882 es va aprovar la llei de colonització per a les províncies espanyoles d'ultramar amb la qual el govern espanyol intentava canalitzar l'emigració que partia de les costes espanyoles cap a Cuba, Puerto Rico i Filipines. Durant els anys colonials el conjunt d'immigrants espanyols fou predominant sobre la resta de la població. El 50% de l'emigració espanyola d'aquesta anys es dirigirà a Cuba. Aquest fet es veia beneficiat per l'abolició de l'esclavitud al 1879 que havia provocat la necessitat de mà d'obra per a les grans plantacions i per tal de mantenir els sous baixos.

Com a conseqüència de la guerra d'independència i l'ocupació militar nord-americana el procés d'emigració es veurà reduït però no aturat. Seguirà augmentant en els primers anys del segle XX, sobretot a partir de la llei de 1906 a través de la qual la nova república de Cuba pagava el viatge als agricultors canaris i europeus. Convertint-se així en el segon destí dels espanyols després d'Argentina. La importància de l'emigració espanyola es mantindrà en les dues primeres dècades del segle XX, però en condicions diferents ja que la trobarem menys lligada al aparell administratiu i més en el productiu. Els trobem a la reconstrucció de les centrals sucreres danyades per la guerra, en la construcció de vies ferroviàries i en la creació de grans infraestructures necessàries pel creixement sucrer i a explotacions miners, també trobarem una emigració temporal lligada a la producció de safrà. Tot això va contribuir al creixement econòmic de l'illa. Entre 1902-1911 ens trobem que més del 80% dels immigrants arribats a l'illa eren d'origen espanyol.

Entre 1882-1914 emigraren més de 10.000 espanyols anualment cap a l'illa, entre 1885 i 1899 foren més de 500.000 espanyols arribaren a l'illa i entre 1900 i 1914 més de

340.000 espanyols⁸⁴. Aquesta disminució es donà en favor d'altres destins com Argentina. La immigració va ser protagonitzada principalment per homes amb edat de treballar de entre 14-60 anys i fadrins, sobretot agricultors i jornalers i en la majoria del casos no pretén ser una emigració definitiva. Trobarem als espanyols concentrats a la zona occidental de l'illa que seria la més desenvolupada principalment a La Habana.

Emigració de balears a Cuba:

Durant el segle XIX aquesta emigració es reduirà bàsicament a militars, funcionaris i comerciants aquests darrers lligats als interessos comercials de les Balears amb Cuba. No serà fins al segona meitat del segle XIX en que s'incrementi l'emigració a aquesta illa, convertint-se així en un dels destins destacats durant aquests anys.

Després de la guerra de la independència de 1898 es compten uns 869 illencs a l'illa que representaria l'1'3% del total dels emigrants espanyols a l'illa. Indirectament la independència de l'illa hauria estat una de les causes de l'emigració, ja que es produeix una pèrdua momentània del mercat cubà del calçat que afectaran a Menorca i Mallorca en general, i més concretament a Andratx, Lluçmajor i Ciutadella. L'atracció principal de l'illa era la promesa d'un enriquiment fàcil e immediat.

La majoria dels emigrants que arribaven a Cuba ja tenien relacions prèvies amb familiars o amistats instal·lats a l'illa i que suposaven una gran ajuda a l'hora de cercar feina i habitatge. A principis del XX aquells que entraven sense permís de treball i sense cap relació personal havien de passar per Triscòrnia (a les afores de l'Havana), on les autoritats cubanes tenien instal·lada una zona de control i de distribució d'emigrants, segons les demandes de mà d'obra dels empresaris illencs. Els emigrants balears es dedicaren principalment a la pesca d'esponja o al cabotatge.

La població mallorquina amb més connexions amb Cuba serà sens dubta Andratx, que era un poble amb poques perspectives de futur. És tracta d'una emigració que es va iniciar cap al 1850. Molts de joves andritxols van partir en una emigració que pretenia ser temporal per tal de fer doblers i mantenir la família que havien deixat a la seva illa d'origen, molts d'aquestes joves tornaven a l'hora de fer el servei militar i per a casar-se. Les dones esdevenien així les encarregades d'administrar els dobles que els manaven els fills i els homes. Entre aquests emigrants andritxols destaca la pesca d'esponja seria molt important al golf de Batabanó on trobarem una nombrosa població de procedència d'Andratx. A llocs com l'Havana i Cienfuegos els emigrants es dedicaven principalment a tasques agrícoles i a la fabricació de sabó⁸⁵.

Al igual que a molts de països on s'instal·laren illencs ens trobem amb la creació d'un Centre Balear fundat al 1885 per tal d'ubicar i protegir a tots els illencs. Al 1907 al veure's desbordats pel nombre de socis uns 3.600, varen realitzar una col·laboració amb el Centre Català. També oferia als membres els serveis d'una clínica a canvi d'una quota de 50 cèntims, donava servei d'alfabetització pels emigrants, comptava amb una biblioteca, i garantia la subsistència als socis incapacitats que duguessin 10 anys com a socis.

⁸⁴ Estadística de Emigración y inmigración española 1882-1911 y Estadística de Pasajeros por Mar 1912-1922

⁸⁵ CALAFAT, R. M. 1989. "100 anys d'emigració andritxola a Cuba". *Lluç* n°750. Taller Gràfic Ramon. Palma, pàg. 7-11.

Realitzaran una publicació setmanal titulada *Las Baleares* que es publicà entre 1907-1921. Tenia com a principal objectiu informar sobre els esdeveniments que dins la societat emigrant es produïa.

C. XILE

Xile serà un destí secundari en el cas de l'emigració espanyola. Una vegada més ens trobem amb un extens país amb una baixa densitat d'habitants, que serà vist com un problema a l'hora del desenvolupament econòmic i social del mateix. Al llarg del segle XIX Xile anirà expandint el seu territori i es veurà obligat a realitzar lleis per tal de colonitzar aquests nous territoris.

El 1882 es creava l'agència de colonització xilena, situada a Espanya en un primer moment i després a Suïssa, l'objectiu de la qual era captar colons a Europa. També es creava la societat nacional d'agricultura com una entitat privada en la que es tenien que instal·lar els colons nou vinguts. Al 1889 es desenvolupà l'oficina d'immigració per a controlar la immigració espontània, aquesta política només es mantindrà fins 1890 davant les protestes dels propis xilens.

El perfil dels emigrants seran sobretot homes, tot i que el procés de colonització pretenia atreure també famílies, amb edat de treballar, majoritàriament jornalers que una vegada arribats al destí es dedicaran a la indústria i al comerç. També ens trobarem amb una immigració degut a la necessitat de mà d'obra per a treballar les mines de nitrat i de coure.

Una de les principals dificultats de l'emigració a Xile era la seva llunyania de les rutes atlàntiques dels emigrants. Es tenia que navegar pel cap d'Hornos o a través del seu veí l'Argentina que canalitzava la major part de l'onada migratòria, esdevinguem-ne així en una via d'accés cap a Xile.

Seguint les dades que ens donen els censos de Xile ens trobem que fins al 1885 l'emigració d'espanyols havia estat poc significativa, serà en les pròximes dècades quan es doni un augment de l'emigració. En el cens de 1895 el nombre d'espanyols residents al país s'ha triplicat produint-se un augment significatiu del nombre de dones emigrades que implicaria un augment de l'emigració de famílies. L'augment que es reflecteix en aquest cens es deurà sobretot al capital aportat al 1889 amb més de 3.000 persones. En el pròxim cens de 1907 ens trobem que es superen els 18.000 espanyols amb un predomini dels homes. Més de 15.000 d'aquests emigrants es trobaran situats a poblacions urbanes, tan sols uns 3.400 els trobem a zones rurals. Trobarem presència espanyola a totes les províncies xilenes destacant Valparaíso amb 3.787 espanyols (representant el 134 per 1.000 de la població total de la província), seguida per Antofagasta amb 1.198 espanyols (seria el 105 per 1.000), i Magallanes amb 1197 (que representaria el 691 per 1.000 de la població)

	Cens 1885			Cens 1895			Cens 1907		
Nacionalitat	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Espanyols	2127	381	2508	5915	2579	8494	13538	5217	18755

Dades dels censos de Xile.

Balears a Xile:

La principal onada d'emigració de balears a Xile la trobem al 1889 degut als agents de contractació que va donar passatges subsidiats per a emigrar a Xile i en la que van participar sobretot emigrants de Manacor, Sant Llorenç, Artà i Felanitx. Gràcies a aquesta primera onada a principis del segle XX ens trobarem una vertadera atracció per a emigrar a Xile degut a les xarxes migratòries.

També es pot destacar l'emigració dels inquers ja que dels 217 balears a que es localitzen a Xile a principis del segle XX uns 65 emigrants eren inquers. Molts dels inquers que es dirigiren aquest país aconseguiren tenir èxit, és per això que Máximo Campillo Illán⁸⁶ qualificaria aquesta emigració com un emigració qualitativa més que quantitativa ja que serà en aquest país on un grup d'emigrants important va fer realitat la quimera americana.

Joan Buades Crespí i Jose A. Garcia⁸⁷ han localitzat dues expedicions de mallorquins que al 1889 es dirigiran a Xile que es produiran el 5 de setembre i el 3 d'octubre, la primera expedició embarcaran un total de 420 emigrants cap a Barcelona amb el vapor *Lulio* i després s'embarcaran en el vaixell francès *Cheribon* per creuar l'Atlàntic, la segona expedició embarcarà en el vapor *Burgúndia*. Aquests mateixos autors quantifica l'emigració balear entre 1881 i 1900 en 35 balears i entre 1900 i 1930 en 182 emigrants.

Les activitats més habituals dels balears emigrats a Xile eren: els comerços de sabates, pastisseries i confiteries, serradores, fàbriques de licors, indústries derivades de l'agricultura i la ramaderia i els tallers mecànics.

Vista del *Cheribon*.

⁸⁶ CAMPILLO, M. 1996. "L'emigració dels inquers a Xile, 1880-1930". Dins *III Jornades d'estudis locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca. Inca, pàg. 143-150.

⁸⁷ GRACÍA-CUERDAS, J.A. i BUADES, J. 2011. *La emigración Balear a Chile (1880-1950)*. Els camins de la quimera. Conselleria de presidència Govern de les Illes Balears. Palma. Pag 28.

D. PUERTO RICO

Al igual que Cuba a les darreres dècades del segle XIX el govern espanyol impulsarà una política d'emigració cap a aquesta illa, que es veurà afavorida per l'existència de línies regulars des de la península i amb unes condicions favorables als emigrants espanyols. Entre els anys 1882-1886 ens trobem que serà molt més nombrosa l'emigració de militars que de civils, en aquests anys ens trobem amb 4.737 militars que es dirigeixen a l'illa enfronts dels 3.450 civils⁸⁸. Val a dir que alguns d'aquests militars arrelaran a l'illa de forma permanent. Els emigrants civils, eren sobretot joves, entre un 80-85% dels emigrants eren homes, fadrins que en molts de casos formaran la família amb dones de l'illa.

Els emigrants es situaran a les zones urbanes de San Juan, Ponce, Mayagüez, Arecibo y Bayamón. On els trobarem dedicats sobretot al comerç, com a dependents i oficinistes. Pel que fa a les zones rurals els trobarem principalment a zones de plantacions de cafè.

Al 1898 tot i la pèrdua de la sobirania espanyola de l'illa es mantindrà una certa emigració disminuint les seves proporcions. Mentre que al 1897 trobem uns 19.000 espanyols, a l'any següent tan sols seran 7.690 espanyols, es produirà el retorn sobretot de militars i funcionaris. Amb la sobirania americana emigraran principalment industrials i comercials, disminuint el nombre d'agricultors i convertint-se en un destí secundari. Entre 1882 i 1914 emigraran a l'illa uns 45000 espanyols⁸⁹.

Balears a Puerto Rico:

A l'hora de parlar de Puerto Rico i Mallorca tindriem que fer referència sobretot a dos pobles que serien Sóller i Artà. El primer connectat amb el municipi de Lares i el segon amb Mayagüez. En els dos casos ens trobaríem un pioner cridat per un capellà destinat a Puerto Rico i a partir del seu establiment actuarien com a atracció pels sollerics i els artanencs. El pes dels emigrants d'origen palmèsà també seria important, es calcula que d'uns 417 mallorquins situats a la capital de San Juan uns 138 eren ciutadans. Però en relació amb el nombre de la seva població l'impactem no seria tant gran com en el cas de Sóller amb uns 161 emigrant i Artà amb 37 emigrants⁹⁰.

En total es creu que emigraren a aquest país unes 1.046 persones de les Illes Balears dels que 899 eren de Mallorca. Els que aportaren més efectius van ser Palma, Sóller, Artà, Felanitx, Manacor, Pollença i Inca, per aquest ordre respectivament.

En el cas de Sóller el pioner de la seva emigració seria D. Joan Marqués que arriba a la dècada dels 30 del XIX, convidat per un oncle capellà. Joan Marqués es trasllada a Lares on és considerat un dels impulsors del poble on desenvolupa l'agricultura, introduí el cultiu de cafè i funda la primera casa comercial. A partir d'aquí actua com un atracció per a què els seus coneguts es desplaressin a Puerto Rico. Els llaços de França amb Sóller permetrà als emigrants a Puerto Rico vendre el cafè a França, mantenint un tràfic marítim entre Puerto Rico, Palma, Barcelona i Marsella.

⁸⁸ SONESSON B. 1988. "La emigración española a Puerto Rico". Dins SANCHEZ-ALBORNOZ, N. (comp.) *Españoles hacia América. La emigración en masa 1880-1930*. Alianza. Madrid, pàg. 303.

⁸⁹ Estadística de Emigración y inmigración española 1882-1911 y Estadística de Pasajeros por Mar 1912-1922.

⁹⁰ CIFRE, E. 1975. *La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, balearicos y valencianos*. Instituto de cultura puertorriqueña. San Juan, Puerto Rico.

Un cas semblant passa amb l'emigració d'artanencs que els trobaríem principalment als municipis de Mayagüez i Guayama. Alguns membres de la família Blanes foren cridats per un oncle capellà. Podrien ser els iniciadors de les relacions entre Puerto Rico i Artà ja que posaren en marxa una casa comercial amb empleats mallorquins. Fins i tot alguns membres d'aquesta família exercirien com a batlles a la zona. Però també ajudarien a augmentar la presència d'artanencs a Puerto Rico la família Esteva i els Amorós.

Trobem algunes de les empreses fundades per emigrants mallorquins a principis del segle XX que haurien continuat fins als nostres dies com és el cas de Compañía Ballester fundada al 1913, La Bombonera Puig i Abraham fundada al 1905 a San Juan, entre d'altres.

A Puerto Rico no es crearà una associació pels primers emigrants que sí es crearia a molts d'altres països. La creació del Circulo Mallorquín seria de data molt recent ja que fou fundat al 1977.

E. BRASIL

Es considerat el tercer país en quant a volum d'emigració espanyola i després dels italians i portuguesos els espanyols seran els immigrants més nombrosos. El govern brasiler des de 1880 durà una política de subsidi de passatges, com a conseqüència de l'abolició de l'esclavitud. Al 1888 augmentarà el pes d'aquesta política. S'establiran una sèrie d'agències d'immigració a Europa, que pretenien fomentar la immigració de famílies en les que el cap fos agricultor. Aquest fet fa que la proporció dels emigrants entre homes i dones es trobi més igualat que d'altres destins. Gran part d'aquesta emigració es va veure vinculada al cultiu del cafè i per tant a l'estat de Sao Paulo. L'emigració fou protagonitzada per gallecs, navarresos, bascs, canaris i andalusos.

Al 1902 Itàlia prohibia l'emigració amb subsidis, aquest fet va provocar un augment de l'emigració espanyola per tal de substituir la mà d'obra italiana. En el cas espanyol no serà fins al 1910 en que es prohibeix l'emigració subvencionada, a partir d'aquest moment Brasil cercà contractar mà d'obra a altres països amb una forta emigració com Cuba i Argentina. Aquest fet va propiciar l'augment de l'emigració clandestina, ja que seria un dels països que més van gaudir d'una emigració clandestina sobretot de gallecs i del nord d'Espanya que partia a través dels ports portuguesos i francesos. Això dificultaria quantificar el total de l'emigració espanyola a aquest país. Segons dades de l'estadística espanyola els emigrants a aquest país seran més de 195.000⁹¹ persones, per contra les dades del Brasil diuen que seran més de 440.000 persones les que arribin al país. Al 1914 Brasil sofrirà una forta crisi econòmica que provoca un cert descens de l'emigració.

En el cas de l'emigració Balear al Brasil a finals del XIX i principis del XX no serà una emigració destacada, és per aquesta raó que no ha estat molt tractada dins la bibliografia. Sebastià Serra ens diu que entre 1891-1895 emigraren 85 persones cap al Brasil⁹², dins la *Guia de Balearicos residentes en la Republica Argentina* de Jose Garcias Moll del 1918 apareixen 25 balears que viuen a aquest país sobretot procedents de Palma i cap procedent de Manacor. A llarg del present treball veurem com ens trobarem amb algunes referències de manacorins al Brasil.

⁹¹ Estadística de Emigración y inmigración española 1882-1911 y Estadística de Pasajeros por Mar 1912-1922.

⁹² SERRA, S. 1993. "Característiques de l'emigració Mallorquina". *Plecs de cultura popular III: L'emigració, Miramar*, 14. Miramar. Valldemosa. pag. 4.

4.2.2. Altes destins:

La migració d'espanyols entre 1880-1914 cap a Europa serà una corrent dirigida de forma casi exclusiva a França i en menor proporció a Portugal. A les estadístiques espanyoles de migració es sol utilitzar la denominació "emigració continental" per a designar l'emigració als països europeus. Però aquest concepte també comprendria els corrents emigratoris que es dirigeixen a països mediterranis com serien les antigues possessions franceses del nord d'Àfrica, ja que Alger en aquests anys era considerada com una província francesa més.

A. FRANÇA:

Una de les principals causes d'aquesta emigració serà el major nivell de vida que es tenia al país veí, i al seu ràpid desenvolupament industrial i urbà. Davant la proximitat territorial dels dos països i les bones comunicacions, es donaran desplaçaments des de finals del segle XIX sobretot de caràcter estacionals o temporals, des d'aquelles zones més pròximes a la frontera. El emigrats encarregant-se de treballs com puguin ser: veremadors al Midi francès després de la recuperació de la vinya, obrers de la construcció, servei domèstic, etc.

Dins la primera dècada del segle XX ja trobem més de 80.000 espanyols residents a França, a principis de la segona dècada superaven als 100.000.

Al contrari d'altres destins la I guerra mundial provocà la necessitat de mà d'obra estrangera i serà quan es donarà la gran onada emigratòria. Entre 1916 i 1917 es donaren dos reglaments per atreure mà d'obra a França. Això va ser aprofitat pels emigrants espanyols ja que la situació internacional dificultava el trasllat a Amèrica. Ens trobem amb que més de 200.000 espanyols es dirigiren principalment a la zona de Midi i a les regions vinícoles. La ciutat de Nimes es convertirà amb la seva ciutat, al 1919 més de la meitat dels seus habitants eren espanyols. Tota aquesta massa de gent procedia principalment del llevant Castelló, València, Murcia, Alacant però també en trobem de Aragó, Navarra i Castella la vella.

Emigració de balears a França:

Les Illes Balears i França gaudiren de bones comunicacions al llarg del segle XIX. Una mostra d'això va ser la participació del menorquins en la colonització d'Algèria. Quan es parla de l'emigració de Mallorca a França sobretot es fa referència a dos pobles que serien Sóller i Andratx, el cas de s'Arracó. Ja des de la primera meitat d'aquest segle ens trobem amb una certa connexió comercial des de Sóller relacionada amb la venda de cítrics, però a la segona meitat del XIX també ens trobarem amb contactes amb França des dels ports de Palma i Porto Colom.

En el cas de l'emigració de Sóller, Antoni Vicens ens diu que pel 1900 hi havia 712 homes i 62 dones emigrats a França i Algèria, i que al 1910 seran 1610 homes i 573 dones els que es trobin a França⁹³. A la resta de Mallorca ens trobarem amb una emigració des de

⁹³ VICENS, A. 1993. Op. Cit.. Pag. 28.

finals del segle XIX amb poc pes ja que aquesta seria una emigració més tardana respecte dels altres destins que es donaria sobretot a partir de la primera dècada del segle XX. Aquest fet es reflecteix a través dels diferents treballs realitzats a Campanet⁹⁴, Valldemosa⁹⁵ o Lloseta que abans de 1900 només 7 llosetins es trobaven a França serà a partir de 1910 quan la majoria dels 172 emigrants llosetins es dirigiran cap a França⁹⁶ veiem com eren sobretot joves fadrins de entre 15-29 anys els que emigraren⁹⁷. A partir de 1916 ens trobaríem una emigració a França a molts de pobles de Mallorca destacant Lluçmajor i Inca. Seria una emigració sobretot de joves, segons Damià Ponç; “els qui anaven a Amèrica eren ja homes fets, no com a França que hi anaven al·lots”⁹⁸.

En el cas dels sollerics es tractaria d'una emigració més familiar que d'altres destins, tenint en compte el nombre de dones que emigraren. S'ha de tenir present que molts dels sollerics que emigraren fadrins retornaren al seu poble per a casar-se.

La gran part dels emigrants a França es dedicaren al comerç, a les botigues o restaurants. Com s'ha dit en el cas dels sollerics en molts de casos es trobava vinculat a l'arribada de capital dels emigrants de Puerto Rico.

Nord d'Àfrica. Algèria

Al juliol de 1830 Alger era presa definitivament per França. Les Illes Balears jugaren un paper important ja que havien estat emprades com a base d'operacions sobretot Mao i Villa Carlos, on es trobava l'esquadra francesa, el magatzem d'aprovisionaments i els hospitals de sang. A través de la constitució francesa de 1848 Algèria es va convertir en una part integrant de França.

El pas d'una costa a l'altre del Mediterrani es va veure propiciat per la curta distància que es tenia que cobrir a més d'unes certes semblances pel que fa al territori. La misèria del sud-est d'Espanya farà que sigui des de on surti més gent, sobretot d'Alacant, Murcia i Almeria, que s'establiran a la zona de Orà. Aquest pas entre les dues costes es veurà facilitat per a una sèrie de companyies espanyoles i franceses que tindran línies regulars cap a Alger.

Aquesta emigració s'ha de situar al llarg del segle XIX. Al 1881 els successos de Saïda en que van morir uns 200 espanyols provocarà un descens de l'emigració i un cert retorn. Una vegada firmat el tractat franco-espanyol es tornarà reprendre l'emigració. Al 1882 van entrar a Orà 21.411 immigrants espanyols, entre 1882 i 1900 ens trobem que un 20% dels emigrants espanyols es dirigiran a Algèria. En aquests anys ens trobem que unes 325.262 persones emigren a Algèria i es produeix el retorn d'unes 333.766 persones, això implica que retornen unes 8.504⁹⁹ persones emigrades amb anterioritat a aquest període. Aquestes dades ens mostren com una part important del contingent emigrat retorna. Tot i que a la dècada de 1890 ja s'havia produït un descens de l'emigració a Algèria, al 1900 hi

⁹⁴ FERRÀ-PONÇ, D. 2010. *Emigració dels campaneters a Europa*. Els camins de la quimera. Conselleria e presidència, Palma.

⁹⁵ SERRANO, A., 1993. “Valldemossins que emigraren a França i els seus descendents”. *Plecs de cultura popular III: L'emigració*, Miramar 14, Miramar. Valldemosa, pàg. 5-10.

⁹⁶ BIBILONI, A. 2005. Op. Cit., pàg. 113.

⁹⁷ BIBILONI, A. 2005. Op. Cit., pàg. 127.

⁹⁸ FERRÀ-PONÇ, D. 2010. Op. Cit., pàg. 19.

⁹⁹ Estadística de Emigración y inmigraciones española 1882-1911.

havia uns 160.000 espanyols, a partir d'aquí, tot i que seguirà sent una emigració important fins la primera guerra mundial ens trobem amb un descens pronunciat de l'emigració a favor de l'emigració iberoamericana.

Tindrà un paper destacat la llei de naturalització automàtica de 1889 que entrarà en vigor el 1911 en que als vint-i-un anys tots els europeus residents a la colònia es convertien en ciutadans francesos sinó es declarava en contra per tal de conservar la nacionalitat dels seus pares.

En el cas algerià ens trobem amb una presència femenina important representant prop del 25% dels emigrants. La majoria dels passatgers tindrien edats compreses entre 20-59 pels homes i entre 19-49 anys per a les dones.

Prop d'un 68% dels emigrats eren agricultors, mentre que els industrials i artesans no arribaven al 0'5%. Ens trobarem principalment una emigració temporal, que en moltes ocasions no és presa en compte per l'estadística espanyola, ja que no es considerada una pèrdua de població definitiva. A la seva arribada a Algèria la majoria es dedicava a l'agricultura, amb una preponderància dels peons mal remunerats i pocs arribaven a accedir a la propietat de la terra, també serà important la indústria del tabac, l'espart i el contraban. Ens trobem amb un considerable percentatge de dones dedicades al sector domèstic, però també com a cigarrereres o costureres. Les poques oportunitats i la baixa qualificació de molts d'emigrants explicaria la poca importància que va tenir aquesta emigració com a factor de desenvolupament econòmic de les àrees emissores.

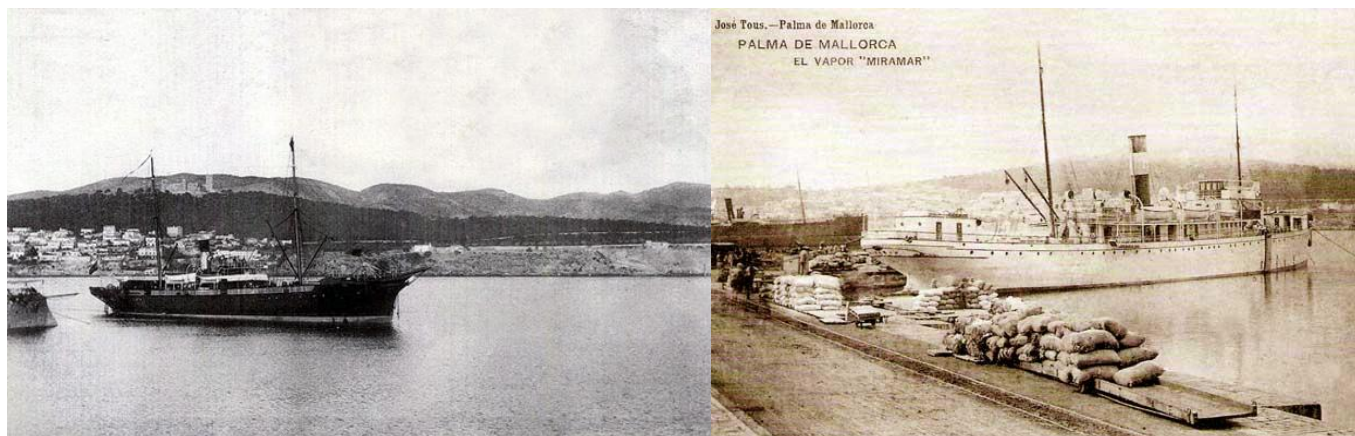
La emigració cap a Algèria dels balears:

Val a dir que l'emigració mallorquina i maonesa a Alger serà una de les primeres de tot l'estat ja que al 1831 eren la representació espanyola en el país, en un principi ens trobaríem un predomini de l'emigració de menorquins que varen aprofitar les facilitats oferides pels francesos a la seva colònia per tal d'establir-se i es convertiran en uns dels emigrants més valorats sobretot per la seva capacitat com hortolans en unes terres poc productives. Però també ens trobem amb una emigració mallorquina important des de mitjans del XIX, al 1852 es comptabilitzen uns 5.000 mallorquins residents a Algèria, entre 1885-1895 emigraran cap a Algèria uns 3.331 balears¹⁰⁰.

La procedència i el destí dels emigrants a Alger es trobava condicionada per la proximitat geogràfica: els mallorquins i els valencians es dirigien a Alger majoritàriament, fins i tot els emigrants menorquins eren tan valorats que obtindran el permís per a crear una colònia agrícola en el sector de Rassauta i d'aquí sorgirà Fort de l'Eau, considerat el primer poble maonès d'Algèria.

Les illes esdevenien una escala quasi obligatòria a l'hora de dirigir-se al nord d'Àfrica des de França. Al XIX s'establiran línies regulars, primer amb companyies franceses com *Valéry o Transatlantique* tot i que ben prest sorgirà la competència Espanyola entre la que trobem una empresa illenca, *La Isleña Mallorquina*, que enllaçava Barcelona i Algèria amb una escala a Palma, amb els vapors *Miramar, Balear i Bellver*.

¹⁰⁰ VILAR, J.B. 1975. *Emigración Española a Argelia (1830-1900): Colonización hispánica de la Argelia francesa*. Centro de estudios históricos, Universidad de Murcia. Murcia, pàgs. 107, 108 i 126.

Vista dels vapors *Bellver* i *Miramar* al port de Palma.

B. LES FILIPINES

Aquesta serà una emigració del segle XIX ja que una vegada perduda la sobirania espanyola del territori pocs eren els atractius d'aquest destí. Al 1881 ens trobem amb un projecte de colonització d'aquest territori amb el que s'intentarà redirigir l'emigració del nord d'Àfrica cap a Filipines aprofitant els fets de Saïda, “[...]el día que nuestra emigración al África se impida, y sea dirigida por quien pueda a aquellas regiones (Filipinas), evitando de paso la repetición de desgracias como la de Saïda[...]”¹⁰¹

A través d'una Real Ordre del setembre d'aquest any es donava concessió de propietats de terres suficients per a sustentar a una família, però les despeses del viatge i la instal·lació eren sufragats per l'emigrant. A més la situació agrícola de Filipines no era molt favorable degut a una concentració de propietats, l'estancament de les tècniques agrícoles, la falta d'inversió, els salaris baixos i una alta pressió fiscal sobre els camperols.

Al 1898 la població de Filipines era d'uns 7 milions d'habitants dels que tan sols uns 38.000 eren espanyols. Aquestes illes mai van ser vistes com una colònia de poblaments sinó de explotació.

En certa mesura les Filipines per la seva llunyania es trobava un tant abandonada, la principal producció de l'arxipèlag era el tabac i l'arròs, tot i això no serà vista pels emigrants com un destí atractiu. Els que es trobaven aquí solien ser alguns soldats, els funcionaris, homes de negoci, els missioners i alguns colons emigrats de forma espontània, s'intentava que aquests darrers es dirigissin cap a sectors rurals, per exemple el 1889 a través d'un real decret pel que es donava excepció de tot tipus de contribució durant deu anys a les primeres 100 famílies establertes en el lloc militar de Sindagán, Mindanao.

En el cas de les illes Balears aquesta serà una emigració poc destacada, protagonitzada sobretot per militars, funcionaris i religiosos. Antoni Marimon ens parla que entre 1891 i 1895 passaran per Filipines uns 101 balears convertint-se en el cinquè destí de les Illes Balears de finals del XIX¹⁰².

¹⁰¹ *La Vanguardia*, 29-juny-1882.

¹⁰² MARIMON, A. 1998. “Notes sobre l'emigració a les Filipines abans de 1898”, *Lluc*, nº 804. Taller Gràfic Ramon. Palma. Pag 19.

5. LES MIGRACIONS A MANACOR 1880-1914.

5.1 Factors socioeconòmics a Manacor a finals del XIX.

Com s'ha apuntat fins al moment, dues foren les causes principals de l'emigració: per una part la demografia i per l'altre l'economia.

Pel que fa a les causes demogràfiques, a la segona meitat del segle XIX ens trobarem amb un pas d'un règim demogràfic antic a un modern a partir del descens de la taxa de mortalitat i mantenint-se una alta taxa de natalitat. A més del creixement natural del propi municipi ens trobarem que Manacor és el segon municipi en quan a extensió de les Illes, a la segona meitat del segle XIX aquest fet permetia comptar amb una important quantitat de territori per a ser explotat, amb un predomini de les gran propietats que implicava la necessitat d'un gran nombre de jornalers. Aquest fet fa que al creixement propi del municipi, s'ha de sumar la immigració que entre 1878 i 1887 es traduirà amb l'arribada d'unes 2797 persones¹⁰³.

Entre aquests anys la població de Manacor passaria dels 14.929 habitants als 19.635¹⁰⁴. Aquest ràpid creixement de la població provocaria un augment de la demanda d'habitatges que seria una de les causes de tota una sèrie de projectes d'establiments al voltant del nucli urbà ja consolidat¹⁰⁵. En molts de casos la posterior emigració deixarà a no ris i no serà fins entrat el segle XX en que molts d'aquest projectes es desenvolupin.

A la dècada de 1887-1897 es passa d'una població de 19.635 persones a 14.051 persones, això implica la pèrdua de 5.584 efectius dels que poc més de 2.000 es deurién a la independència de Sant Llorenç al 1892. Segons Salvà¹⁰⁶ en aquests anys es produiria una emigració d'unes 7.000 persones, això implicaria una inversió al que fins el moment era el poble que més immigrants rebia de Mallorca amb un 16'19% (mentre que per a tota Mallorca era de -0'87%), es convertirà en el poble que més emigrants tingui amb una taxa negativa del -41,96% (m'entres que per a tota Mallorca era del -11'79%).

En les pròximes dècades tot i que es produirà una recuperació econòmica això no es traduirà amb l'augment demogràfic que s'havia produït a finals del XIX. No serà fins 1930 en que es superin els 15000 habitants.

Pel que fa a l'economia de municipi, quan l'arxiduc escriu la seva obra *Die Balearen* de Manacor ens diu:

“Manacor es un pueblo cuyos habitantes se dedican preferentemente a la agricultura, la ganadería esta especialmente en auge. El comercio es tan floreciente que tiene lugar un día de mercado semanal y tres ferias anuales. La industria más importante de Manacor la constituye la fabricación de alfarería, principalmente de grandes tejas, las cuales se suelen colocar sobre las vigas directamente, sin bovedillas. Hay además dos molinos a vapor”¹⁰⁷.

A través d'aquesta descripció ens podem fer una idea molt general de quin era el panorama econòmic de Manacor, no ens parla d'una important indústria i el fet que destaca que hi ha dos molins a vapor ens mostra la pobresa industrial de la zona.

¹⁰³ Aquest fet serà tractat al pròxim apartat.

¹⁰⁴ SALVÀ, P.A. 1981. Op. Cit., pàg. 118.

¹⁰⁵ FERRER, A. i CARVAJAL A. 2003. *Evolució urbana de Manacor (1600-1944)*. Ajuntament de Manacor. Manacor, pàg. 71.

¹⁰⁶ SALVÀ, P.A. 1981. Op. Cit., pàgs. 119, 123 i 124.

¹⁰⁷ ARXIDUC LLUIS SALVADOR 1984. *Las Baleares, descritas por la palabra i el dibujo*. Tom III. Jose J. de Olañeta. Palma. Pag 32.

Manacor, cap al 1890.

Tot i que durant aquests anys Manacor no tindria un lloc destacat dins la indústria mallorquina basada en els productes agroalimentaris, el teixit i el calçat. Si destacaria el sector primari sobretot la vinya destinada a la producció d'aiguardents, que havia experimentat una certa demanda degut a la fil·loxera que havia afectat a les vinyes franceses a la segona meitat del segle XIX. Al 1885 es va construir una fàbrica de destil·lació d'esperit a través del vapor d'aigua i aquest mateix any hi havia a Manacor quatre fàbriques de destil·lació a foc directe¹⁰⁸.

La falta d'una indústria important a Manacor ha estat àmpliament estudiada per Sebastià Sansó el qual ens diu que a finals del XIX es comença a percebre una evolució de la producció de la fusta, també destaca la producció d'elements de construcció com les rajoles o els terrissaires dels que ens parlava l'arxiduc i qualifica l'economia del moment com artesanal amb pocs testimonis d'activitats fabrils¹⁰⁹. Aquest mateix autor ens diu que el 95% dels elements productius del municipi formarien part del sector primari¹¹⁰ que ocuparia a més de 10000 persones al 1891.

La situació dels jornalers es començarà a agreujar a la segona meitat dels 80 però serà sobretot arrel de la crisi agrària de 1889 la que provoca que molts de jornalers vinguts a Manacor, a més del propis del municipi, es trobin sense feina. Aquesta també afectarà als petits propietaris i jornalers que no podran fer front a la crisi. Això quedarà ben palesa en els glosats escrits per M. Borràs el juliol de 1889 baix el títol *El Emigrans de Pollensa y Manacó. Ó siga relació d'es motius que tenen ets habitants d'aquests pobles per anar á viure á sa Republica Aregntina* :

¹⁰⁸ SEGURA, J. 2000. "La fil·loxera a Manacor". Dins *I Jornades d'estudis locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor, pag. 301-314.

¹⁰⁹SANSÓ, S. 2008. "L'evolució dels sectors econòmics de Manacor a la segona meitat del segle XIX". *Revista Estudis Balearics*, 90/91. Institut d'estudis Balearics. Palma, pàg. 107.

¹¹⁰ SANSÓ, S. 2011. *Els fusters de Manacor*. Associació empresarial de la fusta de Balears. Manacor, pàg. 66.

*Des probas de Manacó
ne hey ha ningú que nos queix
des dobbes de lo mateix
vos ne puch dí per això,
es proba de tot boncò,
molt trabaya y res avença
y es pitjor qué a Pollensa
que se miseri fá pó.*

*En que Manacó es jornal
siguì poch mes aumentat
no sen llogan sa mitat,
y un en saltre's fá es dogal
jsaben aixó qu's de mal
es quedarse tanta jent
badant sa boca en es vent
sense goñá un real?*

*Qu'en sa fantasia loca
que du sbomo, y ell sa seyna,
que com no abunda sa fayna,
en fa molt, y hi ha poca
y com tant parom no toca
pes qu'hey ha desenfeinats
sa rebenten es llogats
y es que no, fan sa miloca.*

*Y aixi per aquest estil,
avuy sa miseri es tanta
qu'ha d'esta aguanta qui aguanta
per no rompre es cap des fil;
s'homo es precis qu' cabil
per fé un viure arrelglat
y per aixó han emigrat
de dins Manacó un tres mil.*

*A Bonas-Ayres anam
diuen y sen van correns
y sols no discorren jens
en aqin tems mos trobam,
y han fet bons pensaments,
per qu'un sempre es á tems
á tot lloch morí de fam.*

*Mal está qui es pot llogá
y mes mal es qui nos llogan,
mentras sas cosas nos mogan
es proba té un mal está,
es qui's lloga's pot contá
mes venturos qu'es demés,
molta feyna y poch dobbés
y a casena no mes té
cuatre infants mal arropats
y ja estan desesperats
de sa fam que sobrevé?*

*Dins Manacó es proba está
perdut á no poré mes
molta feyna y poch doblés
molts de pagos y poch pá
y es que pot arribá
á fer feina alguna mica,
ja's conta persona reica
en que no puga menjá.*

*A Bonas-Ayres allà
á lo menos menjaren
fent feina, no vos penseu
que puguen gandulejà,
però es que vol trabayà
sempre en té abastament
y si's un poch diligènt
capital pot aplegà.*

*Y ja que vos embarcau
per Bonas-Aires dire;
Deu fase si es qui convé
que troben lo que sercau,
Manacorins, escoltau
lo que vos importa mes;
fe bonda, gordá es dobbés,
y á veure si prest tornau,
Manacorins qu'heus n'anau;
lo que vos desitx a tots
vatx a dirvos en dos mots:
procurau y conservau
unió, amidad y pau
salud y molta alegria,
y Deu fase venga es dia
qu'aplegu molts de dobbes,
y en tres o quatre anys vos ves
en sa nostra ñia.acomp*

A més del mal moment pel que passava el camp manacorí i els seus jornalers s'ha de tenir en compte la forta pressió fiscals, que serà un problema constant a finals de 1880. El impost de consums al 1889 s'havia vist incrementat per l'obertura de la duana del Port de Manacor del que s'esperava actuaria com un port comercial com el de Porto Colom o el de Sóller. Sobre la duana del Port de Manacor el *Diario de Palma* del 26 d'Abril de 1889 es publica:

“Asimismo convendría examinar si la habilitación de nuestro puerto ha sido un gran bien o un gran mal para la población, atendido a que sus cargas han aumentado desmesuradamente el ya exorbitante impuesto de consumo, teniendo muy en cuenta, expuesto a que se halla a todos los temporales del cuadrante del sureste sin abrigo de ninguna clase es y será siempre un puerto sin embarcaciones, es decir un puerto ridículo [...]”

No hem d'oblidar que en aquests anys el port de Manacor era un port amb poc calat degut a l'acumulació de sediments i que no havia estat mai dragat. Aquest fou un dels fets que va fer que el projecte fos un vertader fracàs.

Vistes de Porto Cristo abans del dragat del mateix.

El repartiment del impost de consum es convertirà en una vertadera causa de protesta¹¹¹, a *El Ancora* es pot llegir:

“Según parece en Manacor reina gran efervescencia entre el vecindario con motivo del nuevo reparto de consumos.

Si bien todos los años el repartimiento de tan impopular contribución suele ser en dicho pueblo acontecimiento de gran resonancia, y de lamentables consecuencias, esta vez, como que haya reunido especiales circunstancias; pues según se dice el domingo próximo pasado por la tarde hubo una pacífica manifestación de cerca un millar de hombres ante la casa del señor alcalde y del presidente de la comisión repartidora. Una comisión de los manifestantes conferenció con el señor alcalde y con el repartidor. Ignoramos el resultado”

. El problema del consum serà tractat per l'ajuntament el 12 de març de 1889:

“Se acordó que vistos los muchos vecinos que van separándose de esta villa por irse en Buenos Aires y al Brasil a consecuencia de la falta de recursos que hoy día experimentan las clases pobres consecuente con la crecidas contribuciones y el simple jornal que van ganando, elevar otra

¹¹¹ A la premsa de Palma en el mes de febrer ens trobem notícies sobre diferents manifestacions contraries al repartiment de consum, *El Ancora*, 6-febrer-1889, *La Almodaina*, 19-febrer-1889.

exposición al Excelentísimo Señor Ministro de Hacienda a este objeto, quedando encargado para su redacción la misma Comisión que redactó la que se elevó pidiendo baja en la cuota de consumo.”¹¹²

El mal estar regnà durant tot l'any, en els mesos d'octubre i novembre podem llegir com es troben diferents *petardos*¹¹³ i com s'ha amenaçat i són agredits diferents agents del consum. A més la pèrdua de població en aquests anys, provocarà dificultat a l'hora de fer el repartiment de la contribució:

”[...] Estas únicamente deben asumirlas la junta repartidora que instalada en julio último y teniendo conocimiento del suyo que debía repartir des de el 23 de Diciembre también último vino confeccionando un reparto injusto e ilegal que no puede merecer la aprobación superior y posteriormente ha venido confeccionando otro reparto que adolece de los propios defectos y más de que adolecía el repartimiento culminado en el cual hay gran número de contribuidores duplicados y triplicados, también han incluido gran número de pobres de solemnidad o notoriedad lo cual supone que de la total cantidad repartida hay que restar una considerable de religa por las causas antedichas además de las familias que precisamente han de secular por las muchas familias que han emigrado de esta población en estos últimos meses y que se hallan continuados en dicho reparto, todo la cual vendrá el resultado que el recargo Municipal será en su mayor parte negativo y esto traerá el mayor trastorno de la administración a este ayuntamiento [...]”¹¹⁴

Al 1891 la fil·loxera agreujarà aquesta situació a més al no trobar-nos a Manacor amb un sector que permeti absorbir la mà d'obra sobrant, provocarà que l'única solució sigui emigrar. De les 1.150 quarterades de vinya que hi havia a Manacor al 1863 tan sols quedaven 722 al 1894.

Ens trobem amb un Ajuntament carregat de deutes i amb una forta crisi política, que dificulta el donar una solució a l'emigració. Sobre quina és la situació dels nombrosos jornalers presents a Manacor el diari local del moment *El Manacorens* del 31 d'agost de 1889 ens diu:

“La situación de la clase jornalera en este pueblo es muy precaria. Suma escasez de trabajo y este mal retribuido, pues no se halla en proporción del precio que alcanzan los artículos de primera necesidad y por lo tanto es suficiente para lograr la subsistencia. Triste ha de ser la situación de un pobre trabajador que a pesar de sus muchas fatigas y privaciones no puede ver recompensados sus afanes y ve aumentar de cada día la miseria que por todas partes le acosa. Añadid a esto los varios impuestos que tiene que pagar y se comprenderá lo aflictivo de su situación [...]”¹¹⁵.

Aquest mateix setmanari ens parla del predomini del camp i de la necessitat de crear indústria i comerç per a poder donar cabuda als nombrosos jornalers sense feina.

“Hay en este pueblo demasiado apego, demasiada afición a los trabajos del campo. [...] Sus productos se transforman en otros más acomodados a las necesidades sociales y con estas transformaciones, ganan en valor, y este valor se traduce en jornales y por lo tanto en dinero para la clase trabajadora. Estos productos transformados, se transportan de una plaza a otra y se cambian los de una y otra región para producirse el equilibrio. De aquí nace la industria y el comercio ramas importantísimas creadoras de riqueza

¹¹² Llibre d'actes de l'ajuntament de Manacor, 1889-1890, pàg. 188.

¹¹³ *La Vanguardia*, 29-octubre-1889.

La Vanguardia, 7-novembre-1889.

¹¹⁴ Llibre d'actes de l'ajuntament de Manacor, 1889-1890, pàg. 192v i 193.

¹¹⁵ *El Manacorens*, “Predicar en el desierto”, 31-Agost-1889.

*Pues bien, dedicaos en número prudente y proporcionado a la agricultura y acudid los restantes a la industria y al comercio. [...]*¹¹⁶

En aquest mateix article l'autor ens parla de com Sóller s'ha convertit en una vila industrial gràcies a la inversió feta pels propis joves que emigren en determinades èpoques però sense abandonar el poble, i com aquestes inversions repercuteixen en el benestar de tots els sollerics.

Es tindrà que esperar fins els darrers anys del segle XIX i a principis del segle XX per a trobar-nos amb una certa recuperació econòmica. Al 1895 el rector Rubí fundava la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Manacor¹¹⁷. En aquests anys es fundaven la Societat Agrícola Industrial de Manacor, la Companyia industrial i Mercantil de Manacor. Però molts dels impulsos de l'economia manacorina no vindrà de manacorins sinó que provindrà sobretot de gent de fora del poble, com la Fàbrica Hermanos Servera i Melís d'electricitat de 1902 i la fàbrica de perles Hugo Heusch&Cia. Serà en aquests anys quant es comenci a intensificar la indústria de la fusta per la que posteriorment serà conegut Manacor.

Vista de la fàbrica de destil·lació d'alcohol de la Societat Agrícola y Industrial de Manacor i de la fàbrica de perles Heusch.

En forma de recapitulació per aquest apartat podem dir que a finals del XIX ens trobarem tot un seguit de causes demogràfiques però sobretot econòmiques que provocaran que l'emigració sigui vista com l'única solució per poder sortir de la pobresa i la fa que hi havia a Manacor. A principis del XX tot i trobar-nos amb una menor pressió demogràfica i una certa recuperació econòmica seran altres els motius que impulsin aquesta emigració.

¹¹⁶ *El Manacorens*, "Predicar en el desierto", 31-Agost-1889.

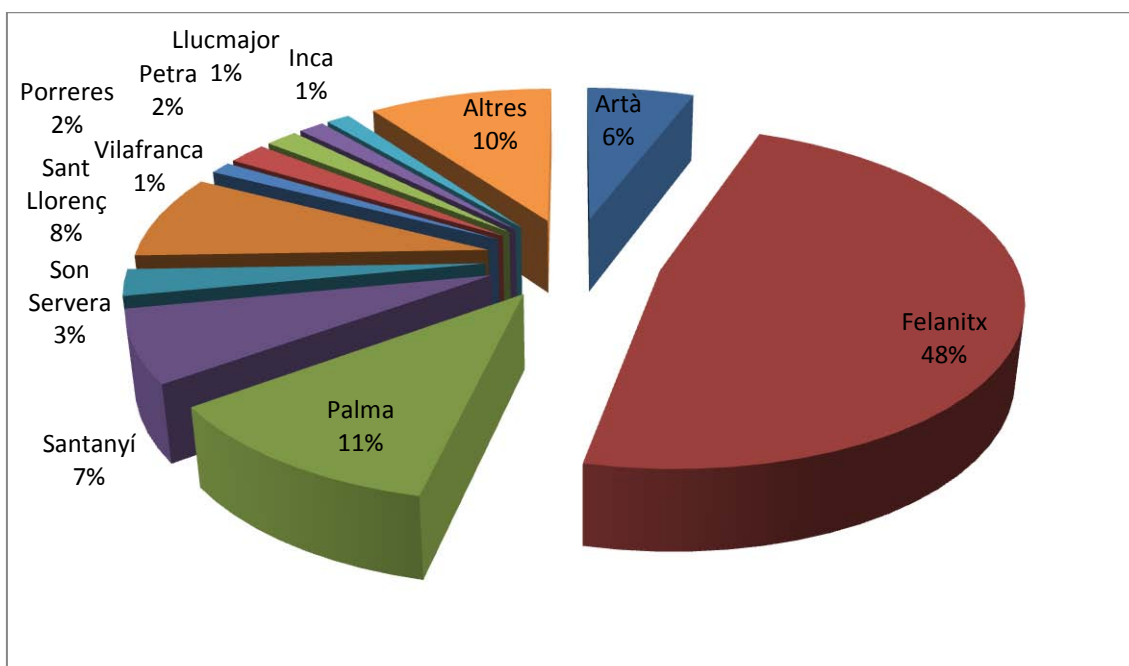
¹¹⁷ SANSÓ, S. 2008 a. "Associació de beneficència Caja de Ahorros y Monte-Pio de Manacor, una entitat fonamental en la superació de la crisi del segle XIX a Manacor". Dins *V Jornades d'estudis locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor, Manacor. pag. 15-67.

5.2 La població i el procés d'immigració a Manacor.

Com s'ha dit Manacor a la segona meitat del segle XIX era un municipi amb una forta immigració. Però el que ens interessa saber és si entre 1880 i 1914 es mantindrà aquest flux de població, tot i la pèrdua de població d'aquests anys. A través dels padrons ens podem fer una idea de quina era la procedència de la població establerta a Manacor entre aquests anys i sí es mantindrà l'arribada de gent de fora poble¹¹⁸. Dins aquesta arribada de població de fora de Manacor es pot diferenciar: els que són de Mallorca però de fora de Manacor, els que són de fora de Mallorca però d'Espanya i els que són de fora d'Espanya. Aquests darrers seran sobretots emigrants retornats ja que molts d'ells formaran família fora de Manacor i els seus fills seran nats fora de les fronteres espanyoles.

A. DÈCADA DE 1880:

S'ha de tenir present que l'augment demogràfic no només es produirà per l'augment dels naixements i la disminució de la mortalitat del municipi sinó també per l'arribada de gent d'altres zones que s'instal·laren a Manacor.

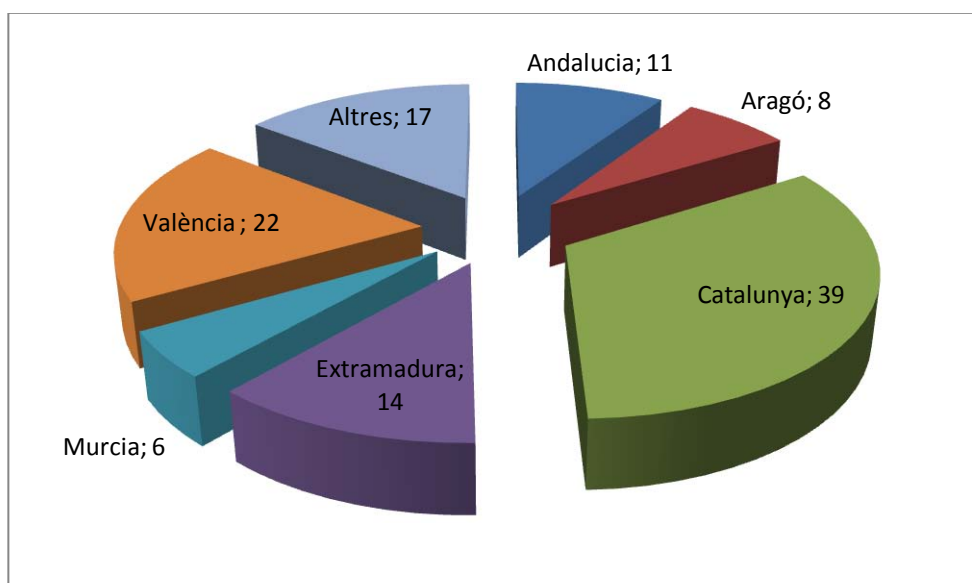

Immigració local 1880.

A partir del padró de 1885 sabem que a Manacor en aquest any hi havia unes 869 persones empadronades que havien nat a altres pobles de les illes. Probablement al municipi es trobava molta més gent de fora poble, sobretot dels municipis veïns, que venia a treballar de forma temporal però no tenien necessitat d'empadronar-se aquí. S'ha de tenir en compte que en aquests moments Sant Llorenç encara formava part del municipi de Manacor. Com es pot veure a la gràfica, el contingent més important era el procedent de Felanitx amb unes 415 persones dels que 308 eren homes i 107 dones aquest fet s'explicaria per la proximitat dels dos municipis. Aquest vindrien seguits dels nats a Palma amb unes

¹¹⁸ Una problemàtica que presenten les fonts és que en algunes ocasions la gent de fora poble consta com a nats a Manacor.

100 persones. Els següents pobles que aportarien més efectius serien aquells més pròxims com són: Santanyí (60), Artà (50) i Son Servera (22). Es tracta sobretot d'aquells pobles situats més al llevant de Mallorca i que es veuran afectats per la influència de Manacor. D'altres municipis pròxims però situats més cap al pla aportaran pocs contingents com són el cas de Vilafranca (10) o Petra (15). També ens trobem amb molts de nats fora de Manacor procedents de pobles poc freqüents sobretot del raiguer de Mallorca que en molts de casos es tractaria de nens nats quan els seus pares es trobaven fent feina fora de Manacor.

Immigració espanyola 1880.

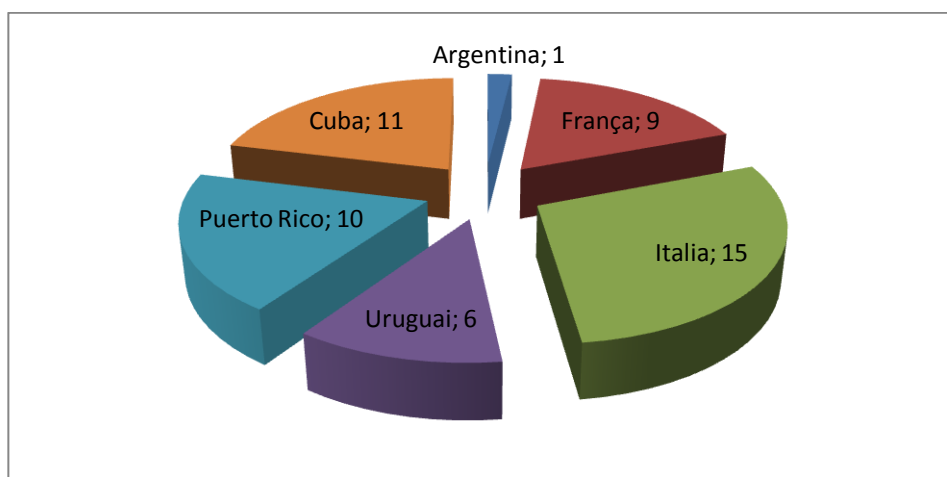
Durant aquesta dècada ens trobarem amb unes 169 persones de fora de les illes. Aquests vinguts de fora representarien la vinguda de 107 famílies, que implicaria a quasi 400 persones, en les que almenys un membre és de fora de les illes. Es poden donar quatre possible casos:

- Gent de fora de les illes que havien protagonitzat una primera emigració desplaçant-se a algun poble illenc i després es veuran atrets per la influència de Manacor.
- Els que immigren directament de fora de les illes cap a Manacor.
- La immigració de gent de fora d'Espanya que es produirà de forma molt esporàdica.
- Retorn d'alguns emigrants amb famílies de fora d'Espanya.

Dins el primer grup ens trobarem amb unes 47 persones nades fora de les illes i juntament amb elles es desplaçaran unes 41 persones de les illes, que implicaria un total de 27 famílies. El fet de trobar-nos amb gent d'uns 9 municipis de les illes relacionats amb aquesta immigració ens mostra que alguns immigrant haurien format família en els llocs on arribaren, ja sigui a través del matrimoni o pel naixement dels seus fills durant la seva estada a l'illa i que després l'atracció exercida per Manacor provocaria un segon desplaçament en aquest cas de caire local. Les dones casades d'aquestes famílies tindran una mitjana de 38 anys i en el cas dels homes casats serà de 48 anys. Entre aquests trobarem, un sastre, un Guardia civil, un escrivà i sobretot alguns jornalers. El fet que de molts d'aquests no consta la seva professió resulta difícil saber el perquè de la seva arribada a Manacor. Aquesta falta

d'informació fa pensar que vindrien per tal d'ocupar llocs de feina poc qualificats sobretot com a jornalers, en un moment de gran demanda. Majoritàriament provindran de les províncies de la costa del Mediterrani, tot i que també en trobem alguns d'altres comunitats sobretot Aragó i Extremadura.

Pel que fa als immigrants que venen d'altres províncies d'Espanya directament a Manacor serien unes 105 persones. Sabem que d'aquestes 37 haurien format família a Manacor, ja que amb aquests immigrants apareixen empadronades unes 88 persones nades al municipi. En contats casos alguns manacorins que figuren aquí haurien viatjat a la península i durant aquesta estada haurien tornat a Manacor amb part de la família originària d'altres zones d'Espanya. Les dones casades d'aquest grup tindran una mitjana de 37 anys i els homes de 43 anys. De on ve més gent seria de Catalunya amb unes 22 persones, seguit de València amb unes 15 persones. Entre ells ens trobarem un capità d'infanteria, mestres, escrivans, enregistradors de la propietat, jutges, entre d'altres. Com es pot veure molts d'aquests immigrants de fora vindran per a ocupar determinats llocs de feina, seran professionals amb certa preparació que mancaven a Manacor.

Immigració de fora d'Espanya 1880.

De fora d'Espanya ens trobarem sobretot dos grans grups, aquells que venen les províncies d'ultramar i els que provenen de fora d'Espanya. Entre aquests ens trobarem amb un predomini d'emigrants de Manacor retornats amb famílies de fora.

-Províncies d'Ultramar, s'ha de tenir en compte que en aquesta dècada Espanya encara posseïa les colònies d'ultramar. En la majoria dels casos es tractarà d'emigrants de Manacor retornats o d'alguns familiars d'aquests, d'aquí ens trobem amb:

-Cuba, 11 persones, en aquest cas ens trobem amb manacorins relacionats amb l'exèrcit que són enviats a Cuba i és aquí on formen una família per a després tornar a Manacor seria el cas de:

- Pedro Mesquida Gomila que és militar¹¹⁹ casat amb Caritat Torres Padrón (1854)¹²⁰ de Puerto Principe els quals tenen set fills dels que quatre: Mateu (1877),

¹¹⁹ Segons una informació donada des de Mèxic per un besnét seu per part de la seva filla Antonia, a la part posterior d'una foto de Pere Mesquida Gomila figura que forma part de la Cavalleria dels Dragons s'ha de tenir en compte que en el segle XIX a Manacor ens trobarem amb un quarter de cavalleria dels dragons, a més

Leovigil (1879), Julio (1881), Antonia(1873) són nats a Cuba probablement a través del lloc on neixen el fills podem saber on hauria estat destinat el pare, el major seria nat a San Antonio de Cuba i els tres següents a Manzanilla, i la resta un a València i dos a Manacor. És a dir el cap de família hauria estat destinat a Cuba abans de 1876 i hauria tornat cap al 1885. Al 1908 Antoni Mesquida Torres és cridat a la quinta el seu oncle declara “*Que su citado sobrino emigro a la Isla de Cuba hace más de quince años de donde era natural su madre residiendo en un pueblo cerca de la capital y que cree que se denomina [...] y que nada mas puede manifestar*”. A la segona meitat de 1880 la família es trobaria a Manacor durant aquesta estada haurien nat Juana (1885) i Antoni (1887) però a finals d'aquest dècada hauria partit cap a Cuba. No sabem si durant la guerra colonial la família hauria mantingut la residència a l'illa o no ja que Pedro Mesquida Gomila tot i ser militar no ens apareix com un dels manacorins que hi lluitaren. Sabem que la seva filla Antonia Mesquida Torres s'hauria casat amb Miquel Zanoquera Sbert descendent d'emigrants balears nat a Charleston i que haurien format la seva família al Yucatán, Mèxic. Actualment la família es troba repartida entre Cuba, Mèxic i els EEUU.

Família Zanoquera Mesquida cap al 1912.

-Lluís Mates Nicolau (1847) també militar casat amb Concepció Caballero Gómez (1857) de Puerto Principe i els seus tres fills Albert(1877), Alfred(1880) i Artur (1881) al igual que la mare són nats a Puerto Principe. El cap de família hauria emigrat amb anterioritat a 1866 i hauria tornat amb la família a Manacor a principis de 1882 ja que apareixen empadronats aquest any.

apareix com a Gran creu de San Hermenegildo i nomenat cavaller per la reina Maria Cristina, el besnét no va poder confirmar aquestes dues darreres dades.

¹²⁰ Les dates que apareixen vora els noms serien dates de naixement orientatives ja que resultarien de la resta dels anys de la persona respecte del any del padró en que apareix, en molts de casos els anys que consten als padrons no són del tot exactes.

-Jaume Grimalt Sansó (1844) capità de cavalleria, casat amb Adela Enrique Puritana (1867) de l'Havana, al igual que la filla major Antonia. La resta de fills són nats a Manacor, Eloria (1885) i Jaume (1887). No sabem quan va emigrar però la tornada a Manacor seria abans de 1886 ja que al padró de 1887 ens diu que fa 1 anys i 8 mesos que són a Manacor. Sabem que l'emigració de Jaume a Cuba havia provocat l'emigració de tres dels seus germans que ens apareixen com "*estan su hermano el capitán*", serien: Margalida (1846), Antoni (1857) i Antonia (1859).

-Puerto Rico, 10 persones.

-Tomàs Cano Ladaria (1827) segons el padró de 1883 era nat a Artà casat amb Zoila Garcia Martínez (1833) de Guayama, Puerto Rico, els dos fills Magdalena (1861) i Antoni (1869) també seran nats a Puerto Rico. En una entrevista feta en el *Perlas y Cuevas* al net de Tomàs, Paco Cano ens diu "*Mi abuelo paterno, Tomás Cano Ladaria, era manacorí. Marchó a América a Puerto Rico, hizo fortuna en unas plantaciones de café y allí nació mi padre, que en 1890 se trasladó a Madrid para estudiar de abogado. Volvió a Mallorca se casó y aquí nacimos nosotros: Daniel, Mercedes, Tomás y yo ...*"¹²¹. Als padrons de la dècada de 1890 Antoni ens apareix com estudiant a Madrid, estudiaria d'advocat, aquesta seria una de les primeres referències a la preocupació dels emigrants enriquits per a donar formació als seus fills. Pel que sabem el cap de família emigrà abans de 1860 tot i que no sabem quan tornen a Manacor la família degué conservar la propietat a Manacor al carrer Major nº 22 ja que ens apareixen aquí a quasi tots els padrons des de 1883 a 1889.

Casa-comerç dels Picó Pomar a Coamo, actual museu d'història de la ciutat.

-Picó Pomar: en aquesta dècada es documenten dos dels quatre germans que cap als anys 60 del segle XIX haurien emigrat a Puerto Rico:

¹²¹ *Perlas y Cuevas*, 26 novembre 1983, pag. 8.

- Rafel Picó Pomar (1840), era comerciant i propietari d'una *pulperia*¹²², casat el 13 de desembre de 1868 amb Rafela Matos¹²³ Tudela(1853) de Coamo, Puerto Rico, amb la que va tenir a Catalina (1876), Bárbara (1878) i Jose (1882) tots ellos nats a Coamo, Puerto Rico

- Cristóbal (1848) la primera dona seria María Aina Forteza Fuster amb la que va tenir a Rosa (1868), Jose (1869), Francisco (1870) i Cristóbal (1872) tots ells nats a San Blas, Coamo, Puerto Rico, també és filla del matrimoni Catalina (1876) nada a Manacor. Una vegada retornats a Manacor Cristóbal es casaria amb segones núpcies amb Jaimeta Riera Tauler (1836) amb la que tindria una filla, Coloma (1879).

De fora d'Espanya, 31 persones, al igual que els anterior normalment es tracta de les dones o els fills d'emigrants de Manacor, tot i que també trobem alguns casos de fora d'Espanya que es desplacen a Manacor per a donar cabuda a determinades demandes del municipi.

-Argentina, 1 persona:

Tan sols ens trobem amb Andreu Riera Mir. Apareix al padró de 1884 i és nat a Bons Aires, on haurien emigrat amb anterioritat els seus pares Miquel Riera Rosselló de 30 anys, jornaler, nat a Felanitx i Catalina Mir Sureda de 24 anys nada a Manacor.

-França, 9 persones:

-Algèria durant aquests anys era una província més de França. Al padró de 1885 ens trobem amb Isabel Forteza de 2 anys nada a Algèria i amb nacionalitat francesa. Els seus dos pares Jose Forteza Fuster (1853) i Maria Fuster Bonnin (1851) són de Manacor. Això implicaria que el matrimoni hauria emigrat a Alger i a mitjans dels 80 hauria tornat a Manacor.

-Al padró de 1880 ens apareix Vicenç Febrer Marcus de 65 anys vidu i boter, nat a França.

-Al padró de 1888 ens trobem amb la família Lugant originaria de Sète¹²⁴, Josep Lugant (1859) casat amb Marine Lugant (1861) i els fills del matrimoni Jeume (1882) i Juliet (1886), i els acompanya Rose Verdier de Axa. Podrien estar relacionat amb el que es publica a *La Vanguardia* el 19 de desembre de 1889: "*Varios propietarios y comerciantes de Manacor se hallan practicando gestiones para establecer un vapor que saliendo de aquel puerto y haciendo escala en Felanitx, Palma y Barcelona, haga un viaje semanal a Cette.*"

¹²² Eren comerços típics de hispanoamericà on es venien tot tipus de queviures a més de actuar com un lloc de reunió per les classes humils i mitjanes.

¹²³ En els documents de Puerto Rico ens apareix com a Matos i a Manacor com a Matas.

¹²⁴ Es tractaria del segon port més important de França al Mediterrani, després de Marsella.

1889 emigraran a Bons Aires.

-Itàlia, unes 15 persones:

En aquest cas ens trobarem sobretot els italians d'origen napolità principalment de la zona de Basilicata dedicats a ser calderers. Es poden diferenciar dos grups: aquells que formaran una família a Manacor i els que només venen per a treballar. Alguns dels que arrelaran a la nostra terra han estat estudiats per Albert Carvajal i Joan Lliteras¹²⁵ que han documentat els primers italians ja en el segle XVIII amb la família Ladaría el seu cap seria Lluís Ladaría Magalti originaria de Policastro, Nàpols i es casarà amb una mallorquina amb la que tindrà vuit fills, en un principi viuria a ciutat i cap al 1830 es traslladaria a Manacor. Una altre família seria els Ferraro, el primer seria Francesco Ferraro Martino de Basilicata també es casarà amb una mallorquina amb la que tindrà sis fills. L'altre família serien els Ferrari que apareixen en els padrons de 1880 seria el cas de:

-Lluís Ferrari (1829) de Cacharasca, Parma i esmolador casat amb una manacorina Francisca Fuster Fuster de 53 anys, amb dos fills nats a Mallorca i una tercera la més petita Pastora Ferrari Fuster (1871) nada a Parma.

-Francisco Ferrari (1841) nat a Nemoli, Basilicata casat amb Miquela Mas (1850) de Felanitx, amb cinc fills.

-Pedro Lorenzo Genoves (1840) de Basilicata, Nàpols, casat amb Ignasia Rosselló (1840) de Palma, el matrimoni té 6 fills tots ells nats a Manacor. Tot i que el els padrons de 1898 ens apareix el fill major Nicolau com a nat a Itàlia.

En el cas dels italians que trobem temporalment, molts d'ells estan casats però només apareixen els homes, el que fa pensar que immigren tan sols per a fer feina, el seu objectiu final no és establir-se al seu destí. Alguns d'aquests italians són: Tomàs Vito (1825), Francisco Bianco (1846), Antonio Mariono (1855), Domingo Martoriano (1842) tots ells de Basilicata, Francisco Novel·li (1840) de Rivello, tots és dediquen a ser calderers.

Tot i això des del mes de setembre de 1889 es publicava a *El Manacorens* l'anunci d'aquest servei:

Anunci aparegut a *El Manacorens*.

-Rosa Moya (1841) de França probablement es tracti de la filla d'emigrants. Casada amb Francisco Font Bestard de Binissalem, la parella tindria quatre fills tres d'ells nats a Binissalem i el més petit a Manacor.

-Adealaïda Yche de Bassols (1862) de Beziers, França casada amb Joaquín Bassols de Girona i taverner, els seus tres fills són nats a Manacor i al

¹²⁵ CARVAJAL, A. i LLITERAS J. 2007. "Els Calderers Italians (Manacor, segle XIX)". Dins FERRER, R. (ed.). *111 quaderns de "Perlas i cuevas", Manacor 1997-2006*. Perlas y Cuevas. Manacor, pàg. 269-272.

Altres italians que ens apareixen són:

-També ens trobem amb un grup d'homes dels que només sabem que són d'Itàlia seria el cas de Blas Pichano (1847), Nunciato Pichano (1857), Tomàs Vito (1827), Tomàs Vitague (1974), Cosme Novel·li (1844), probablement tots ells també serien calderer que passaren per Manacor ja que sabem que el germà d'aquest darrer sí era calderer.

Una hipòtesis de Carvajal i Lliteres és que aquests calderers italians s'establirien a pobles com Manacor, Felanitx i Binissalem que en aquells moments eren importants productors d'aiguardents amb un important nombre d'alambins, que implicaven la demanda d'aquests calderers.

-Uruguai, 6 persones:

-Bartomeu Oliver Ginard (1847) de Manacor, la dona Soyla Farias seria de Carmelo, Uruguai al igual que el fill major Jose (1876), el fill petit Bartomeu (1878) seria de Palmira també Uruguai. Apareixen enregistrats al padró de 1885, per tant, aquest any es trobarien a Manacor. Bartomeu Oliver seria un dels fills de Joan Oliver del que ens parla una notícia apareguda a *La Almudaina*¹²⁶ :

“Capítulo aparte merece, sin duda alguna, la descripción, aunque sea a la ligera, de la colonia mallorquina, situada en Nueva Palmira y fundada, hará unos quince años, por el laborioso i ejemplar anciano, D. Juan Oliver y sus siete hijos, todos casados, naturales de Manacor. Muchos compatriotas, que de esto me han hablado, recuerdan aun la llegada de esta tribu mallorquina, capitaneada por su patriarca, venerable anciano de muchos inviernos, de singular despejo natural y de un criterio tan claro como maduro.

*Por recomendaciones del redactor de “La España”, D. Pedro A. Bernard, fueron a establecerse en el ya citado paraje, concibiendo muy pronto aquellas siete familias la fundación de una colonia que hoy no baja de doscientos, siendo la mayor parte de Manacor, Artá y Felanitx. Estos agricultores han hecho una revolución llevando al terreno de la práctica infinidad de iniciativas que le han dado ya nombre célebre y acumulativa fortuna. La base fue la elaboración del sabroso queso mallorquín que puede rivalizar con el de Holanda, el piamontés y el suizo que en grandes cantidades se exportan del extranjero. La familia Oliver fue, pues, la primera que en esta tierra empleó la leche de oveja para sus trabajos, pudiendo establecer dos puestos en los mercados de Montevideo y Buenos Aires, con cuyas ganancias comprara grandes áreas de terreno, extendiendo su negocio con la cría i engorde de cerdos vendidos a muy buenos precios. Un dato, este año han podido vender 300 animales de quince a veinticinco arrobas que se han comprado a tres pesos la arroba [...]*¹²⁷

Segons aquesta notícia cap al 1875 Joan Oliver hauria fundat la colònia de Nueva Palmira situat pròxima a la frontera entre Uruguai i Argentina juntament amb els seus 7 fills. Soyla, nora de l'anterior seria de Carmelo que es trobaria molt pròxim a Nueva Palmira (uns 21 Km), a més el net petit de Joan hauria nat a la colònia fundada pel seu avi. En els anys posteriors no ens apareix altre informació sobre la família. L'establiment de dos llocs als mercats de Montevideo i de Bons Aires es deuria a les bones comunicacions que tindria Nueva Palmira a través del riu

¹²⁶ *La Almudaina*, 5-Abril-1890.

¹²⁷ *La Almudaina*, 5-d'abril-1890.

Uruguai que desembocaria al Rio de la Plata, aquesta seria una de les causes de la localització d'aquesta colònia.

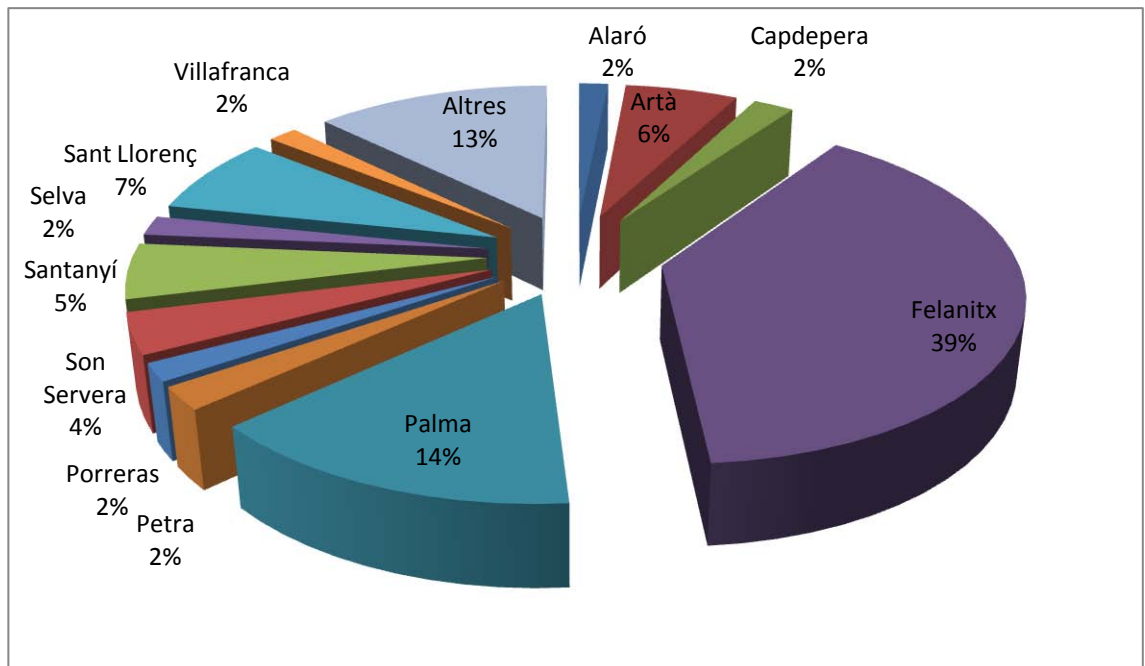
-Miquel Parera Febrer (1840) i Margalida Massanet (1847) els dos de Manacor haurien emigrat a Uruguai després de 1868 ja que el seu fill major Pere Joan nat aquest any ho hauria fet a Manacor, els tres pròxims fills Antonia (1875), Miquel (1880) i Jose (1883) haurien nat a Montevideo, al padró de 1886 ens diu que fa 2 anys que la família ha tornat.

A partir d'aquesta informació podem extreure que per una banda ens trobaríem aquells que venen d'altres pobles de Mallorca, sobretot de la zona del lllevant. També es documenta un desplaçament de caire local entre els que trobem alguns peninsulars que protagonitzen un segon desplaçament cap a Manacor, que es tractarà sobretot de jornalers. Aquells que venen directament a Manacor d'altres províncies d'Espanya estaran relacionats amb al funcionariat i a l'exèrcit tot i que també trobarem alguns artesans i professions liberals. En el cas de les províncies d'Ultramar Cuba està molt vinculat a l'emigració de militars que tornen amb una família formada a l'illa i en el cas de Puerto Rico destaca la família Picó Pomar.

En el cas dels destins de fora d'Espanya aquells que no són emigrants retornats, es tractarà d'una immigració relacionada amb la producció d'aiguardents que ens aquests anys serà una de les poques que ens trobarem a Manacor. Pel que respecta a França ens trobaríem amb dos possibles, un retorn d'emigrants nats al país gal o a les seves províncies o l'arribada de les primeres famílies franceses a Manacor. En el cas de la família Lugant originaria de Sète que apareix al padró de 1888 podria tenir alguna relació amb el comerç, ja que era un destí molt comú des de Mallorca per a la venda d'aiguardents. En el cas dels italians com s'ha dit estarà vinculat sobretot als calderer procedents del sud d'Itàlia. Finalment Uruguai es tractaria de dues emigracions primerenques de manacorins durant les quals alguns dels seus membre haurien nat aquí.

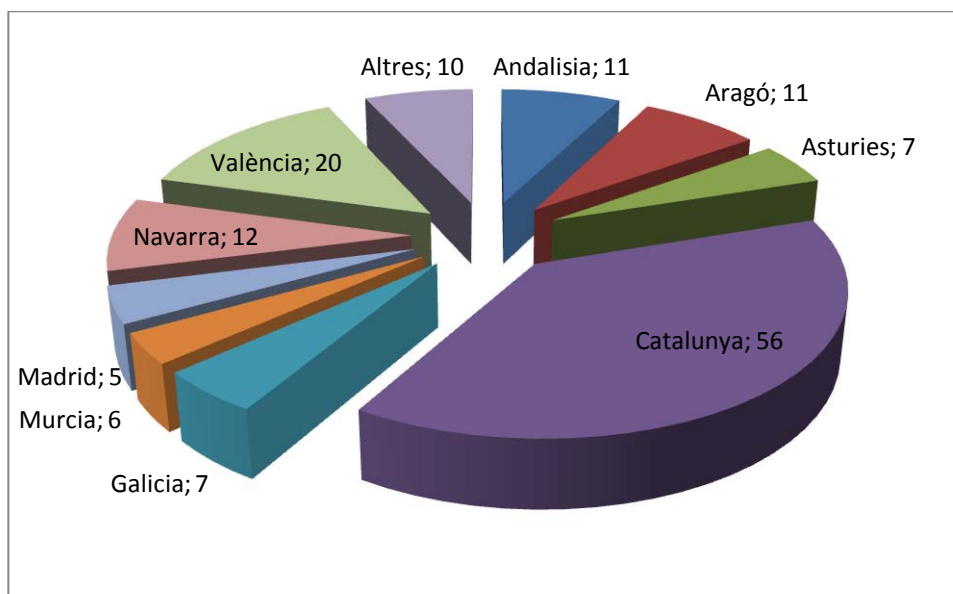
B. DÈCADA DE 1890:

Al 1895 el contingent de persones procedents d'altres pobles es reduirà fins a 640 persones. Es repeteix el mateix patró que la dècada anterior ens trobarem sobretot gent dels municipis del lllevant. Tot i produint-se un descens de tots els pobles el dels felanitxers serà el més acusat amb només 249 persones dels que 219 eren homes i tan sols 30 eren dones, això ens fa pensar amb que només es desplacen a Manacor els homes per tal de treballar, provocant una disminució del pes de les famílies de Felanitx que situen la seva residència a Manacor en aquests anys. Tot i això Felanitx mantindrà la seva preponderància en quant a l'aportació de població.

Immigració local 1890.

Es produeix l'arribada d'altres pobles que fins al moment tenien poc pes com Capdepera amb uns 4 habitants al 1885 ara ens trobarem unes 14 persones. En aquest any Sant Llorenç ja era independent de Manacor i d'aquí serien originàries unes 48 persones, probablement siguin molt més els llorencins que es trobin a Manacor però ens apareixeran com a manacorins. La pèrdua d'efectius no només es produirà per un retorn d'alguns d'aquests immigrants als seus pobles d'origen sinó també per una emigració d'aquests fora de les illes. En aquesta dècada crida l'atenció Alaró i Selva que aportaran una població semblant a alguns municipis molt més pròxims a Manacor com Petra, Porreres o Vilafranca, no sabem quina es la causa de la vinguda de gents d'aquests dos municipis.

Immigració espanyola 1890.

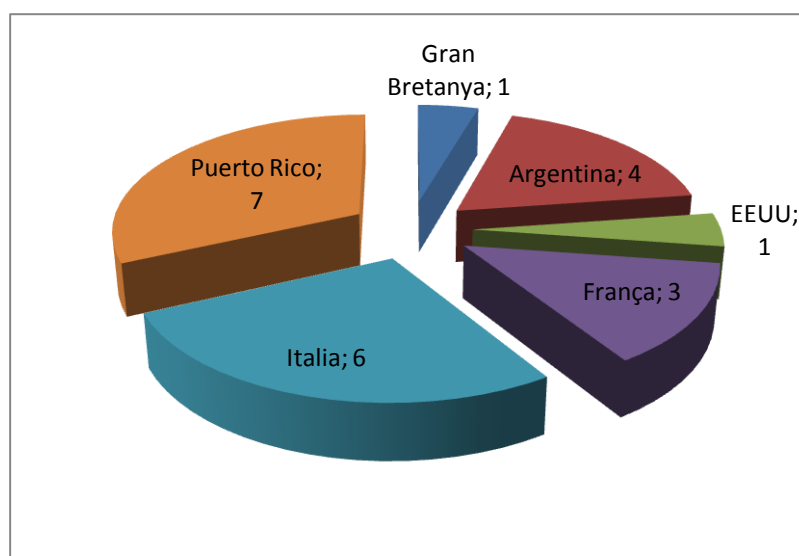
A la dècada de 1890 ens trobarem amb unes 144 persones de fora de les illes, s'ha de tenir en compte que molts dels que havien fixat la seva residència a Manacor amb anys anterior la mantindran durant molt de temps fins i tot alguns es quedaran de forma permanent.

Aquells que venien de fora de les illes, però que protagonitzaren un desplaçament des de altres pobles illencs en aquesta dècada seran unes 29 persones nades fora de les illes amb les que es desplaçaran unes 25 persones nades a les illes. Això implicaria un descens dels vinguts d'altres pobles nats fora de les illes, aquest fet una vegada més ens mostraria com Manacor estava passant un moment de crisi, i que els jornalers que fins al moment havien trobat feina a Manacor en aquests anys no es desplaçaran al municipi degut a la manca d'aquesta. Les dones casades d'aquestes famílies tindran una mitjana de 43 anys i en el cas dels homes casats serà de 51 anys. Aquesta elevada mitjana es deuria a que molts dels que ens apareixien a la dècada anterior s'havien establert a Manacor de forma definitiva.

Pel que fa als immigrants que venen d'altres províncies d'Espanya directament a Manacor serien unes 94 persones. Sabem que d'aquestes 50 haurien format família a Manacor, ja que amb ells apareixen empadronades unes 51 persones nades al municipi. Les dones casades d'aquest grup tindran una mitjana de 40 anys i els homes de 44 anys. Una vegada més de on ve més gent seria de Catalunya amb unes 31 persones, seguit de València amb unes 9 persones, en aquesta dècada també cal destacar a Navarra de on provindran quatre famílies. Entre aquests trobarem sobretot a: funcionaris, jutges, mestres, reguladors de la propietat, telègrafs i algunes forces del ordres com carrabiners.

Dels que sabem a que es dediquen una vegada més es tractaria de gent vinguda a Manacor per a ocupar càrrecs amb una determinada qualificació molts d'ells al tenir una plaça fixa al municipi es mantindran aquí durant molts d'anys, del total d'immigrants almenys 20 saben llegir i escriure, probablement serien molt més però no ens consta.

Pel que respecte a aquells que són originaris de fora d'Espanya com a la dècada anterior es produirà un predomini dels emigrants retornats amb famílies de fora.

Immigració de fora d'Espanya 1890.

-Anglaterra, un tal Jayden que al 1898 apareix a la Fonda Femenias¹²⁸ és enginyer i no sabem si es troba a Manacor com a viatger o per tal de realitzar algun treball.

[-Argentina, 4 persones en aquest cas tots ells seran fills dels emigrants retornats. Ens trobem amb dues emigracions anteriors a 1880 i la resta estaria relacionat amb el retorn d'emigrants de 1889:

-Seria el cas de Joan Joan Duran (1871) nat a Bons Aires fill de Mateu Joan Llodrà (1849) i Margalida Duran Llodrà (1849). La família hauria emigrat amb anterioritat a 1871, tan sols Joan, que és el fill major, ens apareix nat a Argentina, per tant la família hauria tornat abans de 1875 ja que Isabel Joan Duran de Palma neix cap a 1875. La resta de fills haurien nat entre Palma i Manacor.

-Francisca Suassi Andreu (1875) És nada a Bons Aires casada amb Bernat Vidal Pont (1866) de Manacor.

-Antoni Lluís Esposit (1860) casat amb Maria Gomila Lull (1862) el seu fill Maties (1891) hauria nat a Bons Aires. Probablement aquest serien dels primers retornats de la gran onada migratòria de 1889.

-Andreu Pont (1858) casat amb Francisco Llodrà Duran (1863) aquest seria un cas semblant a l'anterior emigrarien a finals dels 80 i tornarien als 90, ja que la filla major Francisca (1885) seria nada a Manacor en canvi el fill petit Bartomeu (1890) neix a Bons Aires i en els anys 90 ja ens apareixen de nou a Manacor.

Vista de la fonda Femenias a principis del XX i a l'actualitat.

- Andreu Pont (1860) i Francisca Llodrà Duran (1863) haurien emigrat després de 1885 ja que la seva filla Francisca (1885) hauria nat a Manacor i els seus fills Bartomeu (1895), Andreu (1897) i Miquel (1898) haurien nat a Bons Aires. Ens apareixen als padrons de 1898 i al 1901 no sabem si es trobaven a Manacor o si algun familiar serà l'encarregat d'empadronar-los.

¹²⁸ Els propietari de la Fonda Femenias, Francisco Femenias Estrany nat a Palma al 1826, era un indià procedent de l'Argentina. La Fonda Femenias va ser construïda entre 1868-1871 amb capital indià. Contava amb 40 habitacions, dos menjadors, un teatre, l'ateneu de Manacor. La fonda fou visitada per molts dels turistes que passaren per Manacor a finals del segle XIX i principis del XX per visitar les Coves del Drach, entre els hostes es troba l'arxiduc Lluís Salvador. Al 1889 va obrir una sucursal de la Fonda a Porto Cristo (futur Hotel Felip).

-EUA, es tractaria de Anais Montaner Cai (1855) nada a Charleston¹²⁹, Carolina del Sud casada amb Pedro Ripoll Mata (1858) de Palma i militar, els trobem a Manacor entre 1893 i 1894.

-França, 3 persones:

-Algèria, una vegada més ens trobem amb Isabel Forteza.

-Rodolf Marris (1864) enginyer i Emile Riant (1866) professora, els dos es troben a la Fonda Femenias al 1898 es podrien relacionar amb l'hoste anglès, però no sabem el motiu del seu viatge.

-Itàlia, 6 persones, totes elles relacionades amb els que ens apareixen a la dècada anterior. Francisco Novel·li (1840) del que vindrà la seva filla Carmen Novel·li (1879), Domingo Martoriano (1842), Luis Bolois (1840), Francisco Ferrari (1841).

-Puerto Rico, 7 persones: ens trobem amb la família Cano Garcia i la família Picó Pomar que ja ens apareixien a la dècada anterior. En aquesta dècada també ens apareix Enrique Romero Lleroux que es nat a San Juan de Puerto Rico i que ha arribat a Manacor juntament amb la seva família degut a que el cap d'aquesta Julio Romero és regulador de la propietat originari de Huelva, la seva dona Juliana Lleroux és originaria de Madrid, els altres quatre fills serien nats a diferents ciutats espanyoles probablement relacionat amb l'exercici de la professió del pare.

De forma general aquest dècada ens trobarem amb un descens del nombre de persones vingudes de fora que afectarà sobretot a la immigració de caire local. Ens trobem que de fora de les illes una vegada més vindrien sobretot funcionaris, professionals liberals i militars. Tot i trobar-nos amb un lleuger descens es mantindrà la vinguda de gent de fora de les illes ja que arriben a Manacor per ocupar determinat llocs. En aquests anys tot i el predomini dels immigrants procedents de les províncies Mediterrànies ens trobarem amb un augment de la immigració procedent de les províncies del nord d'Espanya. Es pot d'estacar la vinguda dels enginyers francesos i l'anglès, dels que no sabem el motiu de la seva vinguda. Disminueix el pes dels nats fora d'Espanya, tot i això una vegada més ens apareixen els fills nats fora dels emigrants retornats en trobem de nats a Argentina, Puerto Rico i també crida l'atenció l'arribada d'una americana d'origen balear.

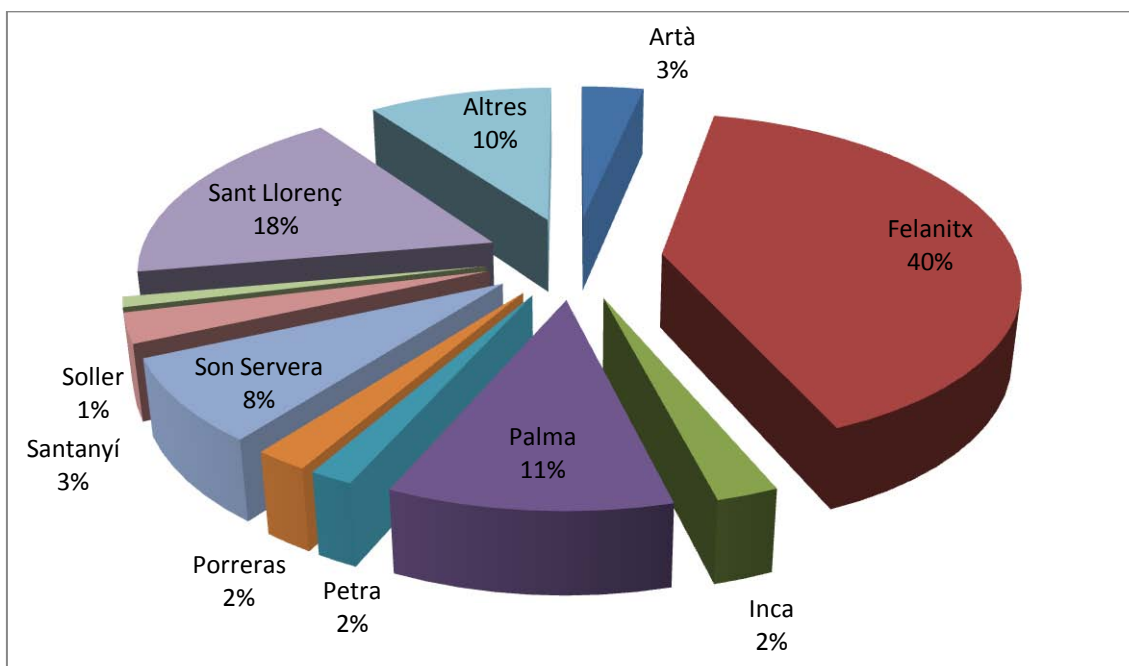
C. ENTRE 1900-1914:

A finals del XIX i principis del segle XX ens trobarem amb una millora de l'economia local això implicarà un augment de la gent de fora que vindrà a Manacor a fer feina. Al 1905 ens trobem amb unes 1020 persones procedents d'altres pobles de les illes. Com havíem vist en els anys anteriors una vegada més es produeix un predomini del felanitxers amb 411 persones seguit per Sant Llorenç amb 183 persones, Palma amb 109

¹²⁹ Probablement estaria relacionada amb Francisco Montaner Morey que apareix al cens de Charleston de l'any 1861. Seria la segona referència d'illencs emigrats a aquesta ciutat l'altre seria:

Tot i que no hi ha relació entre les dues famílies ens trobem que Antonia Mesquida Torres, que ens apareix a la dècada anterior com a nada a Cuba, a través d'un descendent seu sabem que aquesta casarà amb Miguel Williams Zanoquera Sbert que era nat a Charleston cap a 1839 i era descendent de balears emigrats a aquesta ciutat, el pare del qual es dedicava a la construcció de vaixells i participa a la guerra civil americana en el bàndol secessionista i jutjat per aquesta participació.

persones, Son Servera amb 81 persones, Artà amb 34 i Santanyí amb 29. Com es pot veure Manacor exercirà atracció sobretot pels municipis del llevant a Mallorca.

Immigració local 1900.

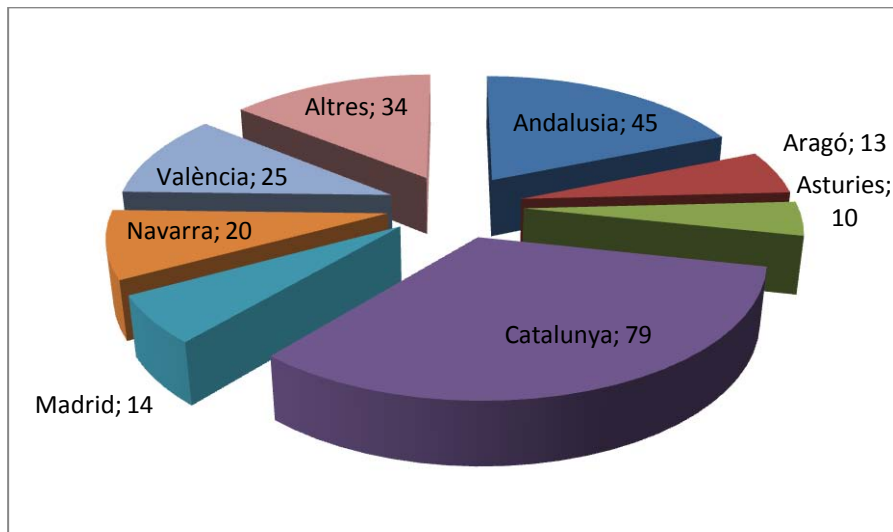
En aquests anys apareixeran a Manacor unes 301 persones nades fora de les illes que en total implicaria unes 662 persones i que representaria unes 154 famílies. Tot i que molts dels immigrants vinguts a Manacor com hem vist haurien format família aquí, en aquests anys ens trobarem amb un augment de famílies vingudes de fora en que tots els seus membres són nats fora de les illes. També cal destacar el pes dels emigrants retornats, ja que molts dels que havien partit al 1880 no es podran permetre tornar fins aquests anys i d'altres tornaran amb petites fortunes que incitaran als joves del poble a partir.

En aquesta dècada ens trobarem amb un descens dels immigrants de fora de les Balears que protagonitzen un desplaçament de caire local cap a Manacor. Tan sols 32 persones serien nades fora de les illes i haurien format família a algun poble balear ja que amb ells ens trobarem empadronats a 51 illencs, nat a uns 17 pobles de les illes. Les dones casades d'aquestes famílies tindran una mitjana de 36 anys i en el cas dels homes casats serà de 40 anys.

Pel que fa als immigrants que venen d'altres províncies d'Espanya directament a Manacor serien unes 195 persones. Sabem que una part d'aquests haurien format família a Manacor, ja que amb elles ens apareixen empadronades unes 86 persones nades al municipi. Les dones casades d'aquest grup tindran una mitjana de 38 anys i els homes de 42 anys. Serien originaris sobretot de les províncies del Mediterrani, guanyen pes els andalusos, en menor mesura també ens trobarem amb l'arribada de gent de l'interior i nord d'Espanya.

Cal destacar que en aquests anys almenys 93 dels immigrants arribats a Manacor saben llegir i escriure. Com em vist serà important el pes dels treballadors públics com els escrivans, registradors, mestres i jutges però també el pes de les forces de l'ordre públic

com els nou carrabiners i els vuit militars, a més també comencen a destacar algunes professions com els empleats.

Immigració espanyola 1900.

Fora d'Espanya, representen unes 61 persones i ens trobarem sobretot als fills dels emigrants manacorins retornats:

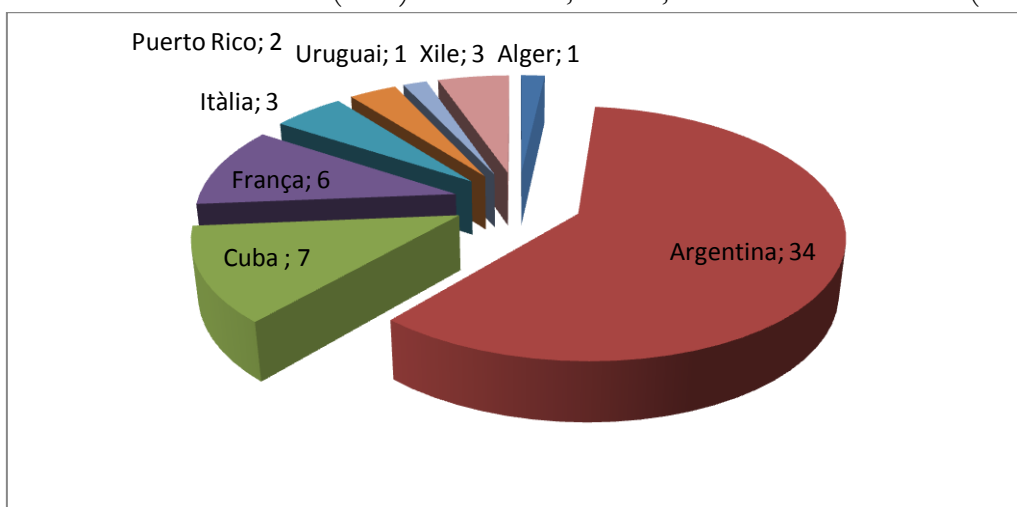
-Alger; 1 persona es tractaria de Isabel Forteza.

-Argentina, 34 persones es tracta dels fills dels emigrants retornats tant dels emigrants amb l'onada de 1889 com també d'emigrants amb anterioritat:

Anterior a 1880:

- Margalida Colombas Mas (1880) nada a Bons Aires ens apareix al padró de 1909 casada amb Joan Pou Sabater (1876) de Palma vigilant de provisions, el fill del matrimoni seria Joan (1907) nat a Alcoy i al 1910 neix a Manacor Antonia.

- Francisca Suassi Andreu (1876) nada a Bons Aires ens apareix al padró de 1901 casada amb Bernat Vidal Pont (1866) de Manacor, barber, amb una filla Francisca (1901).

Immigració de fora d'Espanya 1900.

Onada 1889:

- Matías Nadal Gomila (1891) nat a Bons Aires els pares Antoni Nadal Lluís (1857) i Maria Gomila Lull (1861) haurien emigrat entre 1886 i 1891 ja que la germana major Rosa (1886) hauria nat a Manacor i haurien tornat amb anterioritat de 1901, ja que aquest any apareixen empadronats a Manacor.

- Damià Femenias Domenge (1867) fuster, casat amb Margalida Galmés Puiggròs (1867) quatre dels fills del matrimoni són nats a Bons Aires serien Margalida (1896), Antonia (1898), Joan (1904) i Llorenç (1907). És possible que cap a 1900 la família tornés a Manacor ja que Catalina (1901) és nada a Manacor.

- Els germans Ferrer Galmés als padrons de 1909 i 1911 respectivament ens apareixen; Rafel Ferrer Galmés (1870) que ens apareix emigrat juntament amb la seva dona Baltasana Matas Castro (1879) i els cinc fills del matrimoni Rafel (1900), Sebastiana (1901), Concepció (1902), Francisco (1904) i Jose (1907) tots ells nats a Bons Aires. Julià Ferrer Galmés (1861) casat amb Margalida Perelló Nadal (1866) a través del lloc de naixement dels seus fills sabem que aniran canviant de poble a Argentina primer els trobarem a Nueve de Julio on neix Sebastiana (1890) i Joana (1892) i després a Pehuajo on neix Maria (1896), Raúl (1900) i Julia (1904). No sabem si Rafel i Julia haurien vingut a Manacor per a casar-se o simplement haurien emigrat ja amb les dones.

- Antoni Nicolau Mascaró (1855) casat amb Maria Febrer Gomila (1867) els seus quatre fills són nats a La Plata, Argentina, Margalida (1895), Joan (1897), Francisca (1889) i Antoni (1900), ens apareixen empadronats al padró de 1905.

Vista de Pehuajo, principis del segle XX.

- Antoni Nadal Grimalt (1866) casat amb Aina Sansó Barceló (1875) la filla del matrimoni Pedrona (1904) es nada a Rojas, Argentina.

- Miquel Grimalt Sureda (1869) casat amb Antonia Lull Grimalt (1867) els quatre fills del matrimoni són nats a Santa Fe, Margalida (1891), Antonia (1894), Isabel (1894) i Francisca (1896), apareixen inscrits al padró de 1905.

- Joan Febrer Riera(1857) casat amb Margalida Caldentey Grimalt (1864) els dos fills del matrimoni són nats a Sant Fe, Francisca (1893) i Guillem (1895), apareixen inscrits al padró de 1902.

- Domingo Gili (1854) casat amb Juana Maria Sansó Santandreu (1864), els seus tres fills de Joana Maria són nats a Videla, Santa Fe, Sebastià Fons Sansó (1899) Constantina (1901) i Lluís (1903), apareixen inscrits al padró de 1911 i no sabem res del pare dels nins.

-Cuba, 7 persones, en aquets anys encara els trobem relacionats amb l'exèrcit:

-Joan Nadal Obrador (1869) tinent de l'exèrcit la seva dona Mercedes (1879) es de Bahía-Honda, Cuba

-Joan Vadell Galmés(1856) capità d'infanteria casat amb Tomasa Baez Álvarez (1862) nada a Bayamo, Cuba els quatre fills del matrimoni també són nats a Cuba, Maria (1886) a l'Havana, Arcadio (1892) a Bayamo, Caritat (1894) a Villa del Cobre i Antonio (1896) a Bayamo, ens apareixen per primera vegada al padró de 1906.

-Antoni Mestre Roig (1844) de Felanitx i viudo el seu fill Antoni Mestre Rosselló (1871) es nat a l'Havana.

França, 6 persones pràcticament totes relacionades amb l'establiment de la fàbrica de perles a Manacor.

-Albert Jacquard (1877) nat a Chateau Porcien apareix per primera vegada al padró de 1907 juntament amb la seva família, la seva dona Marie Mailliot (1875) i els dos fills del matrimoni Marcelle (1902) i Maurice (1904) nats a Sant Pierre, amb ells també trobarem a Constance Dupont, els dos homes apareixen com *employe*. Aquest francesos estarien relacionats amb l'establiment de la fàbrica de perles dels Heusch a Manacor. Segons Sebastià Sansó arriben a Manacor el 5 d'octubre de 1905, procedents de la fàbrica que els Heusch tenien a Cerisy-Belle-Étoil. Dupont es tractaria d'un especialista francès vingut per a ensenyar el procés dels nuclis massissos als aprenents locals¹³⁰.

-Pierre Julian (1835) francès casat amb Maria Antonia Noguera Homs (1855) de Inca. Al padró de 1905 ell apareix com empleat industrial es tractaria del primer encarregat de les perles dels Heusch.

-Llúcia Bordoy (1873) al padró de 1911 apareix com nada a França, fadrina que viu sola i es dedica a la feina domèstica. Probablement es tractaria d'una filla d'emigrants.

Itàlia, 3 persones:

-Ens apareixen dos calderers que ja trobàvem a les dècades anterior es tractaria de Domingo Martorato Flora (1842) de Rivello, Basilicata i Francisco Novel·li (1840).

-Francisco Ferrari (1841) de Nemoli, Basilicata, apareix com a calderer, casat amb Miquel Mas Valls de Padrina (1850) de Felanitx, en el padró d'aquesta dècada apareixen amb dos fills nats a Manacor que serien Domingo (1889) i Maria (1891).

Puerto Rico, 2 persones:

¹³⁰ SANSÓ, S. 2009. *La indústria de les perles a Manacor (1902-2002)*. Institut Balear d'Economia. Inca. Pag. 92 i 117.

-Maria del Carme Pastor Garcia (1852) nada a Arecibo, Puerto Rico, seria filla d'algun emigrant a Puerto Rico anterior a 1852. Casada amb Antoni Planas Sagrera (1841) de Felanitx i notari i tenen cinc fills els dos primers nats a Palma i els tres següents a Selva serien Catalina (1886), Maria del Carme (1888), Antoni (1889), Trinitat (1891) i Miquel (1892).

-Margalida Cano Garcia (1861) nada a Guayama, Puerto Rico ja hem dit que la seva família ens apareixia retornada a la dècada de 1880. Ella s'hauria establert a Manacor en canvi la resta de la família hauria mantingut la seva residència a Puerto Rico sense perdre el contacte amb Manacor.

Uruguai, 1 persona:

- Maria Vives Pizzorno (1877) de 26 anys apareix empadronada al 1903 nada a Montevideo, probablement es tractaria d'una filla d'emigrants retornats.

Xile, 3 persones:

-En el padró de 1911 ens apareix Pedro Aguiló Forteza de 26 anys, comerciant casat amb Margalida Forteza Agudo els tres fills del matrimoni haurien nat a Xile serien Llúcia (1907), Margalida (1909) i Pedro (1911). En el padró aquest darrer ens apareix amb 4 mesos, per tant feria poc temps que haurien tornat.

Es pot dir que aquesta dècada es veurà marcada sobretot per l'augment d'arribades de gent d'altres pobles de Mallorca i un retorn de part dels emigrats que havien partit a finals del segle XIX molts dels quals tornaran amb fills nats al seu país. També ens trobarem amb l'establiment d'una sèrie de famílies franceses relacionades amb l'obertura de la fàbrica de perles a Manacor que en els pròxims cent anys tindrà un pes específic dins l'economia local.

Conclusions:

A forma de conclusió per aquest apartat es pot extreure que Manacor fins a finals de la dècada de 1880 era un focus d'atracció per a la gent d'altres pobles de Mallorca. La crisi agrària primer i la fil·loxera després provocaran el retorn de molts dels arribats d'altres pobles això es reflecteix sobretot a la dècada de 1890. A principis del segle XX es produirà una certa revitalització de l'economia manacorina amb l'establiment de la fàbrica de les perles i la consolidació de l'indústria de la fusta, donant lloc a un augment de la gent vinguda de fora. La contribució de població de les illes es deurà principalment:

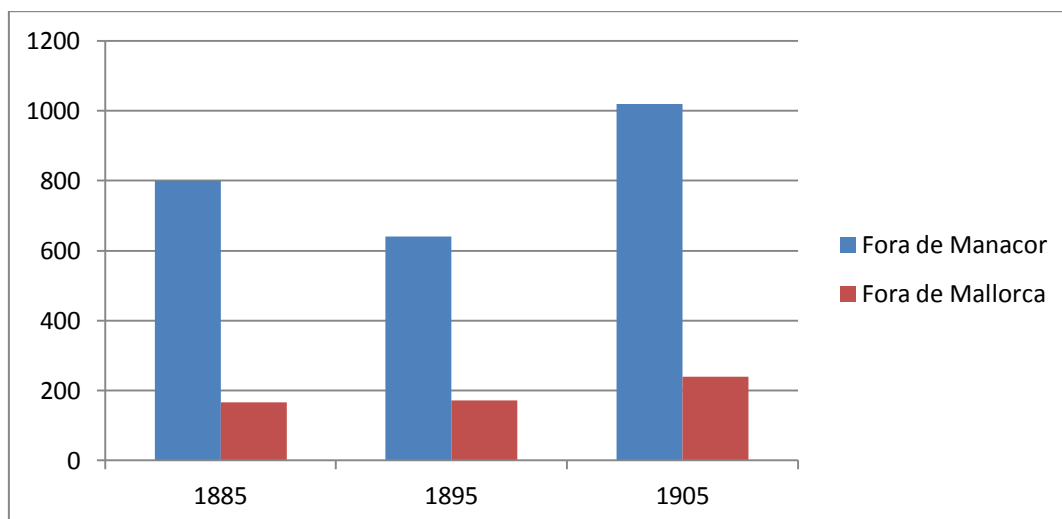
-Els pobles del Llevant: fa esment a la contribució per part de: Artà, Felanitx, Santanyí, Sant Llorenç i Son Servera. Representaran entre el 55 i el 70% dels vinguts a Manacor d'altres pobles de les illes. Destaca el pes dels felanitxers que durant les tres dècades analitzades, aportaran més del 38% de la població vinguda d'altres municipis illencs. Aquests es veuran atrets per la demanda del sector primari del municipi, relacionat amb la producció vitícola que serà important en els dos municipis. Sant Llorenç tot i que formarà part de municipis de Manacor fins a la dècada de 1890 serà el segon municipi del llevant que porti més població en aquests anys. Son Servera serà el municipi que entre 1885-1905 experimenta un major creixement en quant a l'arribada de gent d'altres pobles,

passant de 22 a 81 persones. Es tractarà sobretot de jornalers poc qualificats. Cal destacar el poc pes d'altres municipis que tindrien límit territorial amb Manacor, tot i trobar-se en el pla de Mallorca, com es el cas de Vilafranca i Petra.

-Al llarg de tots aquests anys entre un 12 i un 14% dels immigrants balears a Manacor procediran de Palma. Convertint-se així en el segon grup de les illes que aporta més població a Manacor.

-Hi haurà 43 municipis més de les illes que en aquests anys aportin població a Manacor però en cap cas serà una aportació de població destacada, representaran entre el 16 i el 33% dels vinguts d'altres pobles de les illes.

Procedents d'altres pobles de les illes també ens trobarem amb gent que havia vingut de fora de les illes establint-se a qualcun poble illenc i que una vegada establerts a l'illa havia format una família, protagonitzant una segona migració en aquest cas seria de caire local. El fet que de en molts d'aquests no ens aparegui la seva professió ens fa pensar que serien principalment jornalers i que com hem pogut comprovar a través del anàlisi per dècades es veuran afectats per les crisis econòmiques que afecten a Manacor reduint-se el seu pes amb el pas del temps.

Immigració a Manacor procedent de fora de Manacor i de Mallorca, elaboració pròpia a partir dels padrons.

De fora de les illes ens trobarem que ja des de ben pres Manacor exerceix una certa atracció, això es deuria principalment al fet de ser “partido judicial” i que implicaven tota una seria de necessitats des del funcionariat a les forces del ordre. Aquest grup de fora de les illes aportaria un 12'5% del total dels immigrants arribats a Manacor. Dins aquest grup destaca sempre els vinguts de Catalunya que representaran prop del 35% del total dels vinguts d'altres comunitats. Al llarg de les tres dècades analitzades ens trobem amb un creixement dels vinguts d'aquesta comunitat, prové gent de les quatre províncies, destacant sobretot els vinguts de Barcelona i menor mesura els de Girona. Tot i que ens trobarem alguns jornalers, es tractarà sobretot de gent amb una certa preparació com mestres, jutges, escrivans, un rellotger, un farmacèutic i fins i tot un cirurgià.

Les altres comunitat importants seran Andalusia, Aragó i València. D'Andalusia ens trobarem amb gent vinguda de totes les províncies vindrien sobretot forces de l'ordre com carrabiners, d'Aragó destacant el pes dels vinguts de Saragossa de on vindran alguns

funcionaris i militars i en el cas de València destaca la vinguda dels de la pròpia València serà de on provindran més jornalers tot i que també trobarem alguns funcionaria i professionals liberals.

Podem dir que les comunitat Mediterrànies tindran un pes específic en l'aportació de gent. Tot i això val a dir que a partir de la dècada de 1890 les comunitats del centre i nord d'Espanya començaran a agafar pes en alguns casos com Navarra arribant a superant a comunitats com Aragó.

Entre els peninsulars alguns d'ells seran jornalers però sobretot destacaran tres grups, que seran els funcionaris relacionats amb l'ajuntament, els jutjats i la presó, els professionals liberals i els relacionats amb l'exèrcit, els carrabiners i la Guàrdia Civil. Aquest desplaçament pretenia donar resposta a les necessitat de Manacor per a determinats llocs de treballs amb una certa qualificació. Al llarg de les tres dècades analitzades es produeix un augment d'aquest grup això ens mostra com una part important d'aquests es desplaçaven a Manacor per tal de dur a terme una tasca determinada i no es veuran tan afectats pels alts i baixos de l'economia local. En la majoria dels casos serien els caps de família els que vindrien fins a Manacor per ocupar determinats càrrecs arrossegant a la resta de la família. Molts d'aquests nou vinguts vindran per dur a terme un treball durant un temps determinat per després tornar al seu lloc d'origen, d'altres acabaran per fixar la seva residència al municipi i molts d'ells els trobem empadronats al llarg dels 30 anys analitzats

Entre aquests també ens trobarem alguns illencs que havien viatjat a la península i durant la seva estada aquí havien format família un exemple seria: Pedro Vicens Bordoy originari de Felanitx que ens apareix al cens de 1887 amb 45 anys és metge (probablement hauria estudiat a Madrid o Toledo) i es troba casat amb Eugenia Sánchez Cans de 44 anys originaria de Toledo juntament amb ells trobem censada a Margarita Vicens Sánchez de 16 anys nada a Madrid.

Per una altre part hi hauria els estrangers establerts a Manacor, tot i que no tindran una presència destacada sí els trobarem al municipi exercint determinades funcions. Cal destacar els calderers procedents d'Itàlia més concretament de la zona de Basilicata des de on emigraran calderers i ferrers a tota Europa i Amèrica. En el cas de Manacor seran presents des dels anys 30 del segle XIX i els trobem a les tres dècades estudiades, tot i que a la dècada de 1880 serien més nombrosos relacionats amb les necessitat de la producció d'aiguardents i el seu pes aniria minvant amb el pas dels anys, degut a la crisi que afecta aquesta indústria. Tan sols alguns d'ells s'establiran definitivament a Manacor, cal destacar la família Ferrari dels que a l'actualitat encara queden descendents. A principis del segle XX també serà important l'arribada d'una sèrie de famílies de França que seran les encarregades de posar en funcionament la fàbrica de perles dels Heusch.

L'altre grup de gent nada fora de les illes seran els descendents d'emigrants retornats o que mantenen certs llaços amb Manacor. L'anàlisi d'aquests retornats ens permet veure una emigració anterior a 1880 sobretot a Algèria, Cuba, França i Puerto Rico destacant la família Picó Pomar dedicats al comerç a Coamo i la família Cano Ladaria dedicats a la plantació de cafè. En el cas de Cuba les primeres migracions estarien molt relacionades amb l'exèrcit ja que ens trobem amb cinc emigrats que serien militars i formarien la seva família a aquest destí. També es documenta una primera emigració a Uruguai. A forma d'anècdota també cal destacar les dues persones que de forma directa o indirectament estan relacionades amb Charleston, EEUU. En el cas d'Argentina també ens

trobarem amb alguns retornats d'una emigració primerenca anterior a 1880, però sobretot destaquen els retorns de l'onada de 1889 molts dels quals retornaran amb fills nats allà on emigraren.

Serà sobretot a partir del retorn d'emigrants a principis del segle XX amb uns certs estalvis, el que desperti la idea de molts de joves del municipi a emigrar en aquests anys, quant Manacor comença a tenir un sector industrial en alça.

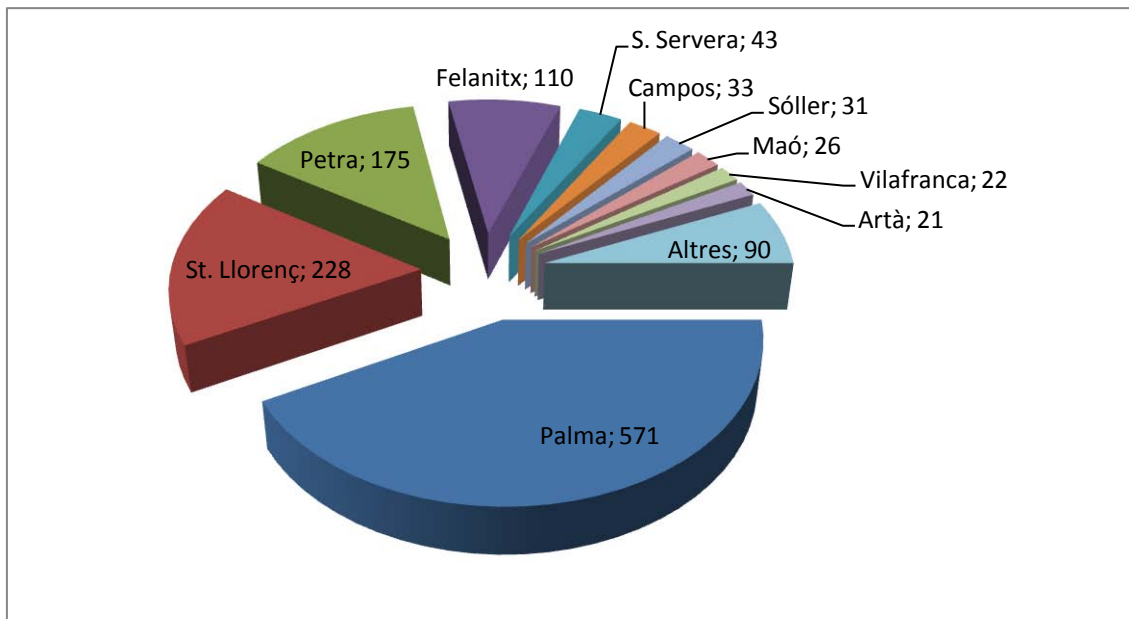
A través d'aquest apartat podem veure com tot i la crisi econòmica que pateix Manacor a finals de 1880 i a la dècada de 1890, es produirà un continu moviment de població. L'arribada de gent d'altres pobles de Mallorca, sobretot jornalers poc qualificats, serà la que es veurà més afectada. La gent de fora de les illes amb una certa preparació seguirà arribant, molts d'ells arrelaran a Manacor on formaran família. La vinguda de estrangers al municipi serà de caire testimonial. També s'ha de tenir en compte que el retorn de molts d'emigrants que a finals del XIX serà temporal ja que molts d'ells havien fet fortuna fora i només venien a Manacor a passar un temps. En canvi a la primera dècada del segle XX molts dels retornats ho faran per a quedar-se definitivament a Manacor.

5.3 L'emigració a Manacor

El procés migratori a Manacor ha estat analitzat a partir de tres fases que es correspondrien amb cada una de les dècades analitzades a través de les diferents fonts que ens donen informació sobre l'emigració. En un primer moment ens trobaríem amb una gran onada provocada per la crisi de finals de la dècada de 1880 agreujada per l'existència d'agents reclutadors, molts dels emigrants d'aquesta dècada establiran la seva residència definitiva als llocs de destí. A la dècada de 1890 es produeix un cert descens de l'emigració en part degut a la crisi Argentina de Baring i les guerres colonials, i a la primera dècada del segle XX ens trobarem amb un retorn de molts d'emigrants que provoca un desig d'emigrar de molts de joves en un moment en que l'economia manacorina començava a desenvolupar-se. Aquesta emigració també es veurà impulsada degut a la consolidació dels emigrants de la primera onada que provoca la creació de xarxes migratòries que dona origen a una segona onada d'emigració en aquests moments.

A. 1880-1889; LA PRIMERA GRAN ONADA.

Com hem assenyalat Manacor havia rebut una gran quantitat de capital humà d'altres pobles. Una vegada comenci a produir-se l'emigració del manacorins fora, també ens trobarem amb un retorn als seus pobles de molts dels forans que s'havien desplaçat fins al municipi, principalment d'aquells amb menor qualificació que en molts de casos havien vingut com a jornalers i que seran els primers en quedar-se sense feina. També es donarà una emigració dels propis manacorins a altres pobles de les illes, aquesta emigració la podríem qualificar com a local i afectarà a unes 1.350 persones que es distribueixen segons mostra la gràfica.

Emigració local 1880.

A través d'aquesta es pot veure que a on es dirigeix més gent seria Palma, probablement molts dels que es troben a Palma emigrin a altres llocs fora de l'illa. Ens trobarem que unes 571 persones es dirigiran cap aquí, tenint en compte que entre 1887 i 1897 el creixement per migració de Palma és de tan sols de 263¹³¹. Ens trobem que molts dels manacorins que ens apareixen que van a Palma realment ho farien per a dirigir-se a altres llocs, normalment per a emigrar fora de les illes.

Aquells pobles als que es dirigiran més manacorins seran als pobles més pròxims a la zona del llevant. S'ha de tenir en compte que Sant Llorenç en aquests anys formava part de Manacor. Cal destacar sobretot els que van a Petra ja que com hem vist a l'apartat anterior des de Petra hi havia poca gent que es dirigís cap a Manacor però si serà important el nombre de manacorins que en aquests moments es dirigeixen al poble veí. També serà important el pes dels altres quatre pobles veïns com són Artà, Felanitx, Son Servera i Vilafranca, que rebran més del 27% d'aquells que protagonitzen el que es podria denominar com una migració de caire local.

Trobem dos casos que surten d'aquest esquema es tractaria de Sóller i Maó que serien llocs lligats a dues migracions concretes en el cas de Sóller relacionat amb l'emigració a França i el cas de Maó amb l'emigració a Algèria. Sóller també podria ser un focus d'atracció per la seva indústria. No es pot assegurar que tots els manacorins que es dirigiran a aquests municipis emigrin però al tractar-se de dos municipis amb pocs lligams amb Manacor, és molt probable que molts del manacorins que es dirigeixen aquí ho facin per tal d'emigrar. Val a dir que alguns dels que en aquests anys ens apareixen a Mao en posterioritat els trobarem a Alger.

Aquesta emigració de caire local tan sols serà important en aquesta dècada, ja que en les dècades posteriors, tot i que ens trobarem un moviment de població de caire el seu pes no serà significatiu.

¹³¹ SALVÀ, P.A. 1981. Op. Cit., pag 119.

Pel que fa a l'emigració exterior a través del retorn d'alguns d'ells als anys 80, com hem vist a l'apartat anterior, sabem que ens trobarem amb una emigració anterior a 1880 tot i que el seu pes no serà molt important. Això es deuria a que ens trobarem amb anys de relativa bonança econòmica a Manacor. L'emigració amb anterioritat al 1880 serà protagonitzada sobretot per militars, tot i que també ens trobarem alguns comerciants aventurers. Sens dubte una de les més importants en aquesta època serà l'emigració que es dirigirà a Puerto Rico.

Al igual que a les dècades anteriors en la primera meitat de la dècada de 1880 l'emigració no tindrà un pes específic. Es tractarà més bé de casos aïllats, alguns militars i sobretot estudiants que es troben a la península. En total es documenten unes 60 persones que parteixen en aquests anys dels que almenys 10 seran estudiants.

Quant realment ens trobem amb un major nombre d'emigració serà a partir de la segona meitat de la dècada de 1880. Tot i els padrons que es conserven d'aquests anys, la font d'informació més important serà el cens de 1887¹³².

Com hem vist la greu situació econòmica que es vivia a Manacor a finals dels anys 80 feia que l'única solució fos emigrar. A més les autoritats no foren capaces de donar cap solució per tal d'aturar la pèrdua de població. *El Manacorens* reproduceix una notícia apareguda a *La Almudaina* en la que diu:

“¿Qué se ha hecho para ilustrar a los inexpertos, para contrarrestar la fiebre de los ilusos, para desvanecer la fabulas burdas y las escandalosas exageraciones de algunos propagandistas de baja estofa que lucran con la credulidad y con la ambición de tantos infelices?

No hace muchos días que uno de nuestros compañeros estuvo en Manacor y allí vivió de cerca, la manera irreflexiva con que solicitan a la Oficina central de Emigración, los pasaportes.

Por aquella Administración de Correos, donde en tiempo normal son rarísimos los certificados, se expiden ahora diariamente pliegos y más pliegos que contienen docenas de solicitudes. Una persona muy experta y muy conocedora de la población calcula en más de 2000 los individuos que de allí han salido los últimos meses. Porciones de tierra que valían 200 y 300 duros ofrecidos inmediatamente han sido vendidas por 16 y 10.

*Y mientras tanto da que pensar a los propietarios como podrán salir en aquella comarca de las faenas de la vendimia, con la despoblación creciente. [...]*¹³³.

A través d'aquest article veiem com realment amb anterioritat a aquests anys l'emigració no era un factor important a Manacor, es tractaria més bé de casos concrets. La *persona muy experta y conocedora de la población* no s'equivocava de molt quan diu que més de dos mil persones haurien partit, tot i que molts dels emigrants partien en els mesos posteriors. Tot i la crisi que afectava al municipi en aquesta anys ens trobem que la producció de la vinya encara tindria un cert pes fins a l'arribada de la fil·loxera al 1892.

En aquesta dècada es documenten almenys 1.044 persones emigrades¹³⁴ fora de les illes. A més d'aquesta s'han de tenir present unes 1.187 persones que ens apareixen com

¹³² Aquest presenta certes problemàtiques com que es tracta d'un document que estarà viu durant més de 10 anys, és a dir, en ell es reflecteixen tots els canvis demogràfics que es produeixen en aquests anys i tot i tan sols un reduït nombre d'ells ens diuen l'any d'emigració. A més la informació aportada pels documents d'aquests anys ha estat complementada per la informació que ens donen els documents a les dècades posteriors, gràcies als quals sabem que alguns d'aquests emigrants protagonitzen una emigració de llarga durada.

¹³³ *El Manacorens*, 17-d'agost-1889.

absents o *ignorats*¹³⁵ probablement no tots serien emigrants però ens trobem amb alguns exemples dels que sabem que si ho seran com:

-Els Oliver Gomila, Gabriel Oliver de 31 anys casat amb Francisca Gomila també de 31 anys ens apareixen com a *ignorats* al cens de 1887 juntament amb els seus fills Catalina (1877), Jose (1882) i Sebastià (1887) a través dels llibres de baptisme d'Argentina sabem que aquesta família va augmentar una vegada emigrats ja que el 15 d'agost de 1895 neix Bartomeu Oliver Gomila a Santa Fe, Miquel Estanislau Oliver Gomila neix al 12 de juliol de 1897 a Santa Fe i Bernat Oliver Gomila neix el 3 d'abril de 1899 també a Santa Fe.

La pèrdua de població que es produeix a Manacor entre 1887 i 1897 en que es passa de 19.635 persones a 14.051 es podria explicar, per una part amb la independència de Sant Llorenç al 1892 que implicaria la pèrdua d'unes 2.500¹³⁶ persones i per altre part la pèrdua dels emigrants a la dècada de 1880 amb unes 1.350 persones que emigren a altres pobles de les illes, a més de les 1044 que ho fan fora de Mallorca però també es tindria que tenir en compte aquella emigració clandestina la qual no podem quantificar, a més de les més de 1.000 persones que ens apareixen com *absents* de Manacor. Tot això en conjunt ens explicaria la pèrdua d'aquests 5.584 efectius.

La pèrdua d'efectius degut a l'emigració també dificultarà la confecció del padró d'aquests anys. La qual cosa complicava el repartiment dels consums, aquest tema serà tractat el 12 de març de 1889 per l'ajuntament:

*“Por el mismo Sr. Juan se expuso la dificultad que se está llevando a efecto la confección del padrón de cédulas personales que por precisión debe ser con equidad, regularidad y justicia, puesto que no se tiene en cuenta las defunciones acontecidas, las traslaciones de domicilios, la emigración a republicas argentinas de un considerable número de familias y las alteraciones que constantemente sufren las propiedades.”*¹³⁷

Des de l'ajuntament s'intentarà donar algun tipus de solució per aturar l'emigració però no serà suficient al 6 d'agost de 1889 l'ajuntament acordà:

*“En vista de la importancia de la emigración y de su crecimiento que va tomando principalmente en la clase proletaria por falta de trabajo y en su consecuencia de medios para proporcionar su subsistencia el Ayuntamiento por unanimidad acordó solicitar del Gobierno una subvención para poder proporcionar trabajo a los pobres por medio de obras públicas de interés general de población”*¹³⁸.

¹³⁴ Amb tota seguretat serien més ja que molts dels emigrants que ens apareixen en anys posteriors el més segur és que emigressin amb l'onada de 1889 però no es troba documentat l'any de partida així que són inclosos com emigrats a l'any en que ens apareixen documentats

¹³⁵ No sabem ben bé si el nombre d'emigrats es correspondria amb tots els *absents* o *ignorats*, però és molt probable que el nombre d'emigrats d'aquests *absents* fos de més de 1100 persones ja que en el cens de 1887 a més d'aquestes 1163 persones que apareixen com a *absents*. Hi ha unes 873 persones que apareixen en el cens amb una creu sense que ens doni més informació, al ser un document viu durant més de 10 anys es probable que faci referència a defuncions però aquest tipus de signe també sol aparèixer tant en els emigrants com en els *absents*, per tant part de la gent que apareixen amb aquesta probablement també serien emigrants però davant la falta d'informació del que signifiquen aquestes creus no han estat incloses en el reconta total d'emigrats o *absents*.

¹³⁶ Població de Sant Llorenç segons el cens de 1897.

¹³⁷ Llibre d'actes de l'ajuntament de Manacor, 1889-1890, pàg. 206.

¹³⁸ Llibre d'actes de l'ajuntament de Manacor, 1889-1890, pàg. 226.

A través de Joan Buades¹³⁹ sabem que al llarg de 1889 la premsa de Palma es farà ressò de l'arribada amb el tren de manacorins a Palma per tal de partir amb els vapors *Isleño* o *Lulio* cap a Barcelona per tal d'emigrar a l'Argentina i a Xile. S'ha de tenir en compte que tot i que a la premsa es parli sempre de Manacor no implica que tots els emigrants fossen originaris d'aquí sinó que vindrien d'altres pobles del voltant com Son Servera, Artà o Capdepera, a més de Sant Llorenç. Fins i tot els diaris de Barcelona es faran ressò de quina era la situació dels manacorins en el més de juny a *La Vanguardia* es pot llegir:

*“Procedentes de Manacor llegaron ayer a esta ciudad un numero crecido de familias que marchan a la Republica Argentina en virtud de la concesión que el gobierno de dicha República hizo a aquellas familias para establecer una colonia en territorio de aquel Estado y formar un pueblo en donde vivir agrupadas”*¹⁴⁰.

La majoria dels emigrants de Mallorca que partien des de Barcelona ho feien en els vaixells italians i francesos sortits des de Gènova o Marsella per després fer aturada a València, Màlaga, Cadis i a les illes Canàries. A més tot i les lleis d'emigració que garantien certs drets, el fet dels passatges subsidiats va fer que les navilieres se interesaven en transportar el màxim de gent possible per tal de cobrar les subvencions dels governs argentins i xilens que es pagaven en relació al nombre d'emigrants transportats això provocà un deteriorament de les condicions dels viatgers de tercera classe. Al agost de 1889 es publica:

“En el último vapor llegado de Mallorca han venido 121 emigrantes, naturales de Manacor, que hoy saldrán en dirección a el Rio de la Plata en un vapor italiano.

Gran número de estos infelices se han albergado debajo de uno de los tinglados del muelle del “Rebaix”.

No son estos los primeros vecinos de Manacor que han emigrado, ni por lo visto serán los últimos, pues aquella población se halla en la mayor miseria.

He aquí lo que a este propósito dice El Diario de Barcelona:

*Personas que han estado en Manacor describen el lastimoso cuadro que presenta la plaza pública de la villa unos cuantos días antes de embarcarse los emigrantes que vienen a nuestro puerto para traspasar al vapor que debe conducirlos a América. Las familias que abandonan sus hogares conducen a aquel sitio, ya en carretas o en hombros, los pocos muebles que constituían su pobre ajuar domestico, con el objeto de venderlos en pública subasta al mayor postor, y como son en tan gran número los muebles que se venden, tienen estos tan poca apreciación que las más de las veces se dan por ellos cantidades insignificantes. Hace pocos días se vendió en la plaza de Manacor el mobiliario casi nuevo de un matrimonio recién casado, por el precio de 25 pesetas.”*¹⁴¹

A través d'aquesta notícia i la de *La Almudaina* reproduïda per *El Manacorens* sabem que els emigrants abans de partir, tot i anar-se'n amb un passatge subvencionat, venien la majoria dels seus bens tant immobles com mobles, a preus baixos per poder comptar amb algun tipus de capital una vegada arribats al seu destí. A més a través d'aquesta notícia veiem com les penúries del viatge ja s'iniciaven al port de Barcelona, ens trobem amb altres referència a aquestes mancances que es reproduïen als diaris locals per tal de donar a

¹³⁹ BUADES, J. 2001. Op Cit.

¹⁴⁰ *La Vanguardia*, 2 –Juny-1889.

¹⁴¹ *La Vanguardia*, 16-agost-1889.

conèixer amb quina situació es trobaran els futurs emigrants, al *El Manacorens* del 7 de setembre de 1889 es publica:

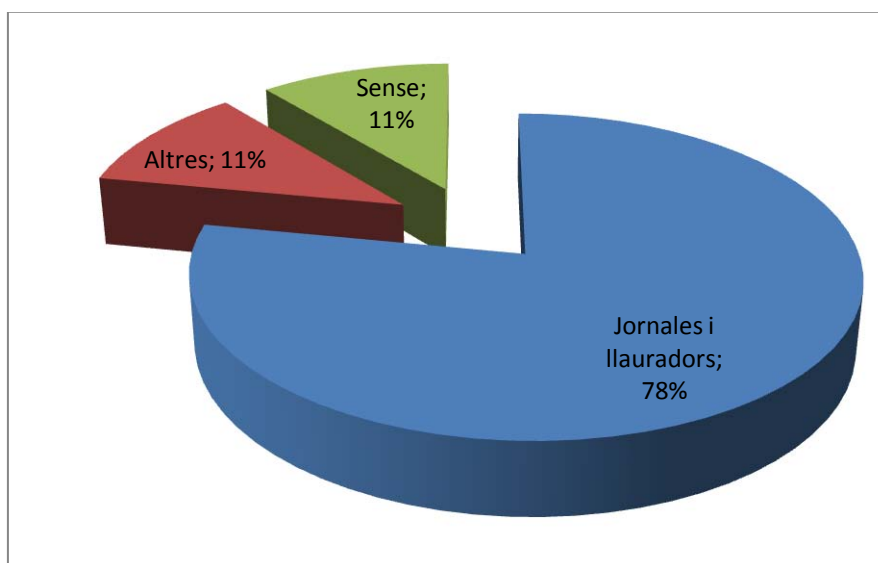
“El departamento de San Fernando dice que causa tristeza observar incomodidades que están sufriendo en el muelle muchas familias de emigrantes instaladas allí al aire libre.

[...] Los pobres niños que se encuentran en el muelle durmiendo des de hace bastantes noches sufren lo que no es decible.

El vapor que debió conducir a esos emigrantes no llegó a Cádiz en la fecha señalada, y están a la espera del arribo de otro, y hasta entonces permanecerán tantos infelices en el muelle.”¹⁴²

Com hem dit es documenta l'emigració de com a mínim 1.044 persones això implicaria que el 6%¹⁴³ de la població del municipi hauria emigrat fora de les illes. Aquesta emigració afectaria de forma directa o indirectament a més de 1800 persones, que representaria a unes 407 famílies en les que almenys una persona emigrà. Degut a l'alt nombre d'emigrants i el reduït de famílies ens fa pensar que moltes famílies emigraran amb tots els seus membres. D'aquestes 1.044 persones emigrades sabem que hi ha 387 nins d'entre 1 i 11 anys amb una mitjana d'edat de 6 anys, 235 dones de les que 147 estan casades normalment ens apareixen casades a partir dels 20 anys seran molt poques les dones que no viatgin acompanyades per la seva família, d'aquestes 8 són viudes i la mitjana d'edat de les dones serà d'uns 28 anys tan sols hi ha 5 dones amb més de 65 anys. Entre aquests emigrants també ens trobem 422 homes dels que 179 estan casats, els trobem casats sobretot a partir dels 25 anys, 8 vidus, i la mitjana d'edat serà de 28 anys, nomé dos homes tenen més de 65 anys.

El gran nombre de nins emigrats i la mitjana d'edat general fa pensar que emigraran una gran quantitat de famílies. Això es pot explicar ja que els passatges subsidiats eren per aquelles famílies de més de tres membres. Tot i això l'emigració de joves també seria important ja que la franja d'edat més nombrosa seran entre els 12 i els 20 anys entre els que es troben 202 emigrants.

Professió dels emigrants de 1880.

¹⁴² *El Manacorens*, “Escenas de la emigración”, 7-setembre-1889.

¹⁴³ A l'hora de fer el percentatge no es té en compte unes 2500 persones que vivien a Sant Llorenç.

Del total dels emigrants tan sols ens trobarem amb que 75 saben llegir i escriure això implicaria que només un 7% dels emigrants estarien alfabetitzats. D'aquests 16 serien dones i la resta homes. La mitjana d'edat d'aquests seria de 24 anys per tant els més joves serien el que emigren més preparats. Aquesta falta de preparació també era vista com una de les causes de l'emigració, en el setmanari *El Manacorens* podem llegir:

“Empezad por instruir algo más a vuestros hijos desde niños y no consideréis como tiempo perdido el que emplean asistiendo a la escuela, pues estad seguros que les hacéis gran bien. Allí aprenderán lo útil, lo necesario, lo indispensable para poder después cuando mayores empezar con aprovechamiento cualquier oficio y dedicarse con ventaja a cualquier industria o negocio lucrativo. Allí aprenderán hábitos de moralidad y economía que más adelante les harán hombres probos y honrados y en una palabra de allí saldrán dispuestos para salir airosos en sus empresas. La ignorancia es gran causa el mal estar que se observa”¹⁴⁴.

A través d'aquestes paraules veiem com l'analfabetisme de molts dels que parteixen és vist com una de les principals causes de l'emigració ja que la seva falta de preparació els impediria poder fer front a la situació econòmica del moment. L'alfabetisme aniria molt lligat amb l'ocupació dels emigrants. A l'hora de subvencionar els passatges només es donava a determinades professions com agricultors, pedrers, picapedrers, fusters, carrossers, terraplaners, rajoles, ferrers i servents.

Bartomeu Massanet Nadal, tenor nat a Manacor.

A través de la gràfica es pot veure com els jornalers i llauradors seran el grup més nombrós ja que com s'ha dit serien els que més patiran la crisi agrària de finals dels anys 80. Dins aquest grup de jornalers hi hauria uns 68 nins menors de 11 anys, de forma general podem dir que es tractaria d'un grup poc preparat ja que dels 472 jornalers només 23 saben llegir i escriure. De les 68 persones que ens apareixen sense feina 43 serien dones i 25 homes. En el grup de altres ens trobarem amb 17 estudiants, quatre paletes, vuit fusters, quatre comerciants, un barber, quatre serventes, tres ferrers, tres mestres, cinc militars, un moliner, un propietari, un forner, un taverner, dos sabater, un espartenyer i un fabricant de calçat, un pintor, un religiós i un artista líric aquest darrer cas no es tractaria ben bé d'una

¹⁴⁴ *El Manacorens*, “Predicar en el desierto”, 31-agost-1889.

emigració sinó més bé d'un viatge de feina que el durà a visitar diferents països americans com Cuba i Bons Aires, es tractaria del tenor Bartomeu Massanet Nadal que durant molts d'anys el trobarem viatjant degut a la seva professió, fins i tot la seva mort el va agafar fora de Manacor ja que el 8 de novembre de 1908 moria a l'Habana.

Molts dels emigrants tot i tenir una professió determinada al seu lloc d'origen es van tenir que adaptar al mercat laboral existent al lloc on s'arribava, molts dels jornalers es tingueren que adaptar a noves tasques, climes, terres i conreus.

En quant a l'emigració a través del mapa de Manacor sabem que a finals del segle XIX Manacor havia experimentat un creixement urbanístic provocat per l'augment demogràfic, a l'hora de la realització dels censos les seccions que ens trobem no es correspondrien amb els barris que coneixem actualment. En aquesta dècada el procés d'emigració afectarà a nous barris de Manacor a més de les zones rurals (no es tindrà en compte ni Sant Llorenç, ni Sant Miquel actual Son Carrió). A partir dels barris¹⁴⁵ i segons el procés d'emigració podem diferenciar tres zones:

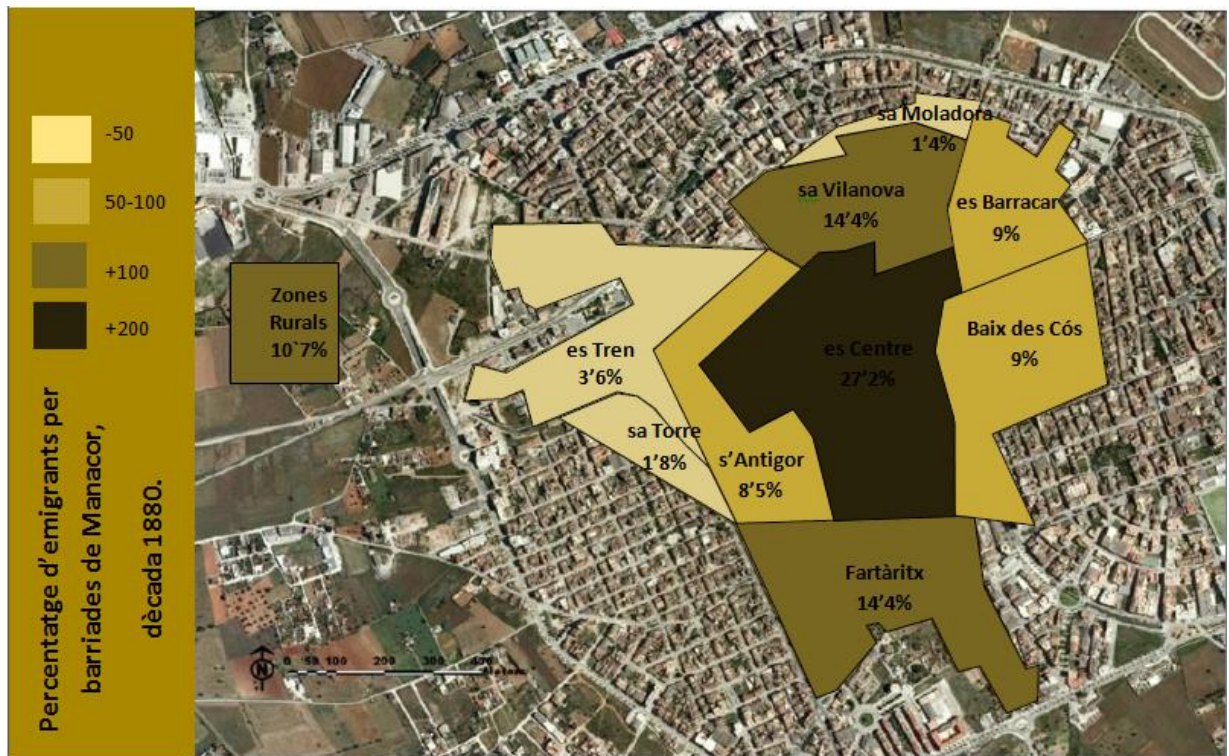
Els barris més antics:

Els barris més antics serà des de on veiem que emigra més gent, ja que també serien els més habitats. Ens trobem amb el Centre des de on partiran 276 persones entre les que trobaríem 89 nins, 4 persones de més de 65 anys, 58 dones de les que 32 estan casades i 108 homes dels que 42 estan casats. Aquest perfil ens permet veure que emigraran una gran quantitat de famílies a més d'aquest barri emigraran gran part dels emigrants alfabetitzats ja que un total de 59 emigrants procedents d'aquest saben llegir i escriure.

En el cas de Fartàritx i Sa Vilanova ens trobarem amb certs paral·lelismes entre les dues barriades, partiran 143 i 146 persones a cada un d'aquest. En el cas de Fartàritx es tractaria d'un nucli habitat des d'antic i separat del centre de Manacor pel torrent una de les característiques del barri seran els seus molins. El barri de sa Vilanova seria el més nou ja que s'havia començat a desenvolupar a principis del segle XIX. En els dos casos el nombre de nins, dones i homes casats seran molt semblants, amb un predomini de l'emigració de famílies. L'única diferència entre els dos barris serà el nombre d'emigrants que saben llegir i escriure en el cas de Fartàritx seran dues persones en canvi a sa Vilanova seran cinc les persones alfabetitzades.

Les zones rurals a Manacor en els documents ens apareixen en quatre seccions en aquest cas serà la zona on la població serà més difícil de controlar ja que resultaria relativament fàcil alterar les dades recollides pels funcionaris als padrons. No hem d'oblidar que es tractava de documents amb un caràcter fiscal. Ens apareixen 109 persones emigrades, una de les característiques principals serà que emigren quasi més nins 54 que adults 54, això es deuria al gran nombre de nins que tenen les famílies que emigren d'aquesta zona, una altra de les diferències amb la resta de barris serà la mitjana d'edat si als barris anterior la mitjana era de 27 anys en aquest cas serà de 30 anys, és a dir, emigraria gent més gran.

¹⁴⁵ Es tenen en compte les barriades actuals i no les seccions que ens apareixen als documents d'aquest moment.

Els barris en creixement:

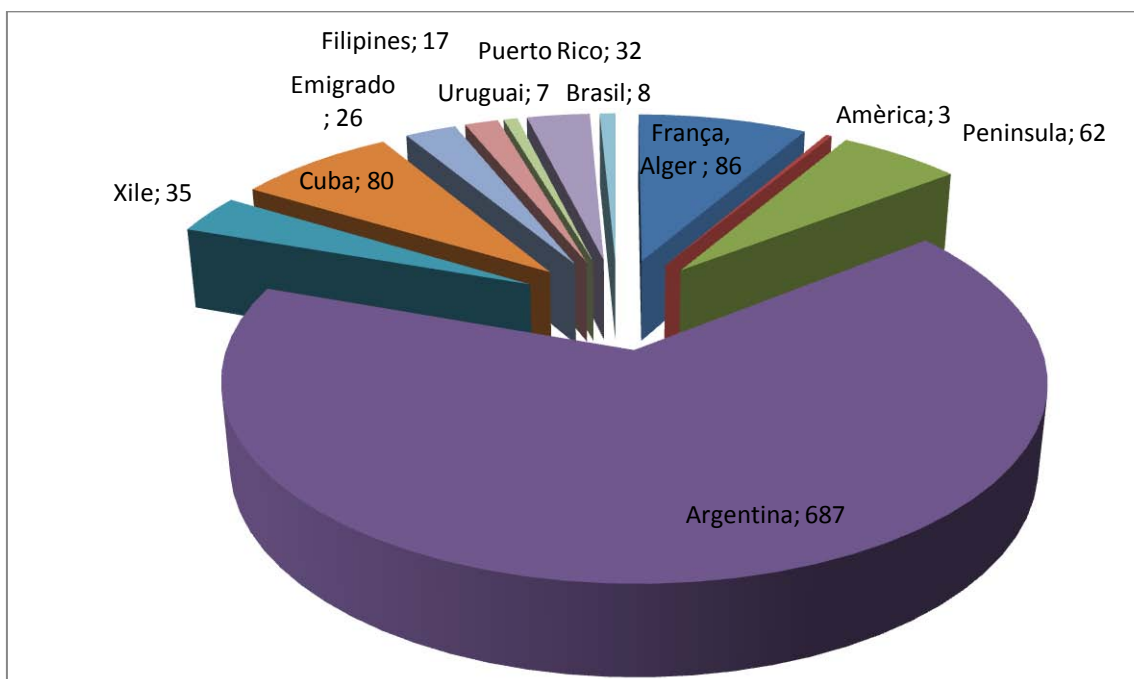
Ens trobarem amb tres barriades que es poden considerar com en creixement que serien: es Barracar de on partiran 91 persones, s'Antigor amb 86 emigrants i es Baix des Cós amb 55 persones. La principal diferència entre les tres barriades serà la mitjana d'edat dels emigrants ja que en cas del Barracar mantindrà la mitjana de 27 anys, a s'Antigor la mitjana d'edat pujarà fins als 30 anys mentre que al Baix des Cós la mitjana d'edat baixarà fins als 25 anys. En quant al perfil de les famílies que emigren serà igual en els tres casos l'única diferència serà que pel cas del Barracar ens trobarem amb menys homes fadrins i una major emigració de famílies.

Els barris nous:

En aquest cas es tractaria d'aquells barris més perifèrics que en aquests moments es trobem en creixement i on la seva població encara no serà molt nombrosa. Seria el cas de es Tren de on parteixen 37 persones, sa Torre amb 18 emigrants i Sa Moladora amb 15 persones. En total dels tres barris emigraran 11 famílies amb tots els seus membres i tan sols 3 persones emigren fora família

A través del anàlisi de l'emigració fora de les illes per barriades a Manacor ens trobem que els barris més afectats per l'emigració seran els més poblats. El perfil dels emigrants es mantindrà a quasi totes les barriades per igual. Ens trobarem amb una emigració sobretot de famílies completes, exceptuant alguns casos aïllats. Les dones que emigren són casades o formen part d'un grup familiar, en el cas dels homes ens trobem que fins als 25 anys es produeix una emigració de fadrins que emigren sols però a partir d'aquesta edat emigren amb la família o amb una part d'aquesta. Val a dir que aquells barris situats més a la perifèria del nucli serà des de on partiran els emigrants menys alfabetitzats i

que de les zones rurals emigrants famílies més extenses i amb una mitjana d'edat més elevada.

Principals destins als que es dirigí l'emigració de 1880.

Pel que respecta als destins dels emigrants que surten de Manacor, com es pot veure a la gràfica, ens trobem amb un predomini d'Argentina. Un reduït nombre d'emigrants que crida l'atenció seria el cas de Xile, es tractaria d'una emigració de la que ens parla Joan Bades¹⁴⁶ i de la que suposàvem que seria major ja que el govern d'aquest país durà una política favorable a la immigració, semblant a la d'Argentina. Aquest fet podria deures a que molta gent de forma generalitzada associava anar a Bons Aires o les Repúbliques Argentines amb emigrar a sud Amèrica, per tant molts dels que ens apareixen a Bons Aires és probable que es trobin a Xile. Tot i això a través de les fons que ens apareixen a les dècades posteriors, sabem que aquesta emigració serà més nombrosa. Un segon grup amb un pes destacat serien Alger, Cuba i Puerto Rico però també resulta interessant l'emigració de 17 persones a Filipines.

També s'ha de dir que les més de 1.100 persones que es troben *absent* o *ignorats* i dels que no sabem si emigren i si ho fan, a on es dirigeixen. Ens apareixen algunes referències a l'emigració cap a Brasil, que en aquests anys també tindria passatges subvencionats i de la que es parla durant el ple del ajuntament de Manacor del 12 de març de 1889 en que es diu: “*Se acordó que vistos los muchos vecinos que van separándose de esta villa por irse en Buenos Aires y al Brasil [...]*”

¹⁴⁶ BUADES, J. 2002. Op. Cit.

L'emigració a Amèrica:

1. Argentina

Serà el destí per excel·lència amb un total de 687 emigrants que partiran en aquests anys. Això implicaria que més d'un 65% dels emigrants d'aquests anys es dirigirà a aquest destí.

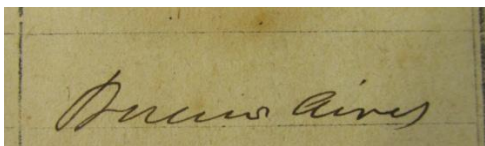
Una de les causes que aquest sigui un dels principals destins serà la política desenvolupada des d'Argentina, ja la Constitució de 1853 es mostra favorable a la immigració. Al 1876 s'havia aprovat la *Ley de inmigración y colonización de la republica Argentina* coneguda com la llei Avellaneda, amb aquesta llei s'estableixen tots els principis que han de regir la immigració amb 60 articles que regulen la mateixa i la creació de colònies regulat a partir de 68 articles. Es creava el *Departamento General de Inmigración*. El segon capítol de la llei tracta sobre els agents d'immigració, una de les obligacions d'aquests agents era:

*“Hacer por los medios a su alcance una propaganda continua a favor de la inmigración para la República Argentina, dando a conocer sus condiciones físicas, políticas y sociales; sus ramos principales de industria, su sistema de colonias, las ventajas ofrecidas al inmigrante laborioso, el precio de la tierra, las facilidades para adquirirla, el valor de los salarios, los precios de los artículos de consumo [...]”*¹⁴⁷

Sabem que hi haurà alguns d'aquests agents que es trobaven a Manacor:

*“Dos o tres pequeños agentes, intrusos y para mayor desgracia mallorquines, continúan su obra de reclutamiento apelando a los colonos risueños y a pinturas de la Janja argentina, sin freno ni conciencia exacta de lo que hacen y dicen. Se encargan por sí propios de arreglar la documentación de los solicitantes y es voz pública que no hacen desinteresadamente. Y por último, visto que se les acaban los mercados de Manacor y de San Lorenzo, han empezado a continuar y trabajar el vecino pueblo de Artá en donde ya tienen preparada una expedición de 300 jornaleros [...]”*¹⁴⁸.

Cal destacar que els propis agents eren mallorquins i no argentins ni xilens contra els quals les autoritat no posaren cap tipus d'entrebanc. A més de la immigració promoguda per aquesta llei, entre 1888 i 1889 el president argentí Miquel Juárez Celman promourà la subvenció de passatges. Aquesta mesura serà molt criticada pels propis argentins però permetrà emigrar a molts de jornalers amb pocs recursos, en un moment d'escassetat als seus llocs d'origen. La subvenció dels passatges contemplava el preu del bitllet des de la península fins al destí. El tren fins a Palma i el vapor fins a Barcelona corria a càrrec del propi emigrant, és per aquesta raó que la decisió d'emigrar tot i que en part era subvencionada també es tenien que assumir uns costos que es suposaven serien menors que els beneficis d'emigrar. A finals de 1889 la crisi econòmica argentina afectarà al procés d'emigració a més aquesta crisi es veurà agreujada al 1890 amb la crisi Baring¹⁴⁹.

La llei d'immigració també parla de les condicions dels vaixells que han de transportar els immigrants: *“Cada pasajero tendrá derecho a ocupar un espacio de un metro i treinta centímetros*

¹⁴⁷ *Ley de inmigración y colonización de la republica Argentina sancionada por el congreso nacional de 1876*, Buenos Aires, 1881, Art. 5°.

¹⁴⁸ *El Manacorens*, 17-d'agost-1889.

¹⁴⁹ Aquesta crisi es coneix amb aquest nom ja que els banquers Baring Brothers eren els principals titulars de les obligacions del govern argentí.

cuadrados[...] Los niños menores de un año no entraran en este cómputo, y dos niños menores de ocho años, se contarán por un pasajero.”¹⁵⁰

Sabem que les condicions dels emigrants a l'hora de la travessia era molt precària tot i les disposicions de les lleis argentines, el 26 de març de 1889 al *Diari de Palma* es publica:

“Hasta ahora los pobres inmigrantes se han visto y se ven tratados (salvo raras excepciones) como si fuesen cosas y no personas. No hay nada más que embarcarse en un vapor de esos que conducen mil o más inmigrantes. En la proa del barco existen tablados al estilo de los de la anaquelaría de una tienda, donde en un espacio reducido que se parece a un nicho de un cementerio, se aloja a un individuo que duerme o descansa sobre un duro jergón lleno de miseria. ¡Sábanas, almohadas, mantas, etc., no hay que buscarlas. Lugares donde existen palanganas para lavarse, mesas para comer, cazos en los que se sirve el agua! Todo eso sería pedir gollerías! Es más, el inmigrante tiene que fregar y lavar los platos y acudir a la cocina a pedir su ración, con el ítem más de que se le obliga a arrancharse con otros, cual si se tratara de algún presidio.

Reclamaciones, protestas y cuanto tiendan a mejorar su condición a bordo es vana y necia ilusión, porque enseguida se manda al autor de tales hechos a la barra si es que no se la maltrata inhumanamente. Además los esposos tienen que vivir durante la travesía separados de sus mujeres”.

No es pot assegurar que aquestes condicions es donessin a tots els vaixells, tot i això és segur que la travessia de tres setmanes per l'Atlàntic no era un viatge fàcil i menys en aquests anys en que s'enregistra un gran nombre d'emigració de famílies amb nins. Tot i això entre els emigrants de Manacor tan sols es pot documentar una mort durant el viatge, es tractaria de Joan Galmés Santandreu que emigrà amb pocs mesos i que es crida a les quintes de 1907 la seva cosina declara *“Que su citado primo al emigrar con toda su familia a Buenos Aires hace unos veinte años falleció durante la travesía. Que no hizo esta manifestación antes del alistamiento por ignorancia y además que únicamente lo sabe de referencia”*. Gràcies a això sabem que Joan havia emigrat amb pocs mesos amb els seus pares i el seu germà de 6 anys.

Joan Buades a través de la premsa ha localitzat alguns dels embarcaments cap a Barcelona per a dirigir-se a Bons Aires que es produïren al 1889. Diferenciant dues etapes, una primera que es correspondria amb els quatre primers mesos de l'any en que localitza cinc embarcaments i una segona etapa entre els mesos de maig i octubre amb un total de vint-i-dos embarcaments¹⁵¹.

De les 687 persones només dues tindrien més de 65 anys. Entre ells trobem 259 nins de entre 1 i 11 anys aquest fet ens mostraria el pes de les famílies que es dirigeixen a aquest destí. També ens trobem amb 171 dones emigrades de les que 111 estan casades amb una mitjana d'edat de 30 anys totes elles emigren amb algun familiar i a partir dels 22 anys totes elles apareixen casades d'aquestes 115 apareixen com a jornaleres, 26 sense professió, 1 criada i 1 professora. En el cas dels homes emigren un total de 257 dels que 133 estan casats, al ser major el nombre d'homes casats que de dones emigrats ens fa pensar amb l'emigració d'homes casats que emigren sols, la mitjana d'edat pels homes serà de 25 anys els trobarem casats sobretot a partir dels 25 anys. D'ells 194 són llauradors o jornalers, 20 apareixen sense feina, 2 fusters, 4 picapedrers, 1 botiguer, 1 taverner, 1

¹⁵⁰Ley de inmigración y colonización de la república Argentina sancionada por el congreso nacional de 1876, Buenos Aires, 1881, Art. 21.

¹⁵¹BUADES, J. 2001. Op. Cit., pag 50 i 51.

estudiant, 1 barber i 1 espadenyer. D'aquests només 23 saben llegir i escriure, dels que 3 seran dones i la mitjana d'edat d'aquests serà de 31 anys.

Sabem que partiran unes 115 famílies¹⁵² en les que tots els seus membres emigren que representaria unes 572 persones. D'aquestes sabem que la mitjana d'edat dels pares serà de 39 anys i la de les mares de 36 i les més nombroses seran les que tenen entre 2 i 5 fills tot i que ens trobarem amb famílies que emigren amb fins a 7 fills.

Aquesta emigració caracteritzades, en aquests anys, pel pes de les famílies seria una de les causes de la partida d'un gran nombre de dones. Segons Ana Jofre l'emigració de les dones serà la que en molts de casos permeti mantenir certs llaços amb el seu lloc d'origen:

*“La mujer debió, poco a poco, adaptarse a las nuevas condiciones espaciales y también a las sociales. El compartir un espacio común con otras paisanas ayudaba a afrontar con mejor disposición las dificultades que se presentaban, por ello las relaciones ocupaban un sitio de gran importancia. Se visitaban cotidianamente, eran madrinas de los hijos de sus vecinas y amigas, compartían las celebraciones, conversaban en su lengua y cocinaban los platos típicos de la cocina balear. En algunos espacios, especialmente en los del interior de la Argentina, se mantienen estas relaciones aunque con mayores limitaciones por el cambio en el ritmo de vida.”*¹⁵³

A partir d'aquestes dades sabem que aquelles persones que van a Argentina ho faran principalment amb tota la família o acompanyats de algú. Tot i que documentat l'emigració d'alguns homes i dones sols no serà el perfil més comú ja que només unes 115 persones que no emigren amb tota la família però això no implica que emigrin sols ja que moltes d'elles emigraran amb part de la família o amb algun conegut.

En aquests anys també es documenta la primera emigració d'un religiós juntament amb tota la seva família seria el cas de Manuel Soto Galmés (1871) que emigra amb els seus pares Bartomeu (1832) i Francisca (1837) i els seus dos germans Bartomeu (1868) i Antoni (1861), aquest darrer també emigra amb la seva dona Aina Fleches (1862) i la seva filla Francisca Soto Fleches (1888) juntament amb el pare d'Aina, Joan Fleches (1829) i els dos germans Joan (1871) i Francisca (1874). Quan Manuel partí amb els seus familiars era seminarista va ser ordenat a La Plata i va exercir com a familiar del Sr. Bisbe i capellà de la parròquia de Sant Miquel de Bons Aires de 1900 a 1913. Al 1913 va tornar a Mallorca sent vicari de Porto Cristo fins que va morir dia 19/01/1944¹⁵⁴. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix Bartomeu Soto de Manacor amb residència a la ciutat de Santa Fe.

Els emigrants de Manacor que es dirigiran a aquest destí apareixen com a Bons Aires ja que aquesta província es relacionava amb la totalitat d'Argentina. Ens trobarem amb dues localitzacions principals per una part aquells que situen la seva residència a zones urbanes a ciutats ja consolidades i per altre banda aquells que trobem a zones rurals en la majoria dels casos relacionats amb el desenvolupament del ferrocarril i la creació de colònies agràries degut a les facilitats que es donava a aquells que s'instal·laven a elles.

Sabem que un dels punts on s'establiran més manacorins serà a la província de Bons Aires. Però no tots els que ens apareixen a aquesta província mantingueren la seva residència a la capital, ens trobem amb la família Galmés que es troba a Nueve de Julio a uns 270 Km de Bons Aires o els Oliver que sabem que es troben a la zona de Pigüe, on

¹⁵² Sabem que seran més de 100 les famílies que emigren però només d'aquestes 83 tenim la informació completa.

¹⁵³ JOFRE, A. 1997a. “El rol de la mujer en la emigración balear a la Argentina”, *Revista d'estudis baleàrics*, n° 57. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, pàg. 127.

¹⁵⁴ FIOL, P. 1992. *L'església mallorquina a Amèrica*. Gràfiques Miramar. Palma, pàg. 135-136.

posteriorment fundaran Goyena al 1902. També serà important l'emigració manacorina que es localitza a la província de Santa Fe on es documenten com a mínim 48 persones de les que 7 es troben a Manuel de Gálvez¹⁵⁵. A la ciutat del Rosario de Santa Fe ens trobarem amb 21 persones, tot i que ens apareixen poques referències al que es dedicaven els emigrants una vegada arribats. Molts s'adaptaren al treball que trobaren un exemple el trobarem amb la família Ferrer Galmés que en el cens de 1887 ens apareixia com a jornaler i en el seu destí feien feina a una fàbrica de vidre. Tan sols es localitzen dues famílies fora de les províncies de Bons Aires i Santa Fe, que es troben a Mendoza, aquesta ciutat estaria molt lligada amb l'emigració d'artanencs. Les famílies que es localitzen a aquesta zona les trobem al nord de la província al departament de Guaymallén, que seria una important zona ramadera.

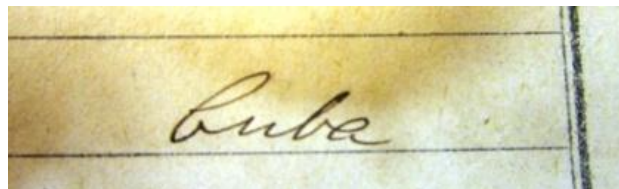
Els altres 622 emigrants que ens apareixen com a Bons Aires no sabem ben bé on es troben. Tenint en compte que la majoria d'aquells que emigraren a Argentina situaren la seva residència a les províncies de Bons Aires i de Santa Fe, és possible que molts d'aquests que no sabem on es troben es situessin a una d'aquestes dues províncies. La falta d'informació dels documents no ens permet assegurar exactament on es van establir aquests emigrants manacorins.

2. Uruguai

Val a dir que serà el destí que rebí menor quantitat d'immigrants, tot i això degut a la proximitat amb Argentina resulta molt complicat saber si molts dels que es dirigiren a Bons Aires després creuaren el Riu de la Plata per a cercar fortuna al Uruguai. Ja em xerrat de Bartomeu Oliver Ginard del que podríem parlar d'una emigració anterior a 1880. A més en aquesta dècada ens trobarem amb la família Riera Galmés, el cap de família era Bartomeu Riera Gelabert de professió fuster que es troba a Montevideo juntament amb la seva dona Francisca Galmés Llull i els cinc fills del matrimoni, tres membres de la família saben llegir i escriure entre ells el propi Bartomeu, a través de Sebastià Sansó¹⁵⁶ sabem que tant Bartomeu com el seu fill Antoni una vegada retornats a Manacor es dedicaren a ser fuster a les primeres dècades del segle XX, coneguts amb els mals noms de Riera i Riereta respectivament.

3. Cuba

Normalment aquesta emigració ens apareix en els padrons i censos amb el nom de a l'Havana, en total ens trobem amb 80 persones, de les que 16 saben

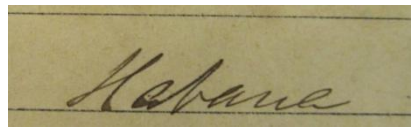
llegir i escriure això representaria el 20% dels emigrants a aquest destí i representaria el destí amb un nivell d'al·fabetisme més alt. Es poden distingir dos perfils dels emigrants:

¹⁵⁵ el nom de Manuel Gálvez faria referència a una estació de ferrocarril de quarta classe amb aquest nom amb anterioritat a 1907 construïda pel ferrocarril francès, aquesta localitat també serà coneguda amb el nom de Delicias i al 1968 adoptarà el nom de Nelson

¹⁵⁶ SANSÓ, S. 2011. Op Cit.

- L'emigració de famílies: Seran cinc les famílies que ens apareixen emigrades amb tots els seus membres. Entre els que trobarem a 27 nins amb una mitjana de 8 anys. Les nou dones que trobem aquí apareixen totes elles acompanyades de la família. La mitjana d'edat de les mares que ens apareixen serà de 28 anys. En el cas dels homes la mitjana d'edat dels homes casats serà de 34 anys. La resta d'emigrants, és tractaria dels joves que parteixen amb a la família, la mitjana d'edat serà de 17 anys.

- L'emigració de joves: ens apareixen un total de 36 homes fadrins amb una mitjana de 16 anys dels que 24 són jornalers. La primera referència de l'emigració a Cuba d'un manacorí seria de 1881 i es tractaria de Antoni B. Salas Lliteres que ens apareix al padró de 1881 de 18 anys i que viu amb els seus pares i del que ens diu "*Guantánamo, pueblo de la Havana según certificaron*". Tot i això sabem que hi hauria emigrants partits amb anterioritat com seria el cas de Tomàs Galmés Nadal que apareix a la quinta de 1884 com "*Vive en la Habana hace muchos años*".

L'emigració de famílies solia respondre a una emigració de llarga durada. Pel contrari l'emigració de joves en molts de casos pretenia ser temporal i de retorn.

Entre aquests emigrants ens apareix un retorn cap a l'illa de Cuba, ja que ens trobaríem amb una emigració antiga de Jaume Grimalt Sansó de Manacor i militar que havia casat amb Adela Enrique Quintana que seria originaria de Villa Clara (Cuba), el fill major del matrimoni Antoni (1883) hauria nat a l'Havana els altres dos Eloisa (1884) i Jaume (1886) haurien nat a Manacor en aquets retorn cap a Cuba que es documenta al 1887 amb ells emigra el germà de Jaume, Antoni Grimalt Sansó el qual es jornalero.

4. Xile

S'ha de tenir en compte que el volum d'emigració de les illes al 1889 es va dirigir sobretot cap a Argentina i Xile. Es probable que molts de manacorins que apareixen com absents, emigrats o a Amèrica van tenir com a destí Xile. En total s'han pogut documentar 35 persones que emigren a Xile amb aquesta onada que representaria unes 10 famílies de les que algun dels seus membre emigra a aquest país.

Contem amb molt poques referències que ens informi d'emigrants a Xile una menció la trobem a una notícia apareguda al setmanari local *el Manacorens* del 5 d'octubre de 1889 en que ens diu:

"El viernes último al subir en el tren que conduce a Palma una familia de emigrantes a la república de Chile, desapareció la esposa del jefe de dicha familia no habiendo sido posible encontrarla y viéndose precisados a partir sin este importante individuo, que según se asegura, pasea hoy por la población muy satisfecho contestando a los que preguntan por qué abandonó a su esposa, que porqué RENEGO de él".

D' almenys cinc famílies emigren tots els seus membres que impliquen unes 29 persones. La mitjana d'edat dels caps de família serà de 42,5 i de les mares de 37,5 anys, és a dir, ens trobem amb una emigració en el que la mitjana d'edat dels pares serà molt alta que els altres destins. Aquests emigraran amb 17 nins i 3 joves.

Entre aquestes famílies emigrades també ens trobarem emigrats dos germans un home i una dona amb més de 35 anys i quatre joves que emigren sols que tindran una mitjana d'edat de 18 anys.

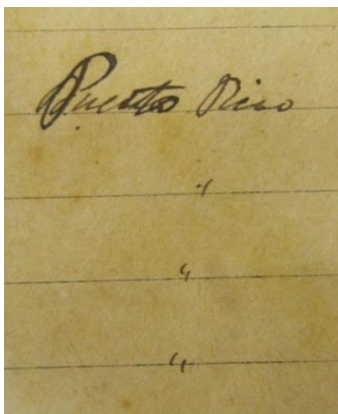
Clarament ens trobarem amb dos perfils d'emigrants:

- Aquells que emigren amb tota la família en que la mitjana d'edat seria alta, seria el perfil predominant.

- Els que emigren sols que normalment serien joves de entre 14 i 25 anys.

Sens dubte es produí una emigració de manacorins cap a Xile però contem amb pocs testimonis que ens aportin informació d'aquesta emigració a la dècada de 1880. És probable que els emigrants que ens apareixen en les dècades posteriors tindrien l'origen de la seva emigració en emigrants que s'establiren a Xile en aquest moment.

5. Puerto Rico

S'ha de tenir en compte que Puerto Rico es on ens trobarem els primers emigrants de Manacor, sent colònia espanyola. A través de l'obra de Estela Cifre de Loubriel¹⁵⁷ ens permet tenir documentat 23 emigrants procedents de Manacor 16 dels quals viatjarien a l'illa amb anterioritat a 1880, probablement Puerto Rico seria un dels destins amb major emigrants amb anterioritat a 1880. Entre aquests primers emigrants es poden distingir tres grans grups:

- Primer els militars destacats a l'illa a la primera meitat de segle XIX entre 1823-1837 es tractaria de tres joves relacionats amb el Regiment de Granada tots ells morts a

l'hospital de San Juan.

- Un segon grup serien els militars destacats a la segona meitat del segle XIX, entre 1856-1869 la majoria relacionats amb el Regiment de caçadors de Cadis es tractaria de nou soldats tots ells morts a l'hospital de San Juan, set dels quals morts amb menys de 23 anys.

- Un tercer grup serien els emigrants que fixen la residència a Puerto Rico ens trobaríem amb:

- Andreu Ferrer Rivera (Riera) que al 29 d'octubre de 1845 es casaria a San Juan amb Maria Zenon Fernández Lanza originaria de les illes Canàries. Tenen 3 fills nats a San Juan, Nicolas (10 de setembre de 1846), Gabriel Vicenç (5 d'octubre de 1848 i Zenona del Carmen (15 de març 1850).

-Jaume Febrer Padrines (1835) casat amb Francisca Rosselló residents a San Juan i mort al 1869 amb 34 anys.

- Sebastià Nadal Font (1824), guàrdia de l'ordre públic, casat amb Felícita Pont de Humacao amb la que va tenir dos fills Pere i Segundo Nadal Font. En segones núpcies es casà amb Maria Jesus Feliciano de Patillas amb la que va tenir dos fills Fermin (1854) i Ramon (1856). Mor el 56 de febrer de 1885 als 61 anys.

- Llorenç Soler Sart que al 1 d'abril de 1874 es casa amb Àngela Cuello natural de Canàries. Van tenir uns 7 fills Valentín (1866), Victoria (1867), Gabriel (1869), Joan (1870), Llorenç Isidre (1872), Catalina (1874) i Felícita (1875).

¹⁵⁷ CIFRE, E. 1975. Op. Cit.

-Miquel Mesquida Duran ens apareixen dos homes amb aquest nom els dos nats al 1848, un casat al 1871 a Adjuntas amb Petronila Conde natural de Ponce i l'altre casat al 1871 amb Juana Robles Lugo amb al que va tenir cinc fills, Magdalena, Isabel, Antoni (1874), María i Guillem (Adjuntas, 25 Juny 1885).

S'ha de tenir en compte que en aquests anys també ens trobarem amb la família dels Cano Garcia de la que ja hem parlat. Entre els emigrants a Puerto Rico en hi ha dos que formen la seva nova família a Puerto Rico casant-se amb dones d'origen canari, dos que casen amb dones originaries de Mallorca i cinc que ho fan amb dones de Puerto Rico.

Exvots de la família Picó Pomar al Sant Crist de Manacor

Xerrar de l'emigració a Puerto Rico amb anterioritat al 1880 és xerrar de la família Picó Pomar. Ens trobarem amb emigrants amb el cognom Picó que parteixen de Felanitx, Manacor i Artà. Els originaris de Manacor van ser quatre germans els que emigraren, fills de Jose Picó Fuster i Escolàstica Pomar Moragues, serien; Jose (1820) Francisco (1828) Rafel (1833) i Cristóbal (1848). Sabem que en els anys 50 del segle XIX Jose ja es trobava a Puerto Rico posteriorment el seguirien els seus germans. Els quatre germans van formar família a l'illa de Puerto Rico, Rafel i Jose amb dones originaries de l'illa. Van fundar la societat Hermanos Pomar que fou dissolta el 1879, després de la mort de Francisco. Cristóbal i Rafel van tornar a Mallorca on es dedicaren al comerç amb França.

El cas de la família Picó Pomar serà un cas bastant excepcional amb una emigració primerenca que tindrà èxit i que establirà les seves rels a San Blas, Coamo, Puerto Rico. Aquesta emigració es podria relacionar amb els primers moviments d'emigrants dels que ens xerra Joan Buades¹⁵⁸ degut a que entre 1837-38 ens trobarem amb una ruta comercial entre Palma i les illes de les Antilles i seran els primers en obrir cadenes migratòries.

A la dècada de 1880 emigraran un total de 32 persones dels que 6 saben llegir i escriure ens trobarem amb un perfil dels emigrants molt semblant als de Cuba sobretot homes joves sense família. Tan sols ens apareix una família en la que emigren tots els seus

¹⁵⁸ BUADES, J. 2001. Op. Cit., pag. 17.

membres estaria formada per un home vidu que emigren amb els seus tres fills. Aquest fet ens mostra com el perfil predominant per aquest destí seran joves ja que la mitjana d'edat serà de 18 anys que emigren sols o amb algun conegut principalment homes. Tot i que ens apareixen dos comerciants, un forner i un fuster els que parteixen seran principalment jornalers. Alguns dels que ens apareixen emigrats són nats a Puerto Rico això ens fa pensar que els emigrants anteriors a 1880 haurien mantingut certs vincles amb Manacor degut a que alguns d'aquests havien aconseguit certa estabilitat econòmica que els permetia viatjar a Manacor per a conèixer el poble dels seus pares.

Entre aquests emigrants ens trobem amb Pedro Vadell Santandreu del que el 28 d'abril de 1911 a *El Anunciador* es fa reso de la seva mort: "*Sabemos que ha fallecido en Puerto Rico el hijo de esta, Pedro Vadell y Santandreu que hace unos diez años salió de Mallorca. Descanse en paz y damos el pésame a sus parientes*". Sabem que amb ell apareixia emigrat el seu germà Joan al cens de 1887 és possible que la seva emigració es produís amb posterioritat fins i tot a principis del segle XX com ens diu l'anunci. Un altre germà d'aquests Miquel el trobarem emigrat a Bons Aires al padró de 1904.

Puerto Rico es trobarà molt vinculat a l'emigració de Sóller i molts d'aquests emigrants tornaran rics a la vall dels tarongers. En el cas dels manacorins és pot dir que aquells que trien Puerto Rico com a destinació seran els que tindran més èxit com hem vist amb els Picó Pomar un altre exemple de emigrant dels anys 80 enriquit el protagonitzarà Gaspar Bonnin Miró (1857) tot i no ser de Manacor, sinó de Felanitx, casarà amb Inés Armstrong y Mayoral (1877) nada a Puerto Rico i amb qui tindrà quatre fills Tomàs (1889), Aina(1899) serà una reconeguda poetessa de Puerto Rico i obtingué el premi Joan Alcover al 1963, Pedro (1901) i Mercedes (1908), tots ells nats a Ponce, Puerto Rico, gràcies als beneficis obtinguts a Puerto Rico comprarà la propietat més importants del terme de Manacor com és Es Fangar. Pedro Joan Bonnin Armstrong al 1930 encara apareix al cens de Puerto Rico casat amb Lluïsa Rubert (1909) amb la que tindria una filla Lluïsa Maria Bonnin Rubert (1928). La propietat serà de la família Bonnin fins al 2002 en que va ser venuda a Peter Einsemann.

6. Brasil

Com s'ha dit en el ple de l'ajuntament del 12 de març de 1889 es parla d'aquesta emigració. Però en els documents d'aquesta dècada no ens donen cap referència a aquesta. L'única referència no ens arribarà fins el segles XX i es tractarà de la família Amengual Gomila, gràcies a això sabem que a la dècada de 1880 havia emigrat la família completa. Tot i que al cens de 1887 la família ens apareix a Bons Aires gràcies a que un dels fills de la família, Antoni Amengual Gomila serà declarat pròfug a Bons Aires a la quinta de 1896, sabem que tota la família es trobava emigrada ja que a la quinta de 1902 al expedient de pròfug de Llorenç el seu oncle declara "*Que hace trece años que se marcho en compañía de sus padres al Brasil en busca de trabajo y de mejora de fortuna. Que hace tres años que no ha tenido noticias de ellos(...)*". El cap de la família seria Melsió Amengual Jaume de 45 anys, jornalero, casat amb Gabriela Gomila Domenge de 40 anys que emigren juntament amb els tres fills Miquel (1872), Antoni (1877) i Llorenç (1881) i les tres filles Maria (1873), Catalina (1883) i Francisca (1885). Per tant aquesta seria un dels casos que confirmaria que es produí una emigració cap al Brasil de la que només tindriem dues breu referència una a través del llibre

d'actes de Manacor de 1889 i aquesta seria l'altre. Al menys podem considerar que en aquesta dècada, les vuit persones que integraven aquesta família emigraren al Brasil.

7. Amèrica

Ens trobem tres persones que es podrien trobar a qualsevol dels destins americans als que s'ha fet referència amb anterioritat. Es tracta de tres homes dos d'ells casats. Un d'aquests serà Pere Josep Sureda Pont (1849) tot i que ens apareix emigrat al padró de 1911 sabem que emigra en aquesta dècada ja que la seva dona declara que es troba a Amèrica fa 22 anys i que desconeix on es troba.

Altres destins:

1. França i Algèria

Apareixen 86 persones que emigraran a Alger. S'han de tenir present que les 26 persones que emigren a Maó probablement ho fan per a dirigir-se a les costes africanes, Sabem per exemple que aquest seria el cas de la família Sansaloni Mascaró, Matías Sansaloni Galmés de 38 anys, jornaler casat amb Juana Mª Mascaró Gomila de 37 anys juntament amb els seus fills Juana M^a, Jaume, Damià, Magdalena i Antoni ens apareixen a Ciutadella però emigrats a Alger.

En el cas de França tan sols ens trobem amb 5 emigrants que es dirigeixen al país gal però es tindrien que tenir en compte les 31 persones que van a Sóller, ja que el seu port es trobarà molt connectat amb l'emigració a França. Entre aquests cinc emigrats de França al 1887 cap d'ells superaria els 12 anys, és per aquesta raó que no s'han tingut en compte en aquesta dècada. Com hem dit el cens de 1887 seria vigent durant més de 10 anys en aquest cas aquests emigrants encara que ens apareixen emigrats a aquest document el més segur és que emigressin a la dècada de 1890.

Del primer emigrant que tenim notícies que emigra a Alger no sabem quin es el seu nom però si que es troba emigrat a Orà, es tractaria del n° 15 dels cridats a la quinta de 1883 tindria 19 anys, en el document només ens diu "*Cajero del Banco de Argel en Oran*". Orà serà la ciutat per excel·lència on ens trobarem el gruix de l'emigració espanyola, però l'emigració balear estarà molt vinculada amb l'emigració i l'establiment dels menorquins al país nord africà.

Emigren un total de 12 famílies de les que ens apareixen tots els seus membres a Alger que representaria un total de 68 persones. Una d'aquestes famílies hauria protagonitzat una emigració antiga es tractaria del matrimoni format per Jaume Grimalt Alou i Gabriela Nicolau Fullana ja que els dos tindrien 71 anys. La mitjana d'edat de la resta de famílies seria de 40 anys pels caps de família i de 37 anys les mares. El fet d'emigrar amb família ens mostra un cert interès per tal de fixar la residència familiar al país del nord Africà, a més la proximitat d'aquest destí donava certa seguretat als que emigraven amb família.

Banc d'Alger a Orà, posterior al 1904.

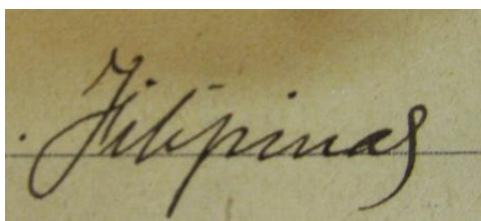
Entre els emigrants que parteixen sols, ens trobem 18 homes amb una mitjana de 23 anys. Probablement l'emigració de joves a Alger fou molt més nombrosa degut a que era una destinació per a les anomenades "oronelles" que es tractaria d'una emigració a determinades èpoques de l'any per a realitzar tasques agrícoles, aquest fet era molt comú relacionat amb la proximitat d'aquest destí des de les costes Balears. A través del *Movimiento de buques y pasajeros* es sap que al 1886 partiren cap a Algèria 845 persones i tornaren 941 donant un saldo migratori positiu de 96 persones i per a 1889 foren 538 els que sortiren enfront dels 508 que tornaren amb un saldo negatiu de 30 persones, aquestes dades ens mostren com en la majoria dels casos es tractaria d'una emigració amb retorn.

De entre tots els emigrants manacorins tan sols Jaume Andreu Lliteres de 33 anys que emigra amb la seva dona i els seus dos fills era sabater, tots els altres ens apareixen com a jornalers.

Entre els emigrats també trobem tres absents de la quinta de 1888 dos dels quals eren cosins es tracta de Joan Riera Parera i Antoni Riera Parera d'aquest darrer gràcies al cens de 1887 sabem que emigra amb tota la família els seus pares i tres germans. El tercer absent a Alger seria Miquel Riera Nicolau. Tots ells de 19 anys i que no es presenten a la talla d'aquest any per trobar-se emigrats.

2. Filipines

Tot i que en aquesta època Filipines encara eren una colònia espanyola l'emigració a aquestes illes no serà destacada ja que el viatge per arribar-hi era molt llarg i dur, tot i l'existència del canal de Suez. Els vaixells de vapor que partien de la península es dirigien a Filipines eren sobretot vaixells de carrega i militars per el transport de tropes.

A través de Antoni Marimon¹⁵⁹ sabem que al 1882 hi havia a Filipines almenys un veí de Manacor tot i que fos originari de Pollença. És tractava de Bartomeu Esteva Carbonell, que havia partir voluntari i del que la família demanava

¹⁵⁹ MARIMON, A. 1998. Op. Cit., pàg. 17.

notícies a una carta escrita al general Weyler, al 1890 els informà que el quinto en qüestió s'havia convertit en caporal de la Guardia Civil i residia a Iloilo.

En el cens de 1887 apareixen un total de 16 persones que es troben a Filipines, el principal problema que presenta la font és que no ens trobem amb l'emigració de cap família i tan sol 6 dels emigrants tindrien més de 12 anys. Sembla ser que al igual que passava en el cas de França i Puerto Rico en el cens s'aniria enregistrant el moviment de població fins al proper cens de 1897, per tant aquestes 16 persones haurien emigrat a Filipines entre 1887-1897. Entre els 16 emigrants tan sols ens apareixen dues dones.

Hi hauria quatre emigrants que saben llegir. Pel que fa a la professió ens trobem 9 jornalers, 6 sense feina i un clergue, es tractaria de Onofre Oliver Oliver del que sabem que havia nat el 3 de juliol de 1865 i que fou cridat al servei militar en el cos eclesiàstic al 1889 en el Regiment d'infanteria de Pavia 50. Una vegada més ens trobarem amb un manacorí a la província de Iloilo a l'illa de Panay.

3. Península

Durant aquesta dècada seran 62 les persones que es trobin a la península per diferents raons. Entre ells trobem a set persones que tornen al seu lloc d'origen.

- A Barcelona sí dirigeixen 36 persones, serà on va més gent. Entre les que trobem 3 famílies de les que emigren tots els seus membres, no sabem exactament quin és el propòsit d'aquesta partida, tan sols d'una d'aquestes famílies emigrades sabem que un dels seus membres és mestra per tant l'emigració es podria relacionar amb això, però les altres dues tots els seus membres són jornalers, probablement emigren a Barcelona per després partir a un altre lloc. Entre els 22 emigrants que parteixen sols tindran un cert pes els estudiants ja que 8 són estudiants, tots ells homes, però també ens trobarem 10 jornalers i 2 mestres.

- Madrid hi ha 12 persones. Entre elles trobem als 4 germans Oliver Oliver tres d'ells són ferrers i el quart Onofre sabem que al 1888 és estudiant i que posteriorment el trobarem a Filipines. Entre aquests també ens apareixen Antoni Font Fullana, pintor¹⁶⁰ i Mateu Bonet Mas que es alumne de l'acadèmia militar de Toledo i un jornalero.

- Altres destins peninsulars serien: València on trobem dues persones, tres a Saragossa, dos a Santander, dos a Cadis aquest cas més que una emigració serà un retorn al seu lloc d'origen, un a Santoña, un a Orihuela i tres a Terol. En la majoria dels casos no sabem a que responen aquests moviments de població.

Emigrants en els que no figura el seu destí:

Ens trobem amb 26 persones que apareixen baix aquesta denominació. No sabem a on es dirigiran però sí que es troben emigrats, entre aquests hi haurà tres famílies en que tots els seus membres ens apareixen emigrats representarien unes 13 persones. Es tractaria de les famílies:

- Rigo Riera de la que parteixen els dos pares i els tres fills.
- Els Febrer Sales que emigra els dos pares amb dues filles.

¹⁶⁰ A través d'una notícia apareguda a *La Vanguardia* del 21-octubre-1898 sabem que aspirava a la càtedra de Dibuix i figura de l'escola de Belles Arts de Palma.

- Els Duran Mas que emigren els dos pares i els dos fills.

Tots ells dedicats a ser jornalers exceptuant Miquel Febrer Amengual que era moliner.

Les altres 13 persones emigrades són tots homes, fadrins entre els que ens trobem amb 11 joves en edat militar.

A mode de tancament per aquest apartat podem dir que tot i que ens trobem amb algunes migracions anteriors la dècada de 1880 es tractarà sobretot de casos aïllats principalment militars, alguns religiosos i un grapat d'aventurers que van a provar fortuna. Aquestes primeres migracions tindran poca influència sobre els emigrants que partiran en els anys posteriors, probablement foren temes d'actualitat quan algun dels manacorins que partiren tornaren casats amb fills de fora de Mallorca, però poc més.

La dècada de 1880 tot i que a la primera meitat les partides no seran destacables sí ens trobarem amb un cert moviment que ens anuncia l'emigració que es produirà en els anys posteriors. A finals de la dècada convergeixen tot un seguit de factors que implicaran la partida d'un gran nombre d'emigrants convertint-se Manacor en un dels municipis de l'illa amb major nombre d'emigrats. Es poden distingir dues grans corrents per una banda aquella que es dirigirà cap a Argentina i probablement cap a Xile que es tractaria d'una emigració marcada per la subvenció dels passatges a les famílies. Aquest fet provoca una emigració massiva de famílies completes mostrant un perfil dels emigrants amb una mitjana d'edat alta amb un elevat nombre de dones i nins que emigren, amb un alt analfabetisme. Aquest perfil també el trobarem entre els emigrants a Alger degut a la proximitat d'aquest destí que implicava menys riscos. Però l'emigració més nombrosa a la província francesa serà difícil de quantificar ja que es donaria per part dels jornalers que es desplaçarien al nord d'Àfrica per a realitzar les tasques de caire estacionals. En molts dels casos aquesta emigració familiar no pretendria ser definitiva, tot i que sabem d'alguns retornats, molts d'ells es veuran obligats a quedar-se als destins on havien emigrat o esperar a una certa estabilitat econòmica per a poder retornar.

Una segona corrent seria aquella on els emigrants serien joves jornalers amb una mitjana de entre 16-18 anys que emigren sols, en aquests anys els trobarem sobretot a Cuba, Puerto Rico i en menor mesura Filipines.

En algunes famílies també serà normal l'emigració de varis germans que en algunes ocasions es trobaran emigrats a diferents llocs per tal de diversificar les possibilitats d'èxit com els germans Sales Duran que es troben emigrats a diferents llocs Gabriel a Cuba, Joan a Filipines i Bernat a Puerto Rico. Aquest seria el millor exemple de la nova teoria econòmica d'emigració ja que el fet de que tres membres d'una mateixa família es trobin emigrats a tres llocs diferents els permetria minimitzar els riscos davant nous mercats econòmics, davant l'èxit d'un dels membres i el fracàs dels altres aquests es podien dirigir on s'ha produït l'èxit.

En moltes ocasions en les expedicions d'emigrants que parteixen cap Amèrica ens trobarem amb diferents tipus de llaços familiars i d'amistat, difícils de documentar però que es deixen intuir, i que implicaven un menor risc dels emigrants una vegada arribats a les noves terres.

Una de les dificultats a l'hora d'estudiar l'emigració d'aquesta dècada a partir de la documentació existent a l'Arxiu Municipal de Manacor seria la inexactitud de les fonts i la

dualitat de les mateixes en anys posteriors. Serà a partir de l'emigració d'aquests moments quant es posin les bases de l'emigració a les primeres dècades del segle XX, arrel d'aquests primers emigrants s'establiran les xarxes migratòries que condicionaran l'emigració en els anys posteriors.

B. 1890-1899; LA CALMA DE L'EMIGRACIÓ.

El títol d'aquest apartat obeeix a que durant aquesta època l'emigració no serà un fet destacable, sinó més bé ens trobarem amb casos aïllats. Aquesta dècada vindrà marcada per dos moments un primer al 1892 amb la crisi de la indústria vitícola provocada per l'arribada de la fil·loxera a Mallorca, a més de la imposició d'un aranzel que gravaven la introducció de vins i licors a França que era el major consumidor d'aquests productes illencs, es tractava d'un reivindicació dels francesos des dels anys anteriors ja en el primer nombre de *El Manacorens*¹⁶¹ es pot llegir:

“La prevención de los comerciantes de vinos en la vecina República hacia los de nuestro país siguen con injustificadas quejas pidiendo amparo y protección a su Gobierno contra la introducción de vinos españoles en su país, pretextando que la mayor parte de estos proceden de Italia. [...]”

La crisi econòmica Argentina i la política a Xile seran també una de les causes d'aquest descens. Per una altre part a la segona meitat d'aquesta dècada ens trobarem amb la guerra colonial i la pèrdua de les colònies. En el cas de Manacor serà més important la crisi provocada per la fil·loxera que la pèrdua colonial ja que el comerç amb aquestes no va exercir una gran influència sobre l'economia local. Una de les causes de la guerra que afectaran a Manacor serà el que Marimon¹⁶² va anomenar l'emigració forçada que provocarà el major moviment de població d'aquests anys.

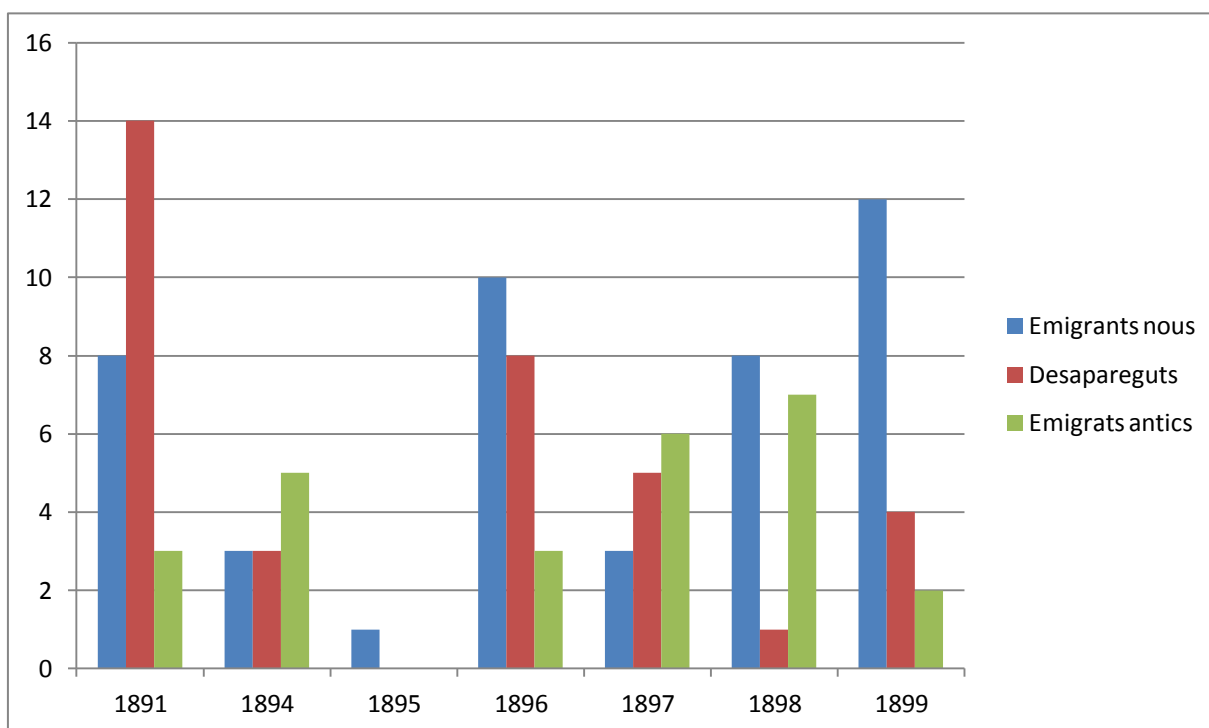
Com s'ha manifestat Manacor patia una greu crisi econòmica ja des de finals dels anys 80 i al 1892 s'havia vist agreujada per l'arribada de la fil·loxera que al 1893 s'havia traduït amb la destrucció de més de 2500 hectàrees de vinya. A això es tenia que sumar el predomini de les grans propietats i tot i que Manacor era una de les poblacions des de on més persones havien emigrat en els anys anteriors en aquests moments això encara no s'havia traduït en una millora econòmica provocada per l'arribada de remeses dels emigrants que si es donà a altres pobles com Andratx o Sóller que els permetrà aportar menys joves a la guerra. Aquestes series algunes de les causes per la que Manacor hauria aportat un alt nombre d'efectius a les guerres colonials que representaria el 7% del total dels soldats balears.

La principal font d'informació per l'emigració en aquests anys seran les quintes. Contem amb la llista de les quintes de vuit anys, els anys amb major nombre d'emigrants seran les quintes de 1891 i 1896 amb més de 20 joves per a cada any. Aquesta font ens donaria informació de tres tipus per una part emigrants antics, que serien aquells que haurien partit amb l'onada de 1889 localitzem unes 45 persones serien els nins emigrats amb la família que amb el pas del temps s'havien convertit en joves en edat militar, els desapareguts que serien uns 35 joves dels que no es sap ben bé on es troben és probable que la majoria d'ells es trobin emigrats i finalment els emigrants d'aquesta dècada que serien unes 98 persones que es troben emigrades de la següent forma: 69 a Bons Aires, 11 a Alger,

¹⁶¹ *El Manacorens*, 3-agosto-1889.

¹⁶² MARIMON, A. 1989. “Una emigració forçada: els soldats illencs enviats a Cuba durant la guerra hispano-cubana-americana de 1895-1898”. *Lluc*, nº 750, maig-juny. Taller gràfic Ramon. Palma, pàg. 19-22.

6 a Amèrica, 4 a Cuba, 3 Emigrats, 1 a Filipines, 1 a França, 1 a Puerto Rico, 1 a Xile, 1 a Barcelona.

Relació d'emigrants a les quintes de 1890.

La majoria de les declaracions de pròfugs coincideixen en que el motiu de l'emigració no fou evitar les quintes sinó el fet de trobar mitjans per a sobreviure. És molt probable que molts dels familiars declarants no digueren on es trobaven els cridats a files, per tal de que aquests no tinguessin que presentar-se i menys en època de guerra.

A través de les declaracions dels expedients de pròfugs de 1890 de forma directa o indirectament ens permeten tenir més coneixement de l'emigració. En la majoria dels casos ens trobem que les declaracions són fetes per avis o oncles que declaren ja que serien els parents de la família emigrada més pròxims que restaren a Manacor però en molts d'altres els declarants són desconeguts dels emigrants i simplement declaren que no els coneixen, aquesta seria una evidència de com molts d'emigrants tallen els seus vincles amb el seu lloc d'origen. A més l'alt analfabetisme dels emigrants en aquests moments dificultava la comunicació amb els parents que deixaven en el seu lloc d'origen, en un moment en que l'única forma de mantenir el contacte era a través de cartes i moltes d'aquestes tenien que ser escrites per algun conegut que sabia escriure. Una altra problemàtica era que els parents de Manacor també tenien que saber llegir o encarregar a algú que els llegís les cartes¹⁶³. Una de les problemàtiques d'aquestes és que només ens donen un tall de la població emigrada ja que tan sols ens apareixen aquelles famílies que haurien emigrat amb fills que en els anys posteriors serien cridats a quintes, no ens apareixerien les famílies emigrades amb fills majors o sense ells. A més totes aquelles famílies retornades abans que els seus fills complien els 19 anys no en tenim informació.

¹⁶³ Aquest fet va ser plasmat per Sebastià Rubí a la seva obra *Ai Quaquin, que has vengut de prim!*.

Degut a la imprecisió de les fonts sabem que molts dels que apareixen emigrats al 1887 haurien partit en els anys 90 i molts dels que ens apareixen emigrats en aquesta anys haurien partit amb l'onda de 1889. Gràcies a les dades aportades pels documents de 1890 podem diferenciar dos tipus d'emigracions una emigració antiga que podríem qualificar de llarga durada i una nova emigració que es produirà en aquesta dècada amb poc pes respecte de l'emigració anterior i en molts de casos lligada a la mateixa.

En quant a l'emigració que podríem qualificar d'antiga sabem que unes 185 persones haurien emigrat al 1889 que representarien 29 famílies en les que algun del seus membres hauria partit a la dècada de 1880 i a 1890 es mantenien emigrats, sabem que molts d'ells a principis del segle XX encara es trobaran emigrats per tant en molts de casos podríem parlar d'una emigració de llarga durada o definitiva. També ens trobem en que seran l'origen d'una xarxa migratòria ja que a principis del segle XX molts d'ells cridaran a parents perquè també emigrin.

Tot i això sabem que alguns emigrants de l'onada de 1889, retornaren als anys 90, una de les primeres notícies que en tenim es publicà a *El Isleño*¹⁶⁴:

“En el vapor Mallorca vinieron ayer algunos hijos de Manacor que vuelven de la emigración desilusionados de las esperanzas que les hicieron concebir y que ellos alimentaron con entusiasmo. Si en su día hubieran atendido los desinteresados consejos de quienes les descorrían el velo para presentarles la verdad desnuda, no hubieran pasado les sinsabores y amargura que hoy relatan y que les han obligado a buscar consuelo en la madre patria.”

A través de les declaracions de pròfugs també ens permeten documentar els primers casos de retorn com:

-Joan Andreu Pascual, al padró de 1892 els seus pares Joan Andreu Febrer de 46 anys i Maria Pascual Melis de 36 anys apareixen com *toda la familia se encuentran fuera de esta*, juntament amb els seus tres fills. A la quinta de 1901 Joan és cridat a files en el seu expedient de pròfug el seu oncle matern declara *“Que dicho sobrino se marchó con su familia hace unos doce años en la habana en busca de trabajo o medios de vivir. Que hace unos cuatro años que el mozo regreso de Cuba fijando su residencia en Palma de Mallorca donde falleció a los pocos meses. Que supo por medio del mozo que su padre murió en Cuba y que la demás familia vivía allí no habiendo sabido más noticias de ellos. Que no sabe en la actualidad la residencia de la expresada familia”*. És a dir, que la família hauria emigrat a Cuba amb l'onada de 1880 i Joan hauria tornat a Mallorca durant la guerra de Cuba, l'oncle hauria perdut tot tipus de contacte amb la família.

-Llorenç Galmés Puiggròs del que sabem que cap al 1893 hauria retornat ell sol i posteriorment una altre part de la família i principis del segle XX altres membres haurien partit. Llorenç Galmés Puiggròs al seu expedient de pròfug de 1898 el seu pare Llorenç Galmés Sansó declara *“Que emigro con toda su familia custodiados por el declarante en Buenos Aires hace unos doce años. Que el objeto de la emigración no fue más que el de buscar trabajo o medio de vivir. Que el deponente hace unos cinco años que regresó de aquel país sin que desde aquella fecha haya sabido de su hijo, el estado en que se haya ignorado por completo el paradero del mismo. Que no ha hecho el depósito prevenido por la ley para el seguro de la quinta y que no le consta tampoco que su hijo lo haya verificado”*. Sabem que hauria emigrat tota la família i que després el pare hauria tornat sense saber res més d'ells, probablement en els anys posterior es produís un retorn de part de la família ja que en el padró de 1911 en apareix Llorenç Galmés Sansó de 75 anys juntament amb la seva dona Antonia Puiggròs Pont de 66 anys i les dues filles Antonia i Maria les quals

¹⁶⁴ *El Isleño*, 11-juny-1890.

apareixen casades i els dos marits Bartomeu Suñer Sales de 30 anys i Antoni Mas Domenge de 31 anys, confiter es troben a Bons Aires es podrien relacionar amb seu cunyat Llorenç del que suposem que encara es trobaria emigrat allà des de que va partir amb la família al 1889. Probablement no hauria tornat amb la resta de la família per tal d'evitar el servei militar. Aquesta seria una de les primeres cadenes migratòries que es documentarien d'emigrants de la dècada de 1880 amb emigrants de 1911.

Les declaracions de pròfugs també ens permeten documentar emigrants que tot i que emigren a la dècada de 1880 no en teníem notícies als document de la dècada anterior com:

-Gabriel Oliver Galmés en el seu expedient de pròfug de 1898 la seva avia declara *“Que lo único que puede manifestar es que su nieto Gabriel Oliver Galmés falleció en esta villa a la edad de dos años y que sus padres hace cosa de diez años se marcharon a Buenos Aires en busca de trabajo o medios o medios de vivir no habiendo tenido más noticias de ellos, ignorando por consiguiente su actual paradero”*. Per tant ell no seria emigrants però si els seus dos pares Gabriel Oliver i Francisca Galmés dels que no teníem notícies.

Durant aquesta dècada ens trobarem amb 35 desapareguts, serien sobretot els joves cridats a quintes. Tot i que al ser desaparegut no es pot assegurar al cent per cent que es trobin emigrats, probablement haurien emigrat amb la seva família i dels que no es tindria cap tipus de notícia de on es troben.

Pel que respecte a la que podríem denominar nova emigració a través de les quintes podem extreure que unes 98 persones que sabem que es trobaven emigrades, a més a través dels padrons sabem que emigren unes 96. En total aquesta dècada emigren 194¹⁶⁵ persones, que fins al moment no en teníem notícia. El baix nombre d'emigrants durant els anys 90 no es deurà a una millora de l'economia local, al contrari. Durant tota la dècada ens trobem amb una crisi accentuada per la fil·loxera, el descens de l'emigració anirà molt vinculat a la pèrdua dels passatges subsidiats, ja que tan sols aquells que es podien pagar el passatge podien emigrar. Tot això provocarà que durant aquesta dècada ens trobarem amb un canvi dins el perfil dels emigrants, es reduirà el nombre d'emigrants d'una mateixa família, en la majoria dels casos els costos d'emigrar eren assumits per tota la família. Es mantenia el concepte familiar d'emigrar encara que només emigrava el més apte de la família per a tenir èxit, normalment el cap de família o els fills majors.

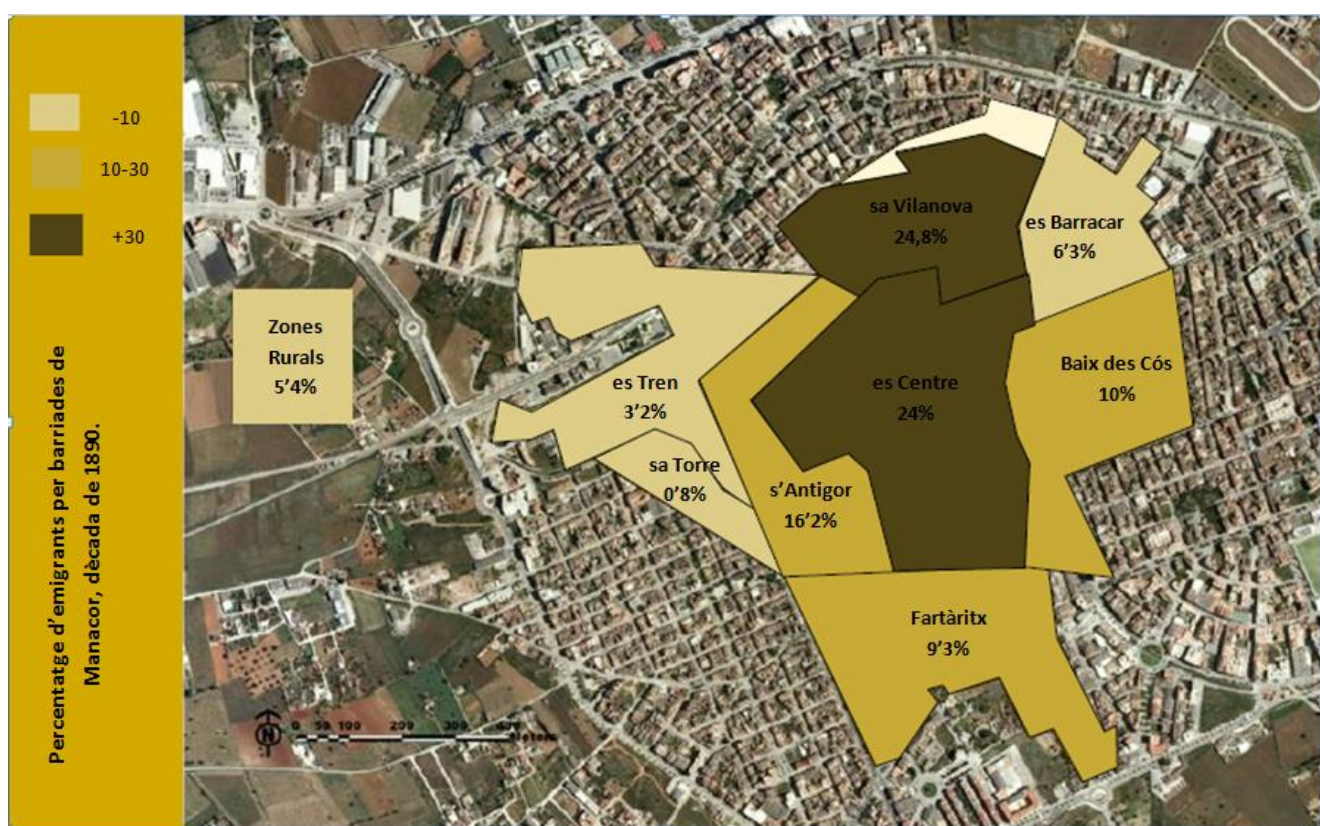
Les 194 persones que emigren al llarg d'aquesta dècada, sabem que afectaria a unes 121 famílies de les que almenys un membre emigra aquest alt nombre de famílies afectades implica que molts dels emigrants ho fan sols. Ens apareixen 39 nins de entre 1 i 11 anys, 24 dones totes elles casades i 130 homes dels que 46 estan casats.

Pel que fa a la mitjana d'edat en aquesta dècada vindria donada sobretot pel predomini de les quintes com a font ja que 38 d'aquests emigrants tindrien 19 anys, sense tenir en compte aquests, la mitjana pels homes serà d'uns 25 anys, la mitjana d'edat dels nins serà de 7 anys i les dones tindran una mitjana de 43 anys. A través de la mitjana d'edat dels emigrants ja es comença a intuir un perfil dels emigrants ja que l'elevada mitjana d'edat

¹⁶⁵ Sense tenir en compte els que ens apareixen emigrats però que sabem que ja ens apareixien amb anterioritat

de les dones es deuria a que elles emigren amb la família i per tant més majors que els homes.

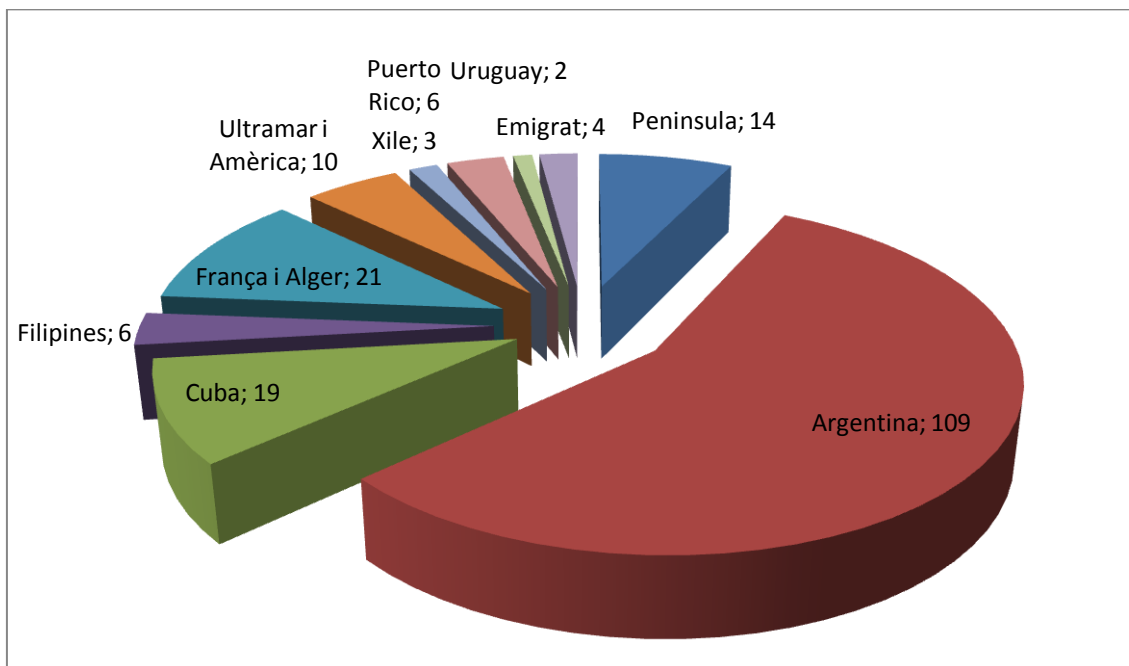
El poc nombre d'emigrants enregistrats aquestes dècada no implica que tots els emigrants que van partir a la dècada de 1880 haguessin tornat. Però en molts de casos el que cap parent resident a Manacor es preocupi per empadronar als que havien partit implica que molts d'ells fixaren la seva residència al seu destí amb poques esperances de tornar, aquest fet dificulta la tasca a l'hora de saber el nombre real de persones que es trobaven emigrades. A més durant aquesta dècada la documentació dels padrons no ens aporta tanta informació com en anys anteriors i posteriors. Aquesta ruptura dels emigrants amb el seu lloc d'origen queda pelés a moltes de les declaracions fetes per parents del joves cridats a fer el servei militar i que en molts de casos declaren que fa molts d'anys que no en tenen notícies.

Pel que fa a les barriades de Manacor des de on parteixen els emigrants tan sols ens consta la direcció d'una part dels emigrats a través d'aquests es pot veure com una vegada més les barriades en les que emigren més gent seran es Centre i sa Vilanova però ens trobarem amb s'Antigor on l'emigració guanyarà pes en detriment de Fartàritx i les zones rurals. La reducció del nombre de famílies emigrades podria explicar la disminució de l'emigració de les zones rurals des de on al 1880 partien nombroses famílies.

Entre els emigrants hi ha 23 jornalers, 8 estudiants, 1 dependent, 1 fuster, 1 confiter, 1 criat, 7 religiosos i 1 sabater, 1 moliner, de la resta o no consta al que es dedica o apareixen sense feina. Es pot veure com en aquests anys encara es mantindria un predomini dels jornalers entre els emigrants.

En quant als destins ens trobem que es mantindrà un predomini d'Argentina com a principal destí seguit d'Alger i Cuba.

Principals destins de l'emigració de 1890.

L'emigració a Amèrica:

1. Argentina

Una vegada més la república Argentina ens apareix com el destí on ens trobarem amb un major nombre d'emigrants manacorins amb 109 persones que representaria el 56% dels emigrants d'aquests anys. Es tractaria d'unes 18 famílies en les que emigren tots els seus membres, que representen unes 60 persones emigrades, els homes d'aquestes famílies tindrien una mitjana de 40 anys i les dones de 42 anys. Totes les dones que ens apareixen emigrades aquesta dècada a Bons Aires ho faran dins alguna d'aquestes famílies. No seria d'estranyar que aquestes famílies emigraren al 1889 gràcies als passatges subvencionats, ja que cada vegada serà menys comú l'emigració de tots els membres d'una mateixa família.

La resta d'emigrants seran 49 homes que emigren sols o amb algun familiar dels quals 15 estan casats. D'aquests 21 estarien amb edat militar, els quals, tenen 19 anys ja que ens apareixen a les quintes i de la resta d'emigrants sabem que la mitjana d'edat serà de 27 anys.

Com es pot veure encara es produeix un predomini de l'emigració en família a aquest destí. Tan sols s'especifica on es troben dues famílies que les trobaríem a la colònia de 9 de Julio aquestes podrien estar emparentades ja que les dues són Caldentey es tractaria dels cinc membres de la família Caldentey Barceló i els tres membres de la família Reixac Caldentey. S'ha de tenir en compte que a la dècada anterior ens trobem amb la família Galmés Galmés situada a aquesta població per tant com a mínim seran tres les famílies que en aquests moments residien a dit lloc.

Aquests anys es localitzen quatre emigrants que són religiosos dos a Bons Aires, un a Santa Fe on ens trobarem un gran nombre d'emigrants manacorins i l'altre a Pehuajo a on sabem que almenys una família manacorina ja es trobava en aquesta població des de 1889.

2. Uruguai

En aquesta dècada tan sols ens apareixen dues persones a Uruguai. Es tracta de: Andreu Pont Llodrà un sacerdot que ens apareix al cens de 1887 i del que ens diu que emigra al 1899, sabem que al 1898 va demanar permís per anar a Montevideo, també va passar alguns anys a Argentina, fou director de la publicació mallorquina conservadora catòlica de *La Gaveta de Mallorca* i juntament amb el seu germà Antoni Pont Llodrà també capellà i music, foren amics de Mossèn Alcover.

L'altre emigrant seria Martí Galmés Riera que viu a Montevideo a la guia de Graciés Moll de 1918 tan sols ens apareix aquest manacorí a Uruguai, del que sabem que es va casar amb Josefina Raimundo i es trobava emigrat amb anterioritat a 1897 ja que el 19 de desembre d'aquest any neix la seva filla Maria Àngela a Montevideo.

3. Cuba

Serà el segon destí on ens trobem amb més emigrants amb un total de 19 persones, al igual que a la dècada anterior ens trobarem amb el retorn d'una família en que un dels membres es originari de Cuba es tractaria de les 9 persones de la família Mesquida Torres de la que ja hem parlat. Aquesta serà l'única família en que tots els reus membres emigren, i entre els que hi ha l'única dona que ens apareix emigrada. L'emigració afecta a 9 famílies en les que algun dels seus membres va a Cuba. En total seran deu els homes que ens apareixen aquí dos d'ells són germans, sis d'aquests homes apareixen casats i la mitjana d'edat d'aquests 10 emigrants serà de 22 anys.

Una vegada més es repetirà el perfil d'emigrant que ens apareixia a la dècada anterior, ja que els emigrants seran sobretot joves i encara que una part d'ells estan casats emigren sols. L'única família emigrada seria més bé un retorn a l'illa ja que aquesta seria originària de Cuba tan sols el cap de la mateixa seria de Manacor.

4. Xile

Dels tres emigrants que ens apareixen a Xile un d'ells seria Jaume Joan Gomila que ens apareix a la quinta de 1894 i probablement hauria emigrat amb els seus pares Joan i Margalida al 1889. L'altre seria Jose Forteza Aguiló¹⁶⁶ el qual va emigrarà a Xile on va casar amb una xilena amb la que no va tenir fills. Finalment l'altre jove seria Jose Aguiló Aguiló que una vegada a Xile es situarà a Santiago i es dedicarà a la indústria forestal.

5. Puerto Rico

En aquesta dècada hi ha sis manacorins que es dirigeixen a l'illa, tan sols apareix una dona que emigra amb el seu marit.

¹⁶⁶ Era germà de Francisco Forteza Aguiló i Lluïcia Forteza Aguiló els quals trobem emigrats a Puerto Rico a principis del segle XX.

Entre els 14 homes que sabem que van declarar la seva nacionalitat al 1900 després del tractat de pau de París. Sabem que nou d'ells emigraren amb anterioritat i mantenen la seva residència a l'illa. Cinc dels declarants haurien emigrats aquesta dècada, es tractaria d'emigrants joves tan sols un d'ells superaria els vint anys i tots ells emigren sols, tot ells mantingueren la seva nacionalitat espanyola. Només d'un d'ells sabem que formarà família a Puerto Rico es tracta de Llorenç Truyol Rosselló (1878) comerciant, cap a 1900 casà amb Ramona Rodríguez i al 1910 és residents a Ponce juntament amb 3 dels seus fills Àngela (1904), Ramón (1908) i Maria (1909) nats a Puerto Rico que al 1920 es trobem a Urbano, Carcel. Serà propietari d'una finca d'un camp de pastura. El seu germà Mateu Truyol Rosselló del que sabem que emigrarà a Puerto Rico cap al 1905 farà feina de dependent i al 1918 es casarà amb Antonia Vázquez, gràcies al registre de *Ellis island* sabem que entre 1918 i 1919 realitza dos viatges a Nova York primer amb el vaixell *Coamo* i després amb el *Brazos*. A la dècada de 1920 viatge amb freqüència entre Puerto Rico i Espanya.

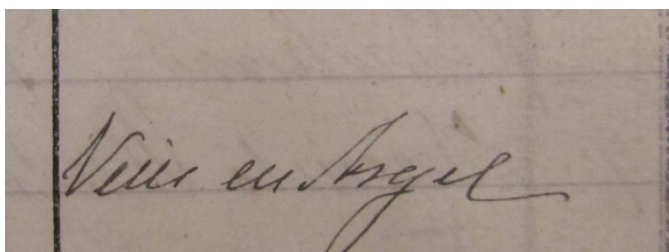
Tan sols un dels emigrants de Manacor va prestar fidelitat als EEUU es tractaria de Bartomeu Riera Ordines, ens apareixia emigrat al cens de 1887 era moliner i vivia amb la seva dona i dos fills i a Puerto Rico ens apareix arribat al 1896, aquest seria un dels casos en el que es reflexa com el cens de 1887 serà modificat al llarg dels anys. Cap al 1905 Bartomeu hauria tornat a Manacor ja que al padró de 1911 ens apareix una filla del matrimoni de 6 anys, quan aquest torna a Puerto Rico ho feria amb el seu fill Bartomeu Riera Parera ja que els dos ens apareixeran al cens de Puerto Rico de 1920 i 1930, aquesta darrer casaria amb una dona de Puerto Rico, Dolores Andujar (1898) amb la qui tindrà tres fills Bartomeu (1917), Florentina (1919) i Catalina (1922).

Aquests tres manacorins seran un exemple més de com molts dels joves emigrats a aquesta illa formaren la seva família aquí.

6. Ultramar i Amèrica

A Ultramar ens trobem quatre persones de les que sabem que dos són soldats un apareix al padró de 1894 i l'altre al de 1895 i dos més que vivien a ultramar un ens apareix al padró de 1893 i ens diu que va partir el 20 de juny del mateix any amb 16 anys i l'altre al padró de 1894 amb 25 anys.

A Amèrica ens apareixen dues famílies emigrades amb un total de 6 persones. Es possible que fossen parents ja que les dues famílies seran Bauçà uns seran els Bauçà Binimelis i els altres els Llinàs Bauçà.

Altres destins:

1. França i Alger

Entre les vuit persones que es troben a França¹⁶⁷ un apareix a la quinta de 1899 es tracta d'Antoni Mas Domenge que al padró de 1911 ens apareix emigrat a Bons Aires i com a confiter. Ens passaria el mateix amb Joan Riera Nadal que es fuster i ens apareix emigrat a França en aquests anys i al 1911 ens apareix a Bons Aires. Es possible que ens apareguin a Bons Aires fent

¹⁶⁷ Cinc serien els que ens apareixien emigrats al cens de 1887, dels que sabem que emigrarien a la dècada de 1890.

referència a que es troba emigrat però que realment encara romanguí emigrat a França. A França també trobarem els dos germans Muntaner Servera que en el padró de 1898 el seu pare declara que fa dos anys que es troben a Marsella. Els altres quatre emigrats a França serien els germans Riera Llabrés dels que tres són dones.

L'emigració de 13 persones a Alger afectarà a 8 famílies de les que ens trobarem amb dues que emigren tots els seus membres. Una d'aquestes seria la de Miquel Fluixa Santandreu cridat a quintes el 1903 el seu oncle matern declara *"Que hace unos doce años que la madre del mozo se lo llevo con ella a Argel en donde moraban hasta no hace mucho tiempo por más que ignora si actualmente continúan allí que no pudo oponerse a la marcha del mozo por estar este bajo la potestad de la madre en defecto del padre que muy anteriormente se había ausentado de esta población"*, el més segur és que la mare i el fill emigrin per tal de trobar-se amb el pare que hauria emigrat amb anterioritat. L'altre família emigrada serien els tres membres de la família Riera Andreu. D'aquestes famílies provindran les dues úniques dones que ens apareixen emigrades

Les altres vuit persones que emigren aquí seran homes tot ells i jornalers, cinc d'aquests tenen 19 anys i tan sols un emigra casat.

En els dos casos ens trobarem amb un predomini dels homes que emigren sols en el cas de França amb una certa preparació i a Alger predominen els jornalers.

2. Filipines

En total hi haurà sis emigrants a aquest arxipèlag. Ens trobem amb dos homes els quals són inscrits al padró de 1898 per les respectives dones es tractaria de Francisca Bordoy Bosch de 45 anys i Margalida Mestre Gual de 50 anys. Tres dels emigrants serien jesuïtes, dos es troben a Manila i l'altre seria el superior de la missió de Dàpia. L'altre emigrant seria Andreu Nadal Vaquer del qual al 1898 la seva mare diu que es va presentar voluntari al batalló de caçadors i que viu a Filipines, al padró de 1911 ens apareix emigrat a Bons Aires.

3. Península

D'aquestes 14 persones 10 es troben a Barcelona i entre ells trobem 5 estudiants dels que quatre són germans, de la resta de persones que es troben a Barcelona no sabem el perquè del seu viatge ni la seva professió tan sols ens apareix un criat. Hi ha tres estudiants a Madrid entre els que trobem a Antoni Cano Garcia nat a Puerto Rico del que sabem que el seu pare era d'Artà. Antonia Gayà Jaume declara que el seu marit es troba al Continent sense més especificacions.

Emigrants en els que no figura el seu destí:

Ens apareixen 4 persones com emigrades es tractaria dels tres membres de la família Alcover Servera i de Andreu Bestard Mir de Esporles, casat i de 32 anys, sabem que a Manacor deixa la dona i dos fills.

L'emigració forçada i les guerres colonials a Manacor:

Aquesta dècada vindrà marcada per les guerres d'Ultramar. Sabem que de Manacor partiren 244 soldats dels que 184 foren repatriats i 60 morts¹⁶⁸. La sortida de soldats es produí entre el juny de 1895 i el novembre de 1896. Dels 244 manacorins que partiren cap a la guerra 187 ho feren cap a Cuba dels que 44 moriren, 40 a les Filipines on moriren 13 joves i almenys 4 moriren a Puerto Rico. Una de les causes de l'aportació de soldats de Manacor ens la dona Marimon:

“Així, els municipis més deprimits són aquells de on parteixen, més joves cap a Cuba i les Filipines. Els casos més evidents són els d'Algaida, Felanitx, Inca, Manacor, Montuïri, Petra (Que inclou Ariany), Porreres i Santa Margalida, municipis afectats per la fil·loxera.

També partiren molts de soldats d'Artà i de Santanyí, on predominava la gran propietat i pràcticament no hi havia alternatives al conreu de la terra.”¹⁶⁹

Molts dels joves que en els anys anterior havien emigrat amb els seus pares seran declarats pròfugs. Gran part de les declaracions fetes pels parents o coneguts del pròfug acaben declarant *“Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el depósito prevenido por la ley para asegurar la responsabilidad de la quinta”*, això feina referència a l'article 33 de la llei de reclutament de 1885 que diu:

“Los comprendidos en las edades que marca el artículo anterior (entre 20-40 anys) y los mayores de quince años, no podrán salir del Reino si no acreditan hallarse libres de toda responsabilidad, o no aseguran estar á las resultas de la que pueda corresponderles, consignando al efecto la cantidad de 2000 pesetas en metálico.

Los que se ausenten antes de los quince años, consignarán el expresado deposito cuanto cumplan dicha edad [...]”.

A través de la tesis doctoral de Antoni Marimon¹⁷⁰ sabem que entre 1897 i 1898 a Manacor foren declarats pròfugs 29 persones, Sebastià Sansó¹⁷¹ ha localitzat un total de 33 pròfugs en aquests anys, d'aquestes s'ha pogut comprovar que 27 haurien emigrat amb l'onada de la dècada de 1880 i per tant ens trobaríem amb una emigració de llarga durada. Probablement la resta de pròfugs també es trobarien emigrats però no en tenim constància. Dels pròfugs de les quintes de 1897 i 1898 sabem que 16 d'ells ens apareixien emigrats a la dècada de 1880. Els altres 11 pròfugs representarien uns 37 emigrants, ja que emigren en família, d'aquests 28 emigrarien a Bons Aires, 3 a Alger i 6 a l'Habana.

Sabem que la majoria dels nins que emigren amb els seus pares amb l'onada migratòria de 1889 seran menors de 15 anys per tant es trobaven redimits de tenir que pagar l'assegurança. En canvi aquells majors de 15 anys que volien emigrar de forma legal eren obligats a pagar aquesta assegurança, molts d'ells declaraven tenir menys anys per tal d'evitar aquest pagament. Només aquells que havien realitzat aquest pagament no eren considerats pròfugs, no es documenta cap cas a Manacor.

¹⁶⁸ SANSÓ, S. 2010. Op. Cit.

¹⁶⁹ MARIMON, A. 1993. Op. Cit., pàg. 1054.

¹⁷⁰ MARIMON, A. 1993. *Les repercussions de les guerres de Cuba i de les Filipines a les illes Balears*. Tesis de doctorat. Universitat de les Illes Balears. Palma, pàg. 524 i 525.

¹⁷¹ SANSÓ, S. 2010. “Els soldats manacorins a les guerres colonials. Aportació al coneixement de la qüestió”. *VI Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor. pàg. 191-220.

Alguns dels joves de Manacor s'allistaren de forma voluntària com es el cas de Andreu Nadal Vaquer que es cridat a quintes al 1898, en el seu expedient de pròfug la seva mare declara: "Que hace un año que dicho su hijo se alistó como voluntario, ingresando poco después en el segundo batallón de Cazadores primera campaña en Filipinas donde actualmente reside". Al padró de 1909 apareixien emigrats a Bons Aires un oncle seu Miquel Vaquer Morey i un cosí seu que seria Guillem Llull Nadal i en el padró de 1911 ell i els seus germans Miquel i Sebastià apareixien emigrats a Amèrica del sud.

Una vegada finalitzada la guerra, a través de l'article 9 de tractat de pau de Paris entre Espanya i els EEUU s'acordà:

"Los súbditos españoles, naturales de la Península, residentes en el territorio cuya soberanía España renuncia o cede por el presente tratado, podrá permanecer en dicho territorio o marcharse del, conservando, en uno u otro caso, todos sus derechos de propiedad, con inclusión del derecho de vender o disponer de tal propiedad o de sus productos; y, además, tendrán derecho de ejercer su industria, comercio o profesión, sujetándose, a ese respeto, a las leyes que sean aplicables a los demás extranjeros. En el caso de permanecer en el territorio, podrán conservar su nacionalidad española, haciendo ante una oficina de registro, dentro de un año después del cambio de ratificaciones de este Tratado, una declaración de su propósito de conservar dicha nacionalidad: a falta de esta declaración se considerara que han renunciado a dicha nacionalidad y adoptado la del territorio, en el cual puede residir. Los derechos civiles y la condición política de los habitantes naturales de los territorios aquí cedidos a los Estados Unidos se determinaran por el Congreso".

2145 - 12 Abril 1899

DECLARACION DE NACIONALIDAD
SEGUN LAS PRESCRIPCIONES DEL ARTICULO IX DEL TRATADO DE PAZ
ENTRE LOS ESTADOS UNIDOS Y ESPAÑA

El infrascrito nacido en la Península Española y súbdito del Reino de España, residente en la Isla de Puerto Rico deseando conservar su fidelidad a la Corona de España según las prescripciones del Artículo 9º del Tratado de Paz entre los Estados Unidos y España por la presente declara lo que sigue:

Que su nombre y apellido son *José Picó y Pomar*
que tiene *Ochenta* años de edad; que es natural de *Manacor*
Provincia de *Mallorca*, en la Península Española; que su profesión es de *Arquitecto*; que es *casado*; que el nombre de su mujer es *Emilia Comas y Morot* que tiene *Cuatro* hijos vivos; que los nombres de sus padres son los siguientes:

Padre *José Picó y Pomar*
Madre *Emilia Comas y Moragas*

EN TESTIMONIO DE LO CUAL, yo el dicho *José Picó*
firmo la presente en *Caguas*, el *once* día
de *abril*, 1900

TESTIGO:
José Picó y Pomar
EL JUEZ MUNICIPAL:
Chelilde Apurty
EL SECRETARIO DE LA CORTE MUNICIPAL:
L. Ubaldeiro Colón

Hijos		
Nombre	Edad	Estado
<i>Adela</i>	<i>16</i>	<i>Casada</i>
<i>Isabel</i>	<i>14</i>	<i>2</i>
<i>Arturo</i>	<i>12</i>	<i>1</i>
<i>Emilia</i>	<i>10</i>	<i>1</i>

Declaració de nacionalitat de Jose Picó Pomar.

Aquest es ratificà el 11 d'abril de 1899 per tant els emigrants que es trobaven a Cuba, Filipines o Puerto Rico comptaven amb un any per tal de declarar davant el jutge del districte on vivien si volien conservar la seva nacionalitat espanyola davant la falta d'aquesta declaració una vegada passat aquest temps perdien la seva nacionalitat.

En el cas de Puerto Rico sabem que del total dels manacorins que es trobaven a aquesta illa almenys 13 van retenir la seva ciutadania espanyola es tractaria de: Joan Aguiló Picó, Jose Aguiló Picó, Miquel Busquets Llull, Angel Ensenyat Mesquida, Francisco Forteza Aguiló, Aleix Llull Nebot, Antoni Martorell Duran, Antoni Martorell Sansó, Miquel Mesquida Duran, Mateu Moragues Murga, Jose Picó Matas, Jose Picó Pomar,

Llorenç Truyol Rosselló. Com em dit, només un dels emigrants que es trobaven a Puerto Rico declararà fidelitat a EEUU serà Bartomeu Riera Ordines.

En general per aquesta dècada podem dir que ens trobem amb tres tipus d'emigrants per una part aquells que havien partit amb l'onada migratòria al 1889 i que protagonitzen una emigració de llarga durada. Aquesta emigració estarà formada sobretot per famílies amb les que emigraren molts dels nins que són cridats a les quintes en aquests anys. Molts d'ells durant la dècada de 1890 no tornarien a Manacor, d'altres es veren obligat a seguir emigrats fins que els va ser possible retornar al seu lloc d'origen. Gràcies a les declaracions dels familiars dels expedients de pròfugs d'aquesta dècada sabem alguns detalls com el predomini de Rosario de Santa Fe a Argentina com a destí.

Per una altra banda ens trobarem l'emigració forçada que es va produir arrel del conflicte colonial de Cuba, Puerto Rico i Filipines que va afectar als joves de Manacor sobretot per la crisi econòmica que sofria el municipi i que impossibilitarà que molts de joves evitessin ser cridats a quintes en temps de guerra.

Finalment aquells emigrants que parteixen a la dècada de 1809. Aquesta dècada serà una de les dècades en les que menys emigrants nous es registren i es possible que molts d'aquests que ens trobem haurien emigrat amb anterioritat. Tot i les dificultats econòmiques que passava el municipi en aquests anys no es produí una gran emigració degut a la falta de capacitat econòmica per tal de comprar els bitllets per a emigrar ja que els governs americans havien deixat de subvencionar-los. Molts dels que havien partir en els anys anterior no havien aconseguit reunir els suficients diners o l'estabilitat econòmica com per a cridar a parents i emigrar, tot i això serà en aquests anys quan es documentes les primeres xarxes migratòries:

- Benito Ballester Vadell es cridat a quintes al 1902 i el seu pare declara *Que su citado hijo al tener la edad de doce años se marchó a Buenos Aires a vivir con una tía que tenía su residencia allí para que le instruyera y le colocara después en algún establecimiento fabril o mercantil. Que si bien su hijo le participó su llegada a dicho punto no ha vuelto a saber noticias de él ignorando por tanto cual es su actual paradero. (...)*. A més sabem que el seu germà Esteban també emigrarà ja que el 15 de setembre de 1900 en el llibre d'actes de l'ajuntament ens apareix *“Esteban Ballester Vidal comparece ante el consistorio y autoriza a su hijo Esteban Ballester Vadell, de 23 años, soltero y jornalero, para trasladarse a Rosario de Santa Fe (Argentina)”*.

-Joan Aleix Rosselló Femenias el seu pare declara *“Que hace tres años que su hijo se marchó a Palma para servir de criado y sin mi permiso hace cosa de un año se fue a Buenos Aires a un tío suyo que reside allí. Que el declarante no supo su huida de Palma hasta que su hermano o tío del mozo le hizo saber que este estaba en su compañía en aquella Republica. Que después de su llegada no ha vuelto a saber noticias de su hijo. Que el declarante no ha hecho el depósito prevenido por la ley por no tener recursos para ello, ni sabe lo hiciese su hijo”*.

En aquesta dècada es comença a perfilar com perd pes el nombre de famílies en que emigren tots els seus membres. La majoria de les famílies que ens apareixen emigrades aquesta dècada probablement ho haurien fet a la dècada anterior aprofitant els bitllets subvencionats i el perfil d'aquesta emigració familiar cada vegada més es veurà substituït per joves que parteixen sols que implicaria un menor risc.

C. 1900-1914: LA SEGONA GRAN ONADA.

L'inici del nou segle es traduirà a Manacor en una certa millora econòmica tot i que en els primers anys encara ens trobarem amb repercussions de la crisi finosecular. El setembre de 1902 s'inaugurava l'arribada de l'electricitat al nucli. Serà el moment en que es consolidi la indústria de la fusta amb la introducció d'eines mecàniques mogudes amb vapor. En aquests anys Sebastià Sansó documenta quatre constructors de carros, un boter, sis cadirers i es passarà de sis a tretze tallers de fusta i ebenisteria¹⁷². També serà en aquests moments quant la indústria de les perles s'instal·li a Manacor. Gràcies al desenvolupament de la producció de la fusta i la perla es produirà la industrialització del municipi convertint-se en els motors econòmics del municipi en les properes dècades.

Durant aquesta anys també ens trobarem amb la construcció del nou temple destacant la torre Rubí subvencionada pel Monte Pío en la que participaran gran part de la manufactura local. Tot i la millora econòmica ens trobem que l'emigració seguirà sent important en els primers anys del nou segle.

Vistes de Manacor durant la construcció del campanar.

Entre les persones que ens apareixen com emigrades aquesta dècada sabem que unes 50 ens apareixen emigrades al 1889. Aquest reduït nombre d'emigrants antics que ens apareixen es deuria a que mantindrien els seus llaços amb el seu lloc d'origen, tots ells haurien mantingut una residència a Manacor ja sigui juntament amb altres familiars que no havien emigrat o mantenint una residència pròpia en la que poder tornar. També es documenten alguns emigrants que haurien tingut èxit i que podien mantenir certa connexió entre Manacor i el lloc d'emigració.

¹⁷² SANSÓ, S. 2011. Op. Cit., pàg. 84.

En aquests moments a Manacor sortiran al carrer quatre publicacions setmanals al 1906 el conservador *La Aurora* del que fins al 1916 apareixeran 512 nombres, al 1909 la republicana *Justícia* el qual va ser suspès pel tribunal de garanties constitucionals al 23-setembre de 1911, al 1911 *El Anunciador* del sindicat agrícola i la caixa Rural de Manacor del que sortiran 86 nombre fins al 1912 i al 1912 *El independiente* també de tendència republicana que tindrà una vida efímera de 13 números. Tot i que el fet de l'emigració es reflecteix a algunes de les publicacions no tindrà un pes específic com sí passava a altres pobles on l'emigració era important com el cas de Sóller i el seu setmanari *Sóller* que en part reflecteix la societat d'emigrants del moment.

A través del llibre d'actes de l'Ajuntament de Manacor de 1900 ens trobem amb les primeres notícies sobre l'emigració d'aquests anys:

14/07/1900 "*Guillermo Taverner Adrover se ha presentado manifestando daba permiso a su hijo Jaime Taverner Amer, de 14 años, estudiantes para ausentarse y pasar a residir en Santa Fe, Buenos Aires*". Sabem que a la quinta de 1903 serà Antoni el germà de Jaume és cridat a files i declarat pròfug a Bons Aires és probable que els dos germans emigressin junts. El més segur és que emigressin cridats per la dona del seu oncle patern Llorenç Taverner Adrover el qual va emigrar amb tota la família al 1889 i del que sabem que va morir després d'emigrar gràcies a la declaració feta al 1901 quan Matías Taberner Jaume fill de Llorenç i cosí de Jaume i Antini, és cridat a files "*Que dicho individuo con sus padres y demás familia desaparecieron de esta villa hace doce años. Que dicha familia fijo su residencia en Buenos Aires. Que el motivo de su marcha tan solo fue para la busca de trabajo i medio de vivir. Que el mismo año que se marcharon tuvo noticia que su padre había fallecido no habiendo sabido mas indicios de los demás ignorando en la actualidad su paradero (...)*". Al padró de 1911 serà Guillem Taverner Adrover el que també ens aparegui emigrat a Bons Aires.

17/03/1900 ens diu: "*Entró en el Salón Pedro Juan Bonnin Fuster, manifestando daba el correspondiente permiso a su hijo Joaquín Bonnin Fuster, soltero de 14 años de edad, dependiente (...) para ausentarse para fijar su residencia en Buenos Aires*". Quan parteix tindria entre 16 i 17 anys i no els 14 que declara el pare, ja que a la quinta de 1902 es cridat a files, hauria nat al 1882-3 i el seu pare declara: "*Que hace unos seis años que su hijo se marchó a Barcelona en busca de trabajo del cual aquí carecía para lo que y atención al motivo indicado le concedió su permiso. Que desde entonces no ha tenido noticias de su hijo sabiendo únicamente por referencias que se encuentra en Buenos Aires (América). Que el declarante no ha hecho el depósito prevenido por la ley por carecer de recursos ni sabe que lo haya hecho su hijo pues como viene manifestado no ha tenido noticias de él desde que se marchó a Barcelona*". A través de les dues declaracions es pot deduir que cap al 1896 Joaquin hauria partit a Barcelona i ja cap al 1900 partiria cap a Bons Aires ja que el pare es dirigí a l'Ajuntament a donar permís al seu fill per a partir. A la segona declaració el pare es fa el despistat digen que no sap si es troba a Bons Aires que només ho ha sentit dir. El que si sabem és que Joaquin va partir cap a Barcelona amb menys de 15 anys i que al 1900 quan parteix a Bons Aires el pare declara que té 14 anys perquè el seu fill pugui emigrar sense tenir que pagar el *aseguro* que era obligatori pels joves de més de 15 anys.

10/03/1900 podem llegir “*Previo permiso de la Presidencia entró en la sala Rafael Nadal Bonet daba su consentimiento a su hermano Antonio, de catorce años de edad, soltero, jornalero para ausentarse a residir a Buenos Aires*”. Al 1904 Antoni era cridat a quintes declarat pròfug a Bons Aires.

“NOTA DE NOVIEMBRE

El juez de 1ª instancia declara la presunción de muerte de Mateo Mesquida Pont, que se ausento de Manacor para Ultramar hace más de 30 años sin que se tuvieran noticias de su llegada ni posterior, ni se haya sabido de su paradero.

La declaración se realiza a instancias de Jaime Mesquida, hermano del presunto desaparecido (Boletín Oficial Balears).”

Aquesta serà una disposició a la que tindran que recorre moltes famílies que van perdre la pista als seus familiars. En molts de casos la desaparició d'un familiar vindria relacionada amb la creació d'una nova família al destí on s'arribava. Tot i estar casats al lloc d'origen una vegada arribats a Amèrica declaraven que eren fadrins formant noves famílies.

A través de la premsa local de Manacor en aquets anys a més de notícies sobre Amèrica ens trobarem amb notícies que tracten l'emigració. Aquestes ens donen informació des de que els emigrants compraven els bitllets per a partir fins quina era la seva situació una vegada arribats al destí passant per com s'acomiadaven dels seus familiars als molls de Palma.

Sabem que per aquests anys a Manacor hi tenia una oficina la companyia naviliera *Lloyds Italiana* ja que el 8 d'Agost de 1908 *La Aurora* es fa ressò del gran nombre de manacorins que parteixen gràcies aquesta naviliera:

“Cunde en proporciones alarmantes la emigración de muchos hijos de nuestro pueblo a la República Argentina; en busca de trabajo unos, y movidos otros por el logro de mejor fortuna.

Durante el presente mes a Agosto saldrán para aquellos lejanos países unos 65 emigrantes, cuyos pasaportes ha gestionado la agencia que en este pueblo tiene establecida la compañía de vapores “Lloyd Italiano” en la calle Obrador.”

La companyia *Lloyds Italiano* havia estat fundada al 1904 a Gènova i al 1905 va iniciar el servei de passatgers tant a l'Atlàntic nord com l'Atlàntic sud, la seu a Manacor es trobava situada a l'actual carrer Francesc Gomila. S'ha de tenir en compte que ens diu que una de les causes de l'emigració era *el logro de mejor fortuna* que es podria relacionar amb els mites d'aquests anys de *fer l'havana* o *fer les amèriques* que era fomentat per aquells emigrants retornats amb un cert capital. A través de la notícia anterior veiem com els papers necessaris per a emigrar eren gestionats directament per la pròpia naviliera. El 3 de Octubre de 1908 a *La Aurora* ens trobem amb l'article *Emigrantes detenidos*, en que es pot veure com s'acabava el somni d'alguns emigrants manacorins abans de començar-lo degut al no ser correcta la documentació per a emigrar:

“Dimos oportunamente la noticia de que en Barcelona habían sido detenidos buen número de emigrantes mallorquines por no llevar su documentación en regla. Los nombres de los manacorenses que están detenidos en Barcelona son los siguientes: [...] Los emigrantes en cuestión llegarán en breve a Palma, á cuyo Juzgado se ha pasado la causa que contra ellos se sigue.”

Es tracta d'un total de 14 manacorins detinguts, tots ells homes. Almenys dos d'ells ens apareixerien emigrats a Bons Aires a través dels padrons dels anys posteriors a la seva detenció, es tracta de Bartomeu Duran Santandreu i Mateu Soler Salas. Sa pogut

documentar que molts dels que partien en aquesta expedició, en que foren detinguts, ho feien cridats per algun parent que havia emigrat amb anterioritat.

En quant a la documentació necessària per a emigrar en aquests anys a través de la llei d'emigració de 1907 s'havia facilitat el procés de la documentació necessària per a emigrar per tal d'evitar la falsificació de la mateixa i l'emigració clandestina, a partir d'aquests moments tan sols era necessari la cèdula personal, exceptuant els joves en edat militar, els menors d'edat i les dones casades.

Per a desplaçar-se fins a Palma el transport més emprat era el tren el 3 de desembre de 1910 al setmanari *Justícia* es publica:

"(...) Yo invito al que desee romper con la monotonía de su vida que haga de cuando en cuando un viaje por ferrocarril en un coche de tercera.

El sábado iban esos coches atestados y en cada estación un nuevo puñado de hijos del pueblo los tomaba por asalto. Y, apretujándose unos contra otros, llegaron a Palma.

Aquellos cientos de mallorquines de la pagesia tardarían mucho tiempo en volver, si volvían, a apretujarse en aquellos vagones. Eran emigrantes.

La mayor parte de ellos ya tenían el pasaje; pero otros, que aun no habían podido conseguirlo, iban ansiosos de encontrar quien les arreglara los papeles y demostraban claramente el temor de tener que retrasar la marcha. Era una sola el ansia de todos aquellos desgraciados, era uno solo su anhelo, huir de su patria.

-¿A hacer fortuna, eh?- pregunto un compañero que conmigo iba, a uno de los emigrantes.

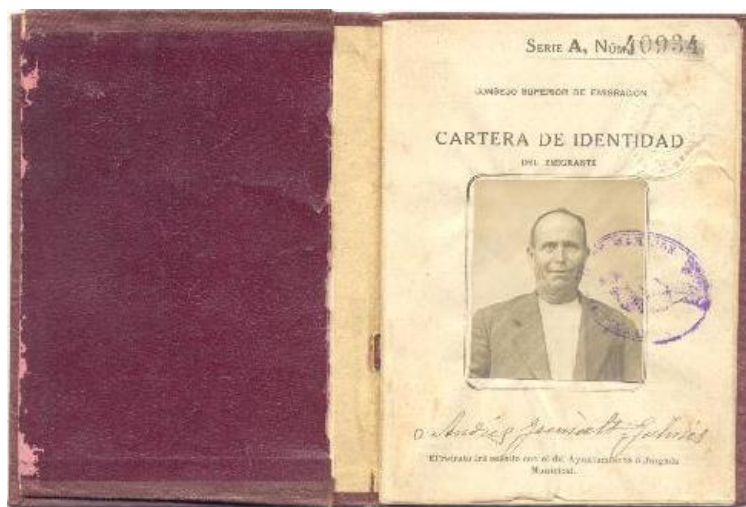
Y la contestación fue dura, negra, horrible.

-A hacer fortuna, no. A encontrar trabajo para poder comer.

(...)

Cuando llegamos a Palma, los emigrantes se precipitaron a las portezuelas para salir pronto. Tenían prisa por huir de Mallorca."

Tot i com es pot llegir no tots els que decidien partí cap a Palma anaven amb els papers arreglats, es dirigien a la capital amb la idea d'emigrar sense saber ben bé com fer-ho. Molts es veien obligats a absentar-se de casa sense el permís dels pares d'altres eren acompanyats fins al port de Palma pels familiars que els volien acomiadar.

Cartera d'identitat per emigrar de Andreu Grimalt Galmés.

“En el vapor correo Balear del lunes de la presente semana salieron para Barcelona, á fin de trasladarse desde allí á la República Argentina, un grupo de manacorenses, entre ellos, los simpáticos, laboriosos y ejemplares jóvenes Sebastia Perello Riera y Guillermo Sureda Gayá. Pasaron á despedirles en el muelle de palma sus padres i familia y amigos más íntimos.

*Deseándoles ardientemente un feliz viaje, óptimos frutos de su honrada labor y que pronto su familia y amigos puedan disfrutar otra vez de su amabilísima compañía.”*¹⁷³

La imatge de fer les amèriques també serà criticada al setmanari local sobretot arrel de cartes escrites pels propis emigrants que es troben a fora, en aquest cas es tractaria d'una carta manada des de l'Havana en la que es pot llegir:

*“Me entristece profundamente al ver llegar de lejanos puertos de España, vapores atestados de emigrantes. ¿Adónde van?. A la Republica Argentina, á Buenos Aires a probar fortuna dicen ellos. Y aun añaden con acento de dolorosa tristeza. En España no se puede vivir ¡Infelices! No saben ni piensan la suerte que les espera al llegar al puerto tan deseado. Vienen movidos por las mismas doctrinas de siempre, por las patrañas de antaño, contadas por algún americano adinerado, hijo de su pueblo natal. [...] La América de hoy no es la de hace treinta años que ya pasó para no volver. La conquista del capital es tan difícil como pueda ser en España; los brazos son muchos y los luchadores se multiplican en gran competencia para conseguir el sabroso mendrugo de estas lejanas tierras americanas. [...] El trabajo no aparece: no hay necesidad de brazos sino sobrante, y la situación del emigrante cada día va empeorando [...]”*¹⁷⁴

A través d'aquesta carta podem veure com la imatge de fer riquesa a Amèrica s'havia forjat a partir de l'arribada del capital d'aquells emigrants de finals del segle XIX i com molts d'aquests emigrants enriquits es convertiran en el que podríem denominar els nous agents reclutadors encarregats de promoure l'emigració des dels seus pobles d'origen. D'altres lectors del setmanari estarien a favor d'aquesta emigració, a la setmana següent de publicar la carta anterior es publicà:

*“El emigrante sale a la caza de fortuna porque no la tiene y no es dueño de ella, por una de estos motivos, porque ellos mismos nada hicieron para procurársela, porque las circunstancias no les han sido favorables, porque nadie se ha preocupado de su suerte [...] los holgazanes. Siéndolo en España y no están decididos á cambiar de modo de ser en otra parte, es por demás que vengan a buscar fortuna. América dice V. ya no es América. Ignoro si en otro tiempo las perdices caían guisadas del cielo y que la plata se recogía a montones; pero en caso de que así fuese, aquellos tiempos pasaron; en todas partes hay que trabajar para vivir y no es extraño que allí se mueran de hambre como en todas partes. [...] Hacen muy bien en aventurarse; yo les doy mi conformidad, y si han de regresar un día a España desnudos y hambrientos, como se fueron, quédele el recurso de pensar, para nosotros no hay salvación hoy por hoy; aguardemos tiempos mejores.”*¹⁷⁵

A una altre carta manada des de Argentina per un emigrant podem llegir:

“[...] pues en la presente ocasión se trata de librar a nuestros conciudadanos, de que caigan en una desgracia en pocos casos remediable.

En diversas ocasiones y debido a la generosidad de un buen amigo, llegaron hasta mi, algunos números de “La Aurora”, cuyo periódico tan dignamente dirige y que honra los hogares que

¹⁷³ *La Aurora*, 05-març-1910.

¹⁷⁴ *La Aurora*, 14-deseembre-1908.

¹⁷⁵ *La Aurora*, 19-deseembre-1908.

lo reciben. Nos llega algún número del “Felanigense”, como también varios de los que ven la luz en Palma.

No le causará extrañeza si le digo que a 450 Kilómetros tierra a dentro en éste continente americano, la llegada de un periódico de Ca-Nostra supone para nosotros un agradable acontecimiento [...].

De vez en cuando hallamos en dichos periódicos una noticia desagradable: una nota discordante; y es ella, el anuncio de que grupos más o menos numerosos de obreros se aprestan para emigrar de su patria [...]. ¡Amena es la creencia errónea en que están, de que la América es la tierra de promisión donde sin penalidades ni privaciones han de enriquecerse fácilmente. No negaré que los haya habido, como los hay en todas partes, tan favorecidos de la fortuna que hayan llegado a reunir un modesto capital; [...]

Es cierto que la América ha sido así como se la imaginaban esas gentes y que se hicieron en ellas grandes fortunas; pero hoy ha cambiado totalmente, cuyo cambio se debe a su desarrollo progresivo y a la multitud de extranjeros que en ella han fijado su residencia. No es de extrañar, pues, que muchos de los emigrantes, que todavía sueñan en la América de aquellos tiempos, se crean encontrar a su paso al indio vistiendo tapa rabos y se queden abiertos ante la grandiosidad de las ciudades americanas.”¹⁷⁶

A través d’aquesta carta veiem com el setmanari local arribava a tan llunyanes terres, però *La Aurora* no serà l’únic setmanari de Manacor que trobarem per terres americanes el 21 d’abril de 1911 *El Anunciador* que era la publicació del Sindicat Agrícola i la Caixa Rural de Manacor publica: “ *Varios de nuestros compatriotas nos escriben de distintos puntos de las Américas que, con satisfacción han leído nuestro humilde semanario y nos suplican que no descuidemos el envío. Si los directores de las Cajas Rurales de los pueblos de nuestra Isla quieren que sus amigos residentes en las mismas Américas lean noticias de sus pueblos, sírvanse comunicárnoslas y las continuaremos*”.

A partir de les cartes manades pels emigrants es veu com en aquests anys s’havia forjat una imatge un cert ingènua sobre la realitat de Amèrica, com es pot llegir a les dues cartes tot i ser de diferents emigrants i a llocs diferents coincideixen en que abans, *fer l’Amèrica* era molt més fàcil a finals del XIX que a principis del segle XX quant la competència entre els emigrants era molt més forta. Al 5 de Novembre de 1910 a *La Aurora*, ens trobem amb un llarg article d’opinió del mateix emigrant que el dels 16 de juliol de 1910, en el que ens parla de les riqueses d’Argentina i la bona situació del moment però al final acaba dient:

“[...]compatriotas míos, no andáis errados, si pensáis venir á América para hallar una tierra fértil, rica, fecundísima, una nación en que se derrocha el dinero; pero, tened entendido que aquí también hay pobres, como en vuestra tierra, sabed que es preciso estar muy desengañado contra ilusión de nada ó muy poco ha de costaros una fortuna y aun el simple sostenimiento de la vida. Habéis de sufrir i sacaros la pereza del cuerpo sujetaros a muchas privaciones, carecer de muchísimas comodidades, que en vuestra tierra tal vez podíais disfrutar. [...]”¹⁷⁷

Al 24 de Maig de 1912 a *El anunciador* ens trobem amb una carta des de Bons Aires que explica quina es la situació de la producció i l’exportació en el país, al final de l’article el periodista comenta “[...] De estos datos y cifras tomadas muy al correr de la pluma se podrá deducir la importancia que tiene la Argentina como mercado, para enriquecimiento de propietarios y bien estar del

¹⁷⁶ *La Aurora*, 16-juliol-1910.

¹⁷⁷ *La Aurora*, 05-octubre-1910.

trabajador. Sin embargo, amado lector, no te ensimismes en esta faz de medalla que como otra cualquiera tiene reverso?

En els dos articles els autors coincideixen en que Argentina és un dels països productors més importants amb grans riqueses i que fer fer-se amb una part d'aquesta s'ha de treballar.

A les quintes de 1900 ens trobarem amb més de 31 joves que seran declarats desapareguts dels que sabem que almenys 7 es troben emigrats amb la seva família des de 1889. El increment d'aquest nombre de desapareguts es deuria a que molts dels que van emigrar a la dècada de 1880 i principis de 1890 aniran tallant els seus vincles amb el lloc d'origen i cada vegada hi ha menys gent que pugui declarar a on es troba aquella família. Els declarants solen ser veïns o desconeguts, hi haurà molts de declarants que diuen que han sentit dir que la família va emigrar a Bons Aires però poden aportar poca informació. A través de les declaracions dels expedients del pròfug es possible extreure un primer perfil dels emigrants a partir d'aquelles persones que solen declarar en el cas d'emigrants que podríem anomenar de llarga durada (aquells que emigraren en les dècades anteriors), solen ser els avis, oncles i veïns això es deuria a que els membres directes que formaven la família haurien emigrat. En canvi aquells emigrants més recents des de finals de 1890 i 1900 els declarants solen ser els propis pares els que fan la declaració de on es troba el cridat a files, això es deuria a que aquesta emigració serà protagonitzada per homes joves que emigren sols i deixen la seva família a Manacor. A més en aquests anys a les declaracions de pròfugs ens apareix que un dels motius principals d'emigració seria a més de cercar feina el de fer fortuna.

Ens trobarem amb uns 17 joves en que els seus pares declaren que es van escapar de casa per a emigrar sense demanar permís als seus pares. Entre ells trobaríem a Francisco Pont Vadell a la quinta de 1904 la seva mare declara: *“Que ya han transcurrido tres años que con el pretexto de pasar a Palma de Mallorca a buscar trabajo supo a los pocos días que faltaba de su casa que se había embarcado para la América i que ignora a qué punto fijo su residencia y que la declarante no asistió al acto de la clasificación y declaración de soldados por habérselo impedido su estado delicado de salud”*. A dotze d'ells els pares declaren que els fills van anar a cercar feina normalment a Palma, en tots els casos després d'un temps sense notícies la família va saber que es trobaven emigrats.

Sabem que més de 200 joves que són cridats a quintes entre 1900-1914 es troben emigrats. A través de les dades aportades a les quintes i a les declaracions de pròfugs ens dona informació de almenys 324 persones emigrades de les que no teníem notícies amb anterioritat. Podem distingir tres tipus d'emigrants sobre els que ens donen informació¹⁷⁸;

-Uns 130 haurien emigrat amb l'onada de 1889 i d'aquests: 107 ens apareixen a Bons Aires, 8 a Cuba, 6 Alger, 7 a Xile, 2 Amèrica.

-A la dècada de 1890 haurien partit unes 15 persones: 8 a Alger, 4 a Bons Aires i 3 emigrats dels que no sabem el seu destí.

-Sabem que unes 63 persones apareixen emigrades a partir de 1900: 49 a Bons Aires, 9 a Xile, 4 a Cuba, 1 a França. Els altres 116 emigrants no sabem ben bé quan parteixen però si a on ho fan 95 a Bons Aires, 6 a Xile, 5 a Cuba, 4 a Alger, 3 a Barcelona, 1

¹⁷⁸ La informació aportada per aquests documents sobre l'emigració a les dècades de 1880 i 1890 es va tenir en compte a l'hora d'analitzar les respectives dècades.

a Puerto Rico, 1 a Uruguai i 1 a França. A través de les declaracions podem veure com Bons Aires era un recurs emprat per a designar l'emigració ens trobem que ens parlen de que *residen en una de las republicas Argentinas* quant realment fa referència a Xile, o que es troben a *la Republica de Buenos Aires*.

En els 14 anys que inclou aquest apartat ens trobarem amb unes 40 persones¹⁷⁹ que ens apareixen com absents, desapareguts o ignorats, almenys 14 d'elles són de fora de Manacor això ens fa pensar en que protagonitzen un retorn al seu lloc d'origen. Entre aquests tan sols sis són dones. Hi ha cinc les dones que declaren que no saben on es troben els seus respectius marits.

Entre aquests desapareguts ens trobarem a Antoni Picó Aguiló del que sabem que hi havia quatre germans amb el cognom Picó Aguiló a Xile es possible que aquest es trobes amb ells tot i això a la declaració feta per la seva mare al seu expedient de pròfug de 1912 diu que es troba en *paradero ignorado*.

També ens trobem amb Miquel Sancho Alzina que és carrabiner i apareix com a absent al padró de 1911 amb els seus pares i cinc germans, de la resta de la família no sabem res però ell ens apareix enregistrat al 1921 a Ellis Island¹⁸⁰ hauria arribat a Nova York des de Barcelona amb el vaixell Leon XIII i el seu lloc de residència seria Manacor.

No. 6. LIST OR MANIFEST OF ALIEN PASSENGERS FOR THE UNITED STATES

ALL ALIENS, in whatsoever class they travel, MUST be fully listed and the master or commanding officer of each vessel carrying such passengers

S.S. "Leon XIII" 5-8 sailing from Barcelona 3-14 25th December 1920, 1921

In Transit to U.S. Citizen.	EAD TAX DEPOSITS.	NAME IN FULL.		Age.	Sex.	Married or Single.	Calling or Occupation.	Able to—		Nationality. (Country of which citizen or subject).	Race or People.	* Last Permanent Residence.		The name and complete address of nearest relative or friend in country whence alien came.
		Family Name.	Given Name.					Yrs. Mos.	Read.			Write.	Country.	
	17	Sancho Alzina,	Miguell	33	M.	M.	Painter.	Yes.	Yes.	Spanish.	Spanish.	Baleares.	Manacor.	My wife Margarita Pons. Manacor.
		Costa,	Ricardo.	42	"	"	S. Journeyman.	"	"	"	"	Gerona.	San Lorenzo de Murga.	My father Juan Costa. San Lorenzo de Murga.
		Sentis,	Cayetano.	32	"	"	Waiter.	"	"	"	"	Tarragona.	Ull de Molins.	My father Cayetano Sentis. Calle de San Roque, 7.
		Kalbrach Soderbom,	León.	29	"	"	M. Electrician.	"	"	Norway.	Norway.	Norway.	Cristiania.	My mother in law B. Smith. Akegt.
		Ania,	Marcelino.	17	"	"	S. Journeyman.	"	"	Spanish.	Spanish.	Bilbao.	Bilbao.	My father Licanor Anio. Plazuela de la Encarnación, 2, 1.
		León.	Olegario.	17	"	"	"	"	"	"	"	Barcelona.	Barcelona.	My mother Francisca Gardia. Calle

Enregistrament de l'arribada del vaixell Leon XIII a Nova York.

A més dels absents i els desapareguts, durant aquests anys s'enregistrà l'emigració de 942¹⁸¹ persones d'aquests sabem que només 44 seran nins de entre 1 i 11 anys amb una mitjana de 6 anys, hi ha 88 dones de les que 48 estan casades tan sols ens trobem amb una

¹⁷⁹ Aquí s'inclouen 24 persones que no sabem on es troben que ens pareixen a les quintes, més 16 persones que ens apareixen als padrons.

¹⁸⁰ New York, Passenger Arrival List (Ellis Island), 1892-1924.

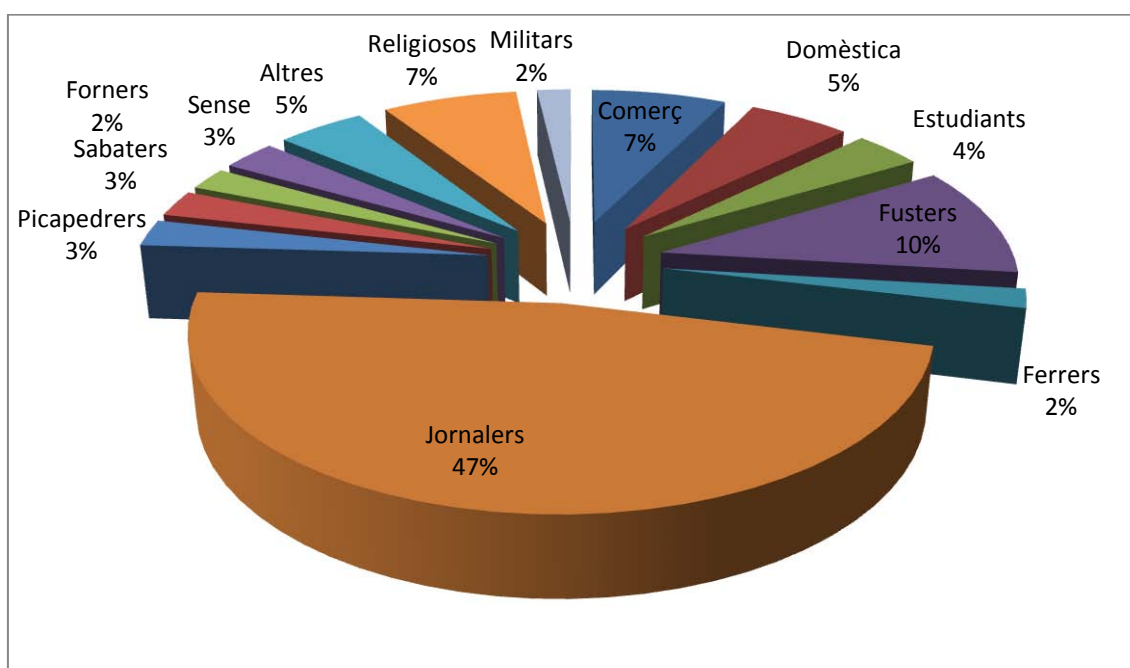
¹⁸¹ Tenint en compte els emigrants que ens apareixen a les quintes i als padrons.

dona major de 65 anys la mitjana d'edat de les dones seria de 28 anys. Més de dues tercers parts seran homes ja que ens apareixen 810 homes dels que 340 estan casats i la seva mitjana d'edat serà d'uns 27 anys.

En aquests anys tan sols es documenten 41 famílies de les que emigraran tots els seus membres que representarien unes 175 persones, el fet que hi hagi tan poques famílies emigrades respecte de l'onada anterior seria una de les causes que el 86% dels emigrants siguin homes.

En quant a l'alfabetisme ens trobaríem que el percentatge podria trobar-se entorn del 32,8,¹⁸². Entre aquests tan sols ens apareixeran quatre dones, la mitjana d'edat d'aquests serà de 32 anys es tractaria d'una mitjana d'edat superior a la mitjana dels emigrants, això ens fa pensar que els joves que parteixen no sempre seran els més preparats. A *La Aurora*¹⁸³ ens trobem amb una carta escrita des d'Argentina per Jaume Font un emigrant manacorí que demana perdó a la seva estimada, gràcies a la carta sabem que probablement hauria emigrat amb Jaume Mesquida germà de l'estimada, tot i que la carta no ens explica res de l'emigració si és un bon exemple de quin era el nivell educatiu dels emigrants que sabien llegir i escriure degut a la precarietat de la redacció de la mateixa.

Pel que fa a la professió ens trobem que es dediquen a:

Professió dels emigrants de 1900.

A través de la gràfica anterior podem veure com els jornalers segueixen sent un nombre important dels emigrants tot i això ens trobarem algunes feines com la de fuster que guanya molt de pes això es deuria al desenvolupament d'aquesta indústria a Manacor a principis del segle XX, entre els que hi ha un torner i un escultor. Crida l'atenció el nombre de religiosos entre els que trobarem 11 jesuïtes, entre els sabaters ens trobem un espadenyer i entre els comerciants un comerciant de sabates. També guanya pes la feina

¹⁸² A l'hora de realitzar aquest percentatge tan sols es tenen en compte aquells emigrants en els que ens consta si saben llegir i escriure o no.

¹⁸³ *La Aurora*, 21-març-1808. Es troba transcrita a l'annexa.

domèstica sobretot seran dones. Com hem vist fins al moment els estudiants solen trobar-se a la península. Dins altres ens trobem un barber, un carnisser, un confiter, dos fotògrafs, un moliner, una dida, un sastre, un sergent, un procurador.

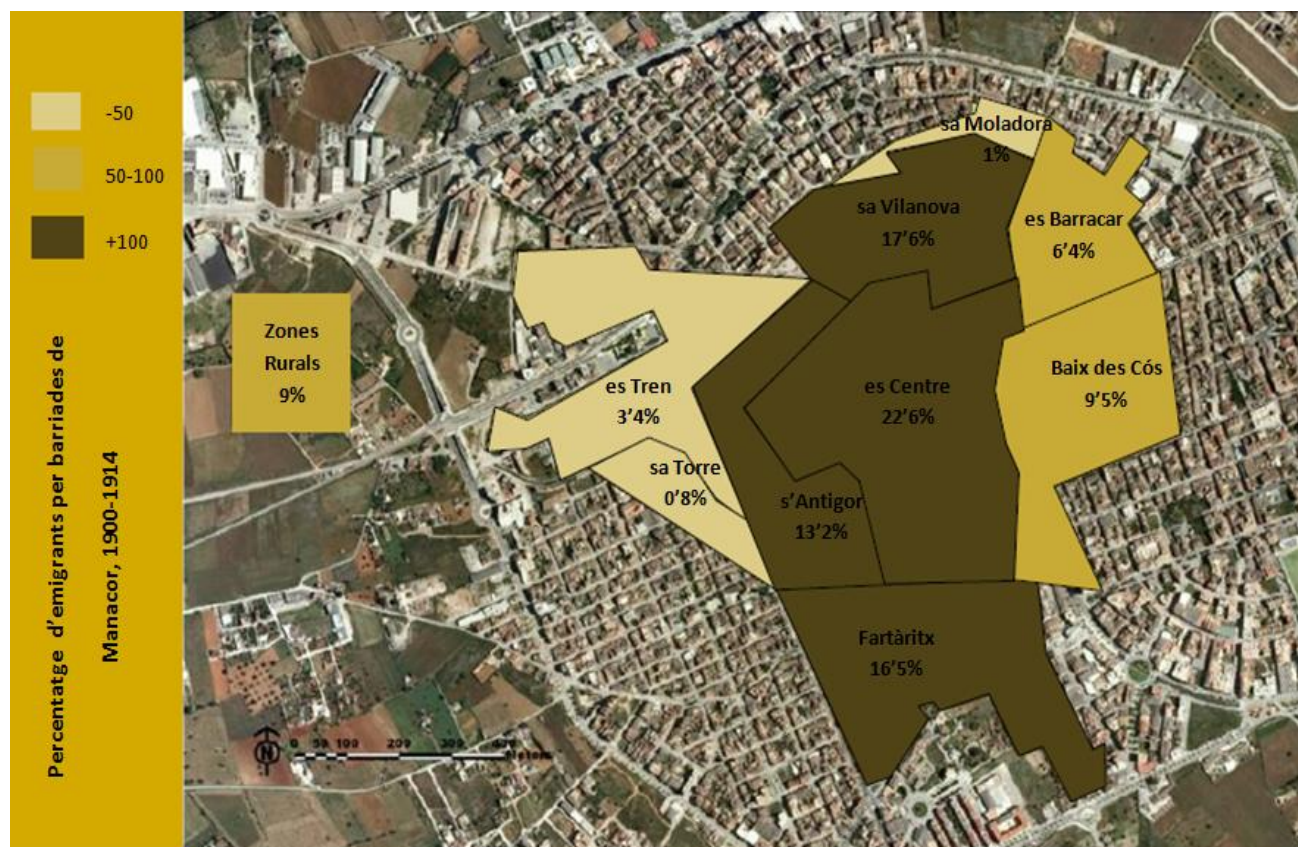
Un dels fotògrafs que ens apareixen emigrats seria Pere Sansó Rosselló que ens apareix emigrat al padró de 1909 i 1911. Va emigrar a l'Argentina on va fer feina de fotògraf pel Museo Social Argentino i a la National Directory Company, a la seva tornada va importar algunes de les tècniques més importants de la fotografia i va obrir estudi al carrer major núm. 22 de Manacor amb el nom de Fotografia la Manacorens¹⁸⁴.

Entre aquests emigrants també ens trobarem al campaner de Manacor del que el 17 de setembre de 1910 podem llegir al setmanari *Justícia*:

“El campanero de Manacor se ve precisado a emigrar a Buenos Aires en busca de mejor fortuna, ya que con su trabajo y los míseros tres reales que gana con las campanas, no puede mantener a su familia.

[...]

Parte el alma pensar que un padre de familia que tiene que abandonar su hogar y su patria harto de ser explotado por los que predicán caridad cristiana [...].”

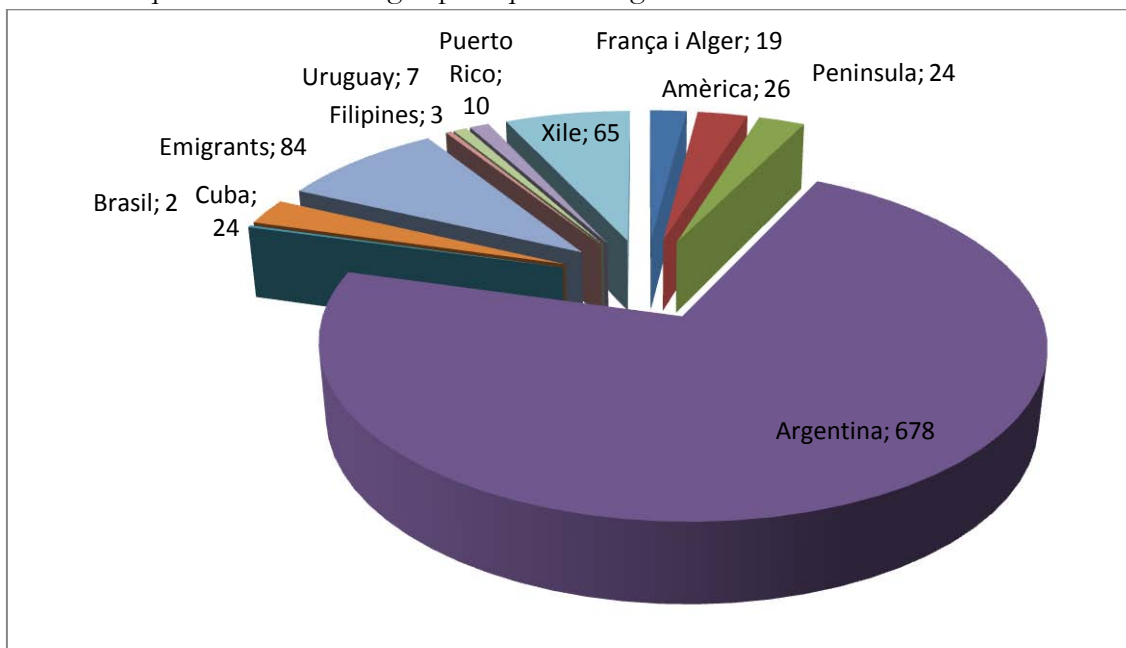
Des de aquelles barrades de Manacor on partirà més gent en aquests anys serà es Centre, sa Vilanova, Fartàritx i s'Antigor. La mitjana d'edat pels homes i les dones que parteixen d'aquests barris serà de entre 26 i 30 anys. Al igual que passava a la dècada de 1880 des de es Centre partiran els més preparats, ja que mentre que al centre la mitjana

¹⁸⁴ CARVAJAL, A. i GOMILA, A. 2010. *L'Abans. Manacor, recull gràfic 1880-1970*. Efadós. Baix Llobregat, pàg. 770.

d'emigrants que saben llegir i escriure arriba al 14% als altres barris el nombre d'emigrants que saben llegir i escriure no arriba al 7% .

A la resta de barriades la mitjana d'edat oscil·la entre els 24 i els 34 anys per a les dones i 25 i 28 pels homes les mitjanes més altes els trobarem al Barracar i les més baixes a les zones rurals. Tot i que hi haurà alguns barris des dels que no parteix cap dona emigrada a aquells que si ho fan representarien entre un 6-10% dels emigrants. Entre el 40-60% dels homes emigrats estan casats tenint en compte el reduït nombre de dones que emigren ens trobarem amb un perfil d'emigrant predominant que seran homes casats que emigren sols de entre 25 i 30 anys.

En quant als destins elegits per aquests emigrants seran:

Principals destins de l'emigració de 1900.

A simple vista es veu com es torna a donar un predomini d'Argentina cap a on partiran un 72% dels emigrants, també cal destacar el nombre d'emigrants a Xile i a Cuba. És molt probable que molts dels que apareixen com a Amèrica o Emigrants es trobin a un d'aquests tres destins. A més dels anteriors veiem com es mantindran alguns fluxos migratoris que es tindrien que relacionar amb xarxes migratòries com seria Alger i Puerto Rico.

L'emigració a Amèrica:

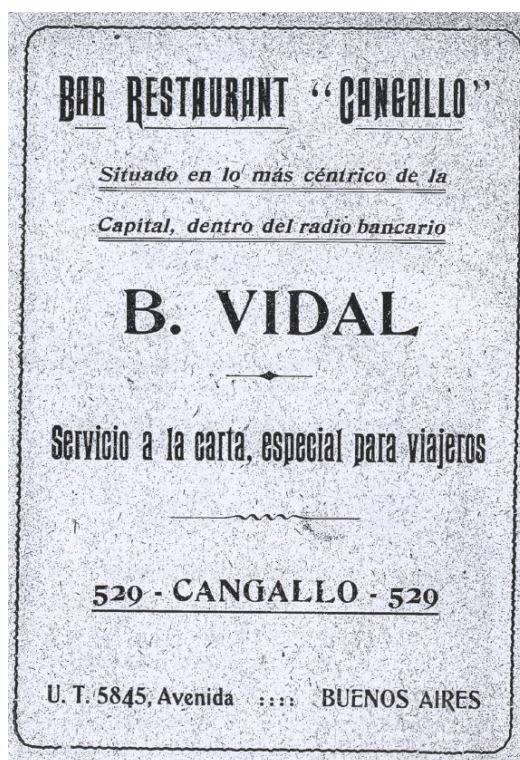
1. Argentina

Es localitzen 678 persones a aquest país dels que tan sols el 7% saben llegir i escriure. En quant a l'emigració familiar es documenten unes 32 famílies en les que emigren tots els seus membres que implicaria l'emigració d'unes 99 persones. Es troben 24 nins de entre 1-11 anys i 31 dones i homes casats la mitjana d'edat de les dones es de 33 anys i els homes es de 36 anys, 14 seran joves que emigren amb aquestes famílies. Entre aquestes famílies es localitzen dos emigrats que havien partit amb l'onada de 1889 haurien tornat a

Manacor i format una família i cap a principis del segle XX haurien partit de nou cap a Bons Aires juntament amb les famílies que havien format a Manacor.

Dels restants 581 emigrants que parteixen sense la família, es localitzen dos nins un de set anys que emigra amb el seu pare i la madrastra i un de onze anys que emigra sol. Tan sols ens apareixen 16 dones amb una mitjana de 24 anys cinc d'elles casades. Dels 560 homes que emigren la seva mitjana d'edat serà de 26 anys dels que 238 es troben casats això suposa que més d'un 35% dels emigrants que parteixen cap Argentina serien homes casats que emigren sols o només amb part de la seva família. Aquest predomini de l'emigració d'homes ens mostra un canvi en el perfil dels emigrants, si al 1889 predominava l'emigració en família a aquest destí ara ho farà l'emigració d'homes sols, fadrins o casats.

Alguns dels llocs on es localitzen els emigrants a Argentina seria a Bovia, Córdoba, Mar del Plata, però una vegada més els trobarem sobretot a Santa Fe i Bons Aires. S'ha de destacar que ens trobarem amb 12 emigrants que són religiosos quatre dels quals es troben a Santa Fe, la elecció d'aquesta província per part dels religiosos podria respondre al gran nombre d'emigrants manacorins que trobarem a la zona.

Bernat Vidal Sureda emigrà de Manacor a principis del XX amb els seus germans.

Val a dir que serà en aquests anys quant la família Oliver Fullana juntament amb altres famílies espanyoles van fundar el poble de Goyena aquest fet va ser estudiat per M^a del Mar Caro i Jordi Pons¹⁸⁵. Sobre aquesta família a l'Arxiu Municipal de Manacor ens trobem que les primeres notícies d'emigració seran sobre la germana de Francesc Oliver Estelrich ja que al 1887 ens apareix emigrada Isabel Oliver Estelrich juntament amb el marit i els set fills i al 1894 els trobarem a Pigüé (a uns 35 Km de Goyena) on el 10 de

¹⁸⁵ CARO, M^a M i PONS, J. 2002. *De les orenetes a les platges de cereal, L'emigració mallorquina a Goyena*. Els camins de la quimera, Conselleria de Presidència. Govern de les Illes Balears. Palma.

novembre neix la filla d'aquests Catalina. La família de Francesc Oliver Estelrich i Isabel Fullana que foren uns dels fundadors de la colònia no ens apareixen als documents fins 1901 en que tenim notícies de l'emigració de la família quan Guillem Oliver Fullana es cridat a quintes del qual la seva tia paterna declara: "*Que dicho individuo desapareció de esta villa con sus padres a la edad de ocho años. Que dicha familia fijó su residencia en Buenos Aires. Que el motivo de su huida fue tan solo para buscar trabajo i medios de vivir. Que hace mucho tiempo no ha tenido noticias de dicha familia. (...)*", a la quinta de 1905 es cridat de seu germà Jeroni que és declarat pròfug a Bons Aires. Per tant ens trobem que la els dos pares amb els dos fills haurien emigrat a finals de 1880 juntament amb la família de la germana de Francesc, i sabem que també es situarien a la zona de Pigüé ja que al 1894 serà aquí on neix Francesc Oliver Fullana el 8 de desembre.

La fundació de Goyena es produí al 1902 arrel de l'obertura del ferrocarril del sud al 1899. La família Oliver va ser l'encarregada de dur a terme la parcel·lació de les terres, tingué un paper protagonista en la formació i construcció del poble. La principal activitat econòmica van ser els cereals amb una gran importància de la participació d'emigrants mallorquins degut a l'establiment de xarxes migratòries des de Manacor i Son Servera. Aquesta emigració serà protagonitzada sobretot per les anomenades oronelles que aprofitaven l'estiu argentí per a desplaçar-se a la zona, quan a Mallorca era hivern, per a fer les tasques agrícoles d'aquest moment i després tornar cap a Mallorca. Tot i que en molts de casos aquesta emigració pretenia tenir una data de retorn, una gran majoria acabaren els seus dies a Goyena on la crisi econòmica no era tan pronunciada com a Mallorca. A més aquesta població a principis del segle va mantenir forts llaços amb el seu lloc d'origen com la llengua ja que la majoria dels seus habitants eren camperols mallorquins que en gran part ni tan sols havien pogut rebre l'ensenyament elemental per tant no parlaven un castellà molt fluït a més es mantingueren tradicions importades de Mallorca, tant cultural con gastronòmiques.

En aquests anys es documentarien alguns possibles casos de les anomenades *oronelles* com Joan Miquel Riera, que a la quinta de 1912 el seu pare declara: "*Que su citado hijo se encuentra en Buenos Aires trabajando en las faenas del campo y del cual esperaba prontamente su regreso o los certificados [...]*".

Respecte d'aquesta emigració que és produeix durant els mesos d'hivern a *La Aurora* el 30 de Octubre de 1908 es publica:

"En estas épocas otoñales baten el record del éxodo: unos para reclutar incautos que, obsesionados con el sueño del vellocino de oro que su ojo descubre allende los mares, invaden las oficinas navieras.[...] Abí están los periódicos calmando contra esos agentes del éxodo; los políticos demandando de los poderes públicos leyes coercitivas de la emigración; abí un pueblo que, atacando el proyecto de ley del Sr. Maura de 'Represión del anarquismo' aplaude las decisiones del Sr. Lacierva¹⁸⁶ sobre la emigración que es lo más antiliberal que el Gobierno del Sr Maura concibió."

Com ja vam veure a la dècada de 1880 amb el tenor Bartomeu Massanet ens trobarem amb alguns manacorins il·lustres que es veuran obligats a viatjar pel treball en aquest cas seria el baix Miquel Riera la notícia del qual apareix publicada a *La Aurora* el 29 d'agost de 1909:

¹⁸⁶ La Cierva fa referència a Juan de la Cierva Peñafiel, ministre que va ser l'encarregat de la Llei d'emigració de 1907 que facilitava el procés d'emigració.

“Después de haber pasado una temporada en Buenos Aires donde ha conquistado aplausos en el bel Canto ha regresado a este pueblo (a Manacor) nuestro distinguido amigo y paisano el bajo don Miguel Riera.

El Sr Riera regresará el próximo mes de Abril á Buenos Aires donde ha sido contratado para la temporada de invierno para cantar en el teatro Colon uno de los teatros más grandes del mundo. Bien Venido”

Teatre Colon de Bons Aires.

Entre els emigrants a Argentina en aquesta anys també ens trobarem amb alguns membres del centre republicà de Manacor, el 1 d'octubre de 1910 al setmanari *Justícia* es pot llegir:

“Pasado mañana lunes saldrá para Barcelona, con rumbo a Buenos Aires, nuestro querido corregionario, Antonio Mas, presidente hasta ahora del Centro Republicano de Manacor.

Primero fue Bartolomé Llull, ahora es Antonio Mas.

El Partido Republicano, como en general nuestro pueblo, va viendo como la emigración le resta elementos valiosos, porque no son, generalmente, los imponentes ni los viejos los que se dedican a buscar fortuna más allá del océano, son por regla general, los jóvenes, los fuertes, los decididos, los animosos [...]”.

En aquesta dècada també havien emigrat els pares de Catalina Vallespir Fullana “la americana” nada a Rojas el 1909 a una entrevista realitzada per la revista *Porto Cristo* ens conta que va tornar cap a Mallorca amb l'edat de 10 anys amb els seus pares i molts de mallorquins que tornaven *por añoranza* diu que en el trajecte també viatjava el pastisser de ca'n Roca¹⁸⁷ i que en el trajecte que va durar 16 dies van morir 14 persones de grip, quan els seus pares van partir de l'Argentina van deixar totes les propietats sense vendre, al cap de dos anys d'arribar va anar a fer feina a les perles Majòrica i en tan sols un mes va aprendre a “[...]hablar mallorquí, porque en Buenos Aires se hablaba el castellano.” A través d'aquesta

¹⁸⁷ Gabriel Roca Font, (Petra 30 setembre 1884- Manacor 25 de desembre 1928) va ser copropietari del teatre principal de Manacor, també del cine Variedades, va muntar una fàbrica de conserves i a Palma una pastisseria amb el nom de La Palma de oro, va morir als 44 anys, la seva vídua Florentina Homar Ferrer que s'havia casat amb ell a Montevideo, va fundar la pastisseria de ca'n Roca de Manacor que s'ha mantingut fins a l'actualitat en que els seus descendents encara conserven un receptari de dolços duts des de Amèrica.

entrevista podem veure en quines condicions tornaren molts d'emigrants quan pogueren reunir un cert capital

Vista de l'actual façana de Ca'n Roca i del interior del desaparegut teatre principal de Manacor.

Aquestes només seran algunes de les moltes històries de les que van ser protagonistes moltes de les famílies que partiren de Manacor.

2. Uruguai

Ens trobem amb set persones emigrades a aquest país. Entre els que hi ha els cinc membres de la família Forteza Iturralde que ens apareixen com emigrants el 30 de setembre de 1909 tot i que no ens diu on es troben, el més probable és que es trobin a Uruguai de on és natural la mare de la família Maria Iturralde a més sabem que al 1910 aquesta família hauria tingut una nina nada a Montevideo es tractaria de Llúcia. El cap de la família seria Josep Forteza Cortés que juntament amb Gabriel Roca Font (de ca'n Roca) van ser els promotors de la construcció del teatre principal de Manacor.

Els altres dos emigrants seran un jesuïta que havia arribat a Montevideo cap al 1914 i que després passarà a Argentina a Córdoba i Santa Fe, l'altre emigrant seria un jove de 19 anys que no es presenta a les quintes de 1914 i del que el seu pare declara que es troba a Montevideo del que espera rebre els certificats.

3. Cuba

Emigren 24 persones a aquesta illa. D'aquestes tan sols ens trobarem amb una família en que els seus tres membres es troben a l'illa del carib es tracta de la família Fons Reixach els localitzem a la ciutat de Sancti Spiritus que es troba al centre de l'illa de Cuba. Dels 21 homes, la mitjana d'edat d'aquest serà de 30 anys, del que emigren 10 estaran casats. Podem veure com Cuba mantindrà el perfil dels emigrants de les dècades anteriors,

sobretot d'homes que viatgen sols, produint-se un augment de la mitjana d'edat. Sabem que tot i no emigrar tota la família si es documenten tres grups familiars que emigren a l'illa:

-Els Mas Planas que serien tres germans que emigren junts, es tracta de Sebastià, Jaume i Llorenç. Sabem que Sebastià va casar a Cuba amb Blanca Montoto Rojas amb la que va tenir a Francisca Mas Montoto. Una vegada arribat a l'illa al 1903 es va dedicar a fer feina a una fàbrica de mosaics, fou cuiner a "fondas de colonias cañeras" i d'agricultor. Va residir a Cienfuegos, Camajuani i Vueltas on va morir el 10 d'octubre de 1979.

-Els Cabrer Cerdà emigren Jaume i Joan juntament amb el seu pare Guillem són els únics a aquest destí que saben llegir i escriure.

- Els Cerdà Oliver són tres germans els que parteixen cap a Cuba, Andreu que ens apareix emigrat a Cuba al 1906, i Miquel i Joan que apareixen emigrats a partir del padró de 1909.

4. Xile

En aquests anys Xile es converteix en el segon destí en quant al nombre d'emigrants amb un total de 65 emigrants. Hi ha dues famílies en les que emigren tots els seus membres representant unes 10 persones, serien els set membres de la família Aguiló Picó i els tres de la família Caldentey Muntaner.

Entre la resta dels emigrants tan sols ens trobem un nin que emigra amb dos germans majors. Apareixen vuit dones emigrades de les que cinc estan casades totes elles emigren amb algun membre de la família. En total emigren 46 homes, la mitjana d'edat serà de 22 anys, d'aquests sis estan casats. Al igual que passava a Argentina ens trobarem amb un canvi en el perfil dels emigrants passant d'una emigració familiar a una emigració amb un predomini dels homes sols.

Més de la meitat d'aquests emigrants es troben a Santiago de Xile també es localitza una família a Valparaíso. Tan sols sis d'ells apareixen que saben llegir i escriure. Al que es dediquen principalment aquests emigrants serà al comerç i a la indústria.

5. Puerto Rico

De les 10 persones que ens trobem a l'antiga colònia espanyola dues d'elles serien dones una casada de la que sabem que emigra amb el seu home originari de Felanitx i l'altre viuda que emigra amb els seus dos fills. La mitjana d'edat dels homes que aquí ens apareixen emigrats serà de 21 anys.

En aquests anys partirà un dels emigrants que aconseguirà *fer les amèriques* es tracta de Francisco Forteza Aguiló, almenys quatre dels emigrants que ens apareixen emigrats a Puerto Rico en aquests anys estaran relacionats amb Francisco. Tot i que ens apareix emigrat al cens de 1887 a través de la seva neta sabem que no va emigrar fins a principis del segle XX. Era el major de cinc germans, a Manacor feia feina en un banc i en principi hauria anat a Puerto Rico per un any a fer de comptable però s'hauria casat i format una família en els anys posteriors gràcies a la seva visió econòmica el permetrà amansar una gran fortuna. Establirà un negoci a Ponce i al 1917 serà un dels fundadors del Banc de Ponce. Entre 1917 i 1925 la família es va traslladar a Barcelona, per tal de garantir una bona educació als

seus fills. Sobre aquest fet Bartomeu Orell¹⁸⁸ en el seu article ens diu: “Sembla evident que els emigrants (...) tenien un especial interès per millorar el nivell formatiu dels seus fills, i part dels recursos estalviats a Amèrica, al sud de França o al nord d’Àfrica eren destinats a assegurar l’educació dels infants, ja fos a aquelles terres o al seu retorn al poble d’origen a Mallorca”.

Ca'n Blau, edificat als anys 20 per Francisco Forteza a Porto Cristo. Vista anterior a la guerra civil i a l'actualitat

Serà durant aquests anys quan aixeca la seva residència a Porto Cristo coneguda com Ca'n Blau que serà una de les propietats amb major contribució d'aquells anys i que s'ha conservat fins a l'actualitat tot i ser modificada després del desembarcament de la guerra civil. Al 1926 construeix l'edifici Forteza a Ponce (actual escola de la universitat d'arquitectura) per tal d'ampliar la sabateria que tenien convertint-la en una de les primeres tendes de l'illa amb un concepte de centre comercial. Al cens de 1930 de Puerto Rico apareix casat amb Maria Suau i cinc fills Llúcia de 20 anys, Mercedes de 18 anys, Antoni de 17, Margalida de 16 anys i Francisca de 15. En el mateix registre apareixen el gendre Francisco Fernández Lema de 33 anys, la neta Magdeth Fernández Lema Forteza i dues serventes Eugenia Villot de 29 anys i Teodora Garcia de 13 anys.

Un altre dels emigrants serà Jose Rodríguez Galindo el qual estava casat amb Llúcia Forteza Aguiló germana de l'anterior. Va ser cridat pel seu cunyat per a dur la comptabilitat del negoci. Al 1911 a Llúcia la trobem empadronada a Manacor amb el seu home i la seva filla Eriqueta, tot i que només ens apareix emigrat ell, sabem que elles també emigraren ja que la resta de fills del matrimoni van néixer a Ponce, Puerto Rico, Llúcia (1915), Manuel (1917) i Jose (1919).

¹⁸⁸ ORELL, B. 2005. “L’alfabetització dels emigrants mallorquins entre finals del XIX i principis del XX”. Dins XXIV Jornades d’Estudis Locals Història. Institut d’Estudis Balearics. Palma. Pag.165.

Una de les característiques de tots els emigrants que es dirigeixen a aquesta illa es que després d'un temps els trobem casats amb dones originaries de Puerto Rico amb les que formaran família. On ens trobem més emigrants serà la ciutat de Ponce tot i que també en trobem a Vega Baja, Mayagüez i Utuado.

6. Brasil

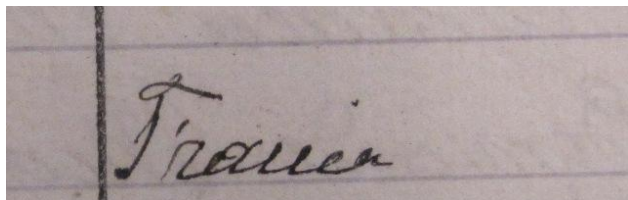
Tan sols es localitzem a dues persones que en aquests anys que vagin a aquest destí. Un d'ells ens apareix al llibre d'actes de l'ajuntament de Manacor el 17/03/1900 "*Francisco Ferrari Martínez autoriza a su hijo Francisco Ferrari Mas, de 18 años, para irse a vivir en Pará (Brasil)*". Aquest Francisco Ferrari seria un dels calderers italians que havien establert la seva residència a Manacor i havien format una família, el seu fill al tenir 18 anys per tal d'aconseguir els papers d'emigració tindria que haver realitzat el servei o pagar el dipòsit previst a la llei. Al 1894 l'estat del Brasil de Pará amb vistes al desenvolupament de l'agricultura del caixú, va aprovar una llei per a contractar a trenta cinc mil famílies d'immigrants provinents d'Espanya, Itàlia i Portugal. Els agents de reclutament repartiren fulletons per a fomentar aquesta emigració això va provocar que 15000 espanyols emigressin a Pará. Aquests emigrants del Pará es van instal·lar a varies localitzacions pròximes a Mont Alegre, Igarape-Açu i Benjamin Constant. Però en pocs anys aquests llocs van quedar despoblats algunes de les causes foren els abusos dels contractistes, la duresa del clima tropical, la poca rendibilitat, la falta de serveis o l'atracció de les ciutats de Belem i Manaus. No sabem ben bé si l'emigració d'aquest jove es podria relacionar amb aquest impuls de la immigració fet des de Pará, però sí sabem que parteix cap aquesta província.

L'altre emigrants seria Guillem Gelabert Duran, un missioner que es troba a la província de Porto Alegre, al 1909 el trobarem a Montevideo on va ser capellà de l'hospital de la caritat.

7. Amèrica

Els 26 emigrants que ens apareixen a Amèrica són tots homes que emigren sols, dels que sis estan casats la mitjana d'edat d'aquests serà de 27 anys, tan sols cinc d'ells saben llegir i escriure. Entre aquests hi ha un torner, un sabater i dos paletes.

Altres destins:

1. França i Alger

França ens apareixen cinc persones tres dels quals serien germans el més segur és que es trobin a França en relació al treball del seu pare que es sastre a Manacor, dos d'ells ens apareixen com a comerciants i l'altre com a sastre al igual que el seu pare. Els altres dos emigrants un serien un jove de 19 anys que no es presenta a les quintes de 1905 i l'altre un sabater que és cridat a la quinta de 1912 i del que la seva mare diu que es troba a Paris fent feina de sabater i del que espera rebre els papers del consolat.

Les 14 persones que ens apareixen a Alger són tots homes dels que sis estan casats amb una mitjana de 35 anys, entre ells hi ha dos germans emigrats. Cap d'ells sap llegir i escriure i tan sols d'un d'ells sabem que es troba a Saint Eugene actual Bologhine, que es troba al voltant de la ciutat d'Alger.

2. Filipines

Les tres persones que ens apareixen a Filipines serien jesuïtes. Des del segle XVI ens trobem amb jesuïtes a aquesta illa, exceptuant els anys en que foren expulsats, fins i tot seran els fundadors de la universitat de San Carlos una de les universitats més antigues de Àsia. Tots ells van viure a l'arxipèlag al mateix moment, Mateu Nadal el 1905 arribà a Filipines on va viure més de 20 anys, Francesc Morey Pocoví arribà a Filipines destinat a l'illa de Bisayas al 1912 on va estar més de vint anys també va viure a Asunción de Paraguai, Montevideo i Bons Aires, i Pere Lull va viure a Amèrica i al 1913 arribava a Filipines.

3. Península

Entre els 24 emigrants que es troben a la península ens trobem 14 a Barcelona dels que cinc són estudiants, hi ha una dida i dos servents, cinc persones a Madrid entre les que trobem quatre germans estudiants que es troben a Aranjuez, l'altre que es troba a Madrid seria un carrabiner, tres a València dels que dos són germans i un Guardia Civil i un emigrant a Girona

Emigrants en els que no figura el seu destí:

Ens trobarem amb 84 persones que ens apareixen amb aquest denominació. Entre les que 6 famílies ens apareixen tots els seus membres emigrats que representaria unes 32 persones de les que 14 són nins, 6 serien joves i els altres 12 serien els pares. Entre aquests ens trobem amb una família de la que podem suposar que es trobaria a Argentina ja que tan sols el cap de la família seria de Manacor i els altres sis membres haurien nascut a Bons Aires.

Entre els que ens apareixen com a emigrants sense les famílies tan sols hi ha una dona que hauria emigrat per a reunir-se amb el seu home que es troba emigrat fa 18 anys, en total apareixen emigrats 51 homes dels que 29 estan casats amb una mitjana de 31 anys.

A mode de conclusió per aquest apartat podem dir que molts dels emigrants que partiren en aquestes dècades ho feren moguts per la idea de millorar la seva economia més que per necessitat. Altres ho feren cridats per parents que havien partit amb l'onada de finals de 1880. En aquests anys ens trobarem amb que menys d'un 20% dels emigrants emigraren amb tota la família, s'ha de tenir en compte que a l'onada de 1889 més del 70% dels emigrants ho feien amb tota la família. Això ens mostra un canvi en el perfil dels emigrants en aquests anys ens trobarem sobretot homes joves que emigren sols però també serà important la proporció de caps de família que emigren, ja que representarien més del 30% dels emigrants, que normalment parteixen sols o amb alguns dels fills. Aquest fet fa que la proporció de dones emigrades en aquests anys sigui molt inferior als anteriors tan sols representaran un 9% del total dels emigrants.

Tot i l'alt percentatge dels emigrants joves no s'ha pogut documentar que aquells que emigren siguin els més preparats, ja que els que ens apareixen com alfabetitzats seran els que tinguin una mitjana d'edat més elevada . Una vagada més Argentina ens apareix com el destí on es desplaça més gent tot i que no tots els que ens apareixen a Bons Aires es troben emigrats aquí, guanya pes Xile convertint-se en el segon destí al que es dirigeixen els manacorins emigrats.

D. L'EMIGRACIÓ DE MANACOR 1880-1914

Com hem pogut veure en un principi les causes de l'emigració de Manacor es podrien relacionar tant amb les causes de caràcter estatals com les provincials. Per una banda ens trobarem amb les demogràfiques que haurien provocat un augment considerable de la població tant pel creixement de la població del propi nucli com per la vinguda de gent de fora. Per altre banda ens trobaríem les causes econòmica que es podria relacionar amb la falta d'una indústria consolidada al nucli que permeti fer front al excedent de mà d'obra provocat per la crisi agrària de finals del 80 agreujada per la fil·loxera als anys 90. A més de l'augment de la pressió fiscal a través del impost de consum. Aquests serien els factors de *push* que durien a un gran nombre de persones a emigrar, davant la impossibilitat per part de les autoritats de donar una solució a aquest problema. Al llarg dels 34 del presents estudi no sempre el *push* serà el que provoqui l'emigració ja que a principis del segle XX seran més l'atracció (*pull*) produïda pels destins la que determini l'emigració, que els propis factors d'expulsió del lloc d'origen. El retorn d'emigrants amb un cert capital, a més de les xarxes migratòries que s'havien començat a teixir amb els emigrants de l'onada de 1889.

Degut a la crisi econòmica de finals de 1880 ja em parlat que una de les primeres conseqüències que es poden veure seria el retorn d'un gran nombre de persones als seus pobles d'origen que s'havien desplaçat a Manacor en un moment de bonança, retornaran sobretot jornalers. Però també ens trobarem amb molts de manacorins que protagonitzen el que podríem denominar una emigració local. Aquest moviment de població es dirigirà sobretot cap a Palma i els municipis veïns a Manacor. En total aquest desplaçament característic de la dècada de 1880 afectarà a unes 1350 persones.

Al llarg dels 34 anys analitzats ens trobarem amb més de 1260 persones que ens apareixen com a desaparegudes, absents o ignorats es probable que molts d'aquests es trobaven emigrats ja que en alguns casos ha estat possible comprovar-ho.

Sabem que en aquests anys emigren com a mínim 2.182¹⁸⁹ persones destacant dos moments. L'emigració a finals de 1880 i els que emigren a principis del segle XX.

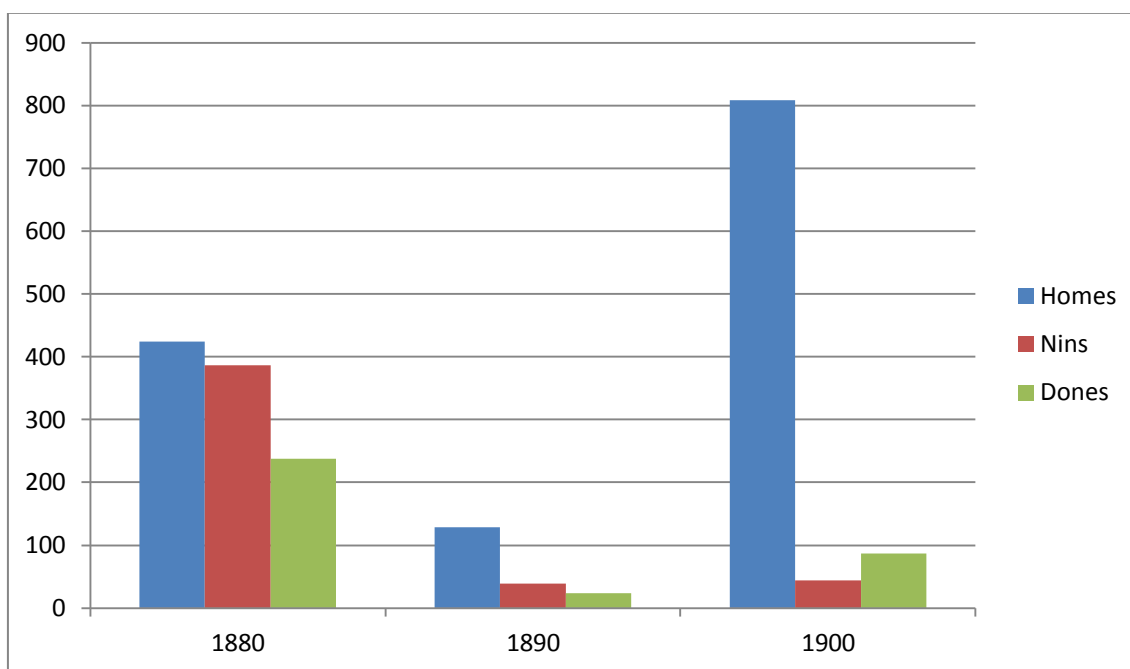
A la dècada de 1880 ens trobaríem un predomini de l'emigració en família, això hauria implicat l'emigració d'un gran nombre de dones i de nins. Més dels 70% dels que emigren en aquests moments ho faran en família.

A la dècada de 1890 disminueix el nombre general d'emigrants però també el nombre de famílies que parteixen degut a la supressió dels passatges subvencionats per les famílies que s'havien donat a la dècada anterior, a més seran anys d'alts i baixos als

¹⁸⁹ No es tenen en compte els soldats enviats a les guerres colonials, ja que no es considerada una emigració normal.

principals destins de l'emigració. Ens trobarem amb els primers casos d'emigrants que són cridats per alguns familiars i els primers retorns dels emigrats amb l'onada de 1889.

En quant als primers anys del segle XX es pot veure clarament qui emigra, es tractarà sobretot d'homes sols principalment caps de família i fills majors. L'emigració de família sobretot es deurà a l'emigració de parelles sense fills tot i que també trobem unes 30 famílies que emigren amb nins, en moltes ocasions relacionats amb emigracions anteriors. En aquests anys es documenta l'emigració sobretot d'aquells membres de la família més adients per tenir èxit en el nou destí.

Relació d'homes, nins i dones emigrats entre 1880-1914.

La mitjana estatal d'homes emigrats serà de més del 70% en el cas de Manacor ens trobaríem que més del 60% dels emigrants són homes, aquests percentatges varien depenent dels destins. Aquest descens dels homes emigrats respecte de les dades estatals es deuria al gran nombre de famílies emigrades de Manacor. Del total dels homes més d'un 40% emigren casats. Molt poques són les dones que ens apareixen emigrades soles majoritàriament ens apareixen emigrades acompanyades amb família o per algun conegut.

La mitjana d'edat dels emigrants entre aquests anys pels nins menors de 11 anys serà de 6 anys, mentre que per les dones seria de 28 anys i aquelles que ens pareixen emigrades amb més de 20 anys solen estar casades mentre que pels homes variaria entre els 25 i 28 anys i a no seria fins als 25 en que ens apareixen casats.

Al llarg del període estudiat ens trobarem amb un augment de l'alfabetisme que passarà d'un 7% a un 32 % tot i això s'ha de tenir en compte que la mitjana estatal dels emigrants era del 34'9%. L'alt nombre d'analfabetisme entre els emigrants manacorins podria ser una de les causes per les que no van contar amb cap organisme propi de cohesió que si van tenir els emigrants d'altres pobles emigrats com els pollencins. D'aquests tan sols un 13% seran dones.

Pel que fa a l'ofici en els 34 anys analitzats ens trobarem amb un predomini dels jornalers i llauradors que serien professions poc qualificades, fàcils d'adaptar-se una vegada

arribats als nous destins. També ens trobarem amb alguns artesans i a principis del segle XX es produeix un augment del nombre d'emigrants amb altres professions com els fusters o els comerciants.

Al llarg d'aquests anys ens trobarem amb uns 32 religiosos d'origen manacorí que demanen per a partir fora de Mallorca. La partida de religiosos en aquests anys ha estat estudiat per Pere Fiol que ens diu:

“Un altre factor fou la gran emigració mallorquina que hi va haver en aquests anys. Això dugué que no pocs seminaristes i preveres emigressin amb llurs famílies. Altres foren motivats per anar a servir pastoralment sos compatriotes en les noves terres on arribaven.

No podem oblidar que també hi hagué l'aventurer que sentia atracció pel desconegut, per mirar una millora humana i econòmica que veien clarament que no trobarien a Mallorca. Sens dubte no manquen els descontents,...

Capellans també hi havia qui no arribant a aconseguir cap benefici d'acord amb les seves pretensions o necessitats, allà anaven amb l'esperança de poder aconseguir el que aquí no havien trobat o els havien negat.

No dubto que algun seminarista, poruc davant el fet de deixar els estudis i tornar a ca seva, no optes pel camí d'anar-se'n a Amèrica amb els papers arreglats, i allà ho deixes anar, agafes una feina i d'aquest manera evites les incomoditats del xerratorum d'una societat tancada i dura, que de mala manera marcaven els qui deixaven aquest camí.”¹⁹⁰

En el cas de Manacor es documenten alguns casos de seminaristes emigrats amb les famílies. Com afirma la tesis de Pere Fiol ens trobem amb molts capellans de Manacor emigrats a zones on ens trobarem un important nombre de manacorins com Santa Fe.

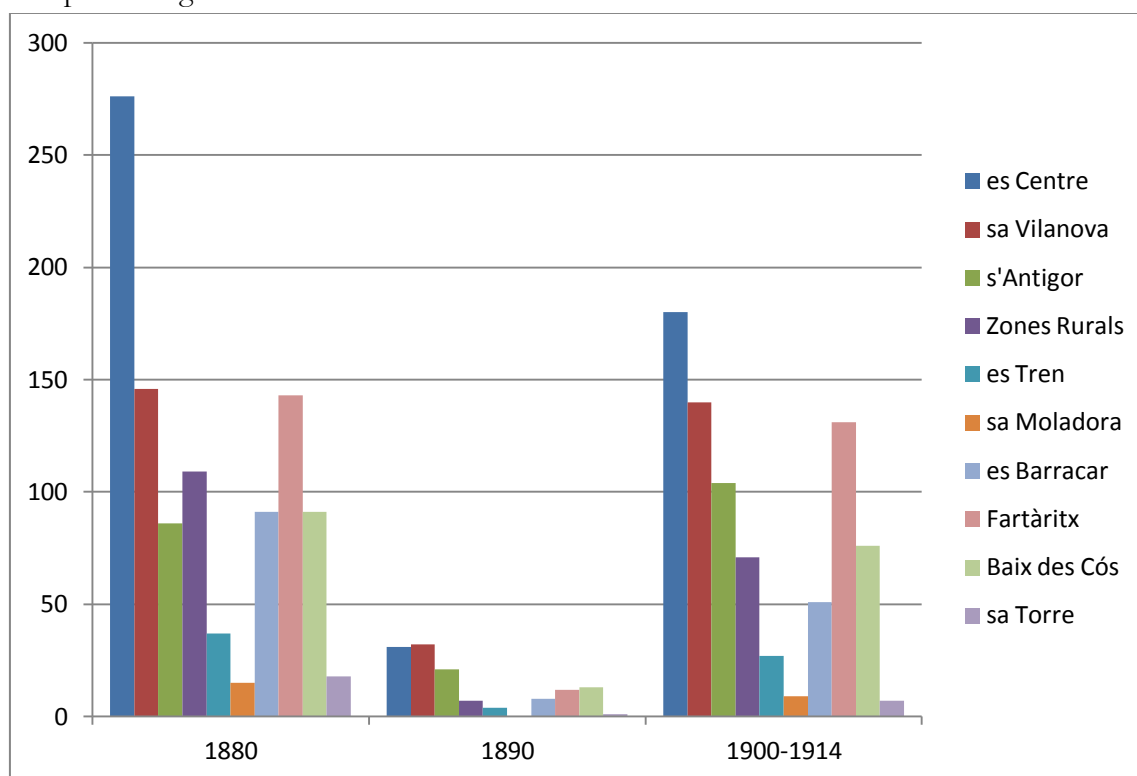
També cal destacar alguns professionals que es veuran obligat a viatjar més que a emigrar i en aquests anys els trobarem tant a diferents punts d'Amèrica com per a Europa on tindran èxit, sobretot cal destacar el tenor Bartomeu Massanet i el baix Miquel Riera.

A principis del segle XX ens trobem amb alguns exemples de xarxes migratòries ja que sabem que molts emigren perquè tenen algun parent o conegut a l'Amèrica. Tot i això resulta complicat documentar totes les connexions que es donen entre els emigrants, davant la falta de testimonis.

En quan a l'emigració a través de les barriades a Manacor. Aquelles que més patiren l'emigració foren les més poblades. Des del Centre partiren un 25% dels emigrants al llarg del període estudiat també serà la barriada des de on parteixen més emigrats alfabetitzats ja que casi un 30% d'ells saben llegir i escriure. La següent barriada en quant a volum d'emigrants serà sa Vilanova amb prop d'un 17% dels emigrants. De s'Antigor partiran el 11% dels emigrants, entre 1880 i 1900 aquesta serà la barriada que experimentarà un major creixement d'emigrants. De Fartàritx provindran un 15% dels emigrants al tractar-se d'un barri popular, serà d'aquí de on parteixen els tres moliners que ens apareixen emigrats. De les zones rurals de Manacor si tenim en compte aquestes zones com si es tracta-se'n d'una barriada seria la més poblada de totes i serà de on partiran un 10% dels emigrants, tots ells jornalers i des d'aquí serà de on més emigrants van a Alger, serà la barriada des de on disminueix més l'emigració amb el pas del temps, en part degut al descens de l'emigració de famílies i a Alger. Des del Barracar partiran el 85% dels emigrants s'ha de dir que el Barracar i Fartàritx tindran una població molt semblant en canvi de Fartàritx partirà casi el

¹⁹⁰ FIOI, P. 1992. *L'església mallorquina a Amèrica*. Gràfiques Miramar. Palma. Pag. 72.

doble de gent que del barracar. Un 75% partiran de es Baix des Cos es el barri on parteixen més percentatge d'homes.

Evolution of emigration by neighborhoods of Manacor.

En quant a les barriades que en aquests anys es troben amb desenvolupament ens trobem que l'emigració seria proporcional a la seva població 3'5% emigren des de es Tren, Sa Torre 1'3%, Sa Moladora 1'2% .

Ens trobem amb una certa homogeneïtat en quant al sexe dels emigrants a la majoria dels barris més d'un 50% dels emigrants seran homes. El percentatge de dones emigrades en moltes barriades no arribarà al 20% i tan sols serà superat a les barriades del Barracar i Sa Torre. El nombre de nins emigrats amb menys de 11 anys ens mostra un clara emigració de famílies que superen el 20% en el cas de Fartàritx, Sa Torre, Sa Vilanova, es Barracar, les Zones Rurals, es Tren i es Centre

Les mitjanes d'edat a totes les barriades pels nins serà de entre 5 i 6 anys. En quant a les dones casades la mitjana seria de entre 34 i 38 anys exceptuant Sa Torre amb una mitjana de 22 anys això es deuria a que tan sols ens trobem amb dues dones casades que emigren d'aquesta barriada una amb 21 anys i l'altre amb 23, sa Moladora la mitjana d'edat de les dones pujaria fins a 45 anys perquè al igual que a la barriada anterior tan sols ens trobem amb dues dones casades emigrades de 51 i 40 anys. En el cas de les dones fadrines en general, la mitjana seria de entre 16 i 19 anys aquestes normalment ens apareixen emigrades amb la resta de la família o amb algun germà. En quant a la mitjana dels homes casats la mitjana estaria entre els 38 i 50 anys i els homes fadrins entre els 19 i els 21 anys.

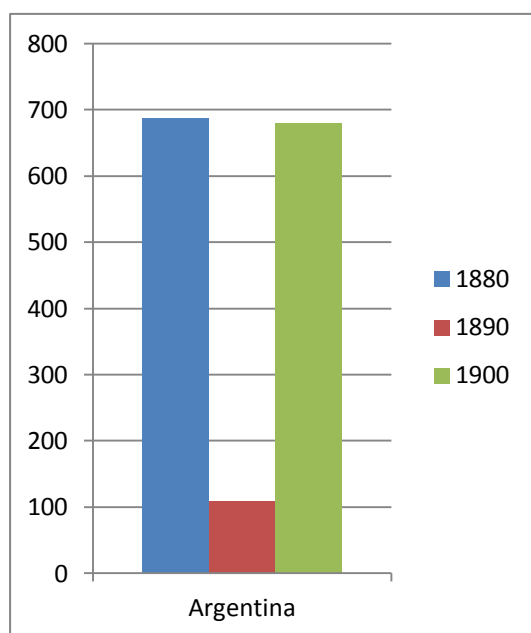
	Homes casats	Homes fadrins	Dones casades	Dones fadrines
Es Centre	38	21	35	22
Sa Vilanova	38	21	36	16

S'Antigor	38	21	34	18
Fartàritx	35	19	32	16
Zones Rurals	39	20	36	16
Barracar	40	20	38	18
Es Baix des Cos	39	21	34	19
Es tren	41	20	37	16
Sa Torre	47	23	22	18
Sa Moladora	41	22	45	17

Els destins:

L'elecció d'aquest es podria relacionar amb la teoria neoclàssica de l'emigració aquelles persones que decideixen emigrar seleccionen aquells llocs on poden ser més productius i assumeixen aquells costos derivats de l'emigració com serien el cost del viatge, el cost de mantenir-se m'entres cerquen feina, l'aprenentatge de noves llengües i cultures, les dificultats d'adaptar-se al nou mercat laboral tot i això al final el balanç per emigrar tindria que ser positiu obtenint beneficis, generalment econòmics. En moltes ocasions l'elecció d'aquests també vindria donada per diversos incentius a la dècada de 1880 serien els passatges subvencionats i a principis del segle XX les xarxes migratòries.

L'emigració a Amèrica:

1. Argentina

Va ser el destí que més emigrants espanyols va rebre i sens dubte serà el destí per excel·lència dels emigrants de Manacor amb unes 1474 persones que partiran cap aquí. Aquest fet es deuria en part a la política duta a terme des de Argentina que facilitava l'arribada d'immigrants a finals del segle XIX a partir dels passatges subvencionats per a famílies sobretot de jornaler. A aquest país es dirigiran més dels 65% dels emigrants que parteixen de Manacor en aquesta anys.

Al llarg dels anys ens trobem amb una evolució del perfil dels emigrants a aquest mentre que per a 1880 el 83% dels emigrants ho feia amb tota la família a principis del segle XX tan sols el

14% dels emigrants ho haurien fet amb la resta de la família. Aquest fet implica que el nombre de nins i dones també disminueix al llarg dels anys. Mentre que al 1880 els homes emigrats representaven el 37% dels emigrants entre 1900-1914 representaran el 87% dels mateixos.

En quant a la mitjana d'edat dels adults ens trobem que la mitjana d'edat dels fadrins augmenta mentre que per a 1880 era de 19 i 18 anys pels homes i dones respectivament a principis de 1900 aquesta serà de 24 i 26 anys, això es deuria a que durant la primera etapa emigren molts de joves amb els seus pares en canvi a principis del segle XX

aquells que es decideixen a emigrar sol són més grans. La mitjana d'edat dels casats passa dels 36 anys de les dones i els 39 dels homes que ens trobem a la primera onada, a als 33 de les dones i els 36 dels homes que ens trobem a principis del segle XX. Aquesta disminució de l'edat es deuria a que amb l'onada de 1880 emigren gran quantitat de famílies consolidades amb certa edat en els anys posteriors aquells casats que es decideixen a emigrar ho fan sols o només amb la dona ja que encara no han format cap família. Tan sols un 13% dels emigrants a Argentina ens apareixen que saben llegir i escriure.

En els documents ens apareix Bons Aires com a principal destí, aquesta denominació era emprada per a designar l'emigració en general. Que sigui el destí que més ens apareix no implica que tots els emigrants es trobin a aquest. Els trobem sobretot a les províncies de Bons Aires i Santa Fe, tan sols dos casos ens apareixen fora d'aquestes províncies que seria els que trobem a Córdoba i Mendoza. A la província de Bons Aires destacar la fundació per part d'una família de manacorins de Goyena i a la província de Santa Fe és de destacar una família que es troba a Manuel de Gálvez (Nelson) que al igual que Goyena s'havia fundat al voltant d'una estació del ferrocarril al 1889 i probablement aquesta família seria una de les primeres famílies en establir-se a la colònia, també ens trobarem a la família Bibiloni Grimalt a la colònia de Villa Trinidad que havia estat fundada cap al 1909.

A partir del retorn d'alguns emigrants ens apareixen més de 40 persones nades a Argentina, ens trobem amb gent nada sobretot a la província de Bons Aires unes 25 persones a Pehuajo, pròxim a 9 de Julio, a La Plata, a Rojas i unes 9 persones a Santa Fe tres d'elles a Videla que estaria molt pròxim a Nelson.

És versemblant suposar que foren moltes les famílies que participaren en l'establiment de noves colònies degut a l'extens territori argentí al que es va poder accedir fàcilment gràcies al desenvolupament del ferrocarril, a més a través de la llei *Ley de inmigración y colonización de la republica Argentina* es donaven gran nombre de facilitat per a la seva creació com l'adjudicació de terres gratuïtes “Art.85 Los cien primeros colonos de cada Sección, que sean jefes de familia y agricultores, recibirán gratis. Cada uno, un lote de cien hectáreas, los que serán distribuidos alternativamente.”. L'exempció d'imposts durant un temps determinat “Art. 114 Las Colonias Nacionales están exentas de impuestos de Contribución Directa por el término de diez años contados desde el día en que se constituya en ellas el Comisionario respectivo.”. A

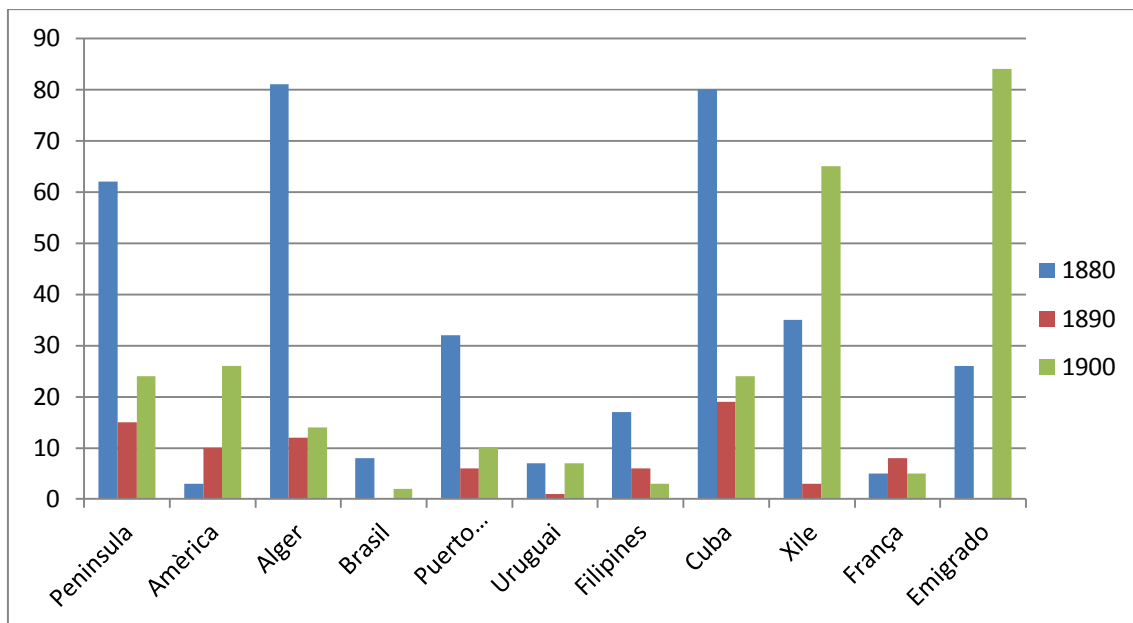
més del passatge subvencionat fins a Argentina es facilitava l'accés a aquestes colònies “Art. 121, 1º Transportando gratuitamente hasta el punto de su destino a las familias agricultoras o industriales que lleguen al país y quieran dirigirse a esas Colonias.”. A través de la premsa sabem que algunes famílies partiren de Mallorca amb el projecte de crear una colònia com la notícia apareguda el 29 de maig de 1889 a *El Isleño*:

“Mañana dícese se embarcarán para la República Argentina una nueva remesa de hijos de Mallorca que emigran en busca de trabajo; y se añade que muchos de ellos son de Manacor y van a constituir una colonia, haciendo uso de la concesión que para este objeto se les ha hecho por aquel Gobierno.

Asusta pensar en las consecuencias de esa emigración; sobre todo después de haber leído la carta de nuestro corresponsal de Barcelona, que hoy publicamos.”¹⁹¹

Al llarg d'aquests anys es percep un canvi dins el perfil de l'emigrant reduint-se el pes de les famílies emigrades i augmentant el nombre d'homes que emigren sols.

A la guia de Garcias Moll de 1918 apareixen 296 residents de Manacor a l'Argentina. Sens dubte foren molts més els manacorins que es trobaven a la República Argentina en aquells anys.

Evolució de l'emigració a Manacor 1880-1914 segons el destí¹⁹².

2. Uruguai

Ens apareixen poques referències a l'emigració a aquesta país ja que es trobaria molt vinculada amb l'emigració a Bons Aires degut a la proximitat dels dos podríem parlar d'una mateixa emigració. Sabem que anterior a 1880 hi havia la família de Bartomeu Oliver Ginard un dels fundadors de Nueva Palmira. En aquests anys sabem que a Montevideo també es trobava la família Parera Massanet, tres fills dels quals eren nats a Uruguai.

Foren 16 les persones que van elegir aquest destí entre 1880-1914. Almenys una família van emigrar tots els seus membres a Montevideo, es tractaria dels set membres de la família Riera Galmés. En el cas dels cinc membres de la família Forteza Iturrialde, sabem que Josep Forteza Cortés hauria emigrat a Uruguai on s'hauria casat amb l'uruguiana Mariana Iturralde (1878), haurien tornat a Manacor cap a 1905 on són nat tots els fills del

¹⁹¹ Aquesta carta a la que fa referència l'article es tracta d'una carta del corresponsal de Barcelona en la que denuncia el tracte que les navilières italianes donaven als emigrants mallorquins.

¹⁹² No es té en compte Argentina, degut al gran nombre de persones que hi emigraren això fa que no es pugui comparar amb cap dels altres destins.

matrimoni per després tornar a Uruguai al 1909. Entre aquests sabem que dos dels joves que emigraren formarien família a Uruguai, un seria Antoni Ferrer Mascaró i Martí Galmés Riera seria l'únic manacorí que ens apareix a la guia de Garcias Moll de 1918 a Montevideo. S'ha de tenir en compte que la majoria dels emigrants es situaran a la ciutat de Montevideo ja que aquella acollia gran part de la població del país. Els altres dos emigrants serien Joan Munar Jaume que és jesuïta i Andreu Pont Llodrà missioner.

Entre els retornats a Manacor ens trobem amb que set persones haurien nat a Uruguai quatre d'elles a Montevideo i els altres serien originaris de la zona de Nueva Palmira.

Alguns dels retornats d'aquest país foren dels més emprenedors a Manacor com el cas de Josep Forteza Cortés i Gabriel Roca Font (Petra).

3. Cuba

Serà el segon destí americà en quant a volum d'emigrants amb uns 123 emigrants. Sens dubte el moment àlgid de l'emigració a aquesta illa serà l'onada de 1880 quan l'illa encara era colònia espanyola, amb anterioritat a aquesta data l'emigració es trobaria molt vinculada a la partida de militars.

Hi ha set famílies en les que tots els seus membres emigren a l'illa, que representarien unes 31 persones d'aquestes formarien part 11 de les 12 dones emigrades.

Entre els altres 92 emigrants a l'illa ens trobem tan sols a una dona. La mitjana d'edat d'aquests serà de 20 anys. Uns 19 emigren casats deixant la seva dona a Manacor, els altres 72 emigrants seran joves que parteixen sols. A través d'això veiem com el perfil predominant a aquest destí seran homes, joves que emigren sols. Un 24% dels emigrants a l'illa sabran llegir i escriure, serà el destí amb la mitjana de alfabetitzats més alta.

Els emigrants els trobarem sobretot a Havana no sabem quants es troben a aquesta ciutat ja que al igual que passava amb Bons Aires es tractaria d'un terme general per a designar aquesta emigració. Però si ens consten els llocs on es trobaven alguns emigrants o on havien nat alguns dels retornats a Manacor. Ens trobem amb un jove que es troba a Guantánamo, tres nats a Manzanillo, a la província de Granma on també trobem Bayamó on són nades almenys tres persones, hi ha dues dones i almenys tres nins nats a Puerto Principe (Camagüey), a Sancti Spiritus es troben almenys els tres membres d'una família i de Villa Clara seria originaria una de les dones casades amb un militar manacorí. En aquests anys ens apareixeran a Manacor unes 16 persones nades a Cuba, possiblement foren més els retornats nats a l'illa però en els documents no ens figura com a tal.

Ens trobaríem amb una emigració de almenys dos joves que haurien format família amb dones de Cuba. També ens trobem amb dos casos en els que joves de Manacor que ens apareixen emigrats al 1887 també els trobarem emigrat en anys posteriors després d'haver format una família a Manacor, seria el cas de:

- Antoni Riera Sureda que al 1887 viu amb els seus pares i germans i ens apareix emigrat a Cuba, al padró de 1909 ens apareix com a fuster, emigrat i empadronat amb la seva dona i els cinc fills, aquest jove probablement hauria emigrat a finals de 1880 i principis de 1890 hauria tornat a Manacor on hauria format una família per partit de nou al 1909.

- Joan Riera Massanet al igual que a l'anterior ens apareix empadronat amb els seus pares i germans al 1887 emigrat a Cuba al padró de 1911 ens apareix com a sabater, casat i a Amèrica.

4. Xile

En total s'han documentat unes 103 persones que parteixen a aquest país, tot i que a la primera onada de 1889 en principi es documentaven uns set emigrants a través dels documents posteriors sabem que almenys foren 35. Diem almenys ja que molts dels que ens apareixen a Bons Aires en aquests anys és probable que es trobin a Xile ja que aquest país havia dut a terme una política d'immigració molt semblant a la d'Argentina. Però s'ha d'entendre que la llunyania de Xile, en moltes ocasions podia provocar una disminució de part d'aquesta emigració. Part d'aquestes 35 persones que ens trobem emigrades amb la primera onada haurien partit en les dues expedicions que es dirigeixen a Xile amb els vaixells *Cheribon* i *Burgúndia*. En els anys 90 l'emigració a aquest país serà poc significativa. A principis del segle XX es produeix un increment dels emigrants fins arribar als 65 emigrats molts d'ells cridats pels emigrants partits amb

anterioritat. Quasi un 17% dels emigrants a aquest destí ens apareixen alfabetitzats.

Al igual que passava a Argentina es pot diferenciar dos tipus d'emigrants per una banda aquells que ho fan amb tota la família que afectaria a 8 famílies que representarien unes 39 persones. La mitjana d'edat de les dones i els homes d'aquestes famílies serà de 41 anys, la mitjana d'edat dels nins serà d'uns 4 anys.

Els altres 64 emigrants parteixen sols. D'aquests nou són dones totes elles emigrades amb algun membre de la família. Sabem que almenys 26 persones emigren amb germans. Destacant els sis germans Lull Mesquida dos dels quals ens apareixen com a fugats per a cercar feina i que es troben a Xile, tots ells es dedicarien a la fusta. També ens trobem amb els tres germans Galmés Febrer dels que sabem que al 1916 també emigra Guillem Galmés Febrer que era religiós. S'ha de tenir en compte que molts de manacorins emigrats a aquest país van desenvolupar activitat en les que a Manacor ja haurien tingut contacte com la fusta per part dels germans Lull Mesquida o Josep Aguiló Aguiló i l'aiguarent els germans Fuster Cortés de la que hi havia certa tradició a Manacor.

Entre els emigrants que sabem a on emigren ens trobem amb una família a La Serena que seria la capital de la província de Coquimbo. També ens trobem alguns emigrants a Valparaíso però on més es dirigiran serà a Santiago de Xile. En aquests anys a Manacor tan sols ens apareixen quatre persones nades a Xile.

Les sis persones de Manacor que ens apareixen emigrades a Xile a la guia de Garcias Moll de 1918, a través dels padrons sabem que ens apareixien emigrats a la primera dècada de 1900.

5. Puerto Rico

Seràn 48 els emigrants que partiran cap aquesta illa principalment a la dècada de 1880 quan trobem a 32 persones emigrades aquí. Tot i que s'ha de tenir en compte que almenys 12 d'ells serien nins que probablement emigrarien en les dècades posteriors. Gran part de l'emigració a aquesta illa es donarà abans de la pèrdua de la sobirania espanyola. Tan sols es localitzen dues famílies en les que emigren tots els seus membres; serien el matrimoni Riera Parera, i Antoni Sansó Martorell de 48 anys vidu que emigra amb els seus tres fills. El principal perfil dels emigrants serà el d'homes joves que després d'un temps a l'illa formen una família amb dones de l'illa, sobretot es dedicaran al comerç i a l'agricultura. Un 20% dels que ens apareixen emigrats a l'illa saben llegir i escriure.

Cal destacar dues famílies que tingueren èxit amb la seva emigració i que es convertiren en focus d'atracció per l'emigració d'altres manacorins una fou la família Picó Pomar emigrats des de la primera meitat del segle XIX a Coamo i l'altre Francisco Forteza Aguiló emigrat a principis del segle XX a Ponce.

Els emigrants de Manacor es localitzaran sobretot a la ciutat de San Juan, tot i que també en trobem a Vega Baja, Arecibo, Mayaguez, Bayamón i Guayama.

Ens apareixen a Manacor unes 13 persones nades a l'illa set a Coamo, quatre a Guayama, un a San Juan i un a Arecibo.

A França es documenten unes 12 persones tan sols un d'ells seria jornalier aquest fet ens mostra com França és una excepció. L'emigració dels jornaliers que predominen a la majoria dels destins, sobretot es tractaria d'una emigració de joves que emigren sols.

Els 112 emigrants que ens apareix enregistrats a Alger seran principalment jornaliers que emigren amb família amb tots els seus membres. Ens trobem amb unes 16 famílies que representarien un total de 78 persones. D'aquests 36 seran nins amb una mitjana d'edat de 5 anys, la mitjana d'edat pels caps de família serà de 36 anys i de les dones de 40 anys.

Entre els altres 34 emigrants tan sols es documenten dues dones emigrades amb els seus germans. La resta seran tots homes amb una mitjana d'edat de 22 anys, probablement ens trobaríem una emigració de caràcter temporal degut a la proximitat d'aquest destí.

Del total dels emigrants tan sols ens apareixen referències de on es troben en tres ocasions i serien un a París, dos a Marsella i un a Saint Eugene a Alger.

En aquests anys tan sols ens apareixen dues persones nades a Alger, tot i que ens apareixen unes 17 persones nades a França sabem que només una d'aquestes seria fill d'emigrants i illencs.

2. Filipines

Apareixen unes 26 persones emigrades a aquest destí el moment de major emigració serà amb anterioritat a la pèrdua de la sobirania espanyola. Al 1898 després de la pèrdua d'aquesta l'emigració es reduirà a la partida d'alguns jesuïtes. Entre aquests emigrants tan sols ens apareixen tres dones totes elles fadrines, dues saben llegir i escriure i emigren soles, aquest fet ens fa pensar que es possible que es tractes de religioses. L'altre dona ens apareix emigrada amb un germà capellà. Sabem que almenys vuit dels 23 emigrants saben llegir i escriure això es deuria a que set són religiosos. Tan sols dos estan casats. L'emigració a aquesta illa estaria molt vinculada a l'emigració de religiosos, tot i que també ens trobarem set jornalier emigrats.

A aquests emigrants els trobem localitzats a Manila, Iloilo i a l'arxipèlag de Bisayas.

3. Península

Apareixen unes 101 persones que van a la península, no es tractaria d'una emigració definitiva sinó més bé un viatge temporal. A on es dirigeix més gent serà Barcelona amb 60 persones, seguit de Madrid amb 20, amb un fort pes dels estudiants ja que almenys 26 d'aquests seran estudiants. Sobretot ens trobaríem els fills de les classes ben estants de Manacor que posteriorment ocuparan càrrecs importants a Manacor, entre ells també trobem alguns fills d'emigrants retornats que es preocupen en donar un cert nivell educatiu als seus fills.

Emigrants en els que no figura el seu destí:

Ens trobarem amb 114 persones amb aquesta denominació entre les que hi ha 10 famílies que ens apareixen tots els seus membres emigrats, que representaria unes 48 persones de les que 21 són nins, 7 serien joves i els altres 20 serien els pares, les mares tindrien una mitjana d'edat de 35 anys i els pares de 38 anys. Entre aquests ens trobem amb una família de la que podem suposar que es trobaria a Argentina ja que tan sols el cap de la família seria de Manacor i els altres sis membres haurien nat a Bons Aires.

Els altres 66 emigrants tan sols ens trobem amb una dona que ens apareix emigrada amb el seu marit. Dels 65 homes, 30 ens apareixen casats. La mitjana d'edat d'aquests serà de 29 anys.

Està clar que ens trobarem amb dos moments principals d'emigració per una banda l'onada de 1889 que havia estat afavorida per una sèrie de factors com la crisi econòmica a Manacor i la promoció de l'emigració per part dels agents i els passatges subsidiats produint-se una gran emigració de famílies sobretot a Argentina i Xile. Tot i que també ens trobarem amb una emigració de famílies a Alger que implicava menys riscos degut a la seva proximitat. En aquests anys, tot i que amb menor força, es produeix una emigració de joves que es dirigiran principalment a Cuba i Puerto Rico on molts d'ells hi formaran famílies amb dones originàries d'aquestes illes.

En els anys 90 disminueix el pes de l'emigració degut a tot un seguit de factors desfavorables, sobretot les crisi que afecten als principals destins.

A principis del segle XX ens trobarem una emigració sobretot de joves fadrins o casats que emigren sols. Tot i això l'emigració continua sent una empresa familiar, tot i que

una part de la família resta a Manacor. Una part d'aquesta emigració estaria vinculada a emigrants que havien partit amb anterioritat i que cridaràn a parents o coneguts perquè emigrin.

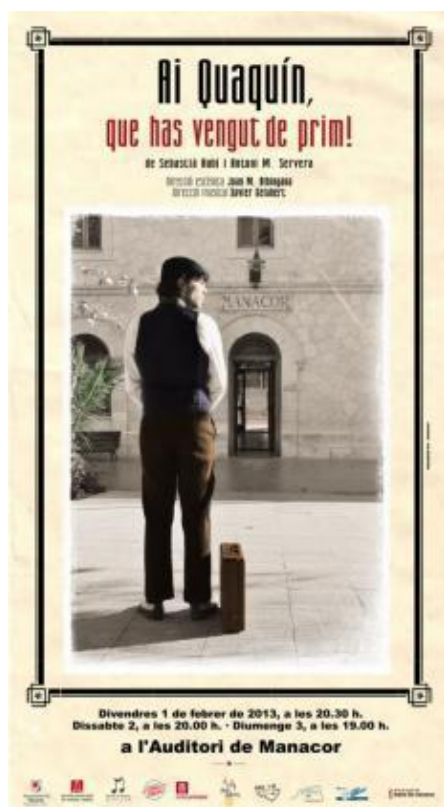
5.4 L'emigració a la memòria històrica de Manacor

Una altra font pel tema de l'emigració manacorina serà l'obra de *Ai Quaquín que has vingut de Prim!* Escrita per Sebastià Rubí Roig i amb música de Antoni Maria Servera, el qual havia estat 17 anys a Argentina.

A l'obra, en part cantada, es tracten les conseqüències de l'emigració dels mallorquins. Tot i que va ser estrenada al 1936 reflexa l'emigració de principis del segle XX des de un punt de vista un tant humorístic i reflecteix les dues realitats de l'emigració, que s'han pogut veure al llarg del treball:

- Per una banda es mostra aquells que partiren a finals del segle XIX i havien fet una certa fortuna. Seria la

figura de don Pau que era el veí que ha tornat ric de Bons Aires i que viu amb la seva filla.

- Per una altre banda els mallorquins que havien anat a Amèrica a principis del XX i no els havia estat possible fet fortuna. Aquest seria el cas d'en Quaquin que havia anat a Amèrica per a fer-se home, havia estat manat pel seu pare que era sabater i vivia amb la seva dona i la filla, per tal de tornar amb ses butxaques plenes de diners, com era el cas del veí, però no serà el seu cas ja que tornarà ben prim tant de doblers, com per la fam passada durant l'emigració.

L'acció es produeix el dia de Sant Antoni comença amb la primera cançó "*Molt bon dia mestre Antoni*" en que les veïnes de mestre Antoni li donen els que molts d'anys al ser el seu sant. En el següent fragment el veí don Pau que ha tornar d'Amèrica amb una certa riquesa recrimina al veïns que facin tant de "ruido" o renou –en paraules seves- produint-se un cert enfrontament entre mestre Antoni i don Pau. Després arriba un "parte" un telegrama d'en Quaquin amb el numero de 40 que el seu pare, que no sap llegir, interpretant que el fill té 40 de febre per tant la seva mare creu que es mort a Amèrica per les febres en aquest moment ens trobem amb la "*Marxa fúnebre*" per la mort d'en Quaquin a la que s'adjunten tots els veïns. Quan don Pau sap de la noticia es dirigeix a mestre Antoni el qual li deixa llegir la nota i don Pau que sap llegir li diu que a la nota en Quaquin diu que du els 40 mil duros que el seu pare li havia demanat perquè tornes a casa. Una vegada la noticia és sabuda es prepara l'arribada d'en Quaquin amb la cançó de "*Viva en Quaquin*". Finalment es descobreix que en Quaquin realment ha vingut amb les butxaques primes. L'obra es tanca amb un tango "*Bàmbols*" en la que es pretén dissuadir a una seria de joves que pretenien partir cap Amèrica.

Els personatges es basen en persones reals i que el públic de l'època podia identificar. Fins i tot alguns veïns es van donar per al·ludits per això acudiren al batlle Antoni Amer que era oncle del autor de l'obra i van fer canviar alguns noms dels personatges. Això ens permet fer-nos una idea del realisme que Rubí va dotar als seus personatges retratant alguns manacorins de l'època que havien tornat d'Amèrica. Tota l'obra seria un diàleg extret de la vida quotidiana amb una gran naturalitat que podia ser entès per qualsevol manacorí de l'època. Dins l'obra també ens trobem elements del llenguatge del retornats que en molts de casos s'havien vistos obligats a aprendre castellà, algunes paraules de l'època són la "pacarera" en lloc de presó o les "macanas" per beneïtures.

El gran èxit de que ha gaudit aquesta obra des de la seva estrena fins a l'actualitat, no només a Manacor sinó a molts de pobles que van sofrir l'emigració de molts dels seus habitants es deuria a com l'autor reflecteix l'emigració. Aquesta realitat serà present dins la consciència de molts de manacorins tant d'aquells que la havien patit l'emigració en primera persona, fins a l'actualitat ja que encara molts de manacorins recorden quan l'avi o el besavi va anar a fer fortuna a l'Amèrica i molts dels quals no tornaren. Tots aquests fets l'han convertida en una obra clàssica del teatre illenc.

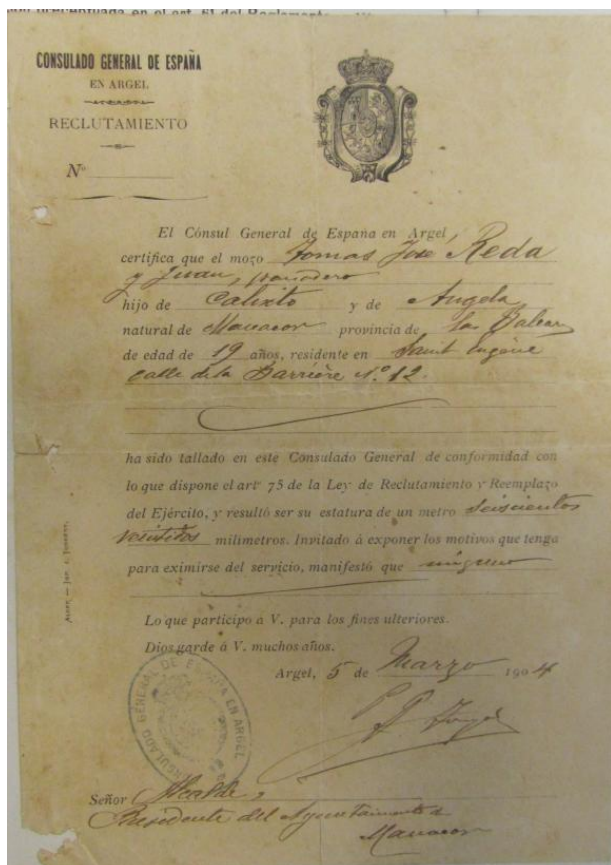
S'ha de dir que com a mínim foren quatre els musics manacorins que en aquests anys emigraren el prevere Pere Domenge Morey que va anar a Argentina, el tenor Bartomeu Massanet Nadal (Angel Massanet) que viatjà a nombrosos països per la seva professió, el baix Miquel Riera Sureda que al igual que l'anterior viatjà en relació a la seva professió i Antoni Maria Servera Joan que emigrà a Argentina.

6. DADES BIOGRÀFIQUES:

6. Dades Biogràfiques

En aquest apartat tan sols es fa una breu menció a alguns dels emigrants que partiren, juntament amb algunes dades que fins al moment s'han pogut reunir.

ALGER

- Miquel Llull, Bernat (1881): al cens de 1887 ens apareixien emigrats Llorenç Miquel Sansó (1853) jornaler i Isabel Llull Gelabert (1885) també jornaler juntament amb els seus cinc fills Joan (1878), Bernat (1881), Antoni (1883), Isabel (1885) i Bernat (1887), tot ells ens apareixen emigrats a Bons Aires. Al 1901 Bernat es cridat a quintes el seu oncle declara: *“Que dicho sobrino desaparecio a la edad de diez y seis años con sus padres fijando su residencia en Argel. Que el motivo de su huida fue tan solo la busca de trabajo y medios de vivir. Que ha tenido noticias desde aquel tiempo que todos residen en Argel. Que el siguiente dia del sorteo le dirigio una carta manifestandole que habia entrado en el sorteo y habia salido el numero 146, no habiendo hasta la fecha tenido contestación (...)”*. A la quinta de 1905 serà el seu germà Llorenç el que serà declarat pròfug a Alger. Per tant gràcies a les quintes sabem que d'aquesta família emigrarien més membres dels que ens

apareixen, que no es dirigiran a Amèrica sinó a Alger i que partiran cap a 1898.

- Rada Joan, Tomàs (1881): a la quinta de 1901 Bartomeu Rada Joan havia estat declarat pròfug amb residència desconejada, a la quinta de 1904 ens apareix una carta del consolat general d'Espanya a Alger on el jove es tallat amb residència a Saint Eugene.

- Riera Andreu, Gaspar (1884): a la quinta de 1904 la seva avia declara: *“Que hace cosa de unos seis años emigró para Argel juntamente con su familia en donde tiene fijada su residencia y que cuando la declarante supo que estaba en quintas su nieto se lo comunico para que hiciera las gestiones necesarias a fin de que no diese motivo a que fuera declarado profugo y su nieto le contesto que le enviaria desde Argel los documentos necesarios para acreditar su existencia y demas que fuese necesrio para evadirse de la declaración de profugo y hasta la fecha no ha recibido documento alguno como tampoco noticias posteriores.”*. Aquest hauria emigrat amb els seus pares Gaspar Riera i Maria Andreu cap a 1898.

- Riera Fullana, Rafel (1879): al expedient de pròfug de 1898 un veí declara: *“Que dicho individuo desapareció de esta villa con sus padres a la edad de un año. Que dicha familia fijo su residencia en Argel. Que el motivo de su huida fue tan solo para la busca de trabajo o medio de vivir. Que hace más de quince años que no ha sabido noticias de dicha familia ignorando en la actualidad su*

residencia. *Que no sabe que el mozo ni sus padres hayan hecho deposito prevenido por la ley para el seguro de la quinta.*” Tomás Riera i Margalida Fullana haurien emigrat cap al 1879 a Alger juntament amb el seu fill Rafel.

- Roig Mas, Gabriel (1882): declarat pròfug al 1901 el seu fill de cosí declara: *“Que dicho individuo desaparecio de esta villa con sus padres a la edad de dos años. Que dicha familia fijo su residencia en Argel. Que el motivo de su huida fue tan solo para la busca de trabajo o medios de vivir. Que hace muchisimo tiempo que no ha sabido noticias de dicha familia, ignorando en la actualidad su residencia.”* Gràcies a aquesta declaració sabem que Gabriel hauria partit amb els seus pares Gabriel Roig i Margalida Mas. Es documenta una possible emigració posterior a Argentina des de Barcelona amb el vaixell Lleó XIII però no sabem si seria el mateix Gabriel.

ARGENTINA

- Adrover Ferrer, Antoni (1889): a la quinta de 1908 la seva mare Juana Maria Ferrer Caldentey declara: *“Que hace mas de cinco años se fugo de su hogar con el pretexto de buscar trabajo. Que despues de muchos meses supo que emigro a Buenos Aires llamado por un tio que vive en aquellas tierras.”* Sabem que cap a 1903 Antoni hauria partit per a reunir-se amb un oncle seu que probablement hauria emigrat a Argentina amb l'onada de 1889 aquest serà un fet molt comú en aquests anys. També ens apareix emigrat al padró de 1909 i de 1911 i en els dos ens apareix empadronat amb quatre germans. Hi ha diferents persones que es podrien relacionar amb aquesta emigració però resulta complicat assegurar certes relacions familiars només a través dels cognoms.

- Alcover Duran, Joan (1879): al cens de 1887 apareix emigrat amb els seus pares Onofre Alcover Galmés (1846) i Maria Duran (1846) juntament amb els tres germans de Joan, Margalida (1871), Guillem (1874) i Juana Maria (1880), tots ells ens apareixen a Bons Aires. Al 1898 es crida per anar a les guerres colonials declarat pròfug, al expedient de pròfug la tia Pabla Catalina Canals declara: *“Que hará unos once años que sicho mozo emigro con sus padres a Buenos Aires. Que el objetivo de la huida de dicha familia era el de buscar trabajo o medios de vivir. Que desde aquella fecha no ha tenido noticias de la espresada familia, ignorando en la actualidad su paradero.”* Sabem que a la quinra de 1891 ens apareix el fill de la declarant Guillem Alcover Canals emigrat a Bons Aires es possible que aquesta emigració estigui relacionada amb l'emigració de la família Alcover Duran al 1887. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix Joan Alcover Duran de Manacor resident a Santa Fe i Guillem Alcover Duran a Laguna Pavia- FCCNA, per tant podem dir que aquesta família protagonitza una emigració de llarga durada o definitiva.

- Amer Barceló, Antoni (1889): a la quinta de 1908 la seva avia declarà: *“Que su nieto emigró a Buenos Aires juntamente con toda su familia hace cuatro años. Que reside en Bouia y que hace cinco meses que no ha recibido noticias”.* Antoni hauria emigrat amb el seu pare Andreu Amer i la seva mare Joana Maria Barceló cap al 1904. La referència de Bouia no sabem ben bé a on es refereix ja que a Argentina actualment no es conserva cap lloc amb aquesta denominació.

- Andreu Fullana, Bartomeu (1882): al cens de 1887 ens apareixen emigrats a Bons Aires, Joan Andreu Gayà (1845) amb Micaela Fullana Gil (1848) juntament amb els seus fills, Antoni (1873), Bartomeu (1881), i Damiana (1882). Al 1901 Andreu es crida a quintes i la seva tia que declara: *“Que dicho individuo desaparecio de esta villa a la edad de ocho años con sus padres i fijando su residencia en Buenos Aires. Que el motivo de su huida fue tan sola para la*

busca de trabajo o medio de vivir. Que no ha vuelto a tener noticias suyas ignorando en la actualidad su residencia.” La família hauria partit al 1889 situant la seva residència a Argentina.

- Bibiloni Grimalt, Guillem (1889): a la quinta de 1908 el seu oncle declara: *“Que su citado sobrino emigró a Buenos Aires con su familia hace mas de diez y ocho años donde residen y segun noticias no tienen intención de regresar.”* És el primer cas en que ens diuen que es tracta d’una emigració definitiva, gràcies als llibres de baptisme de Santa Fe sabem que els pares de Tomàs Bibiloni i Francisca Grimalt seran pares novament una vegada emigrats produint-se el naixement de Tomàs Bibiloni Grimalt nat el 26 de juliol de 1896 a Santa Fe. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareixen Tomàs Bibiloni Frau i Guillem Bibiloni Grimalt els dos de Manacor amb residència a Villa Trinidad es tracta d’una colònia a la província de Santa Fe, fundada al 1909 com a conseqüència del desenvolupament del ferrocarril.

- Bonet Febrer, Antoni (1882): declarat pròfug a la quinta de 1901 la seva tia paterna declara *“Que dicho individuo desaparecio de esta villa con sus padres a la edad de cinco años. Que dicha familia fijo su residencia en Buenos Aires. Que el motivo de su huida, fue tan solo para la busca de trabajo o medios de vivir. Que hace mucho tiempo que no ha sabido noticias de dicha familia ignorando en la actualidad su residencia.”* A la quinta de 1903 també es crida el seu germà Sebastià, declarat pròfug a Bons Aires. Sabem que la família hauria emigrat cap al 1897, Antoni Bonet Dura hauria emigrat amb la seva dona Paula Febrer juntament amb els quatre fills del matrimoni que ens apareixeran a la Guia de Garcias Moll de 1918 serien Antoni, Francisco, Joan i Sebastià tots ells a Pergamino que estaria al nord de la província de Bons Aires.

- Bonnin Fuster, Joaquin (1882): a través del llibre d’actes de l’ajuntament de Manacor de 1900 sabem que el seu pare li dóna permís per partir el 17/03/1900 ens diu: *“Entró en el Salon Pedro Juan Bonnin Fuster, manifestando daba el correspondiente permiso a su hijo Juaquin Bonnin Fuster, soltero de 14 años de edad, dependiente (...) para ausentarse para fijar su residencia en Buenos Aires”*. Probablement no tindria 14 anys ja que a la quinta de 1902 es crida a files, hauria nat al 1882-3 i el seu pare declara: *“Que hace unos seis años que su hijo se marchó a Barcelona en busca de trabajo del cual aquí carecia para lo que y atencion al motivo indicado le concedió su permiso. Que desde entonces no ha tenido noticias de su hijo sabiendo unicamente por referencias que se encuentra en Buenos Aires (America). Que el declarante no ha hecho el deposito prevenido por la ley por carecer de recursos ni sabe que lo haya hecho su hijo pues como viene manifestado no ha tenido noticias de el desde que se marchó a Barcelona”*. A través de les dues declaracions es pot deduir que cap al 1896 Joaquin hauria partit a Barcelona i ja cap al 1900 partiria cap a Bons Aires ja que el pare havia anat a l’ajuntament a donar permís al seu fill per a partir, a la segona declaració el pare es fa el despistat dient que no sap si es troba a Bons Aires que només ho ha sentit dir. El que si sabem és que Joaquin va partir cap a Barcelona amb més de 15 anys i que al 1900 el pare declara que té 14 anys perquè el seu fill pugui emigrar sense tenir que pagar el *aseguro* que era obligatori pels joves de més de 15 anys. A través de la guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix Joaquin Bonnin de Manacor situat a Lavalle 1348, Bons Aires.

- Bordoy Sureda, Mateu (1869): ens apareixen com a pròfug emigrat a la quinta de 1889. Sabem que tornarà a Manacor on ens apareix casat amb Isabel Jiménez Parera i amb la que tindrà dos fills Monserrata (1902) i Mateu (1903). Al padró de 1905 ens apareixeran tots ells emigrats a Bons Aires. Seria un dels pocs casos que es documenta la vinguda d’un emigrant per tal de formar família. Ens apareix a la Guia de 1918 tot i que no ens diu que és de Manacor apareix amb direcció a c. Francia 447, Santa Fe.

- Caldentey Barceló, Miquel (1877): a la quinta de 1896 és declarat pròfug a Bons Aires. Els pares serien Miquel Caldentey i Francisca Barceló i sabem que es troben emigrats a Bons Aires, a la població de Nueve de Julio, ja que el germà de Miquel Bartomeu (1879) es crida a la quinta de 1898 la seva tia declara: *“Que hace unos diez años que dicho mozo y sus hermanos custodiados por sus padres, emigraron a Buenos Aires en busca de medios para ganar-se la vida; que el motivo de su huída no era otra mas que el de alejarse de la miseria que estaban sufriendo; que hace unos nueve meses que tuvo las últimas noticias de la referida familia y que en la espresada dicha tenian fijada la rsidència en el pueblo llamado nueve de julio y que en la actual ignora su paradero. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el seguro de la quinta”*. A la quinta de 1903 serà el torn de Francesc el que serà crida a files i declarat pròfug a Bons Aires. És possible que aquesta família es trobes emparentada amb els Reixach Caldentey ja que aquests també ens apareix emigrada al mateix poble. A la guia de 1918 ens apareix Miquel Caldentey de Manacor a Baia Blanca i Bartomeu Caldentey Barceló també de Manacor a Mendoza no podem assegurar que aquests dos forma-se’n part de la família anterior.

- Caldentey Melis, Jaume(1875): al cens de 1887 apareix emigrat els seus pares Bartomeu Caldentey Grimalt (1835) i Bàrbara Melis Veny (1836) amb els fills Margalida (1866), Bartomeu (1871), Antoni (1873), Jaume (1875) i Guillem (1878). A la quinta de 1894 Jaume ens apareix com a pròfug a Bons Aires, a la quinta de 1897 serà Guillem el declarat pròfug. A la guia de 1918 ens apareixen Antoni i Jaume que viuen a Bons Aires i Bartomeu viu a Valentín Alsina. Sabem que un nebot de Bàrbara, Pere Melis Veny (1866) també ens apareix emigrat a Bons Aires al cens de 1887.

- Caldentey Miquel, Antoni (1883): a la quinta de 1902 és declarat pròfug, el seu pare Bartomeu Caldentey Mas declara: *“Que hace unos ocho o nueve años que su hijo se marcho a Buenos Aires para vivir y trabajar con un tío suyo allí residente. Que durante algunos años despues tuvo de tanto en ciando noticias de ellors pero que de algunos a esta parte no ha tenido noticias alguna. (...)”*

-Capó Sastre, Antoni (1887): al padró de 1909 ens apareix Jerònima Sastre Muntaner (1850) i ens apareix el seu marit Antoni Capó Caldentey (1852), forner, a Bons Aires. Al padró de 1911 amb Antoni també ens apareixen emigrats dos fills seus serien Antoni i Rafel Capó Sastre (1893). Els tres ens apareixen a la Guia de Garcias Moll de 1918, sabem que seran uns dels propietaris del forn *La Balear* situada a Bons Aires, que ens apareix anunciada a la mateixa guia.

- Coll Rosselló, Jaume (1873): al cens de 1887 ens apareix emigrada tota la família a Bons Aires, els seus pares Miquel Coll Mercè (1851), jornaler, casat amb Antonia Rosselló (1851) i els seus sis fills Joan (1871), Jaume (1873), Juana (1875), Miquel (1880), Andreu (1883) i Antoni (1886). A la quinta de 1898 Miquel Coll Rosselló és crida a files i és

declarat pròfug l'oncle declara que fa uns 10 anys va emigrar amb els seus pares a Bons Aires i fa uns 4 mesos vivia al poble de Santa Fe del Rosario, realitza la mateixa declaració a la quinta de 1901 per Andreu Coll Rosselló i el 1908 es Antoni el que es crida a files l'oncle declara: *“Que hace de diez y nueve a veinte años que emigró con toda su familia a Buenos Aires. Que hace unos quatro meses tuvo noticias que se hallaban en el Rosario de Santa Fe que no puede aportar otras noticias que las aportadas”*. Ens trobaríem amb una emigració de llarga durada i així com els nins de la família van creixent són cridat a files, resulta interessant veure com no perden el contacte amb l'oncle patern ja que molts dels que emigraran ràpidament rompran tots els seus lligam amb el seu lloc d'origen.

- Duran Sureda, Mateu (1882): ja en el cens de 1887 ens apareixen emigrats a Bons Aires els seus pares Andreu Duran Salas (1855) anys jornaler casat amb Maria Sureda Nadal (1855) juntament amb els quatre fills Antoni (1881), Mateu (1882), Joan (1884) i Esteva (1886). A la quinta de 1902 es crida Mateu el seu oncle matern Joan Sureda Nadal declara *“Que hace unos quince años se marchó con sus padres a Buenos Aires en busca estos de trabajo del cual aquí carecian en su oficio de labradores. Que si bien despues de su marcha tuvo de ellos algunas cartas hace ya algunos años que no ha tenido noticias suyas. (...)”*. El seu germà Joan serà crida a les quintes de 1904 declarat pròfug a Bons Aires i Esteva serà declarat pròfug a Bons Aires a la quinta de 1910.

- Estelrich Riera, Sebastià (1878): hauria emigrat amb els seus pares Sebastià Estelrich Adrover i Maria Riera i amb el seu germà Antoni (1881) que és crida a files al 1901. En el seu expedient de pròfug de 1898 l'oncle patern declara: *“Que hace unos diez años que dicho mozo con sus padres y hermanos emigraron a Buenos Aires en busca de trabajo o medios de vivir. Que hace ya más de dos años que nada ha sabido de la espresada familia, ignorando en esta fecha su actual paradero. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el aseguro de la quinta”*. La declaració de l'expedient de Antoni també és realitzada pel seu oncle patern i declara el mateix que havia declarat al 1898.

- Febrer Caldentey, Antoni (1885): a la quinta de 1905 ens apareix emigrat a Bons Aires fa 2 mesos sabem que els seus germans Jaume (1874) i Guillem (1878) també emigreran a Bons Aires ja que ens apareix al padró de 1911.

- Febrer Puigcerver: al cens de 1887 apareix emigrat Miquel Febrer Llinàs (1849) amb la seva dona Antonia Puigcerver Salas (1853), els dos emigren a Bons Aires juntament amb els tres fills del matrimoni Joan (1879), Miquel (1881) i Maria (1885). Sabem que la seva emigració serà de llarga durada o permanent ja que el fill major Joan Febrer Puigcerver apareix a les quintes de 1899 i el patit Miquel Febrer Puigcerver a les quintes de 1902.

- Ferrer Galmés: a la dècada de 1880 apareixen emigrats Nicolau Ferrer Planici (1828), casat amb Maria Galmés Pascual (1837) parteixen amb els seus cinc fills Catalina (1879), Joan (1874), Andreu (1876), Francisca (1878) i Guillem (1882), tots ells emigrats a Bons Aires. Quan a la quinta de 1898 Francisco Ferrer Galmés es crida a files el cunyat del *presunto profugo* declara: *hace ocho años que dicho individuo emigro con sus hermanos acompañados de su viuda madre a Buenos Aires en busca de trabajo o medios de vivir. Que hace unes cinco meses que tuvo noticias de dicha familia encontrandose en aquella fecha en el rosario de Santa Fe. Que la esperada familia se ocupo en una fábrica en donde laboran cristales. Que no sabe que el mozo ni su madre tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el auguro de la quinta*. A la quinta de 1901 serà crida a files Guillem Ferrer Galmés que serà classificat com a pròfug a Bons Aires. El cunyat que feia la primera declaració era Joan Riera Fiol jornaler casat amb Catalina Ferrer Galmés i els dos

apareixen al padró de 1906 com *estos dos ultimos tienen que mudarse a Buenos Aires*. En aquest cas ens trobarem amb una emigració de llarga durada que implica l'emigració d'altres membres en els anys posteriors. Catalina tot i que ens apareix emigrada al 1887 el més segur és que no emigres amb tota la família sinó que ho feria posteriorment amb el seu marit.

- Ferrer Veny, Miquel (1884): a la quinta de 1904 el seu pare declara: *“Que no comparació al acto de la clasificación por no hallarse en esta. Que hace unos dos años que su citado hijo con el pretexto de visitar y pasar algunos dias con su hermano que reside en Palma paso a la capital. Que a los pocos dias de su ausencia supo que se habia fugado y que emigraba a una de las Republicas Argentinas. Que despues de meses supo se encontraba en el punto indicado ignorando su actual paradero.”*

- Fiol Galmés, Joan (1886): al cens de 1887 ens apareixen emigrats Martí Fiol Gelabert (1856) amb la seva dona Francisca Galmés Pastor (1856) i els cinc fills del matrimoni Juana M^a (1877), Magdalena (1880), Francisca (1884), Maria (1886) i Pedro Joan (1886). Sabem que la família situaria la seva residència a Santa Fe ja que el 3 de febrer de 1894, Jaume Fiol Galmés ens apareix nat a aquesta ciutat. A la quinta de 1908 a l'expedient de Joan la seva tia materna declara: *“Que dicho su sobrino se halla en Buenos Aires con toda su familia y que hace unos veinte años que emigro a dicho punto. Que ignora su actual paradero pues hace bastante tiempo que no ha recibido noticias”*.

- Frau Mas, Antoni (1884): tot i que ell no ens apareix emigrat al cens de 1887 si ens trobem amb els seus pares Tomàs Frau Santandreu (1861) casat amb Catalina Mas Duran (1860) i els seus dos fills Tomàs (1884) i Catalina (1885). Serà declarat pròfug a la quinta de 1904 i la declaració a l'expedient de pròfug la fa un cosí del seu pare i diu: *“Que el mozo en cuestión no se presento al acto de la calificación de soldados por no hallarse en esta. Que hace unos quince años toda su familia emigro a Buenos Aires que segun noticias aun residen en aquel punto.”*

- Galmés Domenge, Llorenç (1887): al 1889 Miquel Galmés (1844) casat amb Antonia Domenge (1847) apareixen emigrats a Bons Aires juntament amb els seus cinc fills Miquel (1871), Antonia (1875), Juana Maria (1882), Llorenç (1887), i Juana Aina (1888). Llorenç serà declarat pròfug al 1897. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix un Llorenç Galmés de Manacor amb residència a Bons Aires podria tractar-se d'algun d'aquesta família.

- Galmés Fullana, Joan (1871): al cens de 1887 Andreu Galmés Fullana (1846), vidu, apareix emigrat a Bons Aires amb ell viuen els seus set fills que no ens apareixen emigrats. Joan és declarat pròfug a Bons Aires a la quinta de 1891, a la quinta de 1901 serà cridat a files Rafel Galmés Fullana (1881), el seu germà polític declara: *“Que dicho individuo desapareció de esta villa con sus padres a la edad de cuatro años domiciliándose en Barcelona. Que hace unos trece años que dicha familia fijo su residencia en Buenos Aires. Que el motivo de su huida tanto de esta villa con de Barcelona fue tan solo para la busca de trabajo i medio de vivir. Que hace tres días que recibió una carta de su padre desde Buenos Aires en que manifiesta que su hijo el mozo objeto de este expediente pasara por esta villa para cumplir el servicio de las armas. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el aseguro de la quinta”*. Aquest seria el primer cas en el que un emigrant confirma que tornara a Manacor per tant de complir el servei militar. Sabem que com a mínim hi hauria tres membres d'aquesta família emigrats.

- Galmés Galmés, Llorenç (1888): a la quinta de 1908 el seu oncle declara: *“Que dicho mozo emigro con toda su familia a Buenos Aires cuando contaba unos pocos meses de edad. Que la última noticia que tuvo de su familia era que residía en nueve julio ignorando la provincia por medio de una*

carta que recibió hace unos tres años.” Sabem que almenys els seus pares Llorenç Galmés i Isabel Galmés haurien emigrat amb ell cap al 1889.

- Galmés Martí, Llorenç (1888): a la quinta de 1908 el seu pare declara: *“Que su hijo hace cuatro años que se marchó a la capital en busca de trabajo. Que supo después que emigro a Buenos Aires por haberlo así manifestado en una carta y que ignora su actual paradero. Que le hice saber que este año le pertenecía estar en quintas y que se presentara al cónsul con objeto de ser reconocido y tallado sin que hasta la fecha haya recibido noticias pero cree que dentro pocos días recibirá dos documentos.”*

- Galmés Nadal, Rafel (1878): apareix a la quinta de 1898 i al seu expedient de pròfug la seva avia declara: *“Que dicho mozo hace unos trece años que emigró con sus padres a Buenos Aires en busca de trabajo o medios de vivir. Que hace unos tres años que no ha tenido noticias de dicho mozo ignorando en esta fecha el punto de su paradero. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el aseguro de la quinta. Y que nada mas tiene que exponer respeto al particular”*. D’aquesta declaració podem extreure que Rafel Galmés i Catalina Nadal haurien emigrat juntament amb el seu fill amb l’onada de 1889.

- Galmés Puiggròs, Llorenç (1878): ja ens apareixien emigrat al cens de 1887 juntament amb les seves germanes Catalina(1868) i Antonia (1878) fent referència a una emigració posterior. Al seu expedient de pròfugs de 1898 el seu pare Llorenç Galmés Sansó declara: *“Que emigro con toda su familia custodiados por el declarante en Buenos Aires hace unos doce años. Que el objeto de la emigración no fue más que el de buscar trabajo o medio de vivir. Que el deponente hace unos cinco años que regresó de aquel país sin que desde aquella fecha haya sabido de su hijo, el estado en que se halla ignorado por completo el paradero del mismo. Que no ha hecho el deposito prevenido por la ley para el aseguro de la quinta y que no le consta tampoco que su hijo lo haya verificado.”* Gràcies a aquesta declaració sabem que hauria emigrat tota la família Llorenç Galmés Sansó casat amb Antonia Puiggròs Pont i els cinc fills Catalina, Antonia, Llorenç, Maria i Francisca. Al cap d’uns anys el pare hauria tornat sense saber res més d’ells, probablement en els anys posteriors es produís un retorn de part de la família ja que en el padró de 1911 en apareix Llorenç Galmés Sansó (1836) juntament amb la seva dona Antonia Puiggròs Pont (1845) i les dues filles Antonia i Maria les quals apareixen casades i els dos marits Bartomeu Suñer Salas (1871) i Antoni Mas Domenge (1870), confiter es troben a Bons Aires es podrien relacionar amb seu cunyat Llorenç. Aquesta seria una de les primeres cadenes migratòries que es documentarien d’emigrants de la dècada de 1880 amb emigrants de 1911.

- Galmés Rada, Miquel (1882): a la quinta de 1902 el seu oncle patern declara: *“Que su citado sobrino se marchó hace unos catorce o quince años a Buenos Aires en compañía de sus padres los cuales fueron allí en busca de trabajo y de mejora de fortuna sin que desde su salida para aquel punto haya tenido noticias alguna de ellos no pudiéndole dar por consiguiente de su actual paradero”* Hauria emigrat cap a 1889 amb els seus pares Llorenç Galmés i Margalida Rada Rosselló.

- Galmés Santandreu, Guillem (1882): al cens de 1887 ens apareix Guillem Galmés Riera (1841), casat amb Antonia Santandreu Sitges (1847) emigrats a Bons Aires amb els seus fills Guillem (1882) i Joan (1907). A la quinta de 1902 a l’expedient de pròfug de Guillem el seu oncle declara: *“Que el citado mozo su sobrino se marchó a Buenos Aires hace unos quince años en compañía de sus padres sin que desde entonces haya tenido noticias de ellos ignorando por tanto cual sea su residencia o actual paradero.”* El seu germà Joan serà cridat a les quintes de 1907 la seva cosina declara: *“Que su citado primo al emigrar con toda su familia a Buenos Aires hace unos veinte años falleció durante la travesía. Que no hizo esta manifestación antes del alistamiento por ignorancia y además que únicamente lo sabe de referencia.”* Seria un dels únics casos que es documenten en

que una de les famílies emigrades amb l'onada de 1889 perden a un membre de la seva família segurament aquest fet es donà a moltes altres famílies ja que foren moltes les que viatjaren amb nins molt petits i degut a la duresa del viatge.

- Gayà Andreu, Mateu (1879): al cens de 1887 apareixen a Bons Aires Cosme Gayà Adrover (1836) i Maria Andreu Rosselló (1848), emigrats amb Maria (1877), Mateu (1879) i Catalina (1883). Mateu és declarat pròfug al 1898 i la seva avia paterna declara: *“Que hace unos nueve años que dicho mozo emigró con sus padres a Buenos Aires. Que hará unos dos años que tuvo noticias de la espresada familia y que esta se hallaba en Santa Fe. Que dicha familia trataba en aquella fecha de cambiar su residencia. Que desde la citada fecha no ha tenido noticias de ninguna clase a pesar de haberlo probado ignorando por cuyo motivo su actual paradero. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el aseguro de la quinta.”*

- Gomila Durán, Antoni (1879): ens apareix com a pròfug a Bons Aires a la quinta de 1899. Al 1905 serà el seu germà Andreu (1885) el que ens apareix com a pròfug emigrat fa més de 10 anys. Els dos germans haurien emigrat amb els seus pares Antoni Gomila i Juana Duran cap a 1889 situant la seva residència a Santa Fe ja que l'11 d'agost de 1892 naixia a aquesta ciutat Joan Gomila Durán.

- Gomila Rosselló, Jaume (1878): A l'expedient de pròfug de Jaume de 1898 la seva avia declara: *“Que hace unos doce años que los padres de dicho individuo emigraron con toda su familia a Buenos Aires formando parte de la misma el mozo que nos ocupa. Que el m motivo de su huida no fue más que el de buscar medios para ganarse la vida. Que hace unos tres años que no ha tenido noticias de la espresada familia y que ignora en esta fecha el paradero de la familia. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el aseguro de la quinta.”* Gràcies a aquesta declaració sabem que hauria emigrat cap a 1889 amb els seus pares Jaume Gomila e Isabel Rosselló, també sabem que emigra el seu germà Llorenç que serà cridat a files a la quinta de 1901 i declarat pròfug a Bons Aires, a la declaració de pròfug de Llorenç el declarant es l'agutzil i simplement diu que ha sentit dir que la família fa més de 11 anys hauria emigrat a Bons Aires a cercar feina i que no sap res més.

- Grimalt Mora, Joan (1888): a la quinta de 1908 la seva mare declara: *“Que hace aproximadamente seis años se fugo de su domicilio ignorando la fuga con el pretexto de ir en busca de trabajo [...]. Que después de unos quince días de salida de su casa supo había emigrado y dirigido a Buenos Aires donde era llamado por un hermano de la declarante. Que se estableció en la provincia del Rosario de Santa Fe. Que desde hace más de año y medio se interno a la partes sur de aquella Republica. Que el esposo de la declarante y padre del mozo emigro hace aproximadamente un año a aquellas tierras con el propósito para que entrase en operaciones de quintas y que no ha sabido más noticias de su citado hijo.”* Probablement a Argentina els degué anar bé a pare i fills ja que al padró de 1911 ens apareix emigrada tota la família a més de Joan Grimalt Mora i el seu pare Miquel Grimalt Cerdà, ens apareixeran emigrats Catalina Mora Pascual (1866), Jaume (1891), Miquel (1893), Antonia (1886), Francisco (1903) i Antoni (1905). En aquest padró també ens apareix emigrat Miquel Mora Pascual (1855) que seria el germà de la declarant emigrat que en aquest padró ens apareix emigrat amb dos fills seus Miquel (1888) i Gabriel Mora Galmés (1892) respectivament.

- Grimalt Palmer, Joan (1884): al cens de 1887 ens trobem emigrats a Bons Aires a Guillem Grimalt Sureda (1859) i Catalina Palmer Martí (1861), juntament amb els seus fills Joan (1884) i Mateu (1886). Sabem que a Santa Fe va néixer un altre germà es tractaria de Guillem Antoni Joan Grimalt Palmer nat el 3 de Juny de 1897. Al 1902 Joan és declarat

pròfug desconegut i a la quinta de 1904 en el expedient de pròfug el seu oncle patern declara: *“Que siendo el mozo niño de unos cuatro años emigro de Manacor con sus padres para Buenos Aires y que el móvil de ausentarse de esta villa fue el no poder vivir en esta villa y que en busca de mejor fortuna fueron a la provincia de Santa Fe de la Republica de Buenos Aires en donde residen en la actualidad. Que el declarante escribió a su sobrino indicándole el mismo que le había cabido (...) en el sorteo y que todavía no ha recibido contestación.”*

- Joan Noguera, Bartomeu (1881): declarat pròfug a la quinta de 1901 la seva tia paterna declara: *“Que dicho individuo desapareció de esta villa con sus padres a la edad de ocho años. Que la expresada familia fijó su residencia en Santa Fe (Buenos Aires). Que motivo el marcharse de esta villa el no tener trabajo i buscar medios de vivir. Que con frecuencia recibe carta de su padre dándole noticias de su salud y sabe que hace un año residían en la Republica expresada. Que ignora que sus padres ni el mozo tengan hecho el deposito prescrito por la ley para el asegurado de la quinta.”* Al 1889 haurien emigrat Rafel Joan i Margalida Noguera juntament amb el seu fill Bartomeu.

- Lliteras Fons, Antoni (1881): és declarat pròfug a la quinta de 1901 i el seu germà Bartomeu (1884) a la quinta de 1904 ens apareix com a pròfug a Bons Aires.

- Llull Galmés, Miquel (1882): a la quinta de 1902 és declarat pròfug, l'oncle patern declara: *“Que su citado sobrino se marchó hace unos quince años a Buenos Aires con sus padres y que no ha tenido desde entonces desde entonces noticias alguna de ellos ignorando por tanto cual es su actual paradero.”* El seu germà Pedro Jose (1879) ja ens apareixia a Bons Aires a la quinta de 1899. Gràcies a la declaració sabem que Gabriel Llull i Margalida Galmés van emigrar cap a 1887 amb els seus dos fills.

- Llull Oliver, Gabriel (1877): declarat pròfug al 1897, al cens de 1887 apareix emigrat a Bons Aires amb els seus pares Jaume Llull Mora (1851) i Isabel Oliver Estelrich (1851), juntament amb els seus sis germans Coloma (1874), Margalida (1877), Gabriel (1878), Isabel (1880), Francisca (1880) i Maria (1885). A través de les actes de baptisme sabem que Catalina Cristina Llull Oliver, germana de Gabriel, va néixer el 10 de novembre de 1894 a Pigüé¹⁹³, Bons Aires. Estarien relacionats amb els fundadors de Goyena ja que Isabel es la germana de Francesc Oliver Estelrich un dels fundadors de Goyena.

- Mas Font, Antoni: al cens de 1887 ens apareix emigrat Gabriel Mas Llodrà (1844), casat amb Simona Font Rosselló (1848) emigren a Bons Aires amb els seus sis fills Antoni (1872), Francisca (1877), Margalida (1882), Bartomeu (1884), Gabriel (1885) i Jaume (1886). Antoni és declarat pròfug emigrant a la quinta de 1889, a la quinta de 1894 Bartomeu a Bons Aires i a la quinta de 1904 és Gabriel el que es crida a files en el seu expedient de pròfug un veí declara: *“Que sabe que cuando niño se lo llevaron sus padres para Buenos Aires en busca de mejor fortuna y que desde aquella fecha no ha sabido noticias alguna de dicha familia ignorando por lo tanto su paradero actual.”*

- Mascaró Prohens, Bartomeu (1885): en el cens de 1887 ens apareixen emigrat els seus pares Antoni Mascaró (1860), barber, casat amb Isabel Prohens Torres (1858) juntament amb els seus cinc fills Catalina (1881), Maria (1882), Isabel (1884), Bartomeu (1885) i Rafel (1887). A la quinta de 1904 en el seu expedient de pròfug declara el seu oncle matern i declara: *“Que la familia del mozo juntamente con este hace cosa de doce años emigro a la América sin que hasta la fecha haya tenido noticias de ella y la emigración obedeció a buscar medios para la*

¹⁹³ Pigüé: es tractava d'una colònia fundada per Clament Cabanettes y Eduardo Casey, els dos immigrants francesos al 1884 i va ser colonitzada per francesos. Italians, espanyols (sobretot mallorquins) i alemanys.

subsistencia de la familia del repetido mozo.” El seu germà Rafel es crida a quintes al 1908 i un veí declara: *“Que conoció al padre del mozo objeto de este expediente y sabe que hace unos veinte años emigró a Buenos Aires ignorando su actual paradero.”* A la guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix un Antoni Mascaró i un Bartomeu Mascaró de Manacor que es troben a San Pedro, situat al nord de la província de Bons Aires.

- Mateu Fullana, Miquel: al 1887 ens apareix emigrat Pedro Juan Mateu Estelrich (1845), casat amb Pedrona Fullana Febrer (1844) que emigren a Bons Aires amb els seus cinc fills Joan (1870), Pedro Joan (1874), Miquel (1884), Jose (1885) i Maria (1881). A la quinta de 1904 Miquel és declarat pròfug amb residència desconeguda. A la guia de Garcias Moll de 1918 Joan Mateu Fullana de Manacor situat a Los Corralitos, Mendoza i Miquel i Pedro Mateu Fullana els dos de Manacor a La Primavera, Mendoza, les dues localitats estarien localitzades al departament de Guaymallén.

- Melis Orell, Joan (1884): a la quinta de 1904 el seu oncle patern declara: *“Que no compareció al acto de la clasificación por no encontrarse en esta. Sabe que hará unos diez y seis años que los padres de dicho mozo emigraron a Buenos Aires con toda la familia. Que después de algún tiempo supo que habían fallecido los padres. Que hace unos diez años le dijeron que los hijos o hermanos del mozo habiendo regresado a esta Isla viviendo des de ellos en Arta y otro en Petra. Que desde aquella fecha no ha tenido más noticias de la familia y que ignora su actual paradero.”* Aquest seria cosí dels Melis Gayà que ens apareixien emigrats a Bons Aires i Xile. Les dues famílies haurien emigrat juntes amb l'onada de 1889, no sabem sí ho farien a Argentina o a Xile.

- Melis Vaquer, Antoni (1888): a la quinta de 1908 el seu pare declara: *“Que estando de misage con Matéu Santandreu en el predio de Son Brun, noto que no se presento a la villa por más de quince días lo que no era de costumbre. Que hechas averiguaciones supo con disgusto que se había fugado con parte de la familia con la que vivía. Que hace unos tres años que se fugo. Que después supo que había emigrado a Buenos Aires, fijando su domicilio en un punto que cree se llama Mar de la plata. Que en el mes de diciembre le envió participándole entraba en quintas. Que por varios inmigrantes sabe que cuanto antes ha de regresar.”*

- Micalet Melis, Jaume (1885): la quinta de 1905 ens apareix que fa més de 10 anys que es troba emigrat amb els seus pares ja que a la quinta de 1907 també ens apareix emigrat a Bons Aires el seu germà Antoni. Al 1889 Domingo Micalet i Antonia Melis haurien emigrat amb els dos fills.

- Miquel Parera, Jeroni (1878): dins el seu expedient de pròfug de 1898 un veí declara: *“Que le mozo al que se refiere este expediente emigro con toda su familia a Buenos Aires que hará unos doce años tuvo lugar dicha emigración que el objeto de esta no fue más que el de buscar medios de vivir que des de su huida no ha visto más a dicha familia ni ha tenido noticias de su paradero. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el aseguro de la quinta.”* Al expedient del seu germà Rafel (1884) de la quinta 1904 un veí declara *“Que lo único que puede manifestar es que hace cosa de unos quince años y siendo todavía el mozo niño desaparecieron sus padres juntamente con él y que ignora el paradero donde iban y por consiguiente ignoran su paradero actual”*. El germà d'aquests Bernat apareix a les quintes de 1907 i 1908 i és declarat pròfug a Bons Aires. Gràcies a això sabem que Bernat Miquel hauria emigrat amb la seva dona Juana Maria Parera amb com a mínim els seus tres fills Jeroni, Rafel i Bernat.

- Monjo Llull, Joan (1885): a la quinta de 1905 és declarat pròfug. Al padró de 1911 ens apareix emigrat el seu germà Andreu Monjo Llull (1887). A la quinta de 1912 el germà d'aquests Mateu (1892) és declarat pròfug i el seu pare declara *“[...] que su citado hijo se*

encontraba trabajando en Santa Fe de la Republica Argentina en donde seguramente sería tallado, pesado, medido y reconocido [...]”.

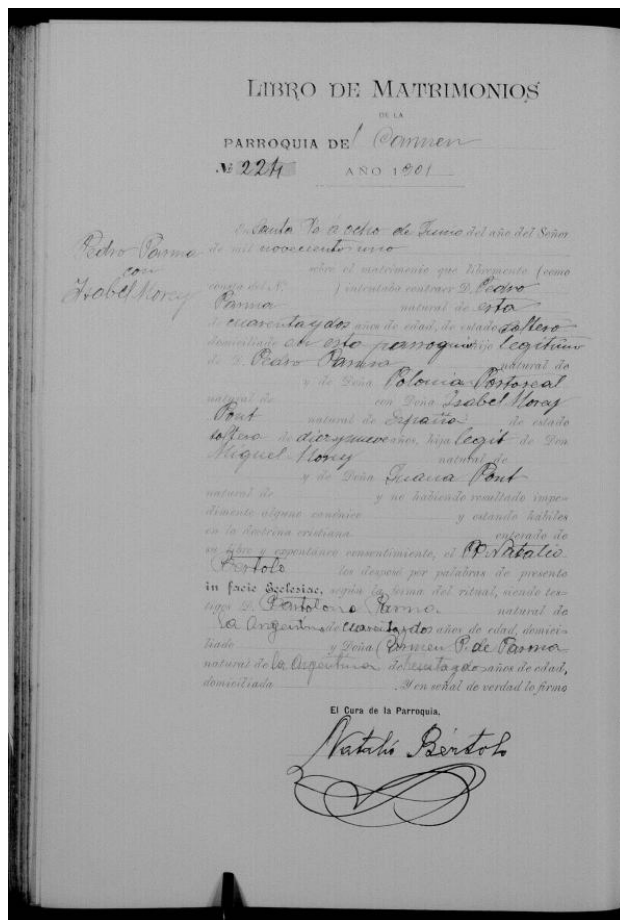
- Morey Llull, Joan: a la quinta de 1908 el seu pare declara *“Que hace unos seis años que su hijo se fugo de su hogar sin que el supiera su objetivo. Que supo por referencia emigro a Buenos Aires sin que pueda decir el punto de su residencia.”* Gràcies al padró de 1909 sabem que el seu germà Pere de 16 anys també es troba emigrat a Bons Aires.

- Morey Pont, Guillem (1879): al cens de 1887 apareix emigrada tota la família Miquel Morey (1834), jornaler, casat amb Joana Mª Pont Sureda (1841) juntament amb els seus cinc fills Juana M^a (1873), Miquel (1876), Guillem (1879), Isabel (1882) i Antoni (1885). Al expedient de pròfug de 1898 de Guillem el seu oncle matern declara: *“Que dicho individuo hace unos 11 años emigro con sus padres y hermanos a Buenos Aires en busca de trabajo y medios de vivir. Que hace unos dos meses tuvo noticias de dicho su sobrino y que vive con sus padres en el pueblo llamado el Rosario. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para el aseguro de la quinta.”* A les actes de casament de Nuestra Señora del Carmen (imatge), de Santa Fe el 8 de juny de 1901 apareix Isabel Morey Pont de 19 anys que es casa amb Pedro Parma de 42 anys.

- Nadal Galmés, Pere Joan (1878): en el cens de 1887 apareix tota la família emigrada el Rafel Nadal (1848), casat amb Bàrbara Galmés (1848), que es troben a Bons Aires amb els seus quatre fills Catalina (1873), Pedro Joan (1878), Bàrbara (1881) i Miquel (1886). Pere Joan és declarat pròfug a la quinta de 1897 i sabem que els seus dos germans Miquel i Rafel seran cridats a les quintes de 1903 i 1910 respectivament i apareixen emigrats a Bons Aires.

- Nadal Truyol, Jaume (1879): és declarat pròfug a Bons Aires a la quinta de 1899. A la quinta de 1908 serà el torn de Mateu (1887), a través la declaración d'un cosí sabem va emigrar tota la familia ja que declara: *“Que dicho primo emigro con toda su familia hace más de diez i nueve años ignorando su paradero.”* Cap al 1889 Bartomeu Nadal i Catalina Truyol haurien emigrat amb els seus dos fills.

- Nicolau Alou, Nicolau (1888): a la quinta de 1908 el seu pare declara: *“Que estando para contratarse para servir de missatge salió de su domicilio, hace aproximadamente un año sin que regresase ni diera relación del contrato en el plazo de ocho días. Que al hacer averiguaciones referente a su paradero supo de referencias que había emigrado. Que tuvo noticias después de algunos meses que se hallaba en la provincia del Rosario de Santa Fe (Buenos Aires). Que hace cosa de un mes recibió carta de dicho su hijo manifestando que al ser llamado para su ingreso en filas se presentara para prestar el servicio militar. Que nada mas puede manifestar respeto al particular.”*

- Nicolau Massanet, Antoni (1866): al cens de 1889 ens apareix empadronat amb els seus pares i germans ell serà l'únic emigrat a Bons Aires. Al padró de 1909 apareix emigrat novament a Bons Aires amb la seva família, casat amb Maria Febrer Gomila (1865) i els seus quatre fills Margalida (1894), Joan (1896), Francisca (1899), Antoni (1902). No sabem sí és tractaria d'una primera emigració de Antoni i després tornaria per formar una família al seu lloc d'origen o si realment la referència de 1889 estaria relacionada amb l'emigració de 1909.

- Nicolau Melis, Antoni (1888): a la quinta de 1908 serà declarat pròfug, el seu oncle declara: *“Que su citado sobrino emigró a Buenos Aires con toda su familia hace ya más de quince años. Que ignora su actual paradero.”* Domingo Nicolau i Antonia Melis haurien emigrat cap al 1889 amb la família entre els que es trobaria Antoni.

- Oliver Fullana, Gabriel (1881): declarat pròfug a la quinta de 1901 la seva tia paterna declara: *“Que dicho individuo desapareció de esta villa con sus padres a la edad de ocho años. Que dicha familia fijó su residencia en Buenos Aires. Que el motivo de su huida fue tan solo para buscar trabajo i medios de vivir. Que hace mucho tiempo no ha tenido noticias de dicha familia.”* A la quinta de 1905 es crida de seu germà Jeroni que és declarat pròfug a Bons Aires. Els pares d'aquests eren Francesc Oliver Estelrich i Isabel Fullana que foren uns dels fundadors de la colònia. Sabem que la seva emigració fou anterior al 1894 ja que el 8 de desembre d'aquest any naixia Francesc Oliver Fullana a Pigüé.

- Oliver Galmés, Gabriel (1878): en el seu expedient de pròfug de 1898 la seva avia declara: *“Que lo único que puede manifestar es que su nieto Gabriel Oliver Galmés falleció en esta villa a la edad de dos años y que sus padres hace cosa de diez años se marcharon a Buenos Aires en busca de trabajo o medios de vivir no habiendo tenido más noticias de ellos, ignorando por consiguiente su actual paradero.”* Per tant ell no seria emigrants però si els seus dos pares Gabriel Oliver i Francisca Galmés.

- Parera Rosselló, Rafel (1877): és declarat pròfug a la quinta de 1897. A les actes de baptisme de Santa Fe el 13 d'abril de 1898 apareix Magdalena Andrea Parera Rosselló germana de Rafel i a la quinta de 1904 ens trobem amb el seu germà Llorenç Parera Rosselló (1884), al seu expedient de pròfug l'avi matern declara: *“Que dicho su nieto no se presente al acto de la clasificación por no encontrar-se en esta. Que hace unos once años (sabem que fa 15 anys ha partir) que con sus padres se fue a Buenos Aires. Que las ultimas noticias que supo era de que vivían en Santa Fe. Que ignora su actual paradero.”* Sabem que Jordi Parera i Maria Rosselló haurien emigrat a Argentina amb els dos fills Rafel i Llorenç i al 1898 hauria nat Magdalena a Santa Fe.

- Parera Valens, Antoni (1878): al cens de 1887 apareixen emigrats a Bons Aires amb els seus pares Joan Parera Fullana (1836) i Maria Valens Rigo (1845) amb els seus sis fills Guillem (1874), Pedro Joan (1876), Antoni (1878), Miquel (1882), Joan (1884) i Rafel (1886). Al 1897 Antoni és declarat pròfug. El seu germà Miquel Parera Valens apareix a la quinta de 1904 en el seu expedient de pròfug és un veïnat el que declara que el desconeix al igual que el lloc on el poden trobar. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix Antoni Parera Valens que amb direcció a America F.C.O.

- Pascual Caldentey, Nadal (1884): a la quinta de 1904 una coneguda declara: *“Que le consta que hace unos cinco años se determino emigrar a Buenos Aires para conseguirse o procurarse medios de vivir o mejora de fortuna y que desde aquella fecha no ha tenido noticias suyas ignorando si todavía reside o murió en aquella república”.*

- Pascual Sansó, Benet (1889): a la quinta de 1908 en l'expedient de pròfug de Benet el seu pare declara: *“Que su citado hijo emigro a Buenos Aires sin su permiso hace ya bastante tiempo sin que pueda decir nada respecto a su paradero. Que no le escribe ni ha recibido noticias de ninguna clase.”* Gràcies al padró de 1911 sabem que també es troben emigrats dos germans més es tractaria de Antoni (1889) i Joan (1893) aquest darrer es cridat a les quintes de 1912 el seu pare declara: *“Que su citado hijo se encontraba en Buenos Aires trabajando de las faenas del campo y del cual esperaba si no su regreso los certificados de talla, reconocimiento, facultativo y demás [...]”* A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix un tal Andreu Pascual Sansó de Manacor situat a Pinzón, no podem assegurar que sigui germà dels anteriors.

- Pol Amer, Joan (1885): a la quinta de 1904 el declarant es el seu pare i diu: *“Que hace unos dos años se fugo de su casa y que según noticias reside en una de las Repúblicas Argentinas por cuyo motivo no se presento al acto de la clasificación de soldados ignorando su actual paradero.”*

- Pomar Ruimar, Jaume (1883): declarat pròfug a la quinta de 1902 la seva tia declara: *“Que hace unos quince años que se marcho con sus padres a Buenos Aires y que si buen en un principio tuvo de ellos algunas noticias hace ya muchos años que no las tiene. [...]”* Jaume Pomar emigraria amb la seva dona Leocadia Ruimar juntament amb el seu fill Jaume. Sabem que aquesta família estaria emparentada amb els Coll Rosselló dels que hem xerrat i que també parteixen al 1889.

- Pont Sart, Joan: el 29 d'Agost de 1908 a *La Aurora* dins la secció local es parla de: *“ El martes próximo pasado llegó a está procedente de la República Argentina nuestro paisano y buen amigo el Pbro. D. Juan Pont. Después de haber permanecido unos nueve años en aquellos países ha regresado para respirar de nuevo los agradables aires de su querida patria. Nos hemos complacido en darle la bienvenida.”* Es tractaria de Joan Pont Sart que al 1899 demanava permís per anar cinc anys a la diòcesis de Buenos Aires, va estar a Pehuajó, Bragado i San Andrés i com podem veure amb la notícia va tornar al 1908 quedant adscrit a la parròquia de Manacor fin que morí al 1925.

- Quetglas Jiménez, Bernat (1885): a la quinta de 1904 el seu oncle matern declara: *“Que no puede expresar el paradero actual de su sobrino mozo del actual reemplazo por cuanto lo ignora únicamente puede manifestar que hará cosa de unos diez i siete años que sus padres emigraron de Manacor para Buenos Aires llevándose como es natural a su hijo que en aquella fecha debía tener de dos a tres años y que desde entonces no ha sabido nada respecto de ellos ignorando si aun viven.”* Joan Quetglas i Joana Maria Jiménez haurien emigrat a Argentina amb el seu fill Bernat cap al 1887.

- Reixach Caldentey, Sebastià (1879): a l'expedient de pròfug de 1898 el seu oncle patern declara: *“Que los padres del citado mozo, emigraron hace unos quince años a Buenos Aires, con toda la familia formando parte de la misma el mozo que nos ocupa. Que hace unos seis años que no ha tenido noticias de la espresada familia y que en aquella fecha tenían fijada su residencia en la Colonia conocida con el nombre de Nueve de Julio ignorando en la actualidad su paradero. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito provenido por la ley, para el seguro de la quinta.”* Gràcies a aquesta declaració sabem que va emigrar als anys 80 amb els seus pares Sebastià Reixach Nadal i la seva mare Margalida Caldentey establint-se a 9 de Julio, situat a Bons Aires.

- Riera Domenge, Mateu (1882): declarat pròfug a la quinta de 1901 l'oncle patern declara: *“Que dicho sobrino desapareció a la edad de seis años con sus padres y hermanos. Fijando su residencia en Buenos Aires- Que hace unos quince meses que recibió su última carta manifestándole que gozaban todos de buena salud. Que el motivo de su huida fue tan solo para la busca de trabajo o medios de*

vivir.” Hauria emigrat cap al 1887 amb els seus pares Guillem Riera i Pedrona Domenge i altres germans.

- Riera Galmés, Rafel (1889): a la quinta de 1908 la seva mare declara: “*Que su citado hijo se fugo de su hogar hace ya unos siete años diciendo que se iba a buscar trabajo. Que supo después de bastante tiempo que emigro en Santa Fe (Buenos Aires). Que hace tres meses que no ha recibido noticias suyas sin que pueda decir su actual paradero.*”

- Riera Llull, Sebastià (1889): a la quinta de 1908 la seva mare declara que: “*Que hace más de tres años se fugo de su casa. Que después de tres meses supo que había emigrado a Buenos Aires. Que fijó su residencia en la provincia de Santa Fe.*”

- Riera Manresa, Joan (1877): serà declarat pròfug a Bons Aires a la quinta de 1896. El seu germà Mateu (1885) serà cridat a files al 1904 i un veí declara: “*Que sabe de referencia que el mozo objeto de este expediente hace más de diez años emigró a Buenos Aires con sus padres y demás familia.*” Gràcies a referències com aquestes podem documentar l'emigració de la família sabem que com a mínim haurien emigrat els dos germans juntament amb el seu pare Bernat Riera i la seva mare Andreeva Manresa.

- Riera Mir, Miguel (1885): a la quinta de 1904 la seva tia materna declara: “*Que no pudo comparecer al acto de la clasificación de soldados por no encontrarse en esta. Que sabe que cuando el mozo en cuestión contaba un año de edad poco más o menos, la familia entera partió a Buenos Aires. Que al principio se comunicaban pero hace algunos años que no ha tenido noticias e ignora su actual paradero.*”

- Riera Sansó: al cens de 1887 apareix Joan Riera Febrer (1850) a Bons Aires juntament la seva dona Francisca Sansó Munar (1854) i els cinc fills del matrimoni Andreu (1879), Antoni (1881), Joan (1883), Bartomeu (1885) i Esperança (1879). A la quinta de 1898 Andreu Riera Sansó és declarat pròfug. A la quinta de 1901 Antoni Riera Sansó la seva tia compareix i declara: “*Que dicho individuo desapareció de esta villa con sus padres hace unos doce años fijando su residencia en la Republica Argentina en Mendoza; que el motivo de su huida fue tan solo para la busca de trabajo o manera de vivir. Que ha recibido varias cartas de sus padres dándole noticias de su salud desde aquella nación. Que no sabe que el mozo ni sus padres tengan hecho el deposito prevenido por la ley para asegurar la responsabilidad de la quinta.*” A la quinta de 1903 serà Joan Riera Sansó el cridat a files i és declarat pròfug a Bons Aires. A la quinta de 1905 serà el torn de Bartomeu Riera Sansó qui serà cridat a files i declarat pròfug. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix Joan Riera Febrer que es troba a Los Corralitos, Mendoza i aquí també ens apareixen Andreu, Antoni, Bartomeu, Francisco i Miquel. A principis del segle XX ens trobarem amb un nebot de Joan Riera Febrer, Jaume Riera Llull que també es troba emigrats a Bons Aires.

- Rosselló Femenias, Joan Aleix (1882): a la quinta de 1901 el seu pare declara: “*Que hace tres años que su hijo se marchó a Palma para servir de criado y sin mi permiso hace cosa de un año se fue a Buenos Aires a un tío suyo que reside allí. Que el declarante no supo su huida de Palma hasta que su hermano o tío del mozo le hizo saber que este estaba en su compañía en aquella Republica. Que después de su llegada no ha vuelto a saber noticias de su hijo. Que el declarante no ha hecho el deposito prevenido por la ley por no tener recursos para ello, ni sabe lo hiciese su hijo.*” Ens trobaríem amb un emigrant de l'onada de 1889 que fa que emigri un nebot seu.

- Sansó Joan, Pere Joan (1872): és declarat pròfug a Bons Aires a la quinta de 1891. Al igual que el seu germà Guillem (1883) al 1902 en el seu expedient de pròfug el seu oncle declara: “*Que hace unos quince años se marchó a Buenos Aires en compañía de sus padres sin que desde entonces haya tenido noticias de ellos ignorando por tanto cual es su actual paradero o residencia.*” A la

Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix Francisco i Salvador Sansó Joan de Manacor a Bons Aires. Els pares Guillem Sansó i Apolónia Joan haurien emigrat a Bons Aires cap al 1897 juntament amb els seus fills Pere Joan, Francisco i Salvador.

-Serra Febrer: al cens de 1887 apareix Guillem Serra (1848), emigrat a Bons Aires juntament amb la seva dona Eulària Febrer Duran (1852) i els sis fills del matrimoni Bartomeu (1873), Gabriel (1874), Margalida (1878), Guillem (1880), Francisca (1882) i Joan (1884). A través dels baptismes sabem que el 14 d'agost de 1892 neix Antoni Matías Serra Febrer a Santa Fe. A la quinta de 1894 Bartomeu Serra Febrer apareix a Bons Aires i a la quinta de 1899 serà el seu germà Guillem Serra Febrer el que ens apareix com a pròfug a Bons Aires.

- Servera Galmés, Antoni (1884): al cens de 1887 apareixen emigrats a Bons Aires, Miquel Servera Monjo (1837), casat amb Bàrbara Golmés Gomila (1840) i els seus cinc fills, Bàrbara (1867), Inés (1873), Francisca (1882), Antoni (1884) i Sebastià (1887). A la quinta de 1903 Antoni és declarat pròfug a Bons Aires. Al 1907 es crida a files el seu germà Sebastià, el cunyat declara: *“Que hace unos diez i nueve años emigró a Buenos Aires con toda su familia. Que hace unos quince días recibió carta de sus padres de la cual se deduce que no tienen intención de regresar. Que residen en Manuel Galva pueblo de la provincia de Santa Fe. Que nada más sabe respecto al particular.”* El nom de Manuel Galve faria referència a una estació de ferrocarril de quarta classe que s'anomenava Manuel Gálvez amb anterioritat a 1907 construïda pel ferrocarril francès, aquesta localitat també serà coneguda amb el nom de Delicias i al 1968 adoptarà el nom de Nelson¹⁹⁴.

- Servera Massanet, Antoni (1879): crida a files a la quinta de 1898 l'oncle matern declara: *“Que el padre del citado mozo vive en Palma, capital de la isla. Que la madre del expresado mozo emigró con todos sus hijos a Buenos Aires. Que el objeto de su muda no era más que buscar medios para vivir. Que el mozo de referencia tendría en aquella fecha siete años. Que ignora por completo su actual paradero. Que no sabe tampoco que el mozo ni sus padres hayan hecho el deposito prevenido per la ley para el aseguro de la quinta.”* Gràcies a aquest expedien sabem que el pare Antoni Servera hauria mantingut la residència a Mallorca i la mare Catalina Massanet Garriga hauria emigrat amb els seus fills, es tractaria d'un dels pocs casos que ens trobem una dona emigrant sola amb els seus fills.

- Soto Galmés, Manuel (1874): emigrà amb l'onada de 1889 juntament amb la seva família, els seus pares Bartomeu Soto (1835) i Francisca Galmés (1840) i els seus dos germans Bartomeu de (1871) i Antoni (1864) aquest darrer també emigra amb la seva dona Aina Fleches (1862) i la seva filla Francisca Soto Fleches (1888) juntament amb el pare d'Aina, Joan Fleches (1829) i els dos germans Joan (1871) i Francisca (1874). Quan Manuel partí amb els seus familiars era seminarista va ser ordenat a La Plata i va exercir com a familiar del Sr. Bisbe i capellà de la parròquia de Sant Miquel de Bons Aires de 1900 a 1913. Al 1913 va tornar a Mallorca sent vicari de Porto Cristo fins que va morir dia 19/01/1944¹⁹⁵. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix Bartomeu Soto de Manacor amb residència a la ciutat de Santa Fe.

- Suñer Perelló, Pedro Joan (1880): és declarat pròfug a Bons Aires a la quinta de 1899. El 1902 serà el seu germà Antoni (1883) el que és crida per a fer el servei al seu expedient de pròfug la seva tia paterna declara: *“Que su citado sobrino se marcho hace unos quince*

¹⁹⁴ En referència al coronel Leopoldo Nelson que fou un destacat militar de la zona.

¹⁹⁵ FIOIOL, P. 1992. *L'església mallorquina a Amèrica*. Gràfiques Miramar. Palma, pàg. 135-136.

años a Buenos Aires con sus padres y que no ha tenido desde entonces noticia alguna de ellos ignorando por tanto cual sea su actual paradero.” Els dos germans haurien emigrat a Bons Aires cap al 1887 amb els seus pares Pedro Joan Suñer i Juana Maria Perelló.

- Sureda Amer, Tomàs (1885): sabem que seran quatre els germans cridats a quintes, el primer d'ells és Ramon Sureda Amer (1883) al 1902 que és declarat desaparegut, el següent serà Tomàs al 1905, al 1907 serà Antoni (1888) i la seva tia materna declara: *“Que su sobrino emigro con toda su familia a Buenos Aires hace ya diez y siete años y que hace diez años que no ha recibido noticias ignorando su actual paradero.”* Al 1910 serà el torn de Jaume que serà declarat pròfug a Bons Aires. Els tres germans haurien emigrat a Bons Aires amb els seus pares Ramon Sureda i Margalida Amer cap al 1889.

- Taberner Perelló, Llorenç (1882): declarat pròfug a la quinta de 1901 la seva tia paterna declara: *“Que dicho individuo con sus padres y demás familia desaparecieron de esta villa hace doce años. Que dicha familia fijo su residencia en Buenos Aires. Que el motivo de su marcha tan solo fue para la busca de trabajo i medio de vivir. Que el mismo año que se marcharon tuvo noticia que su padre había fallecido no habiendo sabido mas indicios de los demás ignorando en la actualidad su paradero.”* A la Guia de Garcias Moll ens apareix Miquel Taberner Perelló de Manacor amb residència a Valentín Alsina. Llorenç Taberner i Isabel Perelló haurien emigrat a Bons Aires al 1889 juntament amb els seus dos fills Llorenç i Miquel

- Tauler Pastor, Cristóbal (1884): a la quinta de 1904 el seu oncle patern declara *“[...] Que hace unos quince años se fue con toda su familia a Buenos Aires ignorando su paradero”*. Miquel Tauler i Aina Maria Pastor haurien emigrat al 1889 a Bons Aires juntament amb el seu fill Cristóbal.

- Truyol Lliteras, Domingo (1889): a la quinta de 1908 el seu pare declara: *“Que su hijo se fugo de su hogar manifestando que iba a la ciudad de Palma en busca de trabajo. Que supo después de un mes que emigró a Buenos Aires. Que hace unos cinco años que emigró. Que ignora su actual paradero.”*

- Vaquer Nadal, Salvador (1885): a la quinta de 1904 la seva mare declara: *“Que dicho su hijo no compareció al acto de la clasificación de soldados por no hallarse en esta. Que hace unos diez y ocho meses que su esposo y citado hijo con el pretexto de ir a Palma se fueron de casa después de algunos días e impacientes averiguaciones para conocer su residencia que no conoció hasta después de [...]”* Finalment va saber que es trobaven a Bons Aires. A la quinta de 1914 serà el germà de Salvador (1894) el que es crida a quintes del que *“[...]presentándose su madre manifestando que su citado hijo se encontraba trabajando en Buenos Aires y de quien esperaba recibir de un momento a otro los certificados acreditativo de haber sido tallado, medido y reconocido en el Consulado Español en aquella ciudad [...]”*

- Vela Billoch, Gabriel (1883): a la quinta de 1902 és declarat pròfug a Bons Aires i a la quinta de 1904 serà crida el seu germà Bartomeu, en els dos casos declaren desconegut que no poden dir on es troben.

- Vidal Sureda, Bernat (1877): al padró de 1911 ens apareixen emigrats a Bons Aires cinc dels set germans Vidal Sureda. És tractaria de; Bernat (1877), Joan (1880), Pedro (1882), Mateu (1887), i Francisco (1893). Tots ells ens apareixen a la Guia de Garcias Moll de 1918 i viuen a Bons Aires. Bernat seria el propietari d'un bar-restaurant anomenat Cangallo, que apareix anunciat a la mateixa guia.

BRASIL

- Amengual Gomila: sabem que a la dècada de 1880 havia emigrat la família completa el cap de família Melsió Amengual Jaume (1842), jornaler casat amb Gabriela Gomila Domenge (1847), juntament amb els fills Maria (1874), Miquel (1875) Antoni (1878), Llorenç (1882), Catalina (1884), i Francisca (1886) ens apareixen com emigrats a Bons Aires. Al padró de 1890 només el cap de família juntament amb el fill major Miquel apareixen emigrats, Antoni Amengual Gomila (1877) serà declarat pròfug a Bons Aires a la quinta de 1896, sabem que tota la família es trobava emigrada ja que a la quinta de 1902 al expedient de pròfug de Llorenç el seu oncle declara: *“Que hace trece años que se marcho en compañía de sus padres al Brasil en busca de trabajo y de mejora de fortuna. Que hace tres años que no ha tenido noticias de ellos.[...]”*. Per tant aquesta seria un dels casos que confirmaria que es produí una emigració cap al Brasil de la que només teníem una breu referència a través del llibre d'actes de Manacor de 1889. Al menys podem considerar que aquestes vuit persones emigraren al Brasil.

CUBA

- Andreu Pascual, Joan (1882): al padró de 1892 els seus pares Joan Andreu Febrer (1846) i Maria Pascual Melis (1856) apareixen com *toda la familia se encuentran fuera de esta*, juntament amb els seus tres fills, Catalina (1876), Joan (1882), i Llorenç (1888). A la quinta de 1901 Joan es crida a files en el seu expedient de pròfug el seu oncle matern declara: *“Que dicho sobrino se marcho con su familia hace unos doce años en la habana en busca de trabajo o medios de vivir. Que hace unos cuatro años que el mozo regreso de Cuba fijando su residencia en Palma de Mallorca donde falleció a los pocos meses. Que supo por medio del mozo que su padre murió en Cuba y que la demás familia vivía allí no habiendo sabido más noticias de ellos. Que no sabe en la actualidad la residencia de la espresada familia.”*

- Bestard Sureda, Joan (1878): és declarat pròfug al 1897. A la quinta de 1899 apareix el seu germà Francisco Bestard Sureda (1880) emigrat a la Habana i declarat pròfug.

- Ferrer Caldentey, Joan (1878); declarat pròfug al 1897. El seu germà Antoni (1882), és crida a la quinta de 1901 i la seva avia declara: *“Que dicho mozo se marcho con sus padres hace unos quince años fijando su residencia en la Habana. Que sabe que el motivo de su huida fue para buscar trabajo o medio de vivir. Que desde que se marcharon ha tenido noticias varias veces y que la última carta que recibió fue a el mes de Diciembre del año último en la cual le daba noticias de su salud. Que no sabe que dejasen el deposito proveniente por la ley para el aseguro de las quintas.”* Sabem que haurien emigrat Antoni Ferrer casat amb Maria Magdalena Caldentey que haurien partit amb el seus fills Joan i Antoni.

- Fons Reixach, Miquel (1889): a la quinta de 1908 el seu oncle patern declara: *“Que dicho sobrino emigro a la Habana hace ya cuatro años fijando su residencia en Spiritus. Que marcho con toda su familia con el pretexto de ir a buscar trabajo.”* Joan Fons i Margalida Reixach haurien emigrat cap a 1904 amb el seu fill Miquel situant la seva residència a Sancti Spíritus situat al centre de l'illa a uns 340 Km de l'Habana.

FRANÇA

- Bassa Jaume, Bartomeu (1893): a la quinta de 1912 el seu pare declara: *“Que su hijo se encontraba en Paris trabajando en su oficio de zapatero y que no habiendo recibido de aquel Consulado los certificados [...]”*.

contabilitat d'un negoci, tot i que en principi no va acceptar el lloc finalment va acceptar partir pel plaç d'un any. Una vegada a Mayaguez va conèixer a Maria Suau Hernández filla de Salvador Suau Mulet de Palma i Maria Hernández de Canàries, Salvador era el batlle de Mayaguez quan els americans van entrar a l'illa. Es van casar amb 33 anys el 27 de juny de 1908 els testimonis foren dos Sollerics Antoni Vicenç i Joan Arbona. Al 1912 es va presentar per a la inscripció militar a la I Guerra Mundial. Van tenir 5 fills;

- Llúcia (1909): casada al 1935 amb Albert Zamora (cubà) no van tenir fills. Va realitzar varis viatges entre Puerto Rico i Nova York. El 19 de juny de 1926 va viatjar amb el vaixell *SS Coamo* acompanyada de Maria M. Forteza es van hostatjar a l'hotel de luxe *McAlpin*. El 4 de novembre de 1929 viatjà en el mateix vaixell amb el seu pare en un viatge de negocis. El 21 de juny de 1933 viatjà novament a Nova York en el vaixell *SS Dorothy* es va hostatjar al hotel *Ansonia*. Va morir al agost de 1991.

Hotel Ansonia i SS Coamo

- Maria Mercedes (1910): casada al 1928 amb Francisco Fernández Lema (asturià) a fincat a Boston, Massachusetts. Van tenir a Maybeth. Va viure als Estats Units fins 1931. Situaren la seva residència a Espanya a Madrid. Al 1936 va viatjar en el SS *Vulcania* a Boston, Massachusetts, on vivia un germà del seu home.

-Antoni (1912): casat al 1934 amb Mariana Garcia (de Puerto Rico) van tenir tres fills; Francisco, Magall i Antoni. Antoni al ser el fill major de la família va gaudir d'una educació exclusiva, va viatjar freqüentment entre Puerto Rico i Nova York. El 3 d'octubre de 1927, amb 15 anys va viatjar a SS *San Lorenzo* amb destí a Mitchell School a Billerica¹⁹⁷, Massachusetts¹⁹⁸. Als anys 30 va realitzar varis viatges

¹⁹⁷ La Mitchell Military Boys School estava situada a Billerica, Massachusetts, fundada al 1879 per professor Morisés C, Mitchel. La matrícula inicial es limitava a vint-i-quatre estudiants residents, que va anar augmentat. El 1929 el cos de l'escola era del voltant de 1300\$.

¹⁹⁸ A Massachusetts sabem que com es on vivien un dels seus futures cunyats Francisco Fernández Lema.

a Nova York amb el vaixell *SS Angelica* estant a l'hotel *Ansonia*. Va morir el 16 d'agost del 2000.

THE MITCHELL MILITARY BOYS SCHOOL

Billerica, Mass.
TWENTY MILES FROM BOSTON

Location unsurpassed for health and beauty. A school of the highest class, which aims to fit boys mentally, morally and physically for the larger preparatory schools. The number is limited, so each boy receives individual care. **Moderate military system.** Complete modern equipment. Outdoor and indoor gymnasium. Athletic field for all sports. Booklet upon request.

ALEXANDER H. MITCHELL, Headmaster, Box 0

MAIN BUILDING

Anunci de The Michell Military Boys School.

-Margalida Catalina (1914): que es va casar al 1932 amb Jose Lema (asturià i germà de Francisco), fou propietari d'una tenda de calçat. Van tenir dos fills; Jose i Margamari (la informant). Jose realitzà nombrosos viatges als EEUU per l'empresa familiar Lema&Cia localitzada a Boston.

-Francisca (1915): casada al 1937 amb Jose Buera del Valle i van tenir dos fills; Maricruz i Jose Fernando.

Al 1912 es van mudar a Ponce on van establir un comerç. Al 1917 serà un dels fundadors del Banc de Ponce. Entre 1917 i 1925 la família es va traslladar a Barcelona per tal de garantir una bona educació als seus fills, durant aquesta anys aixeca la seva residència a Porto Cristo coneguda com Ca'n Blau que serà una de les propietats amb major contribució d'aquells anys i que s'ha conservat fins a l'actualitat tot i ser modificada després del desembarcament de la guerra civil. Al 1926 construeix l'edifici Forteza a Ponce (actual escola d'arquitectura) per ampliar la seva tenda de sabates i convertir-la en una de múltiples

articles al estil de centre comercial. Francesc va morir el 22 de febrer de 1948.

Vista de l'edifici Forteza a Ponce.

- Forteza Aguiló, Llúcia (1881): va emigrar degut a que el seu marit Jose Rodríguez Galindo va ser cridat pel seu cunyat Francisco Forteza Aguiló per a fer feina al seu negoci.

Van tenir a Enriqueta (1812) nada a Manacor i la resta de fills serien tots nats a Puerto Rico es tractaria de Llúcia (1915), Manuel (1917) i Jose (1919), situaran la seva residència a Ponce i a Vega Baja.

- Moragues Murga, Mateu (1882): a la quinta de 1901 el seu pare declara que el seu fill fa uns sis anys va anar a Puerto Rico on va prestar servei voluntari de les armes però al no presentar els documents que ho acrediten és declarat pròfug. Va conservar la seva ciutadania al 1900.

-Els Picó Pomar foren quatre els germans d'aquesta família que partiren cap a Puerto Rico:

- Picó Pomar, Francisco (1828): al l'arxiu municipal de Manacor ens trobem amb un passaport expedit per anar a Barcelona el 9 d'abril de 1833. Es casà a Barcelona amb Antonia Mauri Baralt amb la que va tenir dos fills Emili nat a Barcelona i Soledad nada a Coamo, Puerto Rico. Francisco va morir a Coamo el 1879.

- Picó Pomar, Jose (1820): casat al 1849 amb Felicià Palou de Coamo, al 1855 es torna a casar amb Teresa Gallard Delfaus de Catalunya i finalment contreu terceres núpies amb Emilia Connor Moret (1842) de Guayama amb la que va tenir set fills; Adela (1865), Arturo (1879), Isabel (1867), nats a Coamo i Emilia (1877) nada a França. Després de la gerra d'independència va mantenir la seva ciutadania. Va morir a San Blas, de caquèxia senil, el 16 de març de 1905 als 84 anys. Cap al 1840 construeix la residència coneguda com a Picó Pomar a Coamo (actual museu d'història de Coamo) amb estil neoclàssic i que es convertirà amb un centre important d'importació i exportació, comptava amb botiga i espai de emmagatzament a la part inferior i serà de la família fins a la Guerra d'independència.

- Picó Pomar, Rafel (1840): era comerciant i propietari d'una *pulperia*¹⁹⁹, casat el 13 de desembre de 1868 amb Rafela Matos²⁰⁰ Tudela(1853) de Coamo, Puerto Rico, amb la que va tenir a Francisca (1871) de Coamo, Rosario (1875) Manacor, Jose (1877) nat a Manacor, Rafela (1878) , Catalina (1882) Manacor, Maties (1883), Eustaquia (1884) Salinas, Puerto Rico, Lluís (1886) Manacor, Carlos (1891) nat a Ponce, Rafela (1894) San Blas. Aquesta família cap a mitjans de 1870 hauria tornat a Manacor fins a principis de 1880²⁰¹ on haurien nat almenys tres dels fills de la família tot i que en el padró de 1883 ens apareixen com a nats a Coamo es possible que nasquessin a Manacor ja que la filla major Francisca no hauria viatjat amb els pares i per tant l'empadronament dels tres fills podria significar que aquests havien nat a Manacor. Va morir d'hepatitis a Coamo el 25 d'abril de 1914 als 81 anys.

- Picó Matos, Jose (1877): nat a Manacor, casà amb Herminia Balaguer i González (1880) de Puerto Rico amb la que va tenir a Luz Maria (1905)

- Picó Matos, Catalina (1882): al padró de 1883 ens apareix nada a Manacor i en el cens de Puerto Rico de 1920 nada a Puerto Rico al 1885, casà amb Juan

¹⁹⁹ Eren comerços típics de hispanoamèrica on es venien tot tipus de queviures a més de actuar com un lloc de reunió per les classe humils i mitjanes.

²⁰⁰ En els documents de Puerto Rico ens apareix com a Matos i a Manacor com a Matas.

²⁰¹ Segons la informació aportada per un descendent.

Martínez Morales (1882) amb el que va tenir a Isabel (1911), Albert (1912), Margalida (1914), Rafela (1917), Jose (1919)

- Picó Pomar, Cristóbal (1848): la primera dona seria Maria Aina Forteza Fuster amb la que tindria a Rosa (1868), Jose (1869), Francisco (1870) i Cristóbal (1872), tots ells nats a San Blas i Catalina (1876) nada a Manacor. Després Cristóbal s'hauria tornat a casat amb Jaumeta Riera Tauler (1836) amb la que hauria tingut una filla, Coloma (1879).

- Riera Parera, Bartomeu (1891): apareix emigrat al padró de 1911 sabem que va casar amb Dolores Andujar (1898) de Puerto Rico amb la que va tenir tres fills Bartomeu (1917), Florentina (1919) i Catalina (1922). Al cens de 1930 ens apareix a Mameyes Abajo, Utuado. També ens trobem empadronat amb ells un servent.

- Rosselló Pascual, Antoni (1890): ens apareix emigrat a Puerto Rico a la quinta de 1910 amb 19 anys sabem que a l'illa es va casar amb Carmen Suau Hernandez (1883) de Puerto Rico amb la que va formar família a Santurce, San Juan de Puerto Rico, van tenir dos fills biològics Antoni (1918) i Salvador (1920) amb ells també vivien tres fillastres Jose (1899), Carmen, (1900) i Maria Teresa (1902). La família hauria tingut una certa posició social ja que en el cens de Puerto Rico de 1920 ens apareixen dues serventes que viuen amb la família. Per part de la seva dona era cunyat de Francesc Forteza Aguiló.

- Segura Forteza, Bernat: fill de Onofre Segura i Maria Forteza era nat el 10 d'octubre de 1892, és cridat a les quintes de 1912 a l'expedient de pròfug el seu pare declara: *"Que su citado hijo se encontraba en la isla de Puerto Rico trabajando para sostener a sus padres y del cual esperaba recibir prontamente los certificados prevenidos por la ley [...]."* Sabem que al 1910 resideix a Ponce i es dependent de queviures, al 1920 apareix casat amb Cándida Rosa Limaro Bosch nada a Naguabo al 1896 amb la que va tenir cinc fills Onofre i Julio Vicente (1918), Maria Teresa (1921), Helga Ester (1923) i Marianela (1930). En aquesta illa també ens trobarem amb una germana de Bernat es tracta de Margalida que s'havia casat cap al 1923 amb Sebastià Bonnin Picó de Felanitx tindran quatre fills Francisca Estefania (1923), Sebastià (1925), Maria del Rosario (1930) i Onofre (1932) tots ells nats a Ponce, Puerto Rico.

- Truyol Rosselló, Llorenç (1878): comerciant cap a 1900 casà amb Ramona Rodríguez i al 1910 residents a Ponce juntament amb Àngela (1904), Ramón (1908), i Maria (1909), nats a Puerto Rico que al 1920 es trobem a Urbano, Carcel. Serà propietari d'una finca d'un camp de pastura. El seu germà Mateu Truyol Rosselló (1876) del que sabem que havia emigrat cap al 1905 farà feina de dependent i al 1918 es casarà amb Antonia Vázquez, gràcies al registre de Ellis island sabem que entre 1918 i 1919 realitza dos viatges a Nova York primer amb el vaixell *SS Coamo* i després amb el *SS Brazos*. A la dècada de 1920 viatge amb freqüència entre Puerto Rico i Espanya.

URUGUAI

-Ferrer Iturrialde: el cap d'aquesta família seria Josep Forteza Cortés (1876) que al padró de 1909 ens apareix emigrat el 30 de setembre del 1909 no ens diu a on però el més probable és que es trobi al Uruguai ja que la seva dona Maria Iturrialde seria nada a aquest país els fills del matrimoni Maria Catalina (1905), Francisco (1906) i Antoni Pere (1908) tots ells haurien nat a Manacor el 20 d'abril de 1910 neix Lucia a Montevideo, en els anys 50 aquesta darrera emigrà al Brasil. Per tant ens trobaríem una primera emigració del cap de

família de la que no tenim constància i hauria tornat a Manacor casat abans de 1905 on haurien nats els tres primers fills del matrimoni després haurien tornat cap a Uruguai.

XILE

- Aguiló Aguiló, Jose (1881): Va arribar a Xile el 1904. Al 1906 va fundar la Barraca Matucana a la ciutat de Santiago ubicada a l'avinguda amb aquest nom, nº 1161. Al 1929 a més de la barraca era propietari d'una gran hisenda forestal a la localitat de Rio Bueno en la que feien feina cinquanta persones. Pel transport de fusta des dels punts de producció de la seva barraca a Santiago, poesia carros de ferrocarril i un desviament propi on ingressava la fusta. Tenia una sucursal baix el nom de Barraca de fusta Los Leones en l'avinguda Providència nº 1407. A Santiago, feien feina en les seves dues barraques de venda de fusta trenta empleats²⁰².

- Aguiló Picó, Joan (1885): és la segona persona que ens apareix amb aquest nom realment es tractaria d'un cosí del primer que es troba emigrat a Puerto Rico, ja que als dos expedients de pròfugs les declaracions són fetes pel mateix Miquel Aguiló Bonnin pare del primer i oncle d'aquests sobre el que a l'expedient de pròfug de 1904 declara: *"Que se fue a Chile con su familia en busca de fortuna, siendo todavia niño y que no sabe noticias de dicha familia desde hace bastante tiempo ignorando si viven."* La família que segons la declaració de Miquel hauria emigrat seria; Onofre Aguiló Bonnin (1834), industrial, casat amb Salvadora Picó juntament amb els seus fills Jose (1869), Maria (1873), Onofre (1878), Salvadora (1881), i Joan (1884). El mateix 1904 ens apareix l'expedient de pròfug de Onofre Aguiló Bonnin emigrat a Xile i probablement tindria relació amb l'emigració d'aquesta família²⁰³.

- Aguiló Picó, Onofre (1885): dos dels seus germans Joan i Jose ja ens apareixien emigrats a Puerto Rico. A la quinta de 1904 Onofre serà cridat a files el declarant també serà el seu pare Miquel Aguiló Bonnin que declara: *"Que no pudo presentarse al acto de la clasificación de soldados por no hallarse en esta. Que hace unos dos años desapareció de su casa ignorando las noticias que le indujeron a ello. Que después de algunos meses supo que se encontraba en Chile ignorando su actual paradero."* A la quinta de 1910 serà Manuel (1891) el que és declarat pròfug a Xile. Sabem que hi ha un oncle seu Onofre Aguiló Bonnin que va emigrar a Xile amb la seva família per tant es possible que hagués emigrat degut a aquest.

- Caldentey Muntaner, Llorenç (1889): a la quinta de 1908 el seu oncle declara: *"Que hace seis años que emigró a Chile con toda su familia. Que el objeto de emigrar no era para evadirse del servicio y si económicamente para mejor de fortuna. Que según noticias residen en Santiago de Chile."* Cap al 1902 Guillem Caldentey casat amb Francisca Muntaner haurien emigrat a Xile amb el seu fill Llorenç.

- Capó Sastre, Jaime: va emigrar a Xile al 1902 es va casar amb Antonia Grimalt Rosselló (1885). Es van establir un forn a San José de Maipo on va néixer el seu fill Rafel Capó Grimalt el 6 de maig de 1917. Al 1950 Rafel va emigrar al Brasil, a la seva targeta d'emigració ens apareix com industrial. Sabem que Antonia tenia dos germans Francisca (1879) i Antoni (1886) que ens apareixen emigrats a Bons Aires amb Antonia.

²⁰² GARCÍA-CUERDAS, J.A. i BUADES, J. 2011. Op. Cit. pàg. 93.

²⁰³ Aquesta família presenta certes dificultats a l'hora de identificar la seva emigració ja que ens trobem amb dos germans Miquel i Onofre Picó Bonnin tindran fills amb els mateixos noms i cognoms, sabem que la família d'Onofre es troba emigrada a Xile i de Miquel sabem que cinc dels seus fills emigren tot i que en el padró de 1911 ens apareixen a Xile sabem que dos d'ells Jose i Joan anteriorment els trobaríem a Puerto Rico ja que seran alguns dels espanyols que declaren que volen mantenir la seva nacionalitat.

REPÚBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL
MODÉLO S. C. 139
FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no porto de destino

Nome por extenso Rafael Capó Grimalt
Admitido em território nacional em caráter TEMPORARIO
(temporario ou permanente)

Nos termos do art. 7.º letra A do dec. n.º 7.257, de 1915

Lugar e data de nascimento SAN JOSE de Maipo, 6/5 /1917
Nacionalidade chilena Estado civil casado
Filiação (nome do Pai e da Mãe) Jaime Capó e Antonia Grimalt Profissão Industrial
Residência no país de origem San Isidro 1722 - Santiago

NOME	IDADE	SEXO

FILHOS MENORES DE 18 ANOS

Passaporte n.º 420 expedido pelas autoridades de Serv. de Identificação, Stgo. na data 9/6/1950
visado sob n.º 430

ASSINATURA DO PORTADOR

NOTA - Esta ficha deve ser preenchida e enviada para a autoridade consular, sendo as duas vias em original.

Embaixada do Brasil em Santiago do Chile
14 de junho de 1950
SECRETARIO ENCARGADO DO CONSULADO

- Ferrer Veny, Miquel i Sebastià: a la quinta de 1904 és declarat pròfug el seu pare declara: *“Que no compareció al acto de la clasificación por no hallarse en esta. Que hace unos dos años que su citado hijo con el pretexto de ir a visitar y pasar algunos días con su hermano que reside en Palma, pasó a la capital: Que a los pocos días de su*

ausencia supo que se había fugado y que migraba a una de la Republicas Argentinas.” Sabem que foren Miquel (1884) i Joan els que partiren i al padró de 1911 també ens pareix a Xile Sebastià Ferrer Veny (1878). A la Guia de Garcias Moll de 1918 a Xile ens apareix Miquel Ferrer Veny amb residència a Santiago de Xile. Al 1923 van fundar el forn San Sebastian, situada en el escorxador de Santiago, tenien a vint i quatre persones i distribuïen amb carros. Miquel Ferrer va ser també propietari del forn *España* del carrer Lastra n° 1404²⁰⁴.

- Forteza Aguiló, Josep (1886): no ens apareixia emigrat amb anterioritat i a la quinta de 1905 ens apareix com a pròfug a Bons Aires. Dos dels seus germans Francisco i Llúcia es trobaven a Puerto Rico.

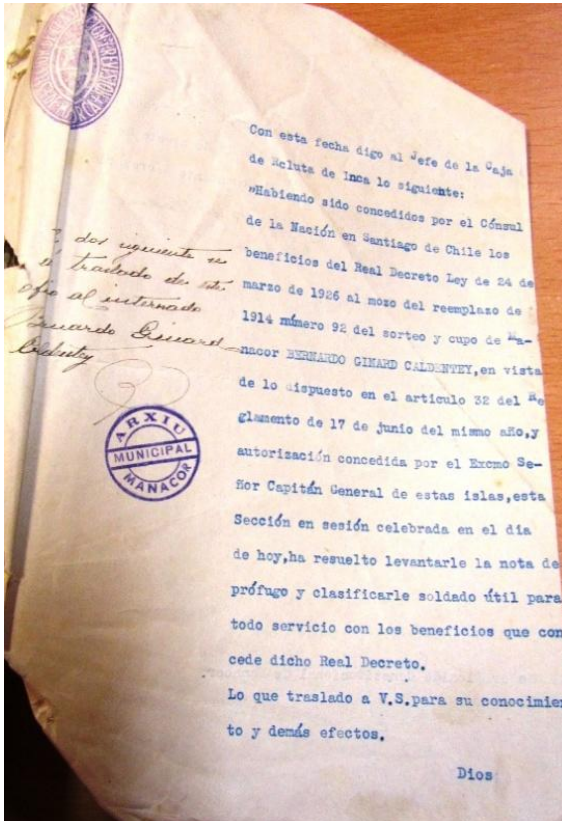
Foto dels germans Fuster.

- Fuster Cortés, Vicenç (1885): al padró de 1911 ens diu *se caso allí y se marchó a Chile* en els anys posteriors el seu germà Rafel (1883) també va emigrar. Al 1912 van fundar la licorera Fuster especialitzada en aiguardents de raïm, espíritu de vi i palo-quina (semblant la licor denominat palo elaborat a Mallorca. Estava ubicada al carrer Prado n° 1130 del barri de Yungay de Santiago, va estar en possessió de la família fins que al 1955 la van vendre. El germà d'aquest Jaume Fuster Cortés també emigrarà a Xile dedicant-se a la fusteria, fou l'únic que va tornar a Mallorca definitivament, construint a Porto Cristo "Villa Chile", que fou un dels escenaris on es desenvolupar la defensa del Port durant el desembarc de la Guerra Civil.

²⁰⁴ GARCÍA-CUERDAS, J.A. i BUADES, J. (2011); Op. Cit., Pag. 100.

Actualmente de “Villa Chile” tan sols resta el nom d’un carrer.

- Ginard Caldentey, Bernat (1893): a la quinta de 1914 és declarat pròfug a Xile. Es va associar amb Miquel Ferrer Veny per crear una fàbrica de sabates de poca duració. Va ser durant molts d’anys director de la Societat Espanyola de Socors Mutus i Beneficència de Santiago. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix situat a Santiago²⁰⁵.

- Ginard Duran, Miquel (1866): al padró de 1906 ens apareix com a carnicer emigrat a Bons Aires. Sabem que els seus germans Joan (1864) i Guillem (1875) emigraran a Xile, es possible que l'emigració de Miquel estigui relacionada amb la dels seus germans. A la Guia de Garcias Moll de 1918 ens apareix Joan Ginard Duran de Manacor amb residència a Santiago de Xile.

- Gomila Caldentey, Joan (1875): és cridat a files al 1894 declarat pròfug a Bons Aires. Al cens de 1887 ens apareixen emigrants Ramon Gomila Riera (1841), casat amb Catalina Caldentey Rosselló (1842), emigrants amb els seus tres fills Joan de 6 anys, Maria de 2 anys i Margalida de 1 any. Gràcies al registre civil de Xile de 1885-1903 sabem que emigraren a Xile ja que al 1891 es trobaven a La Serena, Coquimbo on neix Jaume Gomila Caldentey.

Nombre:		Fecha:	Nombre del padre:		Por los testigos:	
63	Carrera Gomila Cal dentey Ginard	Carrera diez de mil ochocientos noventa i uno, a las seis de la mañana	Ramon Gomila y Riera	Ramon Gomila y Riera		
			Nacionalidad: Chilena española			
			Profesion: Alfarero			
			Domicilio: Calle Arca	Edad: En su primer año de vida		
			Nombre de la madre: Catalina Caldentey de Gomila	Profesion: Alfarero		
	Sexo: Masculino	Lugar: Calle Arca de	Nacionalidad: Española	Domicilio: El indicado		
			Profesion: Alfarero			
			Domicilio: El del padre			
						El compareciente es conocido del Oficial Civil

Registres de naixement de Jaume Gomila Caldentey

²⁰⁵ GARCÍA-CUERDAS, J.A. i BUADES, J. (2011); Op. Cit., Pag. 91.

- Llull Mesquida, Mateu (1885): a la quinta de 1904 el seu pare declara: *“Que no pudo presentarse por no encontrarse en esta localidad. Que hace aproximadamente dos años que con el pretexto de ir a trabajar a Palma se fugo de su casa emigrando a una de las republicas argentinas. Que ignora su paradero.”* A la quinta de 1907 apareix a Xile el seu germà Francisco (1889) el seu pare declara: *“Que hace aproximadamente dos años se fugo de su casa con el pretexto de ir a buscar trabajo en la capital. Que después de algunos meses de la fuga supo que había emigrado y fijado su domicilio en Santiago de Xile donde residía otro hermano del mozo.”* A la quinta de 1910 Miquel Llull Mesquida (1891) ens apareix com a pròfug a Xile. A través del llibre de García-Cuerdas i Buades, sabem que foren sis els germans Llull Mesquida que emigraren a Santiago de Xile, Joan, Mateu, Pedro, Francisco, Miquel i Antonia. Pedro Llull Mesquida (1881) al 1910 va fundar una fàbrica de mobles juntament amb el seus germans Mateu (1884) i Joan (1889) denominada Llull Hermanos. Es van especialitzar en la producció de mobles d'alta qualitat destinats a moblar cases particulars i oficines, com la casa del Govern (La Moneda), ministeris, ambaixades, consolats- Al 1937 es va constituir la societat Mateu Llull y Cía. Ltda., incorporant la seu gendre Llorenç Goitía Sustacha, continuant amb la tradició de la fabricació de mobles. Al 1968 es va formar la societat Mobles Llull Ltda. a la que es va integrar al net de Mateu, Sergi Goitía Llull. Des de va dècades aquesta empresa es situa a l'avinguda General Bustamante n° 330, comuna de providència, Santiago. Mateu Llull Mesquida al 1937 va ser president fundador de l'Associació Gremial de Industrials de la fusta de Xile.

Al 1908 es va fundar a la ciutat de Santiago la fàbrica de mobles fins Sánchez y Llull Hnos. considerada com una de les millors. Els socis eren Juan Sánchez i els germans Francisco Llull Mesquida (1887) i Miquel Llull Mesquida (1892). Aquesta fàbrica es situava al carrer Merced n° 386 i al 1922 tenien a més de 150 persones al seu càrrec.

- Melis Gayà, Joan: al cens de 1887 ens apareix Joan Melis Febrer (1834), casat amb Catalina Gayà Maimó (1836) que juntament amb els seus sis fills Joan (1872), Guillem (1877), Catalina (1880), Gaspar (1882), Antonia (1884) i Antoni (1883), es troben emigrats a Bons Aires. A la quinta de 1891 Joan Melis Gayà ens apareix emigrat a Xile, a la quinta de 1896 Gabriel Melis Gayà apareix a Bons Aires, no es pot assegurar que tota la família es trobi a Xile però al menys hi hauria el fill major.

-Miquel Llull, Gabriel (1957): al cens de 1887 que és fuster, ens apareixerà emigrat a Bons Aires juntament amb la seva dona Maria Vadell Binimelis (1962) i els quatre fills del matrimoni Gabriel (1881), Antoni (1883), Aina (1884) e Isabel (1886), amb ells també es troba emigrada la mare i la germana de Gabriel, Inés Llull Riera (1832) i Inés Miquel Llull (1866). Degut a que el fill Gabriel Miquel Vadell és cridat a les quintes de 1902 el seu avi matern a l'expedient de pròfug declara: *“Que su nieto marchó a Chile en compañía de sus padres y demás familia hace unos trece años en busca de trabajo para aquellos en un oficio de carpinteros del cual aquí carecían. Que hasta hace unos tres años tuvo noticias de ellos, pero que desde entonces no las ha tenido ya mas.”* Degut a aquesta declaració sabem que la família no va emigrar a Bons Aires sinó a Xile.

-Ramon Salas, M.: el trobarem a Xile cap al 1902 i al 1904 va fundar el forn Condal a l'avinguda Matucana n° 1203 de Santiago. Tenien al seu càrrec a 28 persones. Totes les màquines eren mogudes amb electricitat i al 1929 era propietari del forn Ercilla²⁰⁶.

²⁰⁶ GARCÍA-CUERDAS, J.A. i BUADES, J. (2011); Op. Cit., Pag. 102.

- Rosselló Joan, Lorenzo: Ens apareix a la Guia de Garcias Moll de 1918 al carrer San Pablo de Santiago. A la dècada de 1930 va ser propietari del forn *La Malaqueña*, situada al carrer San Diego n°2129, on encara es troba, amb altres propietaris. Tenia quatre sucursals, sent de les més importants de Santiago i la més gran del sud de la ciutat. Al 1911 havia participat com a soci capitalista del forn El Nogal al carrer San Pablo n°2501 de Santiago.

- Sansó Duran, Jordi (1878): declarat pròfug a la quinta de 1897 al cens de 1887 apareix emigrat a Xile amb els seus pares Antoni Sansó Duran (1849) i Antonia Duran Sureda (1845), una tia materna Isabel Duran Sureda (1848), i els tres germans de Jordi, Joan (1874), Catalina (1884) i Juana M^a (1886). Però en aquest mateix cens ens apareix Joan Sansó Duran (1848) que seria l'oncle patern de Jordi, que estava casat amb Magdalena Caldentey Mora (1849), emigrats juntament amb els seus cinc fills Bernat (1875), Guillem (1878), Joan (1883), Maria (1884) i Antoni (1886), ens apareixen emigrats a Bons Aires, es possible que les dues famílies migra-se'n juntes a Xile.

- Timoner Estelrich, Francisco (1884): ens apareix a la Guia de Garcias Moll de 1918 amb residència a Santiago. Juntament amb Pablo Capellá Vallés (Inca 1888) van crear durant la segona dècada del segle XX una fàbrica de sabates²⁰⁷.

²⁰⁷ GARCÍA-CUERDAS, J.A. i BUADES, J. 2011. Op. Cit., Pag. 90.

7. CONCLUSIONS.

Tot i les mancances de les fonts documentals l'estudi d'aquests ens ha premès confeccionat tres bases de dades principals:

- Una en la que apareixen tots els emigrants fora de l'illa juntament amb la família que deixen a Manacor amb més de 4700 registres.
- Una segona en la que apareixen només la gent que emigra fora de l'illa en aquests anys amb uns 2182 registres.
- Una tercera en la que apareixen tots els immigrants a Manacor de fora de l'illa.

Pel que respecta a la immigració hem pogut veure com serà constant al llarg de tot el període analitzat. Aquella que es veurà més afectada pels alts i baixos de l'economia local serà la que vindria d'altres punts de les illes. Arribarà gent de quasi tots els pobles però ens trobem amb dos focus principals:

- Els pobles del llevant amb un predomini de Felanitx, tot i que també serà important la vinguda de gent de Artà, Sant Llorenç, Son Servera i Santanyí.
- L'altre focus de on vindrà més gent serà de Palma.

Es tractava d'una immigració de gent amb poca qualificació, sobretot jornalers, que serà important fins a la segona meitat de 1880 tot i que posteriorment es mantindrà una certa arribada de gent d'altres pobles de les Balears els nivells no seran els mateixos que s'havia produït fins al moment. Juntament amb aquests vinguts d'altres pobles també ens trobarem amb els vinguts d'altres zones de les illes però que són originaris d'altres províncies, es a dir, que havien protagonitzat una primera immigració a algun poble illenc, on en moltes ocasions havien format família aquí, i que després protagonitzen una segona emigració de caire local cap a Manacor, amb un predomini dels jornalers.

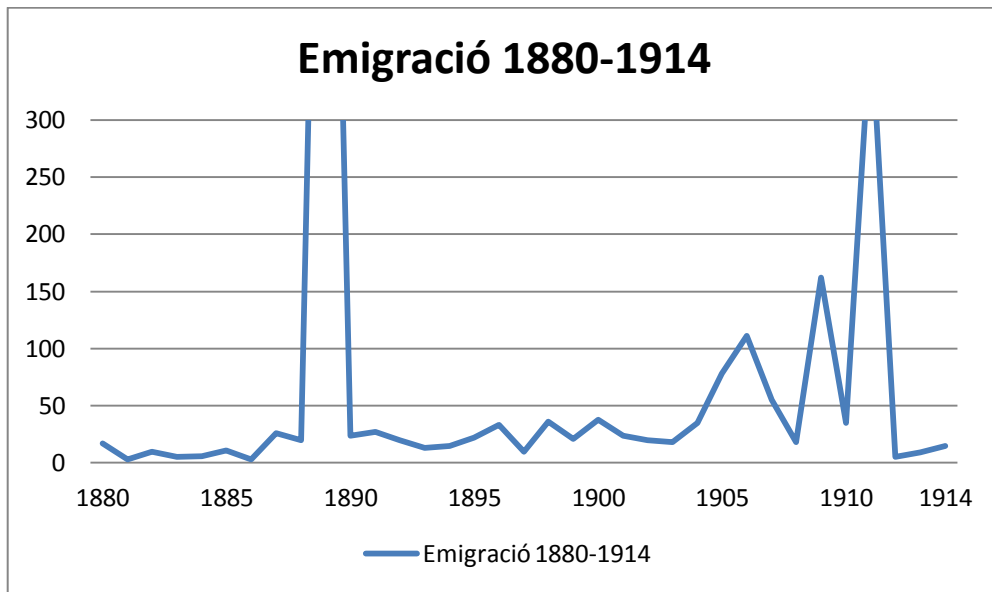
Aquella arribada d'efectius que sí es mantindrà al llarg dels anys analitzats serà la de fora de les illes ja que es tractarà d'una immigració amb una certa qualificació que respon a determinades necessitats com són els funcionaris, les forces de l'ordre i algunes professions liberals que mancaven a Manacor. Es veuran menys afectats pels alts i baixos de l'economia local ja que es desplaçaven a Manacor per tal d'ocupar un lloc de feina segur. Alguns d'ells es desplacen amb la família i d'altres la formarien aquí. Provindran sobretot de comunitats del Mediterrani com Catalunya, València i Andalusia, i en menor mesura també ens trobarem amb gent vinguda del centre i nord d'Espanya que aniran guanyat pes a principis del segle XX.

En quan a la immigració de fora d'Espanya pràcticament es reduirà a la vinguda de calderers des del sud d'Itàlia relacionats amb la producció d'aiguardents i d'una sèrie de famílies de França, a finals del XIX relacionada amb l'exportació d'aiguardents i a principis del segle XX amb l'establiment de la fàbrica de les perles Heusch.

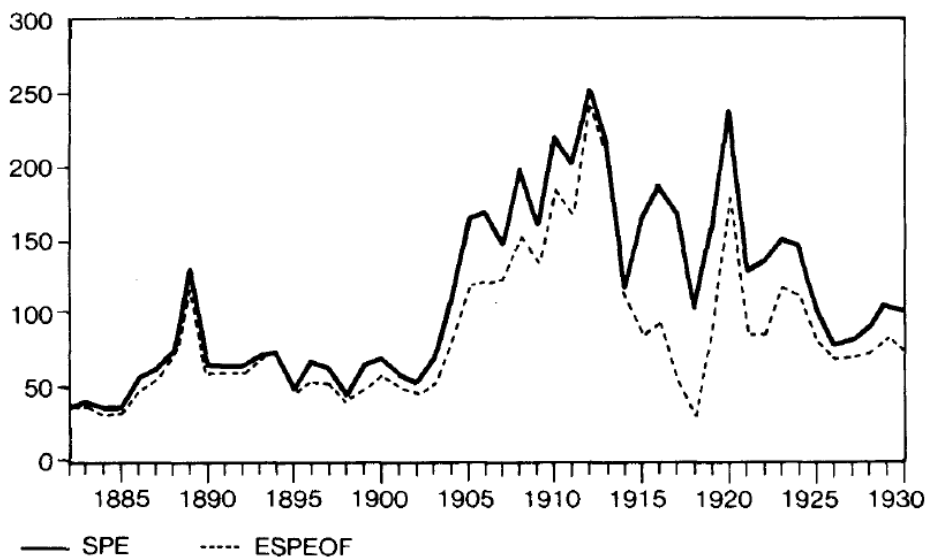
De fora d'Espanya sí que serà important el retorn d'emigrants amb famílies formades allà on havien emigrat, per tant les seves dones i els seus fills eren nats fora d'Espanya. Seran més de 60 persones i els trobarem ja a la dècada de 1880 però la seva vinguda s'incrementarà a la primera dècada del segle XX. En molts de casos serien aquests retornats els que crearien entre els manacorins la idea de *fer les amèriques*.

Encara que s'ha pogut documentar una emigració anterior al 1880 no s'ha aprofundit en l'estudi de la mateixa ja que el propòsit d'aquest treball era el d'estudiar l'emigració en massa a partir d'aquesta dècada. Sabem que aquesta emigració serà protagonitzada sobretot per militars, religiosos i alguns comerciants aventurers que formaran la seva família als seus destins sobretot a Cuba i Puerto Rico, que tindria certs paral·lelismes amb l'emigració primerenca d'andritxols a Cuba i de sollerics i artanencs a Puerto Rico.

L'emigració dels manacorins entre 1880-1914 s'ha de contextualitzar en el que Blanca Sánchez denominava "Nueva emigración", és a dir, l'emigració de milers de persones del sud-est d'Europa que emigraran en el mateix moment. Tot i això ens trobarem amb una característiques pròpies de cada regió en les que es produeix aquesta emigració.

Emigració de Manacor 1880-1914.²⁰⁸

Emigració espanyola, 1882-1930²⁰⁹.

²⁰⁸ Es possible que alguns dels emigrants no parteixen l'any en que ens apareixen documentats però aquesta seria una informació difícil de comprovar. Per a 1889 l'emigració supera les 900 persones i per 1911 supera les 350 persones.

Si comparem la gràfica de l'emigració de Manacor entre 1880-1914 i la que proposa Blanca Sánchez sobre l'emigració que es produeix a Espanya en aquests anys, tenint en compte l'emigració clandestina. Ens trobarem amb una sèrie de paral·lelismes com serien els màxims d'emigració al 1889, 1905, 1909 i 1911 i uns mínims a la dècada de 1890, que segons aquesta autora seria una de les característiques de l'emigració Espanyola, que es podria relacionar amb el context econòmic i polític dels principals destins dels emigrants espanyols i amb les guerres colonials. En aquells anys en que emigren menys persones des de Manacor seran 1881, 1886 amb tres emigrants seguits de 1883 i 1912 amb cinc emigrants.

A través de l'estudi de les fonts documentals del arxiu de Manacor, s'ha pogut documentar la pèrdua d'efectius a la dècada de 1887-1897 ja que en aquests anys a través dels censos nacionals sabem que la població del municipi passà de 19635 a 11579 persones, la pèrdua de població es deurà a tres factors:

- La independència de Sant Llorenç des Cardassar al 1892 suposarà la pèrdua de més de 2000 persones.

- L'emigració local a partir del retorn de molta gent al seus pobles originaris o l'anada de molts de manacorins a altres pobles de Mallorca que implicarà la pèrdua d'unes 1350 persones.

- L'emigració fora de l'illa sabem que com a mínim partiran 1.044 persones. A més es tindria que tenir present que hi ha unes 1187 persones que en aquests anys ens apareixen com absents o ignorats.

Cap al 1900 ens trobarem amb 12548 persones que suposa un augment d'unes 1000 persones en pocs anys aquest fet es deuria al retorn de molts dels que havien partit a altres localitats de Mallorca i en menor mesura el retorn d'emigrants fora de l'illa en part produït per la pèrdua de les colònies d'ultramar.

La població de 1910 serà de 12.704 persones que suposa un dèbil creixement durant la primera dècada del segle XX, aquest dèbil creixement, en part es deuria, al produir-se una segona onada migratòria que en aquests anys afectaria a més de 900 persones.

A través de l'anàlisi de les causes de l'emigració a Manacor podem veure com la teoria del *Push and pull* es podria aplicar als 34 anys que s'analitzen en el treball ja que sempre ens trobem amb un *push* ja sigui la misèria i la falta de treball o la idea de fer fortuna, i un *pull* que atreu als emigrants ja siguin els passatges subvencionats o quan algun conegut ha tingut sort en la seva emigració a Amèrica. D'altres teories serien més adients en determinades èpoques com la teoria de les causes acumulatives o la teoria de les xarxes socials que seria més adient parlar d'elles a l'onada migratòria de principis del segle XX.

En el cas espanyol s'ha parlat que aquelles zones on hi havia un predomini de la gran propietat l'emigració seria menor com hauria ocorregut a Andalusia. Això no es produirà en el cas de Mallorca amb un predomini del caciquisme, que en part serà una de les causes de l'emigració a molts llocs de l'illa. Antoni Quetglas²¹⁰ apunta que en el cas de Artà la falta d'accés a la terra que es trobava en mans de grans propietaris serà una de les causes de

²⁰⁹ SÁNCHEZ, B. 1990. Op. Cit., pàg. 160.

²¹⁰ QUETGLAS, A. 2006. "Aproximació a l'estudi de l'emigració en el municipi d'Artà". *Mayurqa* n° 31. Universitat de les illes Balears. Palma, pàg. 336.

l'emigració. En el cas de Manacor també es dona un predomini de la gran propietat que al contrari que passava a altres zones de la península no garantí llocs de feina entre els més necessitats.

Com hem vist en el gràfic anterior l'emigració fora de les illes tindrà dos moments àlgids: un serà al 1889 amb l'emigració d'un gran nombre de famílies impulsat pels passatges subvencionats, aquesta emigració permetrà crear tota una xarxa migratòria que condicionarà l'emigració dels anys posteriors; i l'altre onada que serà a partir de la segona meitat de la dècada de 1900-1910 que serà protagonitzada sobretot per joves que emigren sols.

En el cas de l'emigració espanyola es calcula que el 70% dels emigrants foren homes i tan sols el 30% dones, en el cas de Manacor sabem que en els anys que compren l'estudi un 77% dels emigrants serien homes i tan sols el 23% dones. Tot i això hi hauria destins on la diferència seria encara major, hi hauria destins que foren preferentment masculins com Cuba i Puerto Rico això es deuria al predomini de l'emigració d'homes sols. En el cas d'Algèria els emigrants del conjunt de l'estat foren principalment homes relacionats amb una emigració temporal però en el cas dels emigrants de les illes ens trobarem amb una forta presència femenina que també hem documentat a l'emigració que es produeix de Manacor cap a aquest país, relacionada amb l'emigració de famílies que predomina a aquest destí. Val a dir que des de les illes a Alger també es donarà una emigració estacional, masculina, que resulta complicada de documentar.

Aquells destins on ens trobem una important emigració familiar va fer que el pes de les dones fos més important, seran Argentina i Xile sobretot l'emigració de 1889 relacionat amb la subvenció de passatges. El pes de l'emigració familiar seria important sobretot en la primera onada ja que en els anys posteriors anirà descendint i a principis del segle XX tan sols un nombre relatiu de famílies emigren. En el cas del conjunt de l'estat espanyol sabem que l'emigració de famílies entre 1895 i 1913 passarà del 16'8% al 43'2% en el cas de l'emigració de Manacor no es podria relacionar amb aquestes dades del conjunt estatal ja que la tendència de l'emigració local seria a l'inversa es passaria d'un 70% dels emigrants que parteixen amb la família al 1889 al 20% a principis del segle XX. Ens apareixeran alguns casos de dones emigrades soles però no resultarà molt comú, ja que quasi totes elles ens apareixen emigrades amb la família o algun conegut.

De forma general podem qualificar l'emigració com un fet principalment masculí que només es convertia en femení quan intervé algun factor extern com els passatges subvencionats o la idea d'establir-se definitivament a un país. Una vegada l'home ha reunit un cert capital i estabilitat al destí serà quant decideix cridar a la família. Molts d'aquests homes que emigraren sols, fins i tot alguns dels que emigraren casats, van crear famílies als llocs on van arribar ja sigui amb filles d'emigrants de les illes o d'Espanya o amb dones originàries de la zona on havien emigrat. Seran contats els casos que es documenten emigrants que tornen al seu lloc d'origen per tal de formar una família que si es documenta a altres pobles illencs com Sóller o Andratx. En molts de casos es tractava d'una emigració que pretenia ser temporal i que esdevingué de llarga durada, quan no fou definitiva.

Tot i que sabem que molts dels emigrants de Manacor tallaren els seus vincles amb el seu lloc d'origen i no tornaren a Manacor. D'altres mantingueren no només els seus vincles amb Manacor a partir de la compra de propietats sinó també les seves creences com es pot documentar amb l'existència d'alguns exvots del Sant Crist de Manacor. A partir de les

entrevistes realitzades per Miquel Segura²¹¹ sabem que foren molts els emigrants mallorquins que una vegada emigrats mantingueren certes devocions sobretot cap a la verge de Lluç, en el cas dels manacorins sembla ser que molts mantingueren aquesta devoció cap al Sant Crist del seu poble.

En quant a l'alfabetització, al igual que ocorre per la resta d'Espanya resulta difícil documentar el cent per cent. Pel conjunt espanyol es parla que entre un 40-50% dels emigrants estarien alfabetitzats i que els més preparats serien els més joves. En el cas de Manacor sabem que entre un i altre moment d'emigració es produeix un increment de l'alfabetització passant d'un 7% a un 32% dels emigrants, d'aquests tan sols un 12% serien dones. A més no es documenta que siguin els més joves els que parteixen més preparats, això tan sols es donaria a la primera onada però no es podria afirmar a la segona ja que la mitjana d'edat dels que ens apareixen alfabetitzats a principis del segle XX seria superior a la mitjana dels emigrants d'aquest moment. El que sí podem afirmar és que al igual que passava amb l'emigració general a nivell espanyol Cuba serà el destí amb una major alfabetització, tot i que el 24% manacorins alfabetitzats que es dirigeixen a aquest destí es situaria molt per sota del 65% dels emigrants espanyols a aquest destí alfabetitzats.

L'alfabetització dels emigrants d'alguns pobles de Mallorca estudiats per Bartomeu Orell²¹² ens permeten veure com el alfabetisme de Manacor estaria per sota de la mitjana, que es trobaria per sobre del 30%. Degut a aquest fet es podria relacionar que els manacorins passaren més desapercebuts que altres pobles que van experimentar una menor emigració però els seus emigrants gaudiren d'una vida molt més activa, a més els de Manacor no tingueren una institució o publicació pròpia com si van tenir emigrants d'altres pobles com Pollença o Andratx. També s'ha documentat com molts dels emigrants que partiren amb un cert nivell educatiu, una vegada aconseguit un determinat nivell econòmic, es preocuparen per donar una bona educació als seus fills, fins i tot alguns d'ells van ser educats als EEUU.

Al igual que el alfabetisme la professió dels emigrants presentaria certes mancances a l'hora del seu estudi tot i això sabem que partiren sobretot jornalers. La baixa qualificació de molts dels emigrants els permeté adaptar-se a les necessitats del mercat de treball d'aquells països on arribaren, es documenta l'emigració d'alguns artesans, sobretot a principis del segle XX, però no serà destacat degut a la falta d'una indústria local important.

Pel que fa a la destinació de l'emigració de Manacor ens trobarem sobretot amb dos espais:

- Amèrica, cap a on es dirigirà el 88% de l'emigració destacant el pes d'Argentina però també seran importants Xile, Cuba i Puerto Rico, aquests dos darrers sobretot amb anterioritat a la pèrdua de les colònies d'Ultramar.

-Altres amb tan sols un 12% dels emigrants, fa referència sobretot la zona del Mediterrani, tot i que també s'inclou l'emigració a Filipines. En quant a aquests desplaçament destaca el pes de la península sobretot pels estudiants. Algèria es podria

²¹¹ SEGURA, M. 1997. *Un lejano aroma de café. Crónica de mallorquines en Puerto Rico*. Leonard Muntaner. Palma. Pag. 136.

- 1998. *Entre dos islas. Mallorquines en la República Dominicana*. Leonard Muntaner. Palma. Pag 21.

²¹² ORELL, B. 2005. Op. Cit.

qualificar com una emigració un tant primerenca degut a la seva proximitat que amb el temps anirà perdent pes a favor d'Amèrica.

Foren molts els que no aconseguiren *fer les amèriques* però val a dir que la majoria dels que tingueren èxit en la seva emigració tindrien cognoms que a Mallorca coneixem com d'origen xueta com els Aguiló, Bonnin, Forteza, Fuster, Picó, Pomar. Aquest fet es deuria probablement a que aquest col·lectiu serien els més emprenedors a l'hora d'arriscar-se a les terres on arribaven.

Un dels objectius que es plantejaven al treball era la comparació amb altres estudis illencs semblants, tot i que existeixen estudis en els que s'empren les fonts arxivístiques, les dades extretes a partir d'aquestes fonts no han gaudit del mateix nivell d'anàlisi que en el present treball aquest fet dificulta la comparació dels resultats obtinguts.

Podem parlar d'alguns d'aquells pobles que han gaudit de treballs en profunditat sobre la seva emigració.

- Sóller i Andratx serien dos dels municipis de on partiren més gent i que han estat més estudiats. Es caracteritzarien per ser dues migracions primerenques una a Puerto Rico i França i l'altre a Cuba. En el cas de Manacor tal vegada es podria relacionar l'emigració primerenca que es documenta, anterior al 1880, amb certes connexions amb Puerto Rico i Cuba. A més en el cas de Sóller el procés d'emigració es convertí en el motor econòmic del municipi gràcies a l'arribada de les divises dels emigrants que fou vist per la premsa del moment de Manacor en un model a seguir. Aquest fet no s'ha pogut documentar a Manacor. A més degut a l'emigració Sóller es convertirà en el que podríem denominar un poble afrancesat degut a la gran influència cultural produïda pels emigrants, en el cas de Manacor tot i el gran nombre d'emigrants que partiren cap a Amèrica es documentarien poques influències culturals d'aquests.

- El cas de Lloseta estudiat per Andreu Bibiloni²¹³ ens trobem amb poc pes de l'emigració a Amèrica, ja que el principal destí serà França. Aquest fet dificulta la relació del perfil dels emigrants llosetins amb els manacorins. El que sí podem extreure és que en el cas de Lloseta al igual que ens trobarem a Manacor la majoria dels emigrants també seran homes joves de entre 15 i 24 anys que viatgen sols sobretot fadrins. A Manacor al igual que a Lloseta s'ha pogut documentar que en la majoria dels casos aquell que és considerat més apte per emigrar de la família sol ser el fill major.

-Pel que fa a l'emigració d'inquers a Xile estudiat per Máximo Campillo ens diu que el 81% dels emigrants eren homes en el cas de Manacor seran el 72% dels emigrants, aquest fet es deuria a que a Manacor es documenta una emigració a aquest destí amb un cert pes de les famílies. Un tret comú dels emigrants de les dues localitats seria que en els dos casos els emigrants desenvoluparan una indústria amb certa tradició al seu lloc d'origen el calçat pel cas d'Inca i la indústria de l'aiguardent i de la fusta per a Manacor.

- L'emigració de principis del segle XX a Lloret de Vistalegre va ser estudiada per P. Jaume i F. Neil²¹⁴ que al igual que a Manacor documenten uns màxims d'emigració entre 1909-1913, amb un predomini de l'emigració d'homes, joves fadrins.

- En el cas de Sineu, C. Barceló i MM. Ordoñez²¹⁵ ens parlen d'una emigració molt semblant a l'anterior i a la manacorina amb un predomini de l'emigració dels homes de

²¹³ BIBILONI, A. 2005. Op. Cit.

²¹⁴ JAUME, P. i NIELL, F. 1999. "L'emigració a Llorito 1890-1940". Dins III *Jornades d'estudis Locals. Mancomunitat del Pla de Mallorca*. Ajuntament de Lloret de Vistalegre. Lloret de Vistalegre. pag 189-197

entre 20-29 anys i també documentarien que la majoria de les famílies que emigren en aquesta anys ho faran cap a Argentina.

-En el cas de l'emigració de Montuïri²¹⁶ ens trobarem amb una emigració semblant tot i que el percentatge de dones emigrades seria major que en els casos anteriors augmentant el nombre de famílies emigrades tot i donar-se un predomini de l'emigració del joves fadrins, una de les principals diferències d'aquesta emigració amb la de Manacor serà el nivell de alfabetisme que aquí arribà a superar el 80%.

El que podem establir a través dels estudis locals dels que gaudim fins al moment, és que molts d'ells han deixat de banda l'onada migratòria de 1880, que seria el moment més important per l'emigració de Manacor, això ens dificulta a l'hora de extreure conclusions ja que no tindríem altres estudis dels que poder extreure paral·lelismes pels 34 anys tractats. El que sí podem dir, és que l'onada migratòria que es produeix a principis del segle XX tindrà fortes concordances amb els diferents municipis on ha estat estudiat, amb el predomini de l'emigració de joves fadrins. Podem parlar que fins al moment l'emigració de Manacor presenta unes característiques pròpies que no es donen a altres municipis. Aquells municipis que probablement gaudiren d'una emigració amb majors semblances amb Manacor no han tingut estudis complets com puguin ser Felanitx, Pollença o Palma.

L'anàlisi realitzat al llarg d'aquest treball ens ha permet completar un buit que presentava l'estudi de l'emigració a les Illes Balears, tot i que Manacor ha estat considerat un dels llocs des de on havia partit més gent no havia gaudit de cap estudi en profunditat. Però també ens ha permès veure com tot i la gran quantitat de bibliografia existent hi ha certes mancances en quant als estudis locals com la falta d'una obra general que doni cabuda a tots els estudis locals que s'han desenvolupat en els darrers 15 anys.

El treball no pretén tenir un caràcter definitiu sinó més bé posar les bases a partir de les quals poder realitzar altres treball tant generals a l'hora de fer investigacions semblants per altres localitats on l'emigració també fou important i que encara no han gaudit d'aquestes i d'altres específics com pugui ser la relació entre el desenvolupament de la Colònia del Carme (Porto Cristo) en aquests anys i l'arribada de capital des d'Amèrica o les relacions que s'establiren entre els manacorins que emigraren. La part de dades biogràfiques en part també quedaria pendent de ser completada en estudis posterior en els que poder donar més importància a les fonts orals. A més encara resulta necessari fer una revisió de les fonts documentals americanes que ens parlen de l'emigració.

El que sí podem concloure és que tot i que l'emigració de manacorins entre 1880-1914 es situaria dins un marc internacional favorable, la realitat local ens permetria parlar d'unes característiques pròpies d'aquesta emigració interrelacionades amb el lloc des de on es produeix.

²¹⁵ BARCELÓ, C. i ORDOÑEZ, Mª M. 2002. "L'emigració mallorquina a l'Argentina entre 1898 i 1940: el cas de Sineu i de Lloret de Vistalegre". *Lluc* n° 830-831. Taller Gràfic Ramon. Palma, pag 18-28.

²¹⁶ GENOVART, M. i BARCELÓ, C. 2002. "L'emigració a Mallorca: El cas Montuïri". *Lluc* n° 830-831. Taller Gràfic Ramon. Palma, pag 32-37.

8. BIBLIOGRAFIA.

8.1 Bibliografia general:

- ALTED, A.; ASENJO, A. 2006. *De la España que emigra a la España que acoge*. Fundación Francisco Largo Caballero y Obra Social de Caja Duero. Madrid.
- ARANGO, J. 1985. "Las 'leyes de las migraciones' de E. G. Ravenstein, cien años después". *Reiz: Revista española de investigaciones sociológicas*, nº 32. Centro de investigaciones sociológicas. Madrid, pàg. 7-26.
- BELLO, F. 2005. *Emigración a México y capacidad empresarial a fines del siglo XIX*. Universidad de Salamanca. Salamanca.
- BOGUE, D.J. 1969. *Principle of demography*. Wiley. New York.
- BORREGÓN, V. 1952. *La emigración española a América*. Faro de Vigo. Vigo.
- BOTELLA, C. 1888. *El problema de la emigración*. Tip de los Huerfanos. Madrid.
- CARMAGNANI, M. 1994. *Emigración mediterránea y América*. Fundación Archivo de Indianos. Columbres.
- CASANOVA, J. 1999. "Historia Local, Historia Social y Microhistoria". Dins PEIRÓ, I i RÚJULA P.V. (coords.). *La historia local en la España Contemporània*, L'Avenç. Barcelona, pàg. 17-28.
- CASTLES, S. 2010. "Comprendiendo la emigración global: una perspectiva des de la .transformación social", *Relaciones internacionales*, núm.14. GERI-UAM. Madrid, pàg. 141-169.
- CIFRE, E. 1975. *La formación del pueblo puertorriqueño. La contribución de los catalanes, baleáricos i valencianos*. Instituto de cultura puertorriqueña. San Juan, Puerto Rico.
- CLEMENTI, H. (Coor.) 1991. *Inmigración española en la Argentina*. Oficina Cultural de la embajada de España. Buenos Aires.
- CONSEJO SUPERIOR DE EMIGRACIÓN 1916. *La emigración española transoceánica*. Hijos de T. Minuesa de los Rios. Madrid
- CONSUELO, O. i SANTAMARIA, A. 2000. "De España a las Antillas. Historia e historiografía de la migración española a Puerto Rico y Cuba en las últimas décadas del siglo XIX y primeras del XX". *Migraciones & Exilios. Cuadernos AEMIC*, nº 1. UNED. Madrid, pàg. 162-196.
- CUBANO, A. 1988. "El café y la política colonial en Puerto Rico a fines del siglo XIX: Dominación mercantil en el puerto de Arecibo". *Revista de historia económica*.
- DE HAAS, H. 2007. *Migration and development: A Theoretical perspective*. Working Paper, 29/2007, COMCAD, Bielefeld.
- FERNÁNDEZ, M.J. 1992. *La emigración española a Venezuela de 1850 a 1960*. Tesis. Universidad Complutense de Madrid. Madrid.
- FERNÁNDEZ, E. 1993. *La emigración vasca a América, sigls XIX y XX*. Jucar. Asturias.
- FRANZINA, E. 1976. *La grande emigrazione*. Masilio. Venezia.
- HERNANDEZ, J. 1981. *La emigración de las islas canarias en el siglo XIX*. Cabildo insular de Gran Canaria. Las Palmas de Gran Canaria.
- HEBER, C. (comp.) 1991. *Inmigración española en la Argentina*. Oficina Cultural de la embajada de España. Buenos Aires.
- IZQUIERDO, A. (ed.) 2012. *La migración de la memoria histórica*. Fundación F- Largo Caballero. Edicions Bellaterra. Barcelona.
- GARCÍA, J.R. 1992. *Las remesas de los emigrantes españoles en América. Siglos XIX y XX*. Jucar. Barcelona.
- GARCÍA, M. 2005. *La eficacia de las redes y los resultados de los vínculos: las élites de los emigrantes españoles en la Argentina (1862-1923)*. Universidad Complutense de Madrid. Madrid.

- GERMANI, G. 1962. *Política y sociedad en una época de transición*. Paidós. Buenos Aires, pàg. 239-299
- GÜENAGA R. 1991. “Los españoles en la Patagonia”. CLEMENTI, H. i CORTES, R. (Coop.). *Inmigración española en la Argentina*. Oficina Cultural de España. Buenos Aires
- KITROEFF, A. 1992. *Griegos en América*. MAPFRE. Madrid.
- LATROCH, D. 2004. *La comunidad española en Argelia (1880-1930)*. Universidad Complutense de Madrid. Madrid.
- LEGARRETA, J. (dir.) 2008. *La fotografía como fuente para el análisis de los procesos migratorios. Metodología, conceptualización y crítica en la historia de la emigración vasca a Uruguay (siglos XIX i XX)*. Gobierno Vasco. Vitoria-Gasteiz.
- MANFREDI, M. 2008. *La fotografía como fuente para el análisis de los procesos migratorios. Metodología, conceptualización y crítica en la historia de la emigración vasca a Uruguay (siglos XIX-XX)*. Colección Urazandi, Gobierno Vasco. Victoria-Gasteiz.
- MARQUEZ, R. 1995. *La emigración española a América: 1765-1824*. Universidad de Oviedo. Oviedo.
- MARTÍ, M. 1999. “Historias Locales e historias nacionales”. Dins PEIRÓ, I. i RÚJULA, P.V. (coords.). *La historia local en la España Contemporánea*. L’Avenç. Barcelona, pàg 51-61.
- MASSEY, D., [et. al.] 1993. “The Theories of international Migration: A Review and Appraisal”. *Population and development review*, vol. 19, nº3. Population Council. New York.
- MOYANO, E. 2005. *La memoria escondida. Emigración i cine*. Tabla rasa libros y ediciones S.L. Madrid.
- NARANJO, C. 1992. “Análisis cuantitativo”. Dins VIVES, P. A.; VEGA P i OYAMBURU, J. 1992. *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*. Vol. 1. Historia 16. Madrid.
- PALAZÓN, S. 1992. *El movimiento migratorio Español a Latinoamérica durante el ultimo siglo (1882-1990)*. Universitat d’Alacant. Alacant.
- PÉREZ-FUENTES, P.; PEREZ, J.A.; SALLÉ, Mª A. 2006. *Memorias de la emigración Española a América*. Fundación directa. Madrid.
- PÉREZ, A. 2006. “La emigración de Santiago de Compostela a América a través del padrón de habitantes de 1924”. Dins SÁNCHEZ, J. i PROVENCIO, L. (eds). *Actas del XI Congreso Internacional de la Asociación Española de Americanistas*, II vol.. Universidad de A Coruña. A Coruña, pàg. 299-314.
- PUYOL, R. 1979. *Emigración y desigualdades regionales en España*. EMESA. Madrid.
- ROBLEDO, R. 1988. “Crisis agraria y éxodo rural: la emigración española a Ultramar (1880-1920)”. Dins GARRABOU, R. (coord.). *La crisis agraria europea de finales del siglo XIX*. Crítica. Barcelona.
- 2010 *Todo era América: Despoblación rural y política de inmigración (1850-1930)*. Universidad Nacional de La Plata. Argentina.
- RUJULA, P. i PEIRÓ, I. (coords.) 1999. *La historia local en la España contemporánea*. L’Avenç, Barcelona.
- SALLÉ, M^a.A. (Coord.) 2009. *La emigración española en América: historias y lecciones para el futuro*. Ministerio de trabajo e inmigración y Fundación directa. Madrid.
- SÁNCHEZ, F. 1968. *Emigración Española a Europa*. Confederación española de cajas de ahorros. Madrid.
- SANCHEZ-ALBORNOZ, N. (comp.) 1988. *Españoles hacia América. La emigración en masa 1880-1930*. Alianza. Madrid.
- SANCHEZ, B. 1988. “La emigración Española a la Argentina 1880-1930”. Dins SANCHEZ-ALBORNOZ, N. (comp.). *Españoles hacia América. La emigración en masa 1880-1930*. Alianza. Madrid. pàg. 210.
- 1990. “Una nueva serie anual de la emigración española: 1882-1930”. *Revista de Historia Económica*, Año VIII nº1. Universidad Carlos III. Madrid, pàg. 133-170.
- 1992. *La inmigración española en Argentina. Siglos XIX i XX*. Jucar. Gijón.

- 1995. *Las causas de la emigración española (1880-1930)*. Alianza. Madrid.
 - 2002. *La inmigración española en Argentina, 1880-1914: Capital Humano y familia*. Universidad San Pablo. Madrid.
- SONESSON B. (1988); “La emigración española a Puerto Rico”. Dins SANCHEZ-ALBORNOZ, N. (comp.) *Espanoles hacia América. La emigración en masa 1880-1930*. Alianza. Madrid, pàg. 296-321.
- SORI, E. 1979. *L'emigrazione italiana dall'Unità alla seconda guerra mondiale*. Mulino. Bologna.
- VILAR, J.B. 1970. *España en Argelia, Túnez, el Ifni y Sabara, durante el siglo XIX*. Instituto de Estudios Africanos. CSIC. Madrid.
- 1975. *Emigración Española a Argelia (1830-1900): Colonización hispánica de la Argelia francesa*. Centro de estudios históricos, Universidad de Murcia. Murcia.
 - 1989. *Los Españoles en la Argelia Francesa (1830-1914)*. Universitat de Murcia. Murcia.
- VILAR, J.B. i VILAR, M.J. 1999. *La emigración española al norte de África (1830-1999)*. Arcos Libros. Madrid.
- 1999 a. *La emigración española a Europa en el siglo XX*. Arcos Libros. Madrid.
- VIVES, P. A.; VEGA P i OYAMBURU, J. 1992. *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*, 2 vol. Historia 16. Madrid.
- YÁÑEZ, C. 1994. *La emigración española a América (siglos XIX i XX). Dimensiones y características cuantitativas*. Fundación Archivo de las Indias. Gijón.

8.2 Bibliografía de l'emigració a les illes Balears:

- ALENYAR, M, et al. 1989. *Les Migracions*. Quaderns Cultura fi de segle; 6. Ajuntament de Palma. Palma.
- AMENGUAL, M.A. 1999. “L'emigració mallorquina a Amèrica del sud als anys vint”. Dins MARIMON, A. i SERRA, S. (coord.). XVII *Jornades d'Estudis històrics locals*. Institut d'Estudis Balearics. Palma, pàg. 89-94.
- ANDREU, J. i BORRÀS, J. 2002. “Les Balears i Algèria, anàlisi d'un fet migratori”. *Lluc*, n°827,. Taller Gràfic Ramon. Palma, pàg. 18-27.
- BARCELÓ, B. 1989. “L'emigració a les Illes Balears”. *Lluc* n°750,. Taller Gràfic Ramon. Palma, pàg 3-6
- BENNÀSSAR, B. 1989. “Ètica i migracions”. *Lluc* n°750. Taller Gràfic Ramon. Palma, pag 27-28.
- BUADES, J.; MANRESA, M.A.; MARIMON, A. i MAS, M. 2001. *El moviment associatiu balear a l'exterior*, Els camins de la quimera, n° 1. Govern de les Illes Balears, Conselleria de presidència. Palma.
- BUADES, J.; MANRESA, M. i MÁ, M.A. 1995. *Emigrants illencs al Rio de la Plata: La vida associativa a Buenos Aires i Montevideo*. Govern de les Illes Balears. Palma.
- 1998. *L'emigració Balear a la República Dominicana*. Govern de les Illes Balears, Conselleria de presidència. Palma.
- BUADES, J. 2001. *1889: L'allau emigratori de mallorquins a l'Argentina i Xile*. Els camins de la quimera n°3. Govern de les Illes Balears, Conselleria de presidència. Palma.
- 2002. “L'Argentina: Història d'un desencís”. *Lluc* n° 830-831. Taller Gràfic Ramon. Palma, pàg 3-7.
 - 2009 *L'emigració Balear a ultramar (1830-1960)*. Documenta Balear. Gràfiques Mallorca. Palma.
- CABALLERO, J. 1992. “La immigració balear en la Plata”. PIÑA, R. (Coord.). *Congres internacional d'estudis històrics, Les Illes Balears i Amèrica*. Institut d'Estudis Balearics. Palma, pàg. 47-86.

- CAIMARI, B. i RUIZ, J. R. 1998. "L'emigració balear a Amèrica a través del diari *La Almudaina*". *Revista d'Estudis Baleàrics* 60-61. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, pàg. 9-22.
- CARO, Mª M. i PONS J. 2002; *De les orenetes a les platges de cereal. L'emigració mallorquina a Goyena*, Els camins de la quimera, n^o4. Govern de les Illes Balears, Conselleria de presidència. Palma.
- CASTOR, M. del M. 1998. "La Almudaina 1895: tres documents". *Revista d'Estudis Baleàrics* 60-61.. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, pàg. 23-42
- EDO, G. 1998. "Els emigrants alcudienecs a Sud-Amèrica", *Revista d'Estudis Baleàrics* 60-61, pag 43-51. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma.
- ENSENYAT, J. 1992. *Mallorquins a Puerto Rico*. Amèrica l'altre historia de les Illes Balears. Comissió de les Illes Balears per a la commemoració del V centenari del descobriment d'Amèrica. Palma.
- 2002. *Mallorquins a Puerto Rico*. Comissió de les Illes Balears per a la commemoració del Vè centenari del descobriment d'Amèrica. Palma.
- ESCANDELL, B. 1992. *Baleares y América*. MAPFRE. Madrid.
- ESTRADES, J. 2003. *De la memoria, un viaje a la ilusión*. Fundació Càtedra Iberoamericana. Universitat de les Illes Balears. Palma.
- FIOL, P. 1992. *L'església mallorquina a Amèrica*. Gràfiques Miramar. Palma.
- FRANCOS, A. 1999. *Baleares en Cuba. Las rutas de la memoria*. Consell Insular de Menorca. Maó.
- FULLANA ,P. 1989. "Clergues Mallorquins emigrants a Amèrica a partir de la segona meitat del segle XIX". *Lluc* n^o750. Taller Gràfic Ramon. Palma, pàg. 16-18.
- GARCÍA-CUERDAS, J.A. i BUADES, J. (2011); *La emigración balear a Chile: 1880-1950*. Govern de les Illes Balears, Conselleria de presidència. Palma.
- JOFRE, A. 1997. *Así emigraron los baleares a la Argentina*. Govern de les Illes Balears, Conselleria de Presidència. Palma.
- 1997 a. "El rol de la mujer en la emigración balear a la Argentina". *Revista d'estudis baleàrics*, n° 57. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. pàg. 125-138
- 2002. "Las redes de relaciones sociales y las migraciones de baleares a la Argentina". *Mayurqa*. Universitat de les Illes Balears. Palma, pàg. 93-109
- MARIMON, A. 1989. "Una emigració forçada: els soldats illencs enviats a Cuba durant la guerra hispano-cubana-americana de 1895-1898". *Lluc* n^o750. Taller Gràfic Ramon. Palma, pàg. 19-22
- 1993. *Les repercussions de les guerres de Cuba i de les Filipines a les illes Balears*. Tesis. Universitat de les Illes Balears. Palma.
- 1996. *Els balears en les guerres de Cuba, Puerto Rico i les Filipines*. Barcanova. Barcelona.
- 1998. "Notes sobre l'emigració a les Filipines abans de 1898". *Lluc*, n° 804. Taller Gràfic Ramon, Palma, pàg. 16-19.
- 1998 a. "Nota sobre les repercussions econòmiques de les guerres colonials de 1895-1898 a les Balears". *Revista d'Estudis Baleàrics* 60-61. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, pàg. 73-84
- 2008. "L'emigració mallorquina a França fins al 1920". Dins BES, I. (ed.). *Illes Balears i França: Traces e intercanvis (1730-1980)*. Casa museu Llorenç Villalonga. Binissalem, pàg. 31-49.
- MIRALLES, J. 2009. "Sobre els noms de les guies de balears a l'Argentina". Dins BASSA, R.; LATORRE, F. i PLANISI, H. (coord). *XXI Jornades d'antropònimia i toponímia 2008*., Universitat de les illes Balears. Palma, pàg. 243-248.
- ORELL, B. 2005. "L'alfabetització dels emigrants mallorquins entre finals del XIX i principis del XX". Dins COMAS, F. i MOTILLA, X. (coord). *XXIV Jornades d'Estudis Locals Història*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, pàg. 161-169.

- PIÑA, R. (coord.) 1992. *Congrés Internacional d'estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica*. Tom III. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma.
- RAMIS, D. (1998), "Nota sobre l'evolució del comerç de Mallorca amb el continent americà entre 1900-1920". *Revista d'Estudis Baleàrics* 60-61. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, pàg.123-140
- SBERT, M. 2001. *Oh mar blava que ets de trista... L'emigració a Amèrica al cançoner popular de Mallorca*. Els camins de la quimera n° 2. Govern de les Illes Balears, Conselleria de presidència. Palma.
- SERRA, S. 1986. *L'emigració mallorquina a Amèrica llatina de començaments de segle fins els anys 30. El cas de l'Argentina*. Quinze anys de premis d'investigació ciutat de Palma. Ajuntament de Palma. Palma.
- 1989. "L'emigració mallorquina. Una perspectiva històrica". *Les migracions*. Quaderns Cultura fi de segle, n°6. Ajuntament de Palma. Palma.
 - 1991. "L'emigració mallorquina a Amèrica". Din GARCÍA, J. (coord.). *Amèrica i Mallorca, del predescubrimiento hasta el siglo XX*. Ajuntament de Palma. Palma, pàg- 219-230.
 - 1992. "La emigración de las Islas Baleares a Iberoamérica". Dins VIVES, P.A., VEGA, P., OYANBURU, J. (coords.) *Historia general de la emigración española a Iberoamérica*, Vol. 2. Historia 16. Madrid, pàg. 87-114.
 - 1993. "Característiques de l'emigració Mallorquina". *Plecs de cultura popular III: L'emigració, Miramar*, 14. Miramar. Valldemosa. pag. 3-5.
 - 1996. "L'emigració de les illes Balears a l'Argentina". *Mayurqa*, num. 23. Universitat de les Illes Balears. Palma, pag 153-174.

8.3 Bibliografia estrictament local de l'emigració a les illes Balears:

- BARCELÓ, C. i ORDOÑEZ, Mª M. 2002. "L'emigració mallorquina a l'Argentina entre 1898 i 1940: el cas de Sineu i de Lloret de Vistalegre". *Lluc* n° 830-831. Taller Gràfic Ramon. Palma, pag 18-28.
- BERNAT, C. M. 1999. *L'anel de tornar a Sóller. Emigrants: canvi social i progrés econòmic*. El Gall Editor. Pollença.
- BIBILONI, A. 2005. *La construcció d'un poble. Lloseta i les migracions durant el segle XX*. Edicions Cort. Palma.
- BUADES, J. 1993. *L'emigració de campaneters a Amèrica en el segle XX*. Ajuntament de Campanet. Campanet.
- 1995. "Una aproximació a l'emigració d'inquers a Amèrica en els segles XIX i XX". *II Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca. Inca, pàg. 289-304.
 - 1996. "Llorenç Torres Cladera, emigrant pobler a l'Uruguai". *Lluc*, n° 793. Taller Gràfic Ramon. Palma. pàg. 28-29.
 - 2001a "L'emigració de manacorins a Amèrica l'any 1889". Dins *I Jornades d'estudis locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor, pag 315-329
- BURGUERA, S. 1988. "La evolución reciente de la población Mallorquina y su estructura", *Treball de geografia*, núm. 39. Universitat de les illes Balears. Palma, pag 45-60.
- CALAFAT, R. M. 1989. "100 anys d'emigració andritxola a Cuba". *Lluc* n°750. Taller Gràfic Ramon. Palma, pàg. 7-11.
- CAMPILLO, M. 1996. "L'emigració dels inquers a Xile, 1880-1930". Dins *III Jornades d'estudis locals d'Inca*. Ajuntament d'Inca. Inca, pàg. 143-150.
- CUBANO, A. 1993. *Un puente entre Mallorca y Puerto Rico, la emigración de Sóller (1830-1930)*. Fundación Archivo de Indiano. Gijón.
- FERÀ-PONÇ, D. 2010. *L'emigració dels campaneters a Europa*. Els camins de la quimera n° 9. Govern de les illes Balears, Conselleria de presidència. Palma.

- GENOVART, M. i BARCELÓ, C. 2002. “L'emigració a Mallorca: El cas Montuiri”. *Lluc* n° 830-831- Taller Gràfic Ramon. Palma, pag 32-37.
- JAUME, P. i NIELL, F. 1999. “L'emigració a Llorito 1890-1940”. Dins III *Jornades d'estudis Locals. Mancomunitat del Pla de Mallorca*. Ajuntament de Lloret de Vistalegre. Lloret de Vistalegre, pàg. 189-197
- JOFRE, A. 1999. “Alcúdia més enllà de l'Atlàntic”. Dins I *Estudis Locals d'Alcúdia*. Ajuntament d'Alcúdia. Alcúdia, pàg. 181-223.
- LLINÀS, B. 1989. “Un esporlerí a l'Havana dels anys vints”. *Lluc* n°750. Taller Gràfic Ramon. Palma, pag 23-25.
- MIRALLES, J. i JAUME, H. 2008. “Una enquesta historicosociològica sobre l'emigració balear a Cuba. El cas porrerenc”. Dins II *Jornades d'estudis locals de Porreres*. Ajuntament de Porreres. Porreres, pàg. 194-200.
- PONS, J. i CARO, Mª M. 2003. “L'emigració manacorina a la República Argentina durant el segle XX. El cas de Goyena”. Dins II *Jornades d'estudis locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor, pàg. 203-213.
- QUETGLAS, A. i ESTADES, J. 2009. *L'emigració sollerica (1836-1936)*. Ithomar Industria Gràfica. Sóller.
- QUETGLAS, A. i MORELL, J. 2008. “Aspectes de l'emigració a Puerto Rico a través de la correspondència de la família Fiquet”. Dins II *Jornades d'Estudis Locals de Sóller*. Ajuntament de Sóller. Sóller.
- QUETGLAS, A. 2006. “Aproximació a l'estudi de l'emigració en el municipi d'Artà”. *Mayurqa* n° 31. Universitat de les illes Balears. Palma, pàg. 325-339
- 2010. “L'emigració de Sóller cap Mèxic (1852-1936)”. Dins IV *Jornades d'Estudis Locals de Sóller*. Ajuntament de Sóller. Sóller, pàg. 261-288.
- REYES, A. L. 2010. *Ai quaquín, que has vengut de prim*. Ajuntament de Manacor. Manacor.
- SEGURA, M. 1995. *Les illes inoblidables. Crònica d'emigrants*. Los Iconos de Ferón. Palma.
- 1996. *Cuba en el cor. Crònica d'emigrants*. Los Iconos de Ferón. Palma.
- 1997. *Un lejano aroma de café. Crònica de mallorquines en Puerto Rico*. Lleonard Muntaner. Palma.
- 1998. *Entre dos islas. Mallorquines en la República Dominicana*. Lleonard Muntaner. Palma.
- VICENS, A. 1993. *Sollerics a França, passions i quimeres, 1870-1940*. El tall. Palma.

8.4 Bibliografia sobre les Illes Balears a l'època de l'emigració:

- AAVV. 2007. *111 quaderns de "Perlas y Cuevas": Manacor, 1997-2006*. Associació cultural Revista “Perlas y Cuevas”. Manacor.
- ÀLVAREZ-OSSORIO, M. 2008. *Tenor Massanet, la veu de l'àngel*. Ajuntament de Manacor. Manacor.
- ALZINA, J., [et. al.] 1982. *Historia de Mallorca*, vol. II. Ed. Moll. Palma.
- ARXIDUC LLUIS SALVADOR 1984. *Las Baleares, descritas por la palabra i el dibujo*. Tom III. Jose J. de Olañeta. Palma.
- CARVAJAL, A. i LLITERAS J. 2007. “Els Calderers Italians (Manacor, segle XIX)”. Dins FERRER, R. (ed.). *111 quaderns de "Perlas i cuevas", Manacor 1997-2006*. Perlas y Cuevas. Manacor. Pag 269-272.
- CARVAJAL, A. i GOMILA, A. 2010. *L'Abans. Manacor, recull gràfic 1880-1970*. Efados. Baix Llobregat
- ESCARTÍN, J.M. 1998. “L'economia Mallorquina entre els dos segles: l'impacta de la crisi colonial”. Dins FORTEZA, G. i LLINÀS, B. (coords.) *1898 la fi d'un món*. Govern Balear, conselleria d'educació, cultura i esports, Palma. Pag 121-132.
- FUSTER, G. 2006. *Història de Manacor*. Lleonard Muntaner. Manacor.

- FERRER, A. i CARVAJAL A. 2003. *Evolució urbana de Manacor (1600-1944)*. Ajuntament de Manacor. Manacor.
- POU, J. 1991. *El comerç amb les amèriques*. Gràfiques Miramar, Palma.
- RIERA, J. 2005. *Historia de Manacor: siglo XIX, 2 vol.*. Gràfiques Muntaner. Manacor.
- ROCA, J. 2005. *La indústria a Mallorca, segles XIX i XX*. Edicions Documenta Balear, Quaderns d'Història Contemporània, 50. Palma.
- SALVÀ, P.A. 1978. "El movimiento de la población en las Islas Baleares entre los años 1878 i 1900". *Mayurqa*, n° 17, 1977-1978, pag. 185-190. Universitat de les Illes Balears. Palma.
- 1981. "La dinámica de la población de las Islas Baleares en el último tercio del siglo XIX (1878-1900)". *Treballs de Geografia*. Universitat de les illes Balears. Palma, pag. 77-139.
- SANSÓ, S. 2008. "L'evolució dels sectors econòmics de Manacor a la segona meitat del segle XIX". *Revista d'Estudis Baleàrics*, 90/91. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, pag 99-116.
- 2008 a. "Associació de beneficència Caja de Ahorros y Monte-Pio de Manacor, una entitat fonamental en la superació de la crisi del segle XIX a Manacor". Dins *V Jornades d'estudis locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor, Manacor, pag. 15-67.
- 2009. *La indústria de les perles a Manacor (1902-2002)*. Institut Balear d'Economia. Inca.
- 2010 "Els soldats manacorins a les guerres colonials. Aportació al coneixement de la qüestió". Dins *VI Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor, pàg.191-220
- 2011. *Els fusters de Manacor*. Associació empresarial de la fusta de Balears. Manacor.
- SEGURA, J. 2000. "La fil·loxera a Manacor". Dins *I Jornades d'estudis locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor, pag. 301-314.
- SERRA, S. 2001. *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*. Edicions cort. Palma.
- SERRA, S. i COMPANYY, A. (ed.) 1994. *La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*. XII *Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Institut d'Estudis Baleàrics.

Premsa:

- El anunciador (1911-1912).*
El Isleño.
El Manacorens (1889-1890).
Justicia (1909-19011).
La Almudaina.
La Aurora (1906-1916).
La Vanguardia.
Perlas y Cuevas.

Documents consultats:

Arxiu	Any	Document	Llibre
AMM	1880	Padró	1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322.
AMM	1881	Padró	1326, 1327, 1328, 1329.
AMM	1882	Padró	1331, 1332, 1333, 1334, 1335.
AMM	1883	Padró	1337, 1338, 1339, 1340, 1341, 1342.
AMM	1884	Padró	1344, 1345, 1346, 1347, 1348, 1349.
AMM	1885	Padró	1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1356.

AMM	1886	Padró	1358, 1359, 1360, 1361, 1362, 1363.
AMM	1887	Padró	1366, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371.
AMM	1888	Padró	1386, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391.
AMM	1889	Padró	1398, 1399, 1400, 1401, 1402, 1403
AMM	1890	Padró	1405, 1406, 1407, 1408, 1409.
AMM	1891	Padró	1411, 1412, 1413, 1414, 1415.
AMM	1892	Padró	1417, 1418, 1419, 1420, 1421.
AMM	1893	Padró	1423, 1424, 1425, 1426, 1427.
AMM	1894	Padró	1428, 1429, 1430, 1431, 1432, 1433.
AMM	1895	Padró	1434, 1435, 1436, 1437, 1438, 1439.
AMM	1896	Padró	1440, 1441, 1442, 1443, 1444.
AMM	1897	Padró	1445, 1446, 1447, 1448, 1449.
AMM	1898	Padró	1450, 1451, 1452, 1453, 1454.
AMM	1899-1900	Padró	1455, 1456, 1457, 1458, 1459.
AMM	1901	Padró	1073, 1074, 1075, 1076.

Relació d'imatges:

Imatge	Significat	Autor o extret de	Pag
1	Padró 1911	imatge pròpia	8
2	Cens de 1888	imatge pròpia	10
3	Llista d'emigrants quinta	imatge pròpia	12
4	Capçalera de <i>El Manacorinse</i> primer setmanari de Manacor.		13
5	Vista de la fàbrica d'aiguardents de Ca'n Pinya de Manacor	imatge pròpia	30
6	Anunci publicat a <i>La Vanguardia</i> , del 1-10-1889		32

7	Vista del <i>Cheribon</i>	http://www.clydesite.co.uk/clydebuilt/viewship.asp?id=9527	40
8 i 9	Vapor Bellver, Vapor Miramar.	Editor Llibreria Escolar, impresor Hauser&Menet. Editor Jose Tous	46
10	Manacor cap a 1890.	Mn. Ferran Moragues.	48
11 i 12	Vistes de Porto Cristo abans del dragat del mateix.	Postal ATV. <i>Porto Cristo</i> n°64.	50
13 i 14	Vista de la fàbrica de destil·lació d'alcohol de la Societat Agrícola y Industrial de Manacor i de la fàbrica de perles Heusch.	Fotografia Manacorensa. Autor desconegut.	52
15	Família Zanoguera Mesquida cap al 1912.	Cedida per Hugo Alfredo Sánchez Camargo, descendent de la família	56
16	Casa-comerç dels Pico Pomar a Coamo, actual museu d'història de la ciutat	http://www.panoramio.com/photo/27753008	57
17	Anunci aparegut a <i>El Manacorens</i> el 28 de setembre de 1889		58
18	Vista de la fonda Femenias a principis del XX i a l'actualitat	Fotografia Manacorensa, Pedro Sansó. Foto pròpia	64
19	Vista de Pehuajo, principis del segle XX.	Postal editada per casa Pineda	68
20	Bartomeu Massanet Nadal, tenor nat a Manacor	ÀLVAREZ-OSSORIO, M. 2008. <i>Tenor Massanet, la veu de l'àngel.</i> Ajuntament de Manacor. Manacor.	79
21	Exvots de la família Pico Pomar al Sant Crist de	Imatge pròpia	88

	Manacor		
22	Banc d'Argel a Orà, posterior al 1904.	Postal antiga.	91
23	Declaració de nacionalitat de Jose Pico Pomar	Imatge cedida per Belkis Muñoz Gelebert.	104
24	Vistes del perfil de Manacor durant la construcció del campampanar	Mary Stuart Boyd, The Fortunate Isles. Postal antiga A.T.V.	106
25	Cartera d'identitat per emigrar de Andreu Grimalt Galmés.		109
26	Enregistrament de l'arribada del vaixell Leon XIII a Nova York.	Extret del <i>Ellis Island</i> .	113
27	Bernat Vidal Sureda emigrà de Manacor a principis del XX amb els seus germans	Anunci publicat a la guia de balearicos de Garcias Moll de 1918, pag. 6.	117
28	Teatre Colon de Bons Aires.	http://arquitectos-italianos-buenos-aires.blogspot.com.es/2010/04/arquitecto-francesco-tamburini-proyecto.html .	120
29	Vista de l'actual façana de ca'n Roca i del interior del desaparegut teatre principal de Manacor.	Foto pròpia. Autor desconegut	121
30	Ca'n Blau, edificat als anys 20 per Francisco Forteza a Porto Cristo. Vista anterior a la guerra civil i a	Autor desconegut. Foto pròpia.	123
31	Cartell de Ai Quaquin, que has vengut de prim!	Representació del febrer del 2013 a l'auditori de Manacor	138
32	Document de	Foto pròpia.	140

	reclutament del consulat espanyol a Alger.		
33	Anuncia de La Balear, panadaria i pasteleria de Antoni Capó Sastre	Aparegut ala Guia de Balearicos de Garcias Moll de 1918, pag 50.	143
34	Acta de matrimoni de Isabel Morey Pont i Pedro Parma a Santa Fe.	Extret de Family Serch.	150
35	Cens de Puerto Rico en el que apareix documentada la familia Bonnin Armstrong.	Extret de Family Serch.	157
36	Hotel Ausonia i SS Coamo.	Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, D.C. 20540 USA. Moscioni RPPC, 1920's	158
37	Anunci de The Michell Military Boys School	http://www.amazon.com/1912-Mitchell-Military-School-Building/dp/B005DH3NOK .	159
38	Vista de l'edifici Forteza a Ponce.	https://www.facebook.com/photo.php?fbid=225071264225011&set=a.225071207558350.59826.175617735837031&type=3&theater	159
39	Targeta d'emigrat al Brasil de Rafel Capó Grimalt	Family Serch	163
40	Foto dels germans Fuster.	http://www.diariodemallorca.es/mallorca/2009/02/14/aperitivo-mallorquin-chile/435921.html	163
41	Actualment de "Villa Chile" tan sols resta el nom d'un carrer	Foto pròpia.	164
42	Document de la quinta de Bernat Nicolau Caldentey	Foto pròpia.	164
43	Registres de naixement de Jaume Gomila Caldentey.	Family Serch	164

Què ermosa és Mallorca, i es mallorquins
mos morim de ganes de fer-nos endins.
Somiant fortuna, darrera ella anam,
i deixam ca-nostre, i mos embarcam.
I és que som uns bàmbols, com no hi ha
en el món
Fugim de sa ditxa, bàmbols, bàmbols som..

Si te diuen que t'embarquis
per amor de Déu no t'enfadis.
Contesta amb una rialla.
Vés, que no dorm dalt sa palla
Bàmbol.
Jo estim sa terra nostra
Bàmbol.
I deixar-la molt me costa
Bàmbol.

No me tentis amb promeses
de fortunes i riqueses
guanyades en molts pocs dies
que no crec en profecies
Bàmbol.
Per res me'n vaig de Mallorca
Bàmbol.
Amèrica aquí la tenim
si sabem fer es cap viu
Bàmbol.
Si te'n vols anar, embarcat
Bàmbol.
Ja m'escriuràs com te va
Bàmbol.
I es segur que me diràs
tu anaves bé, jo errat.
Bàmbols, Bàmbols hem estat²¹⁷.

²¹⁷ Sebastià Rubí Roig 1935. "Bambols" Ai
Quaquín que has vengut de Prim

-Carta publicada el 21 de març de 1908 a *La Aurora*:

CARTA (Textual)

Buenosaires

S. Dña Cuana Mesquida

Después de saludarte inefablemente paso adedirte lo siguiente greo me corresponderas.

Cuana io no te debo de desir mas que loriguiente porque demasiado ya sabes que siempre te soy amado ite amo toda via, no tacrees que por que estiga lecos que no me cuerdo del grande amor ca ti tenia aun me acuerdo cuana de mi dorado corason, el largo mar que soy pasado no es suficiente para olvidar a persona que io tanto soy amado y que teamo aun todavía.

Por una calumnia que me pusieron buen sabes tu que detodo nera innosiente, enfin me despresiastes cosa que io meresia, mira que Dios quiere ana quell que castiga, y dios me castigò por tumano. Tu fuiste mi cues queme sentensiastes á muerte y no me mataron porque los verducos tuvieron más buen corason que no el cues iaun soy vivo y taquiero mas que a mi propia vida i ay Cuana del mio amor cuanto mas me soy alejado de tu querida persona mas te soy querido, si quieres que siamos lo mismo que antes me lo mandas adedir por medio de la carta de tuermano Caime. Si me dices quesí sere el ombre mas felis del mundo i si dices que no ia puede parami rabentar el mundo.

Adiós mi carida cuana que sedespide del tuio corason aquel que asido tu Novio i te desea salut i prosperidad comoiomismo.

Caime Font.

-Carta publicada a *La Aurora* el 14/12/1908:

Como quiera que el problema de la emigración está a la orden del dia, damos cabuda en etas columnas a la siguiente carta que desde Cuba nos escribe:

Me entristece profundamente al ver llegar de lejanos puertos de España, vapores atestados de emigrantes. ¿Adonde van?. A la Republica Argentina, á Buenos Aires a probar fortuna dicen ellos. Y aun añaden con acento de dolorosa tristeza. En España no se puede vivir ¡Infelices! No saben ni piensan la suerte que les espera al llegar al puerto tan deseado. Vienen movidos por las mismas doctrinas de siempre, por las patrañas de antaño, contadas por algún Américo adinerado, hijo de su pueblo natal.

Casi todos ellos llegan con la esperanza de regresar pronto a su terruño, cargado de plata.

La América de hoy no es la de hace treinta años que ya pasó para no volver. La conquista del capital es tan difícil como pueda ser en España; los brazos son muchos y los luchadores se multiplican en gran competencia para conseguir el sabroso mendrugo de estas lejanas tierras americanas.

Y sin embargo, espanta el número de emigrantes que llegan.

¿A que vienen? Aquien quieren consagrerr sus actividades.

¡Triste contestación! A lo que venga, reponden ellos.

Y ¡Pobres infelices! El trabajo no aparece: no hay necesidad de bazos sino sobrante, y la situación del emigrante cada día va empeorando. En aquellos momentos recuerda á su querida patria y es cuando se arrepiente de haberla abandonado.

Esta es la historia de la mayor parte de los emigrantes españoles que todos los días llegan á playas americanas.

Es preciso que nuestros compatriotas se vayan convenciendo que en América no se gana el pan con tanta facilidad como piensan, ni hay ya tantas probabilidades de enriquecerse como en tiempos pasados.

Mas triste aun para el hombre intelectual que soñó crearse un capital con su talento y con sus letras. Si en España vivía estrechamente por lo poco que le producían, sus trabajos literarios, no es menos menguado lo que gana el que tenga que escribir versos y artículos en esta lejana América latina.

No hace muchos días leí en un periódico bonarense la suerte de un abogado, hijo de Almería, como también la de un poeta de nombradía. El primero se vió tan desesperado que, como último recurso, se hizo anunciar en un periódico para poder alcanzar una plaza de portero, y no morirse de hambre.

E segundo, uno de los mejores poetas de Murcia, ha trocado la lira por le libro del Debe y Haber para ganarse la vida.

¡Qué desencanto para sus ideales!

Sirva esto de ejemplo á los que aprontan su baul para llevarlo á bordo del transatlántico.

Habana 15 Noviembre 1908.

F.M”

-Carta publicada a *La Aurora* 19/12/1908:

La Emigración (carta abierta).

Sr. Director de “La Aurora”.

Muy señor mio: Leida la carta sobre emigración que en el número próximo pasado de ese semanario apareció, me atrevo a contestar-la, esperando de su amabilidad se digne dar cabida en aquel á mi contestación ya que ignoro la dirección y el nombre del comunicante.

Gracias mil anticipadas y mande como guste á su affm S.

Sr D.F.M.-Habana

Leída y releída con atención sima, la carta que V. ha dirigido al Director del semanario “La Aurora”, de este pueblo, no puede menos de contestarlas satisfaciendo así el deseo que espontáneamente brotó en mi, terminada la lectura de la suya.

Diré, en primer lugar que, en efecto, entristece el ver llegar á todas horas desde lejanos puertos, vapores atestados de emigrantes que salieron en busca de fortuna. Pero, dígame V. ¿Si la tuvieran irían á buscarla? Ciertamente no. Luego ello no es un crimen de lesa patria.

El emigrante sale á caza de fortuna porque no la tiene y no es dueño de ella, por uno de estos motivos, porque ellos mismos nada hicieron para procurársela, porque las circunstancias no les han sido favorables, porque nadie se ha preocupado de su suerte.

En el primer caso se hallan comprendidos los holgazanes. Siéndolo en España y no estando decididos á cambiar de modo de ser en otra parte, es por demás que vengán á buscar fortuna. América, dice V. ya no es América. Ignoro si en otro tiempo las perdices caían guisada del cielo y que la plata se recogía á montones; pero á caso de que así fuese, aquellos tiempos pasaron; en todas partes hay que trabajar para vivir, y no es extraño que allí se mueran de hambre como en todas partes.

En el segundo caso, han sido desgraciados y de esta desgracia nadie tiene la culpa.

Dios dice, ayúdate y yo te ayudaré, y añadimos nosotros “probar no es casar”. Luego en las mismas circunstancias, lo que pueda acontecerles es el ser tan desgraciados allí como aquí.

Finalmente en el tercer caso es decir, si son desgraciados porque nadie se ha ocupado de su triste suerte si no que, al contrario, todos han contribuido más ó menos á frustrar sus esperanzas, é inutilizar sus esfuerzos, á robarles el pedazo de pan que con el sudor de su frente ganaban, sobrada razón tienen los infelices en abandonar el suelo patrio, unos compatriotas inhumanos, una patria que más que madre ha sido para ellos cruel madrastra. Hacen muy bien en aventurarse; yo les doy mi conformidad, y si han de regresar un día á España desnudos y hambrientos, como se fueron, quédeles el recurso de pensar, para nosotros no hay salvación hoy por hoy; aguardemos tiempos mejores.

Manacor 13 Diciembre.

J.R.

-Carta publicada *La Aurora*, 16/07/1910:

DE LA ARGENTINA

Señor director del semanario “La Aurora”, Manacor.

Muy Señor mio: Ruego me disculpe la libertad que me tomo en dirigirle las presentes líneas; pues desde luego me hago cargo de la molestia que a V. ocasionará el ocupar su tiempo en enterarse de su contenido. Tomar la cosa con paciencia por amor a Dios y al prójimo, ésta es mi única súplica; pues en la presente ocasión se trata de liberar a nuestros conciudadanos, de que caygan en una desgracia en pocos casos remediable.

En diversas ocasiones y debido a la generosidad de un buen amigo, llegaron hasta mi, algunos números de “La Aurora” cuyo periódico tan dignamente dirige y que honra los hogares que lo reciben. Nos llega algún número del “Felanigense”, como también varios de los que ven la luz en Palma.

No le cause extrañeza si le digo que a 460 Kilómetros tierra adentro en éste continente americano, la llegada de un periódico de *Ca-nostra* supone para nosotros un agradable acontecimiento: así que, su lectura es aprovechada y comentada como cosa que nos interesa, y nos es muy grato enterarnos de todas las noticias y especialmente de aquellas que se refieren al progreso moral y material de nuestra *Roqueta*.

De vez en cuando hallamos en dichos periódicos una noticia desagradable: una nota discordante; y es allá, el anuncio de que grupos más ó menos numerosos de obreros aprestan para emigrar de su patria por no hallar en ella como dicen, ni protección ni los medios necesarios para atender a sus necesidades. Triste fuera, à ser verdad, tamaña situación, pero no menos de lamentar es la creencia errónea en que están, de que la América es la tierra de promisiones es donde sin penalidades ni privaciones han de enriquecerse fácilmente. NO negaré que los haya habido como los hay en todas partes, tan favorecidos de la fortuna que hayan llegado a reunir un modesto capital; pero bien saben ellos la vida azarosa que han tenido que arrastrar.

Es cierto que la América ha sido así como se la imaginan esas gentes, y que se hicieron en ella grandiosas fortunas; pero hoy ha cambiado totalmente, cuyo cambio se debe a su desarrollo progresivo y á la multitud de extranjeros que en ella han fijado su residencia. Un es de extrañar, pues, que muchos de los emigrantes, que todavía sueñan en la América de aquellos tiempos, se crean encontrar á su paso al indio vistiendo taparrabos y se queden abiertos ante la grandiosidad de las ciudades americanas.

Treinta años llevo de permanencia en la Argentina, y durante ese lapso de tiempo, he podido contemplar escenas nada agradables y escuchar lamentaciones de muchos que se llamaron a engaño.

Por si mi opinión sobre la emigración puede ser tenida en estima por aquellas personas que, engañadas por halagadoras promesas, piensan pasar a la Argentina, me propongo mandar algunas correspondencias para *La Aurora* exponiendo en ellas el estado actual de cosas; para que mis paisanos, conociendo la verdad, no se dejen engañar tan fácilmente.

Se repite de usted, Señor Director, S.S.S.

Q.S.M.B.

Un Palmesano en la Argentina.

Junio de 1910.

-Carta publicada a *La Aurora* 05/11/1910:

Ya llevo manifestado en otra correspondencia que mis apreciaciones algo severas sobre la Argentina, no son fruto del resentimiento, ni de la mala suerte, puesto que en los treinta y mas años de residencia en esta república, no tengo sino motivos de alabanza y satisfacción.

Los hijos de esta tierra son en extremo cultos y bondadosos y el gobierno no ha mucho ha dado un alto ejemplo de buen sentido práctico á las naciones de la vieja Europa, estableciendo leyes enérgicas y severísimas para reprimir la anarquía esa terrible plaga social que todo amenaza derribarlo. ¡Ojala la Europa se resuelva á tiempo á asegurar la tranquilidad pública siguiendo el mismo camino!

Hecha la precedente declaración, pasaremos a examinar el estado de la riqueza de la Argentina. Es esta una nación, rica en todo linaje de tesoros y su suelo y su comercio son fuentes inagotables de prosperidad y abundancia. Buenos Aires es la plaza comercial más importante de toda la América, como lo prueba su actividad y movimiento indescriptible: tanto, que á ciertas horas, es difícil atravesar las calles, á no ser andando muy listos y despabilados, pues los vehículos se cruzan en todas direcciones y los transeúntes parece van á escape.

El negocio, he ahí la palabra y el resorte misterioso que á todos y todo pone en movimiento; por calles y plazas, en centros i sociedades, en familia y entre extraños es el tema obligado y casi exclusivo á diferencia de España, en que todo el mundo razona y discute, piensa y habla de política dedicando á ella mucho tiempo y energías dignos tal vez de mejor suerte, olvidando el progreso de la agricultura, del comercio, de la grande y pequeña industria.

El negocio: esta es la fiebre de América; así que, á pesar de oírse aquí todas las lenguas de la tierra, en esta ciudad cosmopolita como pocas las habrá, entienden todos y saben pronunciar las palabras “plata y pesos”, y es frase corriente de todos sabida, aquella de que “el tiempo es oro” aplicándola á la necesidad de aprovecharlo para el feliz resultado del negocio.

Que la Argentina es rica no hay que dúdalo; lo es mucho. Aquí se derrocha el dinero y se cuentan los pesos por miles y millones. Las arcas del Estado deben de estar repletas de oro, pues un banco que tiene por objeto el cambio de papel por oro, el día en que estas líneas escribo, tiene de existencia 194.440.256 pesos en oro.

La aduana de Buenos Aires en un solo día ingresa 800.056 pesos, de suerte que por necesidad tiene que ser enorme el caudal que á su disposición tiene el Gobierno; y así, nada tiene de extraño que todo lo pueda y alcance á realizar cuantas mejoras se

proponga, como construcción de buques, de líneas férreas, de canales, de edificios públicos, etc. Bien claramente lo ha demostrado en las pasadas fiestas del Centenario de su independencia, cuyo coste es incalculable.

Por tanto compatriotas míos, no andáis errados, si pensáis venir á América para hallar una tierra fértil, rica, fecundísima, una nación en la que se derrocha el dinero; pero, tened entendido que aquí también hay pobres, como en vuestra tierra, sabed que es preciso estar muy desengañado contra ilusión de nada ó muy poco ha de costaros una fortuna y aun el simple sostenimiento de la vida. Habéis de sufrir i sacaros la pereza del cuerpo sujetaros a muchas privaciones, carecer de muchísimas comodidades, que en vuestra tierra tal vez podáis disfrutar.

Los ricos tienen atesorado el dinero y no disfrutan los pobres de tales bienes y tesoros, sino en cuanto lo ganan con el sudor de su frente, lo mismo que en donde ahora vivis.

Antes de partir, aconsejaos con personas de juicio y que por experiencia sepan lo que es América, no dejándoos llevar de momentáneos entusiasmos que algún dia pudieran costaros muchas lágrimas.

Trabajad, llevad una vida de buenas costumbres y ahorrad en Mallorca, que la moralidad y el ahorro han sido siempre y en todas partes las mejores fuentes de la riqueza.

Buenos Aires 10 Septiembre de 1910.

UN PALMESANO EN LA ARGENTINA.